

www.kitabxana.net

Milli Virtual Kitabxananın Təqdimatında

ANAR

Yaxşı Padşahın Nağılı

Rəqəmsal e-nəşr

Redaktoru və e-nəşrə hazırlayanı hazırlayanı:

Aydın Xan (Əbilov), yazar-kulturoloq

YYSQ – Milli Virtual Kitabxana

BAKI- 2009

İ ç i n d ə k i l ə r

I. Yazar barədə bilgilər	səh. 3
II. Əsərləri	
1. Dantenin yubileyi	səh. 14
2. Yaxşı Padşahın nağlı	səh. 57
3. Gürcü Familyası	səh. 70
4. Mütləq görüşərik	səh. 87
5. Mən, Sən, O və telefon	səh. 102
6. Qırmızı Limuzin	səh. 109
7. Vahimə	səh. 130

Yazar haqqında geniş bilgiler

ANAR

(Anar Rzayev Rəsul oğlu)

1938-ci il martın 14-də Bakıda şairlər ailəsində anadan olmuşdur.

Əsli - nəsl. Ailəsi.

Anarın atası şair Rəsul Rza, anası şairə Nigar Rəfibəylidir. Anar eyni zamanda Azərbaycanın məşhur ictimai və dövlət xadimi, Azərbaycan Demokratik Respublikasının ilk Səhiyyə Naziri və Gəncə şəhərinin general-qubernatoru olan Xudadat bəy Rəfibəylinin nəvəsidir.

Rəsul Rza 1910-cu il mayın 19-da Göyçay şəhərində dünyaya gəlmiş, 19 81-ci il aprelin 1-də Bakıda vəfat etmişdir. Məmmədخانlılar nəslindəndir. Soy adları ulu babası, Çiyini və bir para kəndlərin mülkədarı Məmmədyar oğlu Məmməd xanla bağlıdır. Bayat boyundan, Şahsevən tayfasından olan Məmməd xan XIX əsrin ortalarında rus əsgərləriylə toqquşmasından sonra zindana atılır və orda zəhərlənərək öldürülür. Məmmədخانın nəticəsi, Rəsulun atası İbrahim Məmmədخانlı Göyçayda mirzəlik edər və ticarətlə məşğul olarmış. 1915-ci ildə Bakıda vəfat etmiş və Çəmbərəkənddə dəfn edilmişdir.

1913-cü il iyunun 29-da Gəncədə anadan olmuş Nigar xanım Rəfibəyli məşhur Rəfibəyililər nəslindəndir. Ata tərəfdən babası Ələkbər bəy Rəfibəyli- el ağsaqqalı, maarifçi, Azərbaycanda ilk siyasi partiya olan «Difai» partiyasının yaradıcılarındanır.

Ələkbər bəyin yeganə oğlu, Nigar xanımın atası Xudadat bəy ilk ali təhsilli cərrahlardandır. Xarkov Tibb Universitetini bitirdikdən sonra 17 il Gəncə xəstəxanasının baş həkimi və həkimlər cəmiyyətinin sədri kimi çalışmışdır.

1918-ci ildə Gəncədə ilk müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyəti qurulan zaman Xudadat bəy Rəfibəyli Fətəli xan Xoyskinin hökumətində ilk Səhiyyə Naziri olmuş, bir il sonra isə Gəncə general-qubernatoru vəzifəsinə təyin edilmişdir. 1920-ci il aprel bolşevik çevrilişindən sonra həbs edilmiş, Gəncə üsyanının təşkilində ittihamlandırılaraq güllələnmişdir.

Anar 1945-ci ildə 10 illik musiqi məktəbinə (indiki Bülbül adına məktəb) daxil olmuş və 1955-ci ildə həmin məktəbi gümüş medalla bitirmişdir. Birinci sınıfdən onuncu sınıfa qədər Zemfira Səfərovayla bir yerdə oxumuşlar.

1955-ci ildə Anar Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakultəsinə, Zemfira konservatoriyaya daxil olsa da, yolları ayrılmamış, nişanlanmış, evlənmişlər. Toyları 1962-ci il yanvarın 27-də olmuşdur.

Anar və Zemfira xanımın 2 övladları var. Böyük oğulları Tural ərəbşünas və diplomatdır, Xarici İşlər Nazirliyinin əməkdaşdır. Qızları Günel isə Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakultəsinə bitirib.

Anar 1991-ci ilin martında Yazıçıların IX Qurultayında yekdilliklə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri seçilmişdir. 1997-ci il oktyabrın 30-da Yazıçıların X Qurultayında yekdilliklə

yenidən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri seçilmişdir. Yazıçıların XI Qurultayında yekdilliklə növbəti dəfə Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin sədri seçilmişdir.

1991-ci ildə Müstəqil Azərbaycanın Milli Məclisini ilk iclasını açmaq, aparmaq şərəfi Anara verilmişdir. Anar 1995-ci və 2000-ci illərdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin üzvü seçilmişdir. O, Milli Məclisin mədəniyyət komissiyasının sədri seçilmişdir. Bu komissiyanın Mədəniyyət haqqında, Tarix və memarlıq abidələrinin qorunması haqqında, Kinematografiya haqqında və başqa mühüm qanunları Milli Məclis qəbul etmiş və Prezident imzalamışdır.

Anar Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Komissiyasının üzvüdür.

Anar bir sıra dövlət və beynəlxalq mükafatların sahibidir. Xalq yazıçısıdır.

1998-ci il martın 14-də Azərbaycan Prezidenti Anarı yubileyləri münasibətilə ölkəmizin ən yüksək mükafatlarıyla - "Şöhrət", eləcə də "İstiqlal" ordeni ilə təltif etmişdir.

Yaradıcılığı

Anar yaradıcılıq fəaliyyətinə yeniyetməlik yaşlarından başlamış, ilk qələm təcrübələrini 1952-ci ildə Şuşada etmişdir. 1960-cı ildə "Azərbaycan" curnalının dekabr nömrəsində çap olunmuş "Keçən ilin son gecəsi" və "Bayram həsrətində" ilk mətbu hekayələridir. 1964-cü ildən Yazıçılar İttifaqının, habelə Kinematografçılar, Curnalistlər və Teatr xadimləri ittifaqlarının üzvüdür.

Anarın müxtəlif ölkələrdə nəşr olunan kitablarının ümumi sayı 50-dən artıqdır.

"Ağ liman" povesti Moskvada (1973, 1980, 1988), Polşada (1978), Macarıstanda(1972), Bolqarıstanda(1973), Türkiyədə(1991), Özbəkistanda(1978), Qazaxıstanda(1976), "Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi" Moskvada (1980, 1988), iki dəfə, müxtəlif tərcümələrdə Türkiyədə (1994, 1995), Almaniyada Demokratik Respublikasında(1979), Almaniyada Federativ Respublikasında(1989), Çexoslovakiyada (1980-cı ildə çex, 1984-cü ildə slovak dillərində), Macarıstanda (1981), İsveçrədə (1992), Estoniyada (1989), Gürcüstanda (1997), "Əlaqə" povesti üç dəfə Moskvada, Polşada (1981), Macarıstanda(1982), Almaniya (1986), Fransada(1995), Estoniyada(1981), "Dantenin yubileyi" üç dəfə Moskvada, Estoniyada(1975), Bolqarıstanda(1973), Tacikistanda(1977), "Dədə Qorqud" Moskvada (1980, 1988), İranda-böyük tiraqlarla, nəfis şəkildə çap olunmuşlar. "Mən, sən, o və telefon" hekayəsi Moskvada "Nedelya" həftəliyində dərc olundandan sonra, ABŞ-da, Kanadada, Yaponiyada, Finlandiyada, ərəb ölkələrində və bir sıra başqa ölkələrdə çap olunmuşdur.

Bir sıra başqa hekayələri, pyesləri, məqalələri də ("Keçən ilin son gecəsi", "Asqılıqda işləyən qadının söhbəti", "Gürcü ailəsi", "Yaxşı padşahın nağılı", "Molla Nəsrəddin-66"), "Qaravəlli", "Təhminə və Zaur" Moskvanın dövrü mətbuatında, Türkiyə curnallarında, Almaniyada, Polşa, Macarıstan, Rumıniya, Bolqarıstan dövrü mətbuatında, Hindistanda və keçmiş SSRİ-nin bütün respublikalarında nəşr olunmuşlar. Jəlif Məmmədquluzadəyə aid "Anlamaq dərdi" essesi A.Tvardovskinin zamanında "Noviy mir" curnalında dərc olunmuşdu.

Azərbaycanın bütün teatrlarında Anarın pyesləri tamaşaya qoyulmuşdur. Akademik Dövlət Dram Teatrında beş pyesi ("Şəhərin yay günləri", "Adamın adamı"(bu pyesin quruluşçu rejissoru da Anarın özüdür), "Səhra yuxuları", "Sizi deyib gəlmişəm", "Təhminə və Zaur"), Gənc Tamaşaçılar Teatrında "Keçən ilin son gecəsi", Kukla Teatrında "Qaravəlli" tamaşaya

qoyulmuşdur. "Şəhərin yay günləri", "Adamın adamı", "Təhminə və Zaur" Azərbaycanın bir sıra şəhər və rayon teatrlarının səhnələrində oynanıb. Anarın pyesləri Moskvada Miniatur Teatrında, Kazanın, Kişinyovun Akademik Dövlət Teatrlarında, Daşkənddə Mukimi teatrında, habelə Polşada, Bolqarıstanda, Ermənistandan, Türkmənistanda, Qırğızıstanda, Rusiya şəhərlərində də oynanıb. Moskvanın Mərkəzi televiziyası "Mən, sən, o və telefon" hekayəsini və iki dəfə, müxtəlif quruluşda "Keçən ilin son gecəsi" hekayəsinin səhnələşdirərək birinci proqramla nümayiş etdirmişdir. Rusiyanın "Mosfilm" kinostudiyasında "Mən, sən, o və telefon" hekayəsinin motivləri üzrə "Hər axşam 11-də" bədii filmi çəkilib.

Anar onbir bədii filmin ("Torpaq. Dəniz. Od. Səma", "Gün keçdi", "Dədə Qoqud"- ilk iki hissəli Azərbaycan filmi, "Dantenin yubileyi", "Üzeyir ömrü", "Ötən ilin son gecəsi", "Qəm pəncərəsi", "İmtahan", "Əlaqə", "Təhminə", "Otel otağı"), bir neçə sənədli və televiziya filminin ("Dəniz", "Qobustan", "Daş saatın səsi", "Qədim Gəncə-Yeni Gəncə", "Bu-Səttar Bəhlulzadədir", "Bu-Javaddır", "Dindirir əsr bizi", "Evləri köndələn yar") ssenari müəllifidir. "Dantenin yubileyi" filminin habelə iki hissəli "Üzeyir ömrü", və "Qəm pəncərəsi" filmlərinin quruluşçu rejissoru Anar özüdür.

Anarın bir neçə şeri də var. Sözlərinə bəstəkarlardan E.Sabitoğlu, X.Mirzəzadə, Javanşir Quliyev mahnılar bəstələmişlər.

Şekspirin "Fırtına", B.Brextin "Qalileo Qaliley" pyeslərini, R.Taqorun "Bağban" mənsur şerlərini, A.Blokun, V.Mayakovskinin, S.Yeseninin, B.Pasternakın şerlərini dilimizə çevirmişdir.

Anar 1970-72-ci illərdə Bakıda və Moskvada Reçissor emalatxanasında oxuyaraq kino rejissoru diplomu almışdır.

Bir sıra xarici ölkələrdə Anarın onlarla müsahibəsi, Anar və onun əsərləri haqqında yüzlərlə məqalələr, resenziyalar çıxmışdır. Onun haqqında S.Bəşirovun "Anar" adlı monoqrafiyası (1994), Nurlana Əliyevanın "Anar-şəxsiyyət və sənətkar" adlı kitabı nəşr olunmuş, haqqında iki hissəli "Anarla üz-üzə" televiziya filmi çəkilmişdir.

Anar Azərbaycanda və bir sıra xarici ölkələrdə təşkil olunan beynəlxalq tədbirlərdə-simpoziumlarda, konqreslərdə, konfranslarda, seminarlarda, qurultay və yubileylərdə iştirak, çıxış və məruzələr etmişdir. Ankarada Türk Dünyası Yazıçılarının I (1992) və II (1994) Qurultaylarında çıxış etmiş, bu qurultayların bir sıra mühüm sənədlərinin hazırlanmasında iştirak etmiş, 1996-cı ildə Bakıda Türk Dünyası Yazıçılarının III Qurultayını giriş sözü ilə açmışdır.

Anar haqqında

YADIMA DÜŞDÜ

Oğlum Anara
Dənizdə ləpə var, göydə bulud var,
Gündə durna keçir göydən yüz qatar
Baxdım üfüqlərə həzin axşamlar,
O məlum durmağın yadıma düşdü.

Bax, yaşıl Krimda yarpaqlar solub
Elə bil təbiət işdən yorulub
Hərdən qərib-qərib gözlərin dolub
Boynunu burmağın yadıma düşdü.

Könlüm sənsiz ağlar, səninlə gülər,
Ata olmayanlar bunu nə bilər?
Tutub çarpayının yanından səhər,
Ayağa durmağın yadıma düşdü.

Rəsul Rza
Krim, Yalta, 1938

* * *

ANARA

Hicranın ağırdır, dözə bilmirəm,
O uca dağlardan en gəl, Anarım!
Körpə ayaqların yaman yorulub,
Sinəmin üstündə dincəl, Anarım.

Sənsiz nə gecəm var, nə də gündüzüm
Sən gedəndən bəri gülməyib üzüm,
Gəl uzun kirpikli körpəcə quzum,
Anarım, Anarım, dəcəl Anarım!

Dedilər heyransan gülün ətrinə,
Gül qatdım şerimin hər bir sətrinə
Min cəfaya dözdüm sənin xətrinə,
Anarım, Anarım, gözəl Anarım!

Nigar Rəfibəyli
1945

* * *

Amma keçən şeyləri indi burda açmaq olar. Gəlib nə qədər şikayət edirdilər, elə sizin özünüzdən içərinizdən. Biri gəlirdi, deyirdi bu pantürkistdir, biri deyirdi, nə bilim bu Türkiyənin casusudur, biri deyirdi bu İranın casusudur, biri deyirdi bunun babası sovet hökumətinin əleyhinə olub, özü də sovet hökumətinin əleyhinə gedir. Nə qədər gəlirdilər, deyirdilər və çalışırdılar ki, bu əsərlərin qarşısını alsınlar. O vaxtlar bizim həyatımızda olan mənfi halları tənqid edən əsərlərin qarşısını almaq istəyirdilər. 1969-cu ildə mən də Azərbaycana rəhbər seçilən gündən Azərbaycanın həyatında olan eybəcərlikləri, mənfi cəhətləri daim tənqid etmişəm, onlarla mübarizə aparmışam. Ona görə gəlib mənə deyəndə ki, «Anar «Şəhərin yay günləri» pyesi yazıbdır, bizim quruluşun əleyhinə gedir, filan edir», dedim, yaxşı, gedib baxaram. Gəldim, baxdım, çox da təriflədim, mükafat da verdim.

...İyirminci illərin represiyalarında, otuzuncu illərin represiyalarında çox dəyərli gəncəllər-ziyalılar məhv edilmişdir. Onlardan biri də Nigar xanımın atası Xudadat bəy Rəfibəyli- Azərbaycanın ilk müstəqil hökumətində, Xalq Jümhuriyyətində nazir vəzifəsini tutmuş bir insan, sonra represiya qurbanı olmuşdur. Ancaq tarix hər şeyi öz yerinə qoyur. Reppresiya qurbanı olmuş Xudadat bəy Rəfibəylinin qızı Nigar xanım Rəfibəyli böyük bir yol keçmiş, Azərbaycan mədəniyyətinin inkişaf etməsi uğrunda çalışmışdır. O, öz həyat yoldaşı- Azərbaycanın böyük şairi Rəsul Rza ilə birlikdə Azərbaycan ədəbiyyatının yüksəlməsində xüsusi rol oynamışdır və məmnunam ki, onların övladı, Azərbaycanın böyük yazıçısı, Yazıçılar Birliyinin sədri hörmətli Anar da əcdadlarının, anasının, atasının işini davam etdirir və Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin inkişafına öz xidmətlərini göstərir. Görürsünüz Gəncə nə qədər böyük insanlar yetişdirir. Bir ailədə üç xalq yazıçısı- Rəsul Rza, Nigar Rəfibəyli, Anar.

Heydər Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

* * *

Respublikadakı gəncləri çox əzirdilər. R.Rza birdən çıxdı, 20-30 nəfəri himayə elədi. Jamaat baxırdı ki, yuxarıda Rəsul da var. Rəsulun hesabına aşağıdan bəziləri cəsarətlənirdilər. Və onları Rəsul himayə edirdi. Məsələn, Fikrət Qoca idi, Vaqif Səmədoğlu idi və başqaları. O zaman ziyalılar çox böyük işlər görürdülər... Həmin dövrdə Ə.Əylisli də, Anar da, Elçin də, Y.Səmədoğlu da göz qabağında idilər. Bunlar o sözü deyirdilər, təbliğ edirdilər. Bəzən biz deyirik ki, Bəxtiyar müəllim niyə belə danışdı, bir az yumşaq danışdı. Bəxtiyar müəllim o ağır vaxtlarda tələbələrinə, millətinə vətənpərvərlik şerləri öyrədirdi... Bizimki o vaxt yüksəliş deyildi, ölümdən qayıdış idi. O zamanın ədəbiyyatı daha çox əzablıdır. O zamanın yazısına daha çox qiymət verilməlidir. Millətin nəfəsini geri qaytardığı üçün. Dil uğrunda ədəbiyyat mübarizə aparırdı. Əkrəmin «Azərbaycan» curnalı, C.Səmədoğlunun «Ulduz» curnalı böyük rol oynadı. Onlardan əvvəl Anarın «Qobustan» curnalı dili ilə, nəfəsi ilə təzə gəlmişdi. Sonra hamı düşdü onun üstünə, başladılar Rəsul Rzanın əleyhinə yazmağa, Anarın əleyhinə yazmağa. Qrup ilə bir yerdə vurmağa başladılar ki, bunun adı topludur, bu qurumdur, bəs bunlar nədir. O dövrün ziyalıları haqqında ayrıca yazı da yazmaq lazımdır. Onların qiyməti də verilməlidir. Mənim yadımdadır «Molla Nəsrəddin - 66»- Anarın yazıları, hamı oxuyurdu. Bütün cavanlar bir-birindən soruşurdu ki, oxumusan? Onun müzakirəsinə keçirdilər, danışdırdılar cavanlar. Yəni bu, Sabir ruhunun qayıtması idi. Bu, XX əsrin birinci yarısında qaynayan ziyalı təfəkkürünü təzədən qaytarıb gətirmək, təzədən ona qayıtmaq və onun üstündə yenidən qurub getmək idi. İndi necə ki, biz Azərbaycan Demokratik Jümhuriyyətini bərpa etməyə çalışırıq, o zaman da bunlar həmin o məfkurəni bərpa edənlər idi və etdilər də. Çox şey etdilər.

Əbülfəz Elçibəy
Azərbaycan Respublikasının II Prezidenti

* * *

Ziyalı beyni bizim mənəvi sərvətimizdir. Bununla belə milli sərvəti qorumaq, ona qayğı göstərmək də vacibdir. Amma etiraf edək ki, qiymətli adamlarımızı qorumaq, onlara qayğı göstərmək bir yana, yuxarıda dediyim kimi, ömrünü millətin dərdlərini dilə gətirməyə, uzun illər içində yaşadığımız totalitar recimin kökünü baltalamağa həsr etmiş Anar kimi ziyalılarımızı yerli-yersiz sancmağa, özümüzdən incitməyə ehtiyac var idimi? Axı, son 2-3 ildə bəzi qəzetlərimizin işi-peşəsi Anar kimi hörmətli ziyalılarımızı neşətləməkdən ibarət olmuşdur. İstiqlalımızı qazandıqdan sonra Sovet imperializminin kökünü baltalayan "Adamın adamı", "Anlamaq dərdi", "Yaxşı padşahın nağlı" kimi o vaxt böyük cəsarət tələb edən əsərləri yazmaq Anarın xidmətlərini bu gün qiymətləndirmək əvəzinə, cürbəcür atmacalarla onun "yersiz" ifşası ilə məşğul olmaq mədəni xalqa yaraşarmı?

Bəxtiyar Vahabzadə (Xalq şairi)

* * *

Mənim şairlik xronologiyamı Anar məndən yaxşı bilir. Məsələn, mənim yadımdan çıxmış, tamamilə unuttuğum dörd poemamı Anar mənə verib. Baxan kimi yadıma düşdü. Anarın bu xüsusiyyətini də deyim, qoy bizim cavanlar öyrənsin ki, necə dostluq etmək lazımdır. Dostluq təkcə sözlə-söhbətlə, yemək-içməklə yox, bax elə bundadı. Hər dost bunu eləyə bilməz. Özü də Anar kimi ictimai nöqtəyi-nəzərdən həmişə məşğul olan adam oturub dostun kitabını tərtib eləsin: «İlahi, mən burdayam» kitabının tərtibçisi də Anardı, amma adını bir tərtibçi kimi yazmayıb. Ön sözü də o yazıb. Yığan da Anardı, səhifələyən də Anardı.

Vaqif Səmədoğlu (şair)

* * *

Anarın «Ağ liman» povestindən bir misal gətirmək istəyirəm. Povestin qəhrəmanı Təhminə bu gün çox yayılmış emansipasiyaya uğramış qadın tipinin nümayəndəsidir: O, elmlər namizədidir, çox gözəl və çox da sərbəst yaşayır, daha dəqiq desək, Təhminə təsadüfi münasibətlərdə öz ifadəsini tapmış bu «sərbəstliyin» əsəridir, o, öz müstəqilliyini əhatə olduğu adamların, əsas etibarilə obivatellərin gözünə soxaraq, əzablı həqiqilik axtarır. Burada sanki heç bir milli özünəməxsusluq yoxdur.

Biz Təhminə surətinin bu kiçik təhlilində bilərəkdən mülahizələri ümumi şəkildə yürütdüksə də, bir söz çox yerinə düşdü ki, bu da «əzab» sözüdür. Təhminənin öz «emansipasiyasını», «modernliyini» məhz əzab ilə, necə qəlbən, necə hisslərə qapılaraq özünə də dərd etməsi tamamilə milli səciyyə daşıyır. Fransız qadını belə bir «emansipasiyanı», belə bir «modernliyi» təbii ki, heç vaxt özünün əzablı qayğıları mənbəyinə çevirməzdi. Bu yerdə məhz şərq sakini, məhz azərbaycanlı qadınının daxili aləminin, əzab-əziyyətlərinin şahidi oluruq. Müəllifin məharəti və milli xüsusiyyətlərə sadiqliyi də məhz bu incə mətləbi duymasında və göstərməsində idi.

Elçin (Xalq yazıçısı)

* * *

Mən yüksək şəxsiyyətli, sevimli şairimiz rəhmətlik dostum Rəsul Rzanın oğlu, mənimlə müqayisədə gənc dostum Anarı ona görə sevirəm ki, o, atasından gələn bir çox insani keyfiyyətləri keşməkeşli dövrlərdən keçirərək özündə yaşada bilib, öz zəhməti, öz çalışqanlığı

hesabına biliyini, səviyyəsini artıraraq kamil bir insan, çoxsahəli yaradıcılığı olan həssas duyğulu bir sənətkar və yüksək mədəniyyətli dövlət xadimi olub.

Tofiq Quliyev (bəstəkar)

* * *

Tallinn, Moskva, Roma, Paris və dünyanın bir çox böyük şəhərlərində olmuşam və oradan Azərbaycana baxanda həmişə Anarı görmüşəm.

Toğrul Nərimanbəyov (rəssam)

* * *

Anarın bir yazıçı kimi yaxşı cəhətlərindən biri də budur ki, qələmə almaq istədiyi mövzunu mükəmməl araşdırır, tədqiqatçı kimi araşdırmalarla məşğul olur və onu bütöv qavradıqdan sonra yazıya başlayır. Biz bunu Mirzə Jəlildən əsər yazmazdan əvvəl «Anlamaq dərdi» və «Dədə Qorqud dünyası» kimi elmi, essevari, publisist əsərlərin timsalında görürük.

Mənə elə gəlir ki, «Dədə Qorqud dünyası» indiyə qədər «Dədə Qorqud» haqqında yazılan bütün elmi araşdırmalara istinad edilərək, onların əsarət zəncirindən uzaqlaşaraq, müstəqil mühakimələr əsasında yaradılmış emosional, emosional olduğu qədər də elmi əsərdir. Bu əsərdə iki cəhət xüsusilə diqqəti cəlb edir. Birincisi, Anar «Dədə Qorqud» oğuzlarının fərqli olduğunu, öz adət, psixologiya, əxlaq, ailə münasibətləri, məhəbbət və sədaqət anlayışları ilə azərbaycanlı olduqlarını və bunların bizim torpaqda ta qədimdən yaşadığını, bir sözlə, bizim özümüz və kökümüz olduğunu sübut edir. «Dədə Qorqud» bizimdir, onun oğuzları isə əcdadımızdır. Özü də Azərbaycan torpağında eramızın əvvəllərində, bəlkə də daha qədimdə yaşamışlar. İkinci cəhət odur ki, Anar «Dədə Qorqud» dili ilə, «Dədə Qorqud» əxlaqi, psixoloq, etik xüsusiyyəti ilə, indiki Azərbaycanlıları müqayisə edərək oxşar cəhətlər, daha dəqiq desək, indinin özündə də yaşadılan cəhətləri axtarıb tapır. Heç şübhəsiz, bu əsər dədəqorqudsünaslığı zənginləşdirəcəkdir.

İsmayıl Şıxlı (yazıçı)

* * *

Görkəmli Azərbaycan yazıçısı Anarın gələmindən çıxmış «Sizsiz» sənədli romanı müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ciddi nəaliyyətlərindəndir. Bu əsər göz yaşı və ürək alovundan yaranmış ən nəcib fikirlər, duyğularla yazılmışdır. Anar bu romanında Rəsul Rza və Nigar Rəfibəylinin bədii obrazlarını yaratmışdır. Bu gün ədəbiyyatla az-çox əlaqəsi olan, hər iki şairi sevən, oxuyan, onları tanıyanlar bilirlər ki, Rəsul Rzanın yaradıcılıq yolu sayılan, seçilən yoldur. Ədəbi gəncliyə qayğı deyəndə ölməz şair düşür yada. O, həmişə haya yetmək, kimisə büdrəmələrdən, yıxılmaqdan qorumaq üçün yaranmışdı elə bil.

Bu əsər dərd, kədər, dözümlü nəğməsidir. Yüzcə gün ərzində atasını və anasını itirən, bu itkinin böyüklüyünü yalnız ağı ilə yox, bütün ürəyi ilə dərk edən, duyan, dərdə dözməyən, dözən övladın bədii etirafıdır.

Müəllifin «Qorxuram qələmim qanaya» sözləri sanki romanın yazılma tərzini, onun necə doğulduğunu müəyyənləşdirir... Əsərin dili çağdaş ədəbi dilimizin inkişafı və zənginləşməsi baxımından da xeyli maraqlıdır. Anarın bədii nəsr dili həyatın və insan varlığının dərin qatlarını öyrənən, ən incə fikir və duyğuları dürüst ifadə etməyə çalışan və buna nail olan realist sənətkarın dilidir. Ədəbiyyatımızın ümumi inkişafında, onun formaca, məzmunca zənginləşməsində misilsiz xidmətləri olan Rəsul Rza, Nigar Rəfibəyli haqqında yazılmış bu roman yüksək bədii keyfiyyətlərlə, yazı tərzini, üslubu ilə də yenidir, maraqlıdır. Mənim

yazdıqlarım isə əsərin hər iki qəhrəmanına və onun müəllifinə böyük hörməti olan bir şairin ürək sözləridir.

Xəlil Rza Ulutürk (şair)

* * *

Anarın, Anar yaradıcılığının həyatiliyi, realizmi, əgər təbir caizsə, bugünlüyü bizə əsl ədəbiyyat haqqında danışmağa tam haqq verir. Anar bir yazıçı, esseist və kino xadimi kimi öz yaradıcılığında müasir sənətin bir çox xüsusiyyətlərini birləşdirə bilmişdir, bu sintez ekletik xarakterli deyil, bütövdür, məqsədəuyğundur... Məhz buna görə də bu gün biz ədəbiyyatdan danışanda, müasir Azərbaycan nəsrinin son illərdə keyfiyyətə yeni bir mərhələyə qalxdığını iqrar edəndə-yeni fikirli, yeni məzmunlu, yüksək realist mövqeli, geniş miqyaslı sənətdən danışmalı oluruq. Bu sənətin ön sıralarında Anar öz səsi və öz nəfəsi ilə uğurlu addımlarla gedir.

Yusif Səmədoğlu (yazıçı)

* * *

Anar yaradıcılığının həqiqətən renesans genişliyinin istedad və maraq dairəsindən başqa, mənəvi qaynaqları da var: «özgə» əməllərilə, talelərilə, səyləri ilə bu qədər ürəkdən məşğul olmaq yalnız ölümü unutmayan və həyatı sevən adamın işidir.

Anarın şəxsiyyət, sənətkar, ictimai xadim kimi Azərbaycan mədəniyyətində unikallığı aydın həqiqətdir. İstedadın, geniş erudisiyanın, xalqına, ölkəsinə gərəkli olmaq yolunda xidmətin və zamanın son dərəcə dəqiq duymağın belə üzvü vəhdətini mən başqa heç kəsdə görməmişəm.

Rüstəm İbrahimbəyov (yazıçı)

* * *

Ədəbi həyatda da teatrda kimi hərənin öz «ampulası» var və öz təbiətinin ziddinə gedib bundan kənara çıxmaq asan deyil. Mənə elə gəlir ki, Anar ədəbiyyata epizodik, ikinci-üçüncü dərəcəli rollar üçün gəlməyib. Elə bu xüsusiyyət ona həm bədii, həm də elmi-publisist yaradıcılığında mədəniyyət tariximizin ən qaynar nöqtələrinə əl uzatmaq, ən müqəddəs səhifələrini çevirmək haqqı kimi bir mənəvi imtiyaz verib. Anar ilk hekayələrini çap etdirəndən bəri həmişə diqqət mərkəzindədir. Ancaq onun yaradıcılığına oxucu marağı ilə «tənqidçi» marağı çox vaxt bir-birinin əksinə olub. Oxucuya sevinc gətirən bir çox yaradıcılıq axtarışları və uğurları, tənqidçilər üçün yeni hücum hədəfinə dönür... Buna görə də öz ədəbi taleyini, bugünkü böyük ictimai etimadı, ümumxalq məhəbbətini qazanmaq qədər o, çətin, dramatik yollardan keçib... Anara etibar etmək olar, yazısında da, ictimai mövqeyində də, danışığında da, sevgisi və nifrətində də... Hansı yerə düşür-düşsün, mədəniyyətimizi ləyaqətlə təmsil edə bilər. Heç bir çətin məqamda öz şəxsi mənafeyini, tərif, ad-san, mükafat həvəsini ümumi mənafeyindən üstün tutub ədəbi vicdanına qarşı getməz... Anarın vaxta, vaxtın Anara sədaqəti məni həmişə təəcübləndirir. Anarın vaxta sədaqəti budur ki, o, həmişə hər vaxtın, hər məqamın öz sözünü, doğma, gözlənilən, gərəkli sözünü deyir. Vaxtın ona sədaqəti də budur ki, bizim üçün 24 saat olan gün sanki onun üçün genişlənir. Yoxsa eyni zamanda həm nasir, həm kino-dramaturq, həm publisist, həm «Qobustan» kimi bizim mətbuat tariximizdə xüsusi mərhələ təşkil edən curnalın redaktoru, həm kinorejissor kimi çoxcəhətli fəaliyyətinə necə vaxt çatdırmaq olardı? Əgər zamanın belə yazıçıya sədaqəti olmasaydı, o, bütün ədəbi-ictimai fəaliyyəti ilə yanaşı, Azərbaycanı qarış-qarış gəzib yurdumuzun Naxçıvanı, Qarabağı, Gəncəsi, Şəkisi, Lənkəranı, Qobustanı, İçəri şəhəri haqqında bir-birindən gözəl bədii publisistik nümunələr yarada bilməzdi. Bu kitab həm coğrafi,

həm də mənəvi anlamda Azərbaycanın xəritəsidir. Burada vətənlə şəxsiyyət, yurdla yurddaş üz-üzə, ürək ürəyədir.

Sabir Rüstəmxanlı (şair)

* * *

Anar həyatda, sənətdə heç kimə bənzəmir, ədəbiyyatımızda onun özünəməxsus yeri və dəsti-xətti var. Hər hansı bir əsərini oxuyanda bilirsən ki, bu, Anarın qələmindən çıxıb. Elə özünün çəkdiyi filmlər də adi bədii filmlər deyil. Bunlar həm də görkəmli sənətkarlarımız haqqında monumental tədqiqat əsərləridir.

Mən Anarı bir yazıçı kimi çoxdan tanıyıram. Mən çox rejissorlarla işləmişəm. Amma Anarda başqalarından fərqlənən cəhətlər görmüşəm. Çəkiliş meydançasında çox danışmaqla, obrazı aktyora uzun-uzadı başa salmaqla işi yoxdur. O, baxışları ilə, iki kəlimə ilə sözlə aktyoru inandırır. Mən Anarla fəxr edirəm. Moskvada yaşlı nəsləndən olan ədiblərin ona necə hörmət və izzətlə müraciət etdiklərini görəndə ürəyim dağa dönürdü...

Həsən Məmmədov (kinoaktyor)

* * *

«Azərbaycanfilm» studiyasında yaranmış və Mərkəzi televiziya ilə nümayiş etdirilmiş «Üzeyir Hacıbəyov. Uzun ömrün akkordları» filminin ssenarı müəllifi və rejissoru Anardır. Film bəstəkarın yaradıcılığının dərin xəlqi köklərini, onun doğma torpağına üzvü bağlılığını əks etdirir. Xatirələrin, tarixi sənədlərin, bədii kinoyla uzlaşması bəstəkarın taleyi, Azərbaycan musiqi-səhnə sənətinin inkişaf yolları haqqında düşüncə-film yaratmağa imkan vermişdir.

Rəşid Behbudov (Azərbaycanın görkəmli musiqiçisi)

* * *

Anarın bizim kinematoqrafiyada rolu olduqca böyükdür. Onun yaradıcı kimi iştirakı ilə çəkilən filmləri sadəcə olaraq sadalamaq belə çətinidir. Hələ demirəm ki, bu, yalnız kəmiyyətinə deyil, həm də geniş bədii diapazonuna, dövrü, xarakterləri, janrları, əhval-ruhiyyələri əhatə etməsinə görə uzun bir siyahıdır... Bir sözlə, analitik yazıçı-publisist, kinoşünas olsaydım, onun haqqında kitab yazardım, sadəcə qəzet məqaləsi yox. Xoşbəxtəm ki, hələ gənclik illərində, bizim nəsil üçün çox şərəfli olan 60-cı illərdə Anarla işləmək saədəti mənə də nəstb olmuşdur.

Yazıçı, kinematoqrafçı Anarın bizim mədəniyyətin ən gözəl simalarından olduğunu bildirməklə necə deyərlər, Amerika kəşf etmirəm. Onun canlı ensklopediya, parlaq erudit, həqiqi orqanik ziyalı kimi bizim mənəviyyatımızın, dilimizin və tariximizin müdafiəçisi olduğunu bildirməklə də eləcə. O, çox qeyrətli valideynlərin (Allah Nigar xanıma və Rəsul müəllimə qəni-qəni rəhmət edəsin) çox qeyrətli övlətidir. O, öz torpağının, öz xalqının oğludur. O, vətəndaşdır. Elə bir hal xatırlamıram ki, Anar öz qayğıları qeydinə qalaraq dostlarının, ictimaiyyətin, milli ədəbiyyatın, teatrın, kinonun, yetişməkdə olan nəslin, tələbələrin taleyini, bütövlükdə maarifin qayğılarını bir dəqiqə unutmuş olsun. Mən bu tükənməz insanın hansı potensiala malik olduğunu bilirəm və görürəm. İnanıram ki, qarşıda onu bu vaxta kimi yaratdıqlarından da çox kitablar, filmlər, festivallar, sürəkli alqışlar gözləyir.

Oqtay Mirqasımov (kinorejissor)

* * *

İndi də portretin sonuncu çizgisi- Eminin (bəstəkar Emin Sabitoğlu)yazıçı Anarla dostluğu haqqında. Bu dostluq onların atalarının- Sabit Rəhmanla Rəsul Rzanın yaxınlığından, dostluğunda bəhrələnmişdir. Mən Eminlə Anarın dostluğunda böyük və dərin mənə görürəm. Axı Anar yüksək dərəcədə mədəni insandır, gözəl nasirdir, ədəbiyyatşünasdır, eruditdir, onunla dostluq etmək hamı üçün asan deyil. Belə bir dostluq adamı ucaldır və nəctləşdirir, kailləşdirir və qarşıya tələblər qoyur. Bu iki adamın məhz belə tələbkar dostluq telləri ilə bir-birinə bağlanması mənim nəzərimdə onların yüksək bəşəri keyfiyyətləri üçün ən yaxşı meyardır.

Firəngiz Əlizadə (bəstəkar)

BƏDİİ ƏSƏRLƏRİ

1. Dantenin yubileyi
2. Yaxşı Padşahın Nağılı
3. Gürcü Familyası
4. Mütləq Görüşərik
5. Mən, Sən, O və telefon
6. Qırmızı Limuzin
7. Vahimə

POVEST

Dantenin yubileyi

- Bu gecə bu qoca bu ocaq.

- Bu gecə. Bu qoca. Bu ocaq.

- Bu gecə, bu qoca, bu ocaq.

- Yox, yox, bir də yox.

Tamaşa salonu bomboş və qaranlıq idi. Salonun orta sıralarından birində ikicə nəfər əyləşmişdi - Rejissor və rəssam. Daha doğrusu rəssam Rejissorun arxasında - daldakı sırada oturmuşdu, Rejissorun çiyini üzərindən irəliyə əyilib səhnəyə baxırdı.

Rejissorun qarşısındakı kiçik masa zəif çıraqla işıqlanmışdı. Masanın üstündə çıraqdan başqa pərakəndə kağızlar, karandaşlar, külqabı, disksiz qara rəngli daxili telefon, bir şüşə «Badamlı» və bir stəkan vardı.

Məşq gedirdi.

Rejissor yerindən sıçrayıb iti addımlarla səhnəyə tərəf getdi. Sol proektorla işıqlandırılmış səhnədə iki nəfər qrimsiz aktyor dayanmışdı. Libasları da elə öz adi paltarları idi.

Rejissor qıvraq bir sıçrayışla pilləkənləri qət edib səhnəyə qalxdı, ön tərəfdə dayanmış qarabuğdayı sinli kişiye yanaşdı:

-Feyzulla, atam, qardaşım, - deyə sakit və təmkinlə danışmağa çalışdı, - özünə yazığın gəlmir, bizə gəlsin. Səhər doqquzdan burdayam, ağzıma bir tikə çörək almamışam. Atam-anam sənə qurban, axı biz də yazığıq. Bütün əsərdə üç kəlmə sözüm var; onu da fərri deyə bilmirsən. Axı bu zəhirmarın harası çətindir: Bu gecə. Bu qoca. Bu ocaq. Vəssalam.

Feyzulla çirkli, əzik dəsmalını çıxartdı, tələsik-tələsik üzünün, alınının tərini sildi.

-Bu saat, bu saat, - deyə Rejissoru sakitləşdirməyə çalışdı. - Bu saatca, bu saatca deyəcəm, darıxma.

Rejissor papirosunu «Kazbek» qutusuna döyəclədi, üfürüb damağına qoydu, yandırmadı.

-Hə, di de görüm.

- Baş üstə, bu saat, bu saat.

Rejissor kibrit çəkdi, arxaya çevrilmədən gerisində dayanmış aktyora:

-Əlikram, replika, - dedi.

Arxada dayanmış aktyor Feyzullaya müraciətlə:

- Bəs hanı? - deyə soruşdu.

Feyzulla:

- Bu kecə bu qoca bu ocaq, - dedi.

Rejissor:

- Tfu, sənin... - deyə sözünü yarımcıq kəsib becid bir yerişlə səhnədən düşdü, yerinə qayıtdı, papirosu külqabıya basıb söndürdü. Sonra döş cibindən balaca həb çıxarıb dilinin üstünə qoydu, stəkana su töküüb içdi. Oturdu.

Feyzulla:

-Əsəbiləşmə başına dönüm, əsəbiləşmə, - deyə Rejissora yalvardı, - bir hovur səbr elə, bu saatca deyəcəyəm. Bilmirəm, mənə nə olub bu gün, karıxmışam.

Rejissor rəssama tərəf dönüb yavaş səsle:

- Guya ayrı günlər dağı dağ üstünə qoyur, - dedi.

Feyzulla:

- Olar? - dedi.

Rejissor cavab vermədi, yünkülcə başını tərptədi.

Feyzulla:

- Bu gecə! Bu qoca! Bu ocaq! -dedi və Rejissora baxdı.

Rejissorun üzündə heç bir ifadə yox idi. O, maddım-maddım səhnəyə, məchul bir nöqtəyə baxır, sanki heç bir şey görmür, heç bir şey eşitmirdi.

Feyzulla qeyri-müəyyən bir ifadəylə:

- Bu kecə, bu qoca, bu ocaq, - dedi.

Rejissorun yenə də halı dəyişmədi. Feyzulla sözlərini üçüncü dəfə təkrar etdi.

Rejissor ilan çalmış kimi yerindən sıçradı:

-Ay kişi, ay yoldaş, vətəndaş, müsəlman, erməni, moltanı, adam oğlusan axı. Ay... - deyə birdən-birə ovcuyla ağzını bərk-bərk yumub zarıdı.

Aktyorlar onun bu hərəkətinə bələd idilər, bilirdilər ki, ovcuyla ağzını yumanda dişinin dibindən çıxan söyüşləri saxlayır, saxladığıyçün, də zarıyır.

-Siyavuş, sakit, ol, - deyə rəssam əlini Rejissorun çiyinə qoydu, - bir toxta görək.

Rejissor «Badamlı»nı stəkana tökmədən birbaşa şüşədən başına çəkdi. Bir qədər sakitləşib rəssama tərəf döndü:

-Görürsən də, görürsən də mənim günümü. Sən də deyirsən ki, bəs Brext belə gəldi, Meyerxold belə getdi. Adə, bu məxluqnan Brext olar, bu məxluqnan Meyerxold olar? Üç kəlmə sözü səhərdən adam kimi buna dedizdirə bilmirəm. Mən köpək oğlu Feyzulla Kəbirlinskiynən böyük sənət yaradacam. - Əsəbi titrək barmaqlarıyla papirosu götürüb yandırdı, sümürüb tüstünü ciyərlərinə çəkdi. - Balam, səndən yaxşı pinəçi olar, çayçı, aşpaz, mən nə bilim camadar, məsciddə mürdəşir olar, amma daha aktyor yox, atam, aktyor yox. Aktyorluq sənətdir ey, ay müsəlmanlar, açın qulağınızı eşidin, iskusstvo. Yaradıcılıq. Tvorçestvo. Burda istedad lazımdır. Temperament, hərarət lazımdır. Bəli, hərarət. 36,6 hərarətiylə sənət yaratmaq olmaz. Gərək qaynayan, yanasan ki, yaradasan. Yoxsa səsinin zor yerinə salmaq iş keçməz, atam balası, çığır-bağırnan obraz yaratmaq olmaz. Səsin gurdur, çox əcəb, get məscidə, ol əzançı.

Feyzulla səhnədə lal-dinməz dayanmışdı. Pörtüb qıpqırmızı qızarmışdı. Bolluca tər tökürdü. Qırx ildə səhnədəydi və qırx ildə cürbəcür Rejissorlardan, aktyorlardan bu cür sözləri, töhmətləri az eşitməmişdi. Amma indi ona yer eləyən Siyavuşun son sözləri - məscid, əzan, mürdəşir söhbəti oldu. Teatrda hamı - Siyavuş özü də, Əlikram da bilirdilər ki, Feyzulla ruhani ailəsindəndir, atası müfti olub. Bunu bəlkə bircə cavan rəssam bilmirdi - teatra təzə gəlmişdi.

Rəssam pıçıldadı:

-Ay Siyavuş, sakit ol bir az, - dedi. - Axı bədbəxt neyləsin, bacardığı budur da.

-Bəs mən köpək oğlu neydəyim? - deyə Siyavuş partladı, - mənim təqsirim nədir ki, cavan ömrümü belə insanların içində çürütməliyəm. İki eşşəyin arpəsini bölə bilmir, gəlib çıxıb səhnəyə.

Rəssam ərklə:

-Ayıbdır, Siyavuş, - dedi, - atan yerindədir.

- Mənim atam qələt eləyər. Mənim atam çoxdan o dünyaya, mələklərə salam aparıb. Amma beləsi bilibtdən kimidir. Səni də, məni də basdıracaq, arxayın ol. Yüz il yaşayacaq. Niyə də yaşamasan? Nə dərdi, nə qəmi var? Qışqırırsan üstünə quzu kimi boynunu bükür, lal-dinməz dayanır. Ürəyində də yəqin hələ mənə gülür ki, gör zalım oğlu nə özünü cırır. Bax, heç tükü də tərpenmir. Doğrudan da nə iskusstvo, nə teatr? Qırx ildə gəlir, üç-kəlmə sözünü deyir, maaşını alır, çıxır gedir bozbaşını yeməyə. Qırx il də bundan sonra belə ömür sürəcək. Bizik axmaq, dərndən çıxırıq, sənət, yenilik, inkişaf... Kimə lazımdır bunlar hamısı, ay Zeynal, dünya Feyzulla dünyasıdır.

Rejissor ürəyini boşaldıb bir az sakitləşdi, yenidən papiros yandırdı, dərin bir qullab aldı, səhnəyə baxdı. Səhnədə Feyzulla mütilik heykəli kimi quruyub qalmışdı. Elə yazıq-yazıq Rejissora sarı baxırdı ki, Siyavuş özünü saxlaya bilməyib küldü. Əvvəl dodağı qaçdı, gülümsündü, sonra bərkdən şaqqanaq çəkib güldü.

- Mən ölüm Kəbirlinski, - dedi. Elə belə məzəyçün o replikanı bir də de.

Dəlisov xasiyyətli Siyavuşun gülüşünə cavab olaraq Feyzulla da mağmın-mağmın gülümsədi, hətta güldü də, amma sonra nə edəcəyini bilmirdi. Bilmirdi Rejissorun təklifi ciddidir, ya zarafat, məşqi davam etdirir, ya elə belə dilxoşluq edir. Bilmədi ki, necə desin, bnrinci dəfə dediyi kimi (onda Rejissor bəyənmişdi, ayrı cürə göstərmişdi). Ya Rejissor əvvəl göstərdiyi kimi, ya sonra

göstərdiyi kimi, ya da tamam başqa bir tərzdə. Ya da bəlkə zarafatla desin. «Yox, zarafatı qoy özü eləsin, mən eləsəm, sonra xatası çıxar, bilmək olmaz düşər-düşməzi var».

Var qüvvəsini, hafizəsini, təcrübəsini səfərbər edib gərgin bir səsle:

- Bu gecə! Bu qoca! Bu ocaq! - dedi. Rejissorun şaqqıltısından diksindi:

-Afərin Kəbirlinski, oğulsan oğul. Kişinin sözü bir olar, üç saat məşqimiz - bir findıq.

Sonra Siyavuş qəfilcə gülüşünü kəsib ciddiləşdi və birdən-birə hamı Rejissorun necə yorğun olduğunu aydın gördü. Sanki bütün bayaqkı ehtiraslı danışıqları, odlu şikayətləri, acı sözləri, bir qədər süni hərəkətləri - bütün bunlar hamısı bədən paltarı tarım saxlayai kimi onu gərkin və kip saxlayırdı. İndi birdən bütün varlığı çıxarılıb bir qırağa atılmış paltar kimi əzik, bürüşük, aciz və yorğun göründü. Ağır-ağır:

-Yaxşı, gedin, - dedi. - Məşq qurtardı. Feyzulla teatrdan Əlikramla birlikdə çıxdı.

Əlikram:

- Gördün hərif nə özündən çıxmışdı? - dedi. - Deynən səndən qabaq Rejissor-zad görməmişik. Deynən başımızın tükü sanı sənin kimi Rejissor görüb ötürmüşük.

Feyzulla:

-Ay Əlikram, sənin başında tük var ki, o misalı çəkirsən? - deyə zarafat elədi, amma zarafatına nə özü güldü, nə də Əlikram. Bir müddət səssiz addımladılar.

Əlikram:

-Bəs bazara getmirsən? - dedi.

Feyzulla:

-Yox, - dedi.

Niyə?

-İşim var.

- Nə işin?

«Allahu-əkbər, işə düşmədik?» - deyə Feyzulla fikirləşdi. Əlikrama demək istəmirdi ki, kinostudiyaya gedirəm, dublyacım var, bilirdi ki, bunu bilən kimi Əlikramın ürəyinin qurdları baş qaldıracaq. Amma ayrı bəhanə tapıb yalan deyə də bilmirdi. Yalan demək, bəhanə uydurmaqda həmişə çətinlik çəkirdi, - fantaziyası çatmırdı. Köhnə aktyorlar Feyzullanın bu cəhətini bilir və dərhal uşaq kimi onun yalanının üstünü açırdılar. İndi də:

-Elə belə, - deyə mızıldandı. Əlikram əl çəkmədi.

-Yenə olsun, - deyə qırsaqqız olub yapışdı.

-Kinostudiyaya gedirəm. Dublyacım var, - Feyzulla birdən düzünü dedi.

- Ay kişi, bu qədər pulu hara yığırsan? Buna sandıq-zad tab gətirməz.

-Bəxtəvərlikdən dəm vurursan, Əlikram. Yaxşı, sağ ol. Mənim avtobusum gəldi.

Avtobusun dal qapısı düz onların qarşısında dayandı. Amma açılmadı. Hələ qabaq qapıdan adamlar bilet alıb düşürdülər. Avtobus konduktorsuz işləyirdi. Sərnişinlər düşüb qurtardı, dal qapı açıldı və Feyzulla özünü birtəhər tünlük avtobusun içinə saldı.

-Əlikram:

-Mən ac qalaram, amma dublyaca getməyəm. Əsil aktyorçun dublyac xalturadır, - dedi, amma Feyzulla bu sözləri eşitmədi. Yəni elə Əlikram da bu sözləri daha çox özüyün deyirdi, çoxdandı onu dublyaca çağırırdılar.

Feyzullanın ayaqları sızıldayırdı, səhərdən məşqdə ayaq üstə idi, həm də anadangəlmə yastıyaq idi, amma avtobusda oturmağa yer yox idi. Meşin, nikelln dəmir, tər iyinə qeyri-müəyyən bir iy də - məhz şəhər nəqliyyatına məxsus olan bir iy də qatışırdı. Nədənsə bu iy Feyzullanın yadına müharibə illərini saldı. Yastıyaq olduğu səbəbdən Feyzullanı davaya aparmamışdılar. Teatrın işçilərinin bir çoxu, o cümlədən Feyzulla ixtisara düşmüşdü. Hə, hə, indi bildi ki, neçin bu iy ona müharibə illərini xatırlatdı, dava vaxtı düz üç il Feyzulla tramvayda konduktor işlədi. Dava qurtarandan sonra yenə teatra qayıtdı.

Avtobus studiyaya tərəf yaxınlaşdıqca adam seyrəldi, Feyzulla oturdu. İki dayanacaq arasındakı yolu oturaq gəldi.

Kinostudiyada liftə keçib dördüncü mərtəbənin duyməsini basdı. Lift üçüncü mərtəbədən keçəndə bugünkü dublyacın Rejissoru Ağə Mehdi pilləkəndən Feyzullanı görüb:

-Kəbirlinski, Kəbirlinski, - deyə çığırdı.

Kəbirlinski dördüncü mərtəbədə liftdən çıxıb pilləkənlə aşağı düşdü. Ağə Mehdi yanında Feyzullanın tanımadığı kənc, yaraşılıq bir rus qızı vardı. Zərif ətir iyi Feyzullanın burnunu çaldı. «Yəqin o Moskvadan gələn artistka budur», - deyə Feyzulla düşündü. Ağə Mehdi:

-Kəbirlinski, nahaq zəhmət çəkmisən, - dedi.- Dublyacı keçirdik sabaha. Cavad bu gün gələ bilmir, məşğuldur, - sonra yanındakı aktrisaya müraciətlə əlavə etdi, - vot odin iz tex samix ekzempliyarov, o kotorix mı tolko çto qovorili.

Aktrisa gülümsündü. Gülüşü uzun məşqlər boyu cilalanıb kamilləşmiş məstədicə bir təbəssüm idi.

- Oçen priyatno, - dedi və əlini Kəbirlinskiyə uzatdı: - Lena.

Feyzulla lap özünü itirdi, əl verən kimi, tələsik əlini çəkib cibinə saldı, dəsmal çıxarıb üz-gözünü sildi.

Ağə Mehdi:

- Amma dəsmalından olmaz, - dedi. - Satıb eləməli olsan, bizə xəbər elə.

Ağa Mehдинin kefi yaman kök idi. Aktrisa deyəsən söhbətin nədən getdiyini anladı, Feyzullanın dəsmalına baxdı, pıq-qıldayıb güldü.

Ağa Mehdi aktrisaya:

— Platok Dezdemonı, - dedi və hər ikisi yenə güldü.

Kəbirlinski daha da özünü itirdi, tələsik dəsmalını cibinə qoydu, vəziyyətdən çıxmaq üçün:

- Deməli dublyac sabaha qaldı? - dedi.

- Bəli, saat ikiyə. Gələ bilərsən?

- İkidə?

Cib dəftərçəsini çıxarıb baxmağa başladı. Axır illər yaddaşına arxayın olmurdu. Müxtəlif gündəlik işlərini, saatlarını əski əlifbayla balaca, qara, kağızları didilmiş cib dəftərçəsinə qeyd edərdi.

Ağa Mehdi aktrisanın qoluna girib pilləkəni düşməyə başladı. Qanrılıb Kəbirlinskiyə:

- Gələ bilməsən, zərər yoxdur, - dedi, - bir adam tapıb yazaram, bir də özünü zəhmətə salma.

Kəbirlinski dəftərçəsini büküb:

- Yox, gələ bilərəm, boşam, - deyə Rejissorun ardınca qışqırdı. Ağa Mehdi laqeyd səslə:

- Lap yaxşı. Gələ bilərsən, gəl, - deyə aşağıdan cavab verdi və aktrisaya nə isə pıçıldayıb bərkdən güldü. Aktrisa da güldü və Feyzulla, onun sözlərini aydın eşitdi:

-A vı işite tipac. Vot vam pocaluysta otlıçnyı tipac. Prekrasnaya tupaya, morda.

- Da, no krome mordı, nujen eşe xotya bı minimalnyı talant.

Kəbirlinski ağır-ağır pilləkənləri düşdü. Ürəyində kinostudiyanın telefonlarını söydü. Üç gün zəng eləyərsən düşmək olmur. Telefonlar ağıllı-başlı işləsəydi, zəng eləyib bilərdi, bir də bica yerə yorta-yorta bu boyda yolu gəlməzdi.

«Bu gün mənimki gətirmir. İndi gedək görək radioda başımıza nə gəlir?» Radioda üçdə olmalıydı, indi ikinin yarısıydı.

Evə gedib-gəlməyə çatmazdı. Evə radiodan sonra getsə yaxşıdır. Xörəyə. Dünən arvad ağzından qaçırtdı - deyəsən bu gün bozbaş bişirəcək. Amma nə olardı! Bozbaşdan ləzzətli xörək var? Yox, bozbaş tələsik, atüstü yemək olmaz. Gərək kamal-ədəblə oturasan, yavaş-yavaş çörəyi doğrayasan, suyu hopsun çörəyin canına, qaşıqla kartofu, əti yaxşıca əzəsən, üstünə də sumağı səpəsən, başlayasan baş soğanla yeməyə, bəh, bəh, bəh.

Bu fikirlərdən Feyzullanın lap ağzı sulandı, kinostudiyanın bufetinə girib kolbasa çörək-aldı, qurdunu öldürdü.

Radionun yanında dizədən düşdü, dik qalxıb binaya girdi, pilləkənlərin yarısını çıxıb dayandı, nəfəsini dərdi, tərini sildi.

Neçə il idi hər həftə bu gün, bu saatlar Feyzulla radioya - yazılışa gəlirdi. Daimi uşaq verilişində tülkü rolunun ifaçısı idi.

Redaksiyaya girib salam verdi.

-Salam gözəl qızlar, iyid oğlanlar, - dedi, - mən hazır.

Bu, ənənəvi salam idi.

Küncdə oturmuş balaca boylu, kök, kürən oğlan - Məcid:

-Tülkü lələyə eşq, olsun! - dedi. - Bəs Məstan pişik hardadır?

-Gələr, gələr, - deyə Feyzulla onu sakit elədi. - Nə darıxırsan, maşını ayağının altında, harda olsa özünü yetirəcək.

Məstan pişik rolunun daimi ifaçısı gənc aktyor Cavad Cabbarov səhnənin təzə parlayan ulduzlarından idi. Səhnədə Hamleti, Elxanı, Otellonu, oynasa da radiodakı bu kiçik rolundan - onu balacalara sevdiren Məstan pişik rolundan imtina etmirdi. Səliqəylə bir həftə yazılışa gəlir, radio işçilərinin onu Məstan pişik adlandırmasından qatiyyən incimir, əksinə xoşlanırdı;

Verilişin redaktoru Səfurə Feyzullanı görəndə bir balaca pərt kimi oldu. Məcid:

-Tülkü lələ, - dedi, - Səfurə xanımın sənə sözü var, amma utanır deməyə.

-Biy, niyə utanır ki, mən bəyəm özgəyəm.

Səfurə:

-Yox, ona fikir verməyin, Feyzulla dayı, - dedi, - özüm indi deyəcəyəm. Məsələ belədir, deyir bir iş var, iki əməl. Heç bilmirəm, vallah necə deyim.

Feyzullanın ürəyi düşdü. «Yox, bu gün bilmirəm nədir, mənimki gətirmir. Gətirməyəndə gətirmir də. Görəsən yenə nə olub, səsım kimin xoşuna gəlməyib».

- Nədi, qızım, de görüm, utanma.

-Bilirsiz Feyzulla dayı, bu verilişimizi kənar müəllif yazıb, nabələddi, tülkü rolunu götürüb qadına verib, heç bir şeyi də dəyişmək olmaz, çünki əhvalatı elə bunun üstündə qurub.

Feyzullanın bir an boğazı qurudu. Sonra özünü ələ alıb:

-Bəs necə olsun, - dedi, - deməli bundan sonra tülkü qadın olacaq?

-Yox, yox, yox, - deyə Səfurə tələsik danışmağa başladı - heç elə şey olar, biz ölməmişik ki, heç qoyarıq? Bircə bu səfər, bircə dəfə gələn səfərdən yenə gəlib öz rolunuzu oxuyacaqsınız.

Məcid:

- Bu səfər tülkü arvad çıxıb, - dedi. - Gələn səfər yenə döndərib eləyəcəklər kişi.

Səfurə ona baxıb məzəmmətlə başını buladı. Feyzulla:

-Neynək, - deyə stula çökdü. - Qoy oturub nəfəsimi dərim. Bu sizin dik lap adamın kələyini kəsir.

Məcid:

-Tülkü, tülkü, tənbəki, quyruq üstə nəlbəki, - dedi.

Səfurə yerinə qayıtdı. Elə bil ağır yükü çiyindən atmışdı. Feyzulla stulda oturub töyşüyə-töyşüyə nəfəs alırdı. Dəsmalını çıxarıb, alnında bığ yerində puçurlanmış təri sildi.

Dəhlizdə hay-küy qopdu. Gur bir səs eşidilirdi:

-Salam, mirzə, salam, necəsən krasavitsa, xoş gördük, göyçək oğlan, özün necəsən e, canından, başından muğayat ol.

Səfurənin közləri parladı. Sevinclə:

-Gəldi, çıxdı, - dedi.

Qapı taybatay açıldı. Hündür gənc bir oğlan içəri daxil oldu. Cavadın saçları, çatma qaşları və nazik bıqları zil qara, gözləri isə ala idi. Bu təzad onun yaraşlıq sifətində qəribə bir ifadə yaradırdı - yarıtkəbbürlü, yarısadələvh, bir qədər çoxbilmiş bir qədər məsum. Şıx geyinmişdi, qızartdaq məxmər pencəyinin altından qar kimi ağ ipək köynək, köynəyin yaxasında qırmızı zolaqlı qalstuk görünürdü. Saçlarını həmişəki kimi yağlayıb səliqəylə dala daramışdı. Barmağında iri qaşlı üzük parlayırdı. Cavad:

-Bütün əhli-məclisə atəşin salamlar, - dedi. - Səfurə xanıma xüsusi Privet, Kəbirlinski, Məcid, eşq olsun.

Məcid irişib:

-Privet, Məstan pişik, - dedi.

Səfurə:

-Gəl çıx da, - dedi. - Gözləməkdən gözümüzün kökü saraldı ki...

Cavad:

- Canınçun, maşını gücnən qovmuşam, - dedi. - Sizdən artıq olmasın, yaxşı bir məclisdəydim. Yarımqıq qoydum, durdum. Yalvardılar ki, getmə, dedim xeyr, siznən oturan Cavad Cabbarov idi, hər həftənin bu günü bu saatı mən dönüb oluram Məstan pişik, ministr də kəlsə məni burda saxlayammaz. Qapını bağlasaz, pəncərədən atılıb qaçaram. Gərək cumam radioya.

Hamı gülüşdü. Məcid:

-Məstan pişik, - dedi, - çoxdan görünürsən, otağımızda siçan əmələ gəlib.

Cavad ciddi bir təəccüblə:

- Bıy ay Məcid, bəs nə əcəb tutub yeməmişən? - dedi, hamı yenidən gülüşdü:

Cavad gülüşlərinə ara verib:

-Yaxşı, Səfurəcan, - dedi, - yarımca saat vaxtım var, balamın ölmüşünə kinostudiyada dublyacım vardı, sənin xətrinçün keçirtdim sabaha.

Kəbirlinski:

-Düz deyir, Səfurə xanım, - deyə sözə qarışdı.- Mən allah şahidi.

Cavad:

-Görürsən ki, - dedi, - deyir yalançının şahidi yanında olar. Yaxşı, tez yazaq, gərək qaçam məktəbə, məni görüşə çağırıblar.

Səfurə:

-Bu saat yazacağım. - dedi. - On dəqiqədən sonra studiya bizimdir. hələlik al mətnlə tanış ol.

Cavad mətni götürüb gözucu baxdı, səhifələrə ötəri nəzər salıb bir-bir çevirirdi.

Səfurə yavaş səslə:

-Bura bax, Cavad, camaat cürbəcür sözlər danışır, - dedi.

Cavad:

-Nə sözlər? - deyə soruşdu.

-Nə bilim, sən bilərsən. Deyir guya Zərifəylə...

-Allahu-əkbər, - deyə Cavad kağızları bir qırağa qoydu, - belə müsibət olar, evində yatıb durasan, camaat səninçün söz çıxarda. Canımçün elə şey yoxdur. Gicəm arvadımı, uşağımı atam. Canımçün Səfurə,- o da səsinə lap yavaşladı, - axşam oturmuşam evdə, televizora baxıram, zəng olur. Arvad gedir telefona, bir də görürəm dili-dodağı əsir. Deyirəm, ay qız, nə olub? Deyir bəs, al, qulaq as. Bəli, alıram, zənən xeylağıdır. Zəng eləyib arvadıma yanıq verir ki, bax bu saat ərin mənim yanımda kefdədir, səni də maymaq kimi qoyub evdə. Deyirəm gördün, indi özün görürsən ki, necə ağ yalan olur. Durduğu yerdə adama necə söz çıxarırlar. Görürsən ki, burda, oturmuşam, nə deyir? Bax, bütün şayiələri də bu cür uydururlar. Kimə deyirsən? Sıxır gözünün qorasını ki, bir şey olmasa deməzlər. Deyir, kaş sən çaş, çopur olaydın, mənim də canım rahat olaydı. Neynirəm belə göyçək əri ki, ömrüm çəhənnəmə dönsün. Eh, nə isə... - o, mətni götürdü.
- Yaxşı, gəl yazaq da, baxdım mətnə. Elə çevir tətı, vur tətıdır,

Səfurə:

-Gedək, - dedi.

Dəhlizdən keçərkən Cavad:

-Bəs Kəbirlinski nə oldu? - deyə soruşdu.

Səfurə əhvalatı ona danışdı.

Cavad ayaq saxladı.

-Yox, yaxşı deyil, Səfurəcan, - dedi, - allah onsuz da onu döyüb, siz də belə eləyirsiniz. Sinli kişidi, o boyda yolu durub gəlib bura.

-Yaxşı, mən neyləyim, yoxdur da bu səfər rolu. Onlar bir neçə addım da atdılar. Sonra Cavad yenə dayandı, geri döndü:

-Kəbirlinski, ay Kəbirlinski, - deyə çağırırdı.

Kəbirlinski otaqdan çıxdı.

-Gəl bəri.

Kəbirlinski onlara tərəf tələsdi. Səfurə narahatlıqla:

-Ay Cavad, - dedi, - axı sənə söz dedim, yoxdur e rolu. Cavad əlindəki mətn kağızlarını divara söykəyib cibindən qələm çıxartdı:

-Gəl bura, Kəbirlinski, - dedi, - bu saat sninçün bir şey düzəldərəm. Tülkü olmasın, çaqqal olsun, nə eybi var, hə? Təki on bir manat gəlsin, ay zalım. Stavkan neçədir?

Kəbirlinski:

-Yeddi manat, - dedi

-Yeddi? Zərər yoxdur. Yeddi manat da puldur. Çaqqalnan necəsən?

-Çaqqal?

-Həmişə tülkü olmusan, bir gün də çaqqal olarsan, - deyə Cavad şaqqıldadı - Ay lotu, vur bura. Kəbirlinski də gülümsündü.

-Yox, axı, - deyə nə isə kəkələdi...

-Sən heç ürəyivi sıxma, - deyə Cavad əlindəki mətnə əlavələr edirdi. - Bax burda qoy tülkü desin: çaqqal sən də burdasanmış. Aha, çaqqal da deyir: hə, hə, tülkü lələ, mən də burdayam, hə, hə. - O, sanki çaqqalı yamsılayırmış kimi əcəyib bir səs çıxartdı.

Səfurə:

-Cavad, - deyə məzəmmətlə ona baxdı, - axı müəllif birdən dedi ki...

-Qələt eləyir müəllif, - deyə Cavad onun sözünü kəsdi - Çəm-xəm eləsə babalı mənim boynuma. Dənən Cavad Cabbarov dedi ki, mən bu «əsərə» çaqqal obrazını əlavə etməyi lazım bilirəm. Vəssalam. Hə, nədir? Azdır? Yaxşı bura da əlavə edək. Hanı? Hə. Tülkü: gedək. Çaqqal: - o, qələmini bir-iki dəfə termometr kimi çırpıb yazmağa başladı: - deməli, çaqqal: gedirsiniz? Mən də sizinlə gedirəm. Aha, belə, Axırda da: sağ olun, sağ olun. Kəbirlinski, sən də deyərsən sağ olun: Arada da qoşul bizə: hə, yox, bəli, filan. Əsas odur ki, səsin gəlsin. Çətini ölüncədir. Ay

zalı. Yaxşı, oldu. Vay, vay, gecikəcəm. Getdik. Havayı yerdən səninçün yeddi manat düzəltdim, Kəbirlinski, qədrimi bilmirsən. Gərək o yeddi manata «Drujba»da mənə yaxşı bir qonaqlıq verəsən. Ha, ha, ha! Ay haramzada.

Studiyaya keçdilər.

Səfurə Məcid:

-Cavaddır da, - dedi, - özü hay-küycü, amma ürəyi nazik, yuxa kimi.

Məcid:

-Mən getdim Eldardan muştuluq almağa, - dedi. - Atası tulküydü, dönüb oldu çaqqal.

Eldar radioda Rejissor köməkçisi işləyirdi. Feyzullanın yazılışı olan günlər gözə dəyməzdi. Bunun səbəbini hamı bilirdi, bilirdilər ki, atasıçün, daha doğrusu onun ifa etdiyi rollardan, bu rolları ifa edərkən çıxartmalı olduğu səslərdən xəcalət çəkir. On doqquz yaşı vardı Eldarın. Gündüzlər işləyir, axşamlar teatr texnikumunda oxuyurdu. Boylu-buxunlu, göyçək oğlan idi. Ancaq bir balaca axsayırdı, sol ayağını çəkirdi. Qazandığını əyin-başına verirdi, bəzən gəzdirdi qızları kinoya belə dəvət etməyə pulu olmasada, geyimində-kecimində heç kəsdən geri qalmırdı. Yaşına yaraşmayan bir ciddilik vardı üzündə. Hətta bir qədər qaraqabaq idi. Atasını tanıyanlar: «Elə bil Kəbirlinskinin yox, Nəsrəddin şahın oğludur, - deyirdilər, - forsu adamı yıxır».

Amma Eldar forslu deyildi, xəstə və ifrat dərəcədə məğrur idi, sanki hamının nədənsə ona rişxənd, istehza edəcəyindən qorxurmuş kimi yeganə dostu Aydından başqa heç kəsə yaxınlaşmır, heç kəslə səmimi olmaq, ünsiyyət bağlamaq istəmirdi. Əsas səbəb, əlbəttə, atası idi. Feyzulla onun yaralı yeri idi. Atasının təxəllüsünü deyil, əsil familini daşıyırdı - Eldar Ələskərov. Eldarın söyər yerini bilən bic-vələdüznalar, illah da Məcid onu daha da cıradırdılar.

-Yaxşı, Eldar, atan Kəbirlinskidir, sən nüşün Ələsgərovsan?

-O sənin borcun deyil.

-Daha acığın nüş tutur, sözdür soruşuram da.

İndi də Məcid Eldar oturan otağa girib bərkdən:

-Eldar, gözün aydın, muştuluğumu ver, - deyərkən oğlan elə bil nə isə duyubmuş kimi sim tək gərildi.

-Nə olub? - deyə qaşqabağını saldı. Məcid ağzını açmasaydı belə, Eldar onun kürən sifətini körcək qanı qaralırdı.

Məcid tam bir ciddiyyətlə:

-Gəldim sənə xəbər verim ki, atanı böyüdüblər, - dedi, - kişi əməlli-başlı inkişaf eləyib, tülkü rolundan keçib çaqqal roluna.

Eldarın yerindən sıçramasıyla Məcidin qapını çırpıb daban əl altı qaçması bir oldu.

Otaqdakı qızlar pıqqıldaşib güldülər. Amma Eldarın qırımını ayrı cür görüb dərhal özlərini yığırdırdılar.

Aydın:

-Əşi sən də bu düdəmənin sözündən niyə cırnıyorsan? - dedi. - O, adamdı ki, adam sözü danışsın. Görür ki, sən özündən çıxırsan, ayağı yer alır. Sən heç fikir vermə.

Eldar. dodağını dişləri arasına alıb:

-Yaxşı, - dedi, - qoy mənə borc olsun. - Özünü ələ aldı, sakitləşdi və otaqdan çıxdı.

Məcid qaçıb studiyanın yanına kəlmişdi.

Feyzulla rolunu yazdırıb dəhlizə çıxdı, pul kağızına qol çəkdi.

Məcid gəlib onun yanında durdu.

-Kəbirlinski, - dedi, - oğlunu yığışdır. Mənə göz verir, işıq vermir.

-Neynir ki, sənə?

-Əşi, özün görürsən ki, mən cürübbəz zəifcanlı oğlanam, üfürsən yxılıram. O, maşallah, göz dəyməsin, zırpı şeydir, elə yaxşı deyiblər ki, uzundraz beynamaz, xeyrə-şərə yaramaz.

-Bax bu olmadı da, dilivi dinc qoymursan, sonra da deyirsən ki, bəs belə.

-Axı mən neyləyim. Yapışib məndən ki, gərək səni döyəm. Əşi bir dənə əngimdən qoysa, sağ tikəm qulağımın dibində qalar. Gücü var, getsin taylarına göstərsin. Gərək elə qolunun zorunu mənim başımda sınısın.

-Elə durduğun yerdə səni döymək istəyir? Bəlkə sataşib eləyirsən ona?

-Nə sataşırım? Soruşuram ki, nöşün atanın familiyası ayrıdır, səninki ayrı, a kişi, bunun üstündə heç adamı döyərlər.

Feyzulla bir an duruxdu, sonra aramla, təmkinlə danışmağa başladı.

-Bilirsən: bala, ikimizin də familiyamız birdir, Ələsgərov. Kəbirlinski mənim təxəllüsümdür.

-Aton rəhmətlik. Bax adam kimi sən başa saldın, mən də bildim. Daha döymək, söymək nəyə lazım?

Bu söhbət əsnasında Eldar gəlib onlar dayanan yerə çıxdı. Məcid dərhal Feyzullanın böyrünə qısıldı.

-Bax, dekinən mənimlə işi olmasın, yoxsa bax, bir baş gedəcəyəm sədrin yanına.

Feyzulla:

-Eldar, bala, - dedi, - nə işin var bununla. Eldar cavab vermədi, qanlı-qanlı Məcidə baxır, amma atasının, adamların yanında özünü saxlayırdı.

-Yaxşı, sənnən mənimki qalsın, - dedi.

Məcid:

-Gördün, - dedi, - yenə məni hədələyir, bax, atandan soruşdum, məni başa saldı, amma sən cırtqoz kimi atılırsan ortalığa, çıxırsan özündən. Feyzulla müəllim, - Eldarın yanında «Feyzulla müəllim» deyirdi, amma bu müraciətin özündə bir istehza vardı, - Feyzulla müəllim, inciməyin, amma məni çox maraqlandırır, bu nə dəbirdir belə, artistlər özlərinə təxəllüs götürürlər: Ərəblinski, Kəbirlinski...

O tam ciddiyyətlə danışırdı, dodağı belə qaçmırdı, bircə gözlərinin içindən cin çıxırdı. Eldar istehzanı, masqaranı duyur və Məcidin bütün sifəti sanki Eldarın gözlərinin içinə, yaddaşına, canına hopurdu. Məcidin kürən saçları, qaşları, kirpiksiz gözləri, kosasayağı ətli sifətində qızıla çalan təkəm seyrək tükləri... Burun pərələrindən uzanan tüklər belə kürən idi... Danışanda, ilişəndə zarıldayan üç qabaq qızıl dişi, sallaq buxağı, kos kimi ora-bura dığırlanan, bir nöqtədə qərar tapa bilməyən göz bəbəkləri, pələng qulaqlar, yoğun, gödək barmaqlı toppuş əllər, ağ köynəyin kirli yaxalığı - Eldarın gözlərinə yapışır, hafizəsində həkk olunurdu.

Feyzulla tam bir sadəlövhüklə:

-O vaxt mod eləydi, ay bala, - dedi, - hərə özünə bir təxəllüs götürmüşdü.

Məcidin vurnuxan gözləri arabir Eldarın nəzərləriylə tuşlaşır və bu ani baxışlarda hər ikisi bir-birinin halını başa düşürdü. Eldar içini yeyirdi. Məcid isə çoxdandı belə ləzzət çəkməmişdi. Kəbirlinski Eldarın gözü qarşısında əməlli-başlı dolayır, daha doğrusu Feyzulla heç bir şey duymadan - öz danışığıyla özü özünü dolayır, Məciddə sonsuz zövq verir, Eldarı odsuz-tüstüsüz yandırır.

Bixəbər Feyzulla:

-Hərə bir ad götürmüşdü, - deyə davam edirdi. - Ərəblinski, Sarabski, Ağdamski... Məcid asta-asta:

-Kəbirlinski, - dedi.

-Zəhrimar Kəbirlinski, kor Kəbirlinski, - deyə Eldar axır partladı. - Mən sənəin ağzını dağıdaram, onda bilərsən...

Feyzulla təəccüblə oğluna baxdı.

-Biy, ay oğul, sənə nə olub, özündən çıxırsan, nə deyir ki...

-Ey, sən də bilmirəm, Aydan gəlmisən, Marsdan. Başa düşürsən nə deyir!»

-Yoox.

- Elə başa düşməsən yaxşıdır, - dedi, çönüb getdi: Cavad studiyadan çıxdı:

-Yaxşı, salamat qalın, mən qaçdım, - dedi.

Kəbirlinski:

-Cavad, başına dönüm, - dedi. Hansı tərəfə gedirsən? Bəlkə məni də aparasan?

Cavad bir an ayaq saxladı:

-Canımçün tələsirəm, - dedi, - yoxsa məmnuniyyətlə, - bir neçə addım da atdı, sonra Kəbirlinskiyə tərəf çevrildi.- Yaxşı, gəl, - dedi. - Baksovetəcən apararam.

-Ay sağ ol. Ordan özüm gedərəm. Aşağı vestibüldən keçəndə kimsə:

-Kəbirlinski, Kəbirlinski, - deyə harayladı.

Feyzulla başını qaldırıb baxdı, Rejissor köməkçisi Mamed onlara tərəf qaçırdı. Cavadla salamlayıb Feyzullanın qolundan yapışdı. -

Səni allah yetirdi bizə, Kəbirlinski, - dedi, - axşam boşsan?

- Yox, nədi ki?

-Tamaşan var?

-Yox, tamaşam yoxdur, amma ayrı işim var.

Mamed:

-Bu oldu əmiri, - dedi, - deməli belə, ayrı işivi keçirdirsən sabaha. Axşam televizorda verilişimiz var. Sadıq xəstələnib. Gərək onu əvəz eləyəsən.

-Yox, axı...

-Axısın, maxısın bilmirəm, yoxsa mənim boğazımı üzər.

-Mamed, bilirsən, mən sənin xətrini dünyalarcan istəyirəm, amma axşam dərnəyim var.

-Neçədədir dərnəyin?

- 7-də.

-Deməli belə, 8-ə mən səni buraxaram. Keçirt dərnəyi bir saat keçə, nə olacaq?

Cavad qapıdan:

-Kəbirlinski, gəlirsən? - dedi. - Mən bax səni gözləyən deyiləm ha. Tələsirəm.

Feyzulla:

-Gəldim, gəldim, - dedi, - sonra Mamedə tərəf döndü, - Yaxşı, Mamed, daha sənin sözündən keçə bilmirəm. Amma axı gərək hazırlaşam. Böyük roldur?

-Nə rol, adə, evinəcən sənin. Bircə gəlmə sözün var. Poçtalyondu, girir içəri ki, «sizə kağız gətirmişəm», vəssalam, şüt-tamam. Buna nə hazırlaşmaq, məşallah 40 ilin artistisən. Amma Kəbirlinski, başıva dönüm, məni podvadit eləmə ha, boğazımı üzərlər. Deməli belə, altıda burdasan.

-Yaxşı, arxayın ol. Söz verdimsə gələrəm.

-Yaşa, var ol. Səndən bir dənədir. İki dənə olsaydı arabaya qoşardıq. Ha, ha, ha... İncimə a, zarafatım var səninlə, kiçiyinəm. Üzüm ayağının altına.

-Canın sağ olsun.

Mamed artıq qaçıb getmişdi, uzaqdan çevrilib: - Üzüm, yəni vinoqrad, - dedi, bir də güldü və harasa şütüyüb qeyb oldu.

Feyzulla qaça-qaça binadan çıxdı. Cavad artıq maşını işə salıb hərəkətə gətirirdi.

-Saxla, gəldim, - deyər Kəbirlinski uzaqdan əl elədi, özünü yetirib Cavadın yanında oturdu.

Cavad:

- Kəbirlinski, qan eləyirsən ha, - dedi. - Gündüz radio, axşam televizor.

-Əşi, ay Cavad, qoymazlar kasıbcılığımızı eləyək, - deyər ərklə Cavada köz vurdu və məmnun gülümsündü...

Cavad başını çevirib ona baxdı. Cavadın gözlərinin ifadəsini görmək olmurdu - gözlərini iri qara eynək gizlətməmişdi.

Kəsik siqnalla trolleybusu ötdü, başaşağı yolla sürməyə başladı. Sükutu Feyzulla pozdu:

-Cavad, sən də mənim oğlum, ərk eləyib sənə - bir şey demək istəyirəm.

-De görüm.

-Sən Siyavuş müəllimlə yaxınsan, dekinən ona adam içində mənimlə bir az yaxşı rəftar eləsin. Abrımı bükür ətəyimə. Axı mən də malçışka deyiləm. Bu səhnədə saç ağartmışam.

-Nə deyir ki?

-Nə bilim, qışqırır, söyür. Özü də camaatın yanında. Bayaq o rəssam da oturmuşdu. Cavan oğlandır. Aramızda hörmət-izzət var. Başlayıb onun yanında filan, peşməkan. Özümüz olsaq, cəhənnəmə, nə deyir desin. Bir də var kənar adam. Axı atası yerindəyəm.

-Nə deyir axı?

-Əşi, nə bilim başlayıb yenə məscid belə gəldi, əzan elə getdi. Axı mən neyləyim ki, atam müfti olub.

-Nə olub atan?

-Müftiydi də. Bəs bilmirdin?

-Yox, hardan bilim.

-Bəs mən elə bildim bilirsən. Hamı bilir ki, bu əhvalatı. Atam müfti idi, mən artistliyə kedəndə qovdu məni evdən. Ölənəcən mənimlə danışmadı. Üzünü də görmədim. Vəsiyyət eləmişdi ki,

üstümə də kəlməsin. Amma yaman xiffət eləyirmiş. Anam deyirdi ki, kişini sənin dərdin öldürdü.

-Sənə də nə düşmüşdü artist olasan, ay Kəbirlinski.

-Nə bilim, yaman həvəsim vardı. Sən mənə beləliyimə baxma, bir vaxtlar rayonumuzda Oqtay, Aydın, Şeyx Sənan oynayırdım.

-Əşi, qoy oturmuşuq.

-Canımçün. Atamın aman-zaman bircə oğluydum, yaman istəyirdi mənə də molla eləsin, əməlli-başlı farsca-ərəbcə öyrətmişdi.

-Gərək elə molla olaydın, Kəbirlinski, mollalar bilirsən necə qazanır. Hər ölənə bir yasin oxusan narodnı artistdən yaxşı dolanardın.

Feyzulla gülümsündü, hansı ötən xatirələrə yadına salıb başını yellədi:

- Quran ayələri indiyəcən yadımdadır, - dedi.

-Doğrudan? Bəs nə əcəb, mollalıq eləmirsən?

Feyzulla təəccüblə çiyinləri çəkdi:

-Nə danışırısan, ay Cavad, məndən molla olar?

-Niyə olmur?

-Bay, əşi sən nə danışırısan? Mən hara, mollalıq hara?

-AXI, niyə olmur. Atan - müfti, sir-sifətindən möminlik yağır, özün də quranı əzbər bilirsən. Daha mollaya bundan artıq nə lazımdır?

-Qəribə söz danışırısan e, - bu qəribə fikir Feyzullanı lap çaşdırmışdı, nəhayət o, əsas səbəbi yada saldı, - mən necə molla ola bilərəm ki, allaha inanmıram.

-Rəhmətliyin oğlu, neynirsən inanıb. Mollalar elə bilirsən özləri inanır? Sən mənə sözümlə qulaq as, artistlikdən bir şey çıxmaz. Ket mollalığa, bəy balası kimi dolan, Allahın da işin yoxdur, inanırsan inan, inanmırsan inanma. Mən quran oxumağı bilsəydim, bir gün teatrda qalmazdım. Dramatik artistlikdən axmaq sənət yoxdur. Ya kərək xanəndə, çalançı olasan, ya aşığı, ya molla. Toydan, yaddan gələn gəlir heç yerdən gəlir. Yaxşı, Kəbirlinski, gəldik çıxdıq. Bu da Baksovet.

-Çox sağ ol, Cavad. Bircə dəqiqə vaxtını alacam, incimə.

-De görüm, yaxşı.

-Sən bir Siyavuşnan danış. Sənin sözündən çıxmaz. Dənən mənə incitməsin.

-Deyərəm.

-Bilirsən, teatralni texnikumda dərs deyir, mənim oğlum da orda oxuyur. O gün gəlib tələbələrə deyib ki, kürreyi-ərzdə hələ Kəbirlinskiyə bezdarnı artist anadan kəlməyib. Uşaq da pərt olur tay-tuşunun yanında, dost var, düşmən var.

- Qələt eləyir, Siyavuş, deyərəm ona.

- Hə.

- Bir də Cavad...

Bir məsələ də var.

-Nə məsələ, a kişi, denən görək, sən də lap mənə avara elədin.

-Vallah sənə ərkim çatır, ayrı kimə deyim axı... Bilirsən, mən elə şeyə fikir verən deyiləm, amma beş dost olanda, beş də düşmən gözü var. Bir yandan da arvad mənə pələyir.

-Uzatma, Kəbirlinski, sən atovun görü, keç mətləbə görək...

-Mətləb deyəndə, yəni bu il mənim altmış illiyim tamam olur. İndi mən nə Ərəblinskiyəm, nə Abbas Mirzə, amma daha, azdan-çoxdan yenə bizim də xidmətimiz olub... Deyirəm, bəlkə zvanıyadan-zaddan... Mən elə şeyin düşkünü deyiləm, özün bilirsən, amma, görürsən dünənki uşaqlar gəlib olub əməkdar artist, yox, mən bir şey demirəm, halal xoşları olsun, amma indi biz də özümüzdə görə, azdan-çoxdan neçə ildir külünk vururuq. Bir balaca...

-Bilirsən, Kəbirlinski, açığı, zvanıya məsələsi bir az çətindir, amma Siyavuşla danışaram, mestkomdan bir qramota-zad alaram səninçün. Di bağışla, lap kecikdim...

-Sağ ol, çox sağ ol, ömrün uzun olsun, - deyə Feyzulla öz-özünə danışa-danışa evinə sarı addımladı. Cavadın maşını çoxdan közdən itmişdi.

Feyzulla avtomat-telefon budkasına girib karamel fabrikinə zəng elədi. Karamel fabrikində dramatik dərnəyin rəhbəri idi.

-Uşaqlara de ki, 7-də yox, 8-də yığışsınlar. 9-a on beş dəqiqə işləmiş.

Evlərinə gəldi. Köhnə evdə ikinci mərtəbədə yaşayırdılar. Həyat balaca, dar və qaranlıq idi. Həyətdə daima daman krantın altındakı daş suyun təsirindən qurbağa çəni kimi sürüşkən və yaşılımtıl olmuşdu. Həyətdə krantdan başqa qapısı qıfıllı ayaqyolu, iri zibil yeşiyi və ərzaq mağazasının boşalmış karton qutuları vardı. İkinci və üçüncü mərtəbələrə dəmir pilləkən qalxırdı. Pillələrə ayağını möhkəm basanda adama elə gəlirdi ki, bütöv bir zirehli ordu addımlayır. İkinci və üçüncü mərtəbələrin şüşəbəndləri həyatə baxırdı.

Feyzullagilin bir otağı və bu otağın qarşısında kiçik bir dəhliz kimiləri vardı. Bu dəhliz həm də mətbəxi əvəz edirdi - bura iki gözlü balaca bir pələtə qoymuşdular. Dəhlizin o biri tərəfi pərdəylə ayrılmışdı, pərdənin dalında açılıb-bükülən çarpayı qoyulmuşdu. Eldar burda yatırdı.

Eldar çarpayısının yanındakı divara iki kitab rəfi vurmuşdu. Rəflərə - teatra və kinoya aid kitablar, teatr və kinocurnalları düzülmüşdü. Rəflərin qarşısındakı divara Eldar başdan-başa şəkil yapışdırmışdı - kinouluzlarının, əsasən aktrissaların - «Film» və «Ekran» Polşa curnallarından kəsilmiş şəkilləri. Çarpayının yanında yerdə maqnitofon və çoxlu lent yazısı qoyulmuşdu - bura Eldarın 4 kvadratmetrlik aləmi, başkicəlləndirən xülyalar və mətbəx qoxusuyla dolu dünyası idi.

Otaq ala-qaranlıq idi. Yeganə pəncərədən düşən işıq nisbətən böyük otağa - iyirmi kvadratmetrlik otağa azlıq edirdi. Otaqda iki çarpayı, tünd mixəyi rəngli iri, zəhlili kamod, masa və dörd stul vardı. Kamodun üstünə küləbətlinli süfrəcik salınmışdı. Çarpayıların üstünə hansı gözəlisə qaçırdan iki çaparı şəkli çəkilmiş pluş örtük atılmışdı. Kamodun üstündəki güləbətlinli süfrəcikdən biri də stolun üstünə çəpəki çəkilmişdi (kleyonkanın üzərindən). Pəncərə pərdələri də televizor ekranını örtmüş ağ parça da həmin cür güləbətlin naxışlı idi. Kiçik ekranlı «Luç» televizoru küncə qoyulmuşdu. Çarpayının yanındakı zivənin üstünə bozuntul örtük çəkilmişdi. Çox yeri süzölmüş palazın aralarından qırmızı şirəli taxta döşəmə görünürdü. Divarda zərli çərçivələrdə güzgü və foto şəkillər asılmışdı. Feyzullanın arvadı Həcər cavanlıq şəkilləri, Eldarın şəkilləri. Bu şəkillər kiçik idi. Ortada isə başqa bir kişinin iri şəkli asılmışdı. Bu kişi - Feyzullanın mərhum bacanağı Həcər bacısı Qəmər in əri akademik İsgəndər Muradəliyev idi. İsgəndər və Qəmər neçə il bundan qabaq avtomobil qəzasında həlak olmuşdu.

Feyzulla içəri girəndə Həcər dəhliz-mətbəxdə qonşu Anaxanımla söhbət edirdi.

Otaqdan və dəhlizdən qarışıq bir iy gəlirdi. Nəmişlik, rütubət, bulanıq qab-qacaq, semişka yağı, bir də paltar sabunu iyi.

Anaxanımla Feyzullanı görüb:

-Hər vaxtınız xeyir, - dedi, - sonra Həcərə tərəf döndü, - yaxşı bacı, mən ketdim.

Feyzulla otağa daxil oldu, pəncərəni çıxarıb səliqəylə stulun başına keçirdi, dəhlizə qayıdıb ləyənin üstündə əl-üzünü yudu.

-Bəs heç bozbaşın iyi burnuma dəymir, - deyər zarafatla Həcərə müraciət etdi.

Həcər dinmədi. Feyzulla cavab almağa tamamilə ümidini itirmişdi ki, Həcər birdən açıldı:

-Bozbaş! Yox bir cücəplov. Ət alıb gətirmişdin, bozbaş istəyirsən? Kolbasadan bişirəcəyəm bozbaş?

-Daha dava niyə eləyirsən. Mən elə bildim ət almısan.

-Görəsən hansı pula? heç bilirsən neçəyədi ət bazarda? Sənin gətirdiyin pulnan gündə ət almaq olar? Odey dünənki dolmadan qalıb, qızdır ye.

-Neynək, dolma daha yaxşı.

O, mətbəxə keçib dünənki, daha doğrusu srağagün bişmiş dolmanı odun üstünə qoydu. Bir az sükutdan sonra Həcər yenə başladı:

-Bozbaş! Könlünə bozbaş düşüb, - o heç cür sakit ola bilmirdi. - Adam ayağını yorğanına görə uzadar. Yerə soxum boyunu, bu da adını kişi qoyub.

Loğma Feyzullanın boğazında qaldı:

-Ay arvad, nə düşmüşsən üstümə, qoymazsan bir parça zəhirimarımızı yeyək.

-Ye də. Görüm heç yediyin boğazından keçməsin. Hamı ərə gedir ağ günə çıxır, bu da adını ər qoyub.

Feyzulla yorğun bir hərəkətlə başını qaldırdı.

-Axı nə olub yenə? - dedi.

-Nə olacaq? Odey, Anaxanım kəlmişdi. Ərindən, evindən, dolanışığından danışır, adam yanır-yanır yaxılır. Topal Səfdərin qızı elə dolansın, Dursun bəyin qızı belə.

Feyzulla söhbəti zarafata salmağa çəhd elədi:

-Neyniyim, ay arvad, özün mənə aşıq olmuşdun da. Özün mənə qoşulub qaçmadın?

-Kaş mənim qıçım sınaydı, sənə qoşulub qaçan kün, gözüm kor olaydı, səni görən gün. Kül mənim kic ağılıma, uşaq idim, nə qanırdım, gəldin kəndə teatr çıxartdın, mənim də gözüm tutuldu. Mən Qəmərdən min pay gözəl idim, o, İsgəndər Muradəliyevə qismət oldu, mən də sənə...

Feyzulla boşqabını, çəngəlini mətbəxə apardı, səsi dəhlizdən gəldi.

-Utanmırsan, Həcər? heç olmasa Qəmər yazığın adını çəkmə.

-Yazıq niyə olur Qəmər?

-Bəs yazıq deyil. O cür faciənin qurbanı oldular, o da, İsgəndər yazıq da. Nə yaşları vardı, ölməli vaxtlarıydı heç?

Həcər köksünü ötürdü, bir müddət susdu, sonra öz fikirlərinə cavab verirmiş kimi sözünə davam etdi...

- Zato bir gün gördü. Öldüsə də heç olmasa yaşayanda insan kimi yaşadı. Evi, eşiyi, pulu, varı, dövləti... Beş gün dünyada kefin çəkdi, dünyadan gedəndə də bir şey görüb getdi. Amma mən sabah yıxılıb öləndə nə deyəcəm. Nə gördüm bu dünyada? Sənin bu qıçqırmış sir-sifətini, bir də bu iylənmiş xarabanı... Budu mənim gördüyüm... Camaat kefində-damağında... eh, - deyə birdən özü öz sözünü kəsdi, - sənə dedim-demədim nə təfavütü var?

Feyzulla özünə çay töküb gətirmişdi, balaca armudu stəkandan qurtum-qurtum içirdi.

-Həcər, - dedi, - görürəm bu gün sənin əhvalın özündə deyil. Anaxanım da gəlib səni fitdəyib.

-Məni fitdəmək-zad lazım deyil. Özüm koram, görmürəm, xalq necə dolanır, biz necə dolanırıq.

Feyzulla çayını içdi, aparıb stəkanı əlüzyuyanın altında suya çəkdi, otağa qayıtdı.

Həcər:

-Eldar dünən bir halda gəlmişdi ki, çirtmə vursaydın qan damardı. Dərsə bir müəllim gəlib, səni yaş yuyub, quru sərib.

Feyzulla:

-Eşitmişəm, - dedi, - Aydın dedi mənə, Eldarın yol daşı.

-Eşitməyindən nə olsun? Guya gedib o müəllimi asıb-kəsəcəksən. Kimdi sənin sözünə məhəl qoyan?

Feyzulla sakit qulaq asırdı. Ən ağır, ən kinayəli sözləri belə gündə eşidərsənsə, onlar artıq dəyərsizləşir, vərmiş halına keçir, odur ki, nə incidir, nə ağrıdır. Bəlkə bir qədər yorur, vəssalam.

Həcər isə yorulub usanmaq bilmirdi.

-Deyir, ay ana, mənim atam axı niyə belə fərsizdir. Mənə də deyir onun ucbatından hamı yuxarıdan aşağı baxır. Atam olmasaydı, deyir, heç olmazsa bilərdim ki, yetiməm, biri mənə közün üstə qaşın var deyə bilməzdə, amma bu sağdır, hamı bunu körür, tanıyır, hamı buna külür, rişxənd eləyir, ələ salır, mən də qalırım içimi yeyə-yeyə.

- Eldar heç vədə belə söz deməz.

- Yalan deyənin lap atab atasına lə'nət. - Həcər əlini stolun üstündəki kiçik çörək qırıntısına uzatdı, onu barmaqları arasında ovxaladı, - bax bu bərəkət haqqı, uşaq danışdı, ürəyim qan olurdu. Mama, deyir, mən kimdən əysiyəm ki, kaş deyir mən də böyük bir adamın oğlu olaydım. Mən deyir cavanam, gözələm, öz üzərimdə deyir, çalışıram, kecəni gündüzə qatıb oxuyuram, biliyimi, savadımı artırırım. Görürsən, deyir, bir məclisdə, bir kompaniyadayıq. Qızların hamısının gözü məndədir. Mənim də deyir görürsən birindən xoşum gəlir, Tanış oluruq, danışırıq. Kitablardan, teatrlardan, kinolardan, hardan deyir desə mən də xəbər verirəm, xəcalət qalmıram. Amma bir də görürsən deyir, axmağın birisi gəlir, nə bir savadı, biliyi var, nə də bir əməlli sir-sifəti, vücudu üç qəpiyə dəyməz, amma di gəl böyük bir şişqanın oğludur, ya da ki, atası kalandır, ayağının altında maşını, cibində pulu. Görürsən qıza dedi ki, gəl otur maşınıma, səni gəzdirim. Qız da deyir daha onu qoyub mənimlə gəzməyəcək ki...

Feyzulla:

- O cür qızla elə gəzməsə yaxşıdır, - dedi. - O nə qızıdır ki, pula, maşına qəlbini satır.

Həcər susub bir müddət maddım-maddım Feyzullaya baxdı, sonra iki əliylə ona boğma çıxarıb:

-Ala ey, külü qoyum ağılıva, - dedi, - durdu, durdu, söz danışdı da... Elə bütün ömrünü belə əfəl olmusan ki, bu günə qalmısan da...

Feyzulla nəhayət hövsələdən çıxdı:

- Arvad, bilirsən nə var?- dedi. - Bəsdə. Sən dedin, mən dinmədim, amma daha cızıqdan çıxdın, ağ elədin. Mənim də özümə görə heysiyətim, mənliyim var.

Həcər:

-Sənin mənliyinə ki, - dedi, - yaxşı, yum, səninlə danışanda bütün qanım qaralır.

Feyzulla ayaqqabılarını çıxarıb çarpayısına uzandı. Həcər dəhlizə çıxdı. Ordan qab-qacaq səsi, çəngəl-bıçaq cingiltisi eşidildi. Feyzulla gözlərini yumdu, mürgülədi. Bir azdan Həcər yaş əllərini silə-silə otağa qayıtdı:

-Anaxanım deyir, bəs bütün artistlərə ad veriblər, ərivi niyə yaddan çıxarıblar?

Feyzulla cavab vermədi. Ya doğrudan yatmışdı, ya da yalandan özünü yuxuluğa qoymuşdu.

Həcər:

-Sən yat, - dedi, - sənə nə var ki, buğda yeyib cənnətdən çıxmısan.

Dəhlizə getdi, bir azdan yenə qayıtdı.

-Eldar deyir ki, kaş bircə dəfə mənim dədəm haqqında da qəzetdə bir kəlmə xoş söz yazaydılar. Yoxsa ya heç nə yazmırlar, ya da bircə kəlmə yazırlar ki, «Kəbirlinski yenə də rolunun öhdəsindən gələ bilmədi».

Feyzulla aramla gözlərini açdı, uzun-uzadı Həcərə baxdı:

-Həcər, - dedi. - Bəlkə məsələni açıb Eldara deyək.

Həcər birdən-birə elə bil dəyişib başqa adam oldu, sapsarı saraldı, sanki balacalaşdı, büzüşdü və qəflətən qocaldı. Boğuq səslə:

-Nə danışırısan, ay kişi? - dedi. - Ağlın çayıb. Sən atovun goru heç o fikri başına gətirmə.

Gözləri dolmuşdu. Dəsmal çıxarıb gözlərini sildi, dəhlizə keçdi və Feyzulla evdən kədənəçən bir kəlmə də danışmadı.

Düz altıda Feyzulla televiziya studiyasında idi. Yavaş-yavaş artistlərin hamısı gəlib yığışdı. Rejissoru gözləyirdilər. İri proektorların işığı və istisi studiyanın içini hamama döndərmişdi. Mikrofonlar - budaqdan sallanmış armud kimi artistlərin başları üzərindən asılmışdı.

Cürübbəz, balaca boylu, çevik Mamed ora-bura şütüyür, bu qapıdan girib, o qapıdan çıxırdı, müxtəlif göstərişlər, sifarişlər verirdi. Tez-tez «deməli belə, deməli belə» deyə təkrar edirdi. «Deməli belə, sən burda durarsan, sən burdan girirsən. Aha, deməli belə, üçüncü kamera, sən bu tərəfdən nayeş eləyirsən, krupni plan, sonra sən soldan götürürsən, ikinci kamera. Deməli belə, mən, işarə verəndə bas düyməni. Burax musiqini. Deməli belə, hamı burdadır, hamı öz yerindədir. Budey Siyavuş müəllim də gəldi».

Feyzullanın ürəyi düşdü. Nə biləydi ki, televizorun bu axşamkı verilişinə Siyavuş dəvət olunub. O, televiziyağa tez-tez gələn deyildi. Recisorun Siyavuş olduğunu bilsəydi, mütləq boyun qaçırardı. Siyavuş da dərhal onu gördü.

-Kəbirlinski, - dedi: - balam, mən səndən qaçıram, sən də hara getsəm çıxırsan qabağıma. Ay kişi, qoymazsan gözümüzü açaq.

Hamı gülüşdü. Siyavuşun özünün də deyəsən kefi kök idi. Mamedə müraciətlə yavaşdan:

-Bu zırramanı hardan tapıb gətirmisən? - dedi.

-Deməli belə, Sadıq bu gün zəng elədi ki, xəstəyəm, qaldım əlim yandıda, rastıma Kəbirlinski çıxdı, çağırdım.

Siyavuş başını buladı.

Mamed:

-Əşi cəmi-cümlətanı ikicə kəlmə sözü var, - dedi.

P...- poz onu da.

-Nəyi?

-Kəbirlinskinin sözünü. Nə sözdü ki?

-Heç nə, kağızları gətirir, deyir... qoy bu saat baxım nə deyir - mətni vərəqlədi, - hə, deməli belə, «bu da sizin kağızlar».

-Poz getsin. Gəlsin, dinməz-söyləməz kağızları versin, izalə olub çıxıb getsin. Onun səsini eşidəndə tərəmdən tüstü qalxır.

Mamed güldü və cümləni pozdu. Sonra Kəbirlinskiyə yanaşdı:

-Deməli belə, Feyzulla, - dedi, - sözlərini saldıq ixtisara, elə belə dinməz-cə girərsən bax bu tərəfdən, kağızları verib çıxıb gedərsən, vəssəlam, bildin?

- Salam da verməyim?

- Yox, yox, sən atovun goru, xataya salma bizi, elə kağızı qoy çıx, bildin?

-Bildim, bildim-. Baş üstə.

- Mamed:

-Deməli, belə. Hərə öz yerinə keçsin, - dedi, - beş dəqiqədən sonra efirdəyik.

Hamı öz yerini tutdu, donub qaldı. Kameralar tufənək lüləsi kimi hədəflərə - aktyorlara tuşlandı. Siyavuş, Mamed, səs Rejissoru idarə pultunun arxasına keçdilər, daxili ekranlarda müxtəlif kameralarla - müxtəlif görünüş nöqtələrindən göstərilən səhnə donub qalmışdı. Çay nəhrə tərəf axan kimi maddiləşmiş, sərhədlənib qalıba, məcraya salınmış televiziya vaxtı qaçılmaz bir labüdlüklə saat yeddiyə doğru axırda - düz saat 7:00-də efirə çıxacaqdılar.

Yeddiyə 15 saniyə qalmış Siyavuş daxili mikrafonla:

- Diqqət! Efirdəyik, - dedi və düyməni basdı. Səs Rejissoru musiqini buraxdı, birinci kamera verilişin titrlərini göstərdi. Veriliş başlandı.

Qırx dəqiqədən sonra Siyavuş papiros yandıraraq ayağa durdu. Veriliş sona yetmişdi. Aktyorlar studiyadan çıxdılar.

Kəbirlinski Mamedin qoluna girib bir qırağa çəkdi.

-Mamed, başıva dönüm,- dedi, - pul kağızında mənim adım var da?

-Əlbəttə, Kəbirlinski, ayıb sözdür, havayı işləmirsən ki, hələ kommunizma gəlməyib, hələ sosializmadır - kommunizmaya keçid mərhələsi.

-Yox, bilirsən niyə soruşuram? Deyir başına kələn, başmaqçı olar. Bir dəfə də sözsüz çıxış eləmişdim, beləcə sözsüz rol idi. Buxqalteriyada adımla pozmuşdular.

Mamed:

-Yox, arxayın ol, - dedi, - gözüm üstündə olacaq.

-Ömrün uzun olsun. Yoxsa bu buxqalter yaman köpəkoğlu adamdır. Qoca kişidir, məndən beşbetər, gözü də görmür. Deyirlər taxır eynəyini, dayanır ekranın qabağında, bir-bir sayır, neçə nəfərdir, kim neçə söz deyib, sonra da dava-mərəkə qaldırır ki, mən dövlətin pulunu havaya səpələyə bilmərəm.

-Lap Məşədi İbadın hambalına döndü. Qənaəti gərək elə sənin bir manatında eləsin.

- Day demə.

- Yox, Kəbirlinski, xətirçam ol.

-Çox sağ ol. - Kəbirlinski minnətdarlıqla Mamedə əl verib körüşdü, hamıyla xudahafizləşdi, binadan çıxdı, uzaqdan trolleybusun dayanacağına tərəf getdiyini görüb qaçdı, birtəhər çatdı, özünü içəri saldı.

Azneftin yanında düşüb ayrı avtobusa mindi, saat 9-a on beş dəqiqə işləmiş gəlib karamel fabrikinə çıxdı.

Üç il idi Feyzulla karamel fabrikində dram dərnəyinə rəhbərlik edirdi. Dərnəyin hələlik altı üzvü var idi - dördü kişi, ikisi qadın. Kişilərdən biri Salman - qoca qarovulçu idi, tək yaşayırdı. Evinə getməyə darıxırdı, odur ki, gəlib dərnəyə yazılmışdı. İkinci kişi - Muxtar dərnəyə arvadı Rozaya görə yazılmışdı. Roza erməni idi, azərbaycanca pis bilmirdi, amma ləhcəylə danışırdı. Dürüst danışmağa səy göstərirdi, rəfiqəsi Bəhicə də ona bu işdə çox kömək edirdi. Dərnəyə də elə Bəhicəyə görə yazılmışdı. Bəhicə orta yaşlarında dul qadın idi. Kəbirlinskinin rəyincə əsil səhnə istedadına malik idi.

Üç ildi ki, Kəbirlinski dərnəkdə «Oqtay Eloğlu» tamaşasını hazırlayırdı, Bəhicəyə Firəngiz, Rozaya Nadya rolunu tapşırırmışdı. Oqtay rolunu Kəbirlinski özü hazırlayırdı.

Başqa rolları Muxtara, Salman kişiyyə tabelişk Bəşirə və şofer Davuda vermişdi. Dərnəyin hələlik az üzvü olduğundan Kəbirlinskidən başqa hamı iki-üç rolda oynayırdı.

Roza həm Nadya, həm də aktrisa Tamara rolunu, Bəhicə həm Firəngiz, həm də Oqtayın bacısı Sevər rolunu ifa edəcəkdə.

Dərnəyin məşğələləri həftədə bir dəfə fabrikin qırmızı guşəsində keçirilirdi. Qırmızı guşə - divarlarına müxtəlif şüarlar, lövhələr və şəkillər vurulmuş bir otaq idi. Divarda qırmızı kətan üstündə «İncəsənət - xalqa məxsusdur» sözləri yazılmışdı. Cürbəcür cızıqlar və dairələr çəkilmiş bir lövhədə fabrikin illik planı və məhsulun hansı şəhərlərə göndərildiyi göstərilmişdi. Zər çərçivəli ikinci lövhədə - qırmızı pluş üzərində zərli hərflərlə - «İstehsalat qabaqcılları» - yazılmış və iyirmi nəfərin, o cümlədən şofer Davudun fotosəkilləri yapışdırılmışdı. Sırayla düzülmiş bu şəkillərin üstündə Kəbirlinski knopkayla Cəfər Cabbarlının və Stanislavskinin şəkillərini vurmuşdu. Pəncərələrdə pərdə yerinə saralmış qəzetlər körünürdü. Otağın divarları təzə ağardılmışdı və əhəng iyi hələ də gəlirdi.

Kəbirlinski otağa girəndə dərnəyin üzvləri hamısı yığışmışdı. Rozayla Bəhicə nə barədəsə pıçılşaırdı. Davud və Bəşir papiros çəkir, Muxtar isə Salmana bəzi sözlərin mənşəini başa salırdı.

-Məsələn, kolbasa, - deyirdi, - qol basan. Əti doldururdular bağırsağın içinə, qolnan basırdılar, qolbasan, qolbasan, indi gəlib olub kolbasa.

Salman:

-Əşi, dünyada işlər varmış, - dedi.

-Bə nə? Bax, məsələn, sən nəçisən, hə, de görüm nəçisən?

Salman özünü itirən kimi oldu:

-Mən? Nə bilim... Oxrannik.

-Ay sağ ol. Oxrannik, qarovulçu. Ruslar da, deyir karavul. Amma əsli bizim sözdür. Qara qul. Ya məsələn loşad nədi?

-Bilmirəm, - dedi.

Salman gözünü döydü.

- Loşad - alaşa at. Gördün?

-Salman:

- Pay atonnan, - dedin, - əşi işlər varmış dünyada.

-Kəbirlinski:

-Yaxşı, dostlar başlayaq işimizə - dedi. - Bağışlayın, bir az geçikdim. Televizora çağırmışdılar.

Roza:

- V tot raz mən gördüm sizi televizorda, - dedi.

Kəbirlinski bir az tutulan kimi oldu.

- Əşi, - dedi, - lap başımı dəng eləyiblər, gündə çağırırlar. Televizora, radioya, kinoya, çoxundan otkaz eləyirəm. Deyirəm, yaxşı deyil, başqaları da var axı... Əl-qərəz, -istədi bu gün Cavadla maşınla getdiyini də desin, bilirdi ki, Bəhicənin Cavaddan xoşu gəlir. Kəbirlinski özü də bir balaca Bəhicədən kəsirdi. Amma bilmədi necə desin, nə bəhanə tapıb desin. Muxtar Salmana tərəf dönüb:

-Arvadlar xəz şuba geyir e, karakul, - dedi, - əsli nədi? Qara gül!

Salman «nırç» eləyib fikirli-fikirli başını buladı.

Feyzulla:

-Hə, o səhnəni hazırlamısınız? - dedi, - tamam hazır olanda Cavad Cabbarovu çağıraram gəlib baxsın, görsün Oqtayı necə oynayarlar, bu gün bir xeyli məni maşında gəzdirib, deyir Feyzulla müəllim, eşitmişəm bir əntiqə dərnək düzəltmisiniz, daha bizdən niyə gizlədirsiniz? Dedim tələsmə, hələ hazır deyilik, səbr elə, hazır olanda çağıraram, gəlib baxarsan.

Bəhicə:

-Yox, mən utanaram, - dedi, - Cavad Cabbarovun yanında oynaya bilmərəm.

Kəbirlinski:

-Niyə oynamırsan, lap yaxşı oynarsan, - dedi, - bəs Firəngizi görmürsən, hələ o zamanda atıldı çıxdı səhnəyəz, qarxmadı, çəkinmədi.

Muxtar Salmana:

-Moskvada bir küçə var, - dedi, - Arbat. Bilirsən nə sözüdüdü: araba-at.

Kəbirlinski:

-Yaxşı, başlayaq məşqə, - dedi:

Firəngiz «Mənəm bu ananın doğma yavrusu» deyə səhnəyə atıldığı yeri məşq edirdilər.

Dolu əndamlı, yorğun baldırlı, cod dərili, başı vız, corabları həmişə buruq-buruq Bəhicəni gənc və məlahətli Firəngiz təsəvvür etmək bir qədər çətin idi, amma Kəbirlinski ifadan razı qalmışdı.

-Sağ ol qızım, - deyirdi, - Yaxşıdır. - Sonra hamıya müraciətlə əlavə etdi, sənət yanmaq deməkdir, yanmaq, yaratmaq! Burada yaradıcılıq istedad lazımdır. Bir də hərarət. Bəli, hərarət! 36,6 hərarətlə sənət yaratmaq olmaz. Gərək qaynaysan, yanasan ki, yaradasan. Gərək sənətkar canını səhnəyə fəda etsin, yanıb kül olsun ki, tamaşaçı da onun yaratdığı, obraza inansın. Heç bilirsiniz Konstantin Sergeyeviç Stanislavski nə deyib?

Qarovulçu Salmanm Muxtara baxdı.

Roza:

-Moya cizn v iskusstve - dedi.

- Ay sağ ol, - dedi. - yəni ki, Salman qağa, mənim həyatım incəsənətdir. İncəsənət olmasa mənə yaşayıb eləmək lazım deyil, başa düşdün, Salman qağa.

Salman tez-tez başını yellədi.

Kəbirlinski:

-Sənət, səhnə, aktyor ki var, böyük sözdür. - dedi. - Sənət daimidir, həyat müvəqqəti. Bax, Bəhicə qızım, sən o sözü deyəndə ki, «Mənəm bu ananın doğma yavrusu» gərək salon zağ-zağ əssin. - Qəfilcən Kəbirlinski susdu, fikrə getdi. - Siz o günləri görməmişiz, mən görmüşəm. Rəhmətlik Cəfər hamısını olduğu kimi yazıb. İndi, məşallah bir rola on artistkamız can atır, o vaxt arvad rolunu oynamağa artistka tapa bilmirdik, özümüz məcbur olurduq oynamağa. Mən

özüm o qədər Firəngiz, Gültəkin, Xumar oynamışam ki...

Roza:

-Vı Firəngiz? - deyə pıqqıldayıb güldü.

Kəbirlinski də gülümsündü.

- Bəli, bəli, elə günlərimiz olub. Əmim oğlu qaçaq idi. Xəbər göndərmişdi ki, gedin deyın o dəyyusa, bir də arvad tumanı geyib mütriblik eləsə, qəmedyə çıxartsa, onu da vuracağam, bütün artist tayfasını da. Gecəynən fayton tapıb kənddən qaçdıq. Eh, günlər vardı.

Roza:

-Bəs qorxmurdunuz Feyzulla Xudaverdiyeviç? - dedi.

-Ay rəhmətliyın qızı, qorxuya-zada kim idi baxan. O vaxt nə pul gözümüzdə idi, nə şöhrət, nə zvanıya-filan. Kənd-kənd gəzib teatr çıxardardıq. «Şamdan bəy», «Zorən təbib», «Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük», «Bizim kirayənişin özünü öldürdü». Camaatımızı ayılmaq, gözünü açmaq istəyirdik. - O, köksünü ötürdü. - Eh, deyir ötan günə gün çatmaz...

Xorultu eşidildi. Qarovulçu Salman oturduğu yerdə mürgüləyirdi. Muxtar dümsükləyib onu oyatdı.

Feyzulla boğazını arıtladı.

-Yaxşı, məşqimizi davam etdiririk, dedi, ayağa durdu, gərginləşdi, üzünün damarları çıxdı, rəngi pörtdü, gözü-başı qaynadı, üzünü Bəhicəyə tutub:

- O... Firəngiz, sənə! Yuxumu görürəm. Of, ilan... Əqrəb. O... Fəqət... Bunu mənə yanına kim gətirdi? - deyə bağırdı.

Bəhicə. özünü itirdi diksindi, əti biz-biz oldu, elə bil qorxub büzüşdü. Sonra nədənsə ağladı.

Feyzulla evlərinə gecə on ikidə gəlib çıxdı. Həyət qaranlığa qərql olmuşdu. Göz gözü görmürdü. Hamı yatmışdı. Feyzulla dəmir pilləkənləri asta-asta çıxdı açarını çıxarıb qapını açdı, otağa girdi.

Həcər yatmışdı.

-Nə yavaş-yavaş gəlirsən, deyərsən quş lələyi üstündə yeriyir.

Feyzulla təəccüblə:

-Nə olub ki? - dedi.

-Zəhirmar olub, çor olub. Bilmirəm, yoxsa niyə belə yeriyərsən, dəmir pilləkənə ayağımı basmağa qorxur ki, səs çıxar.

-Hə də, axı qonşular yatıb.

-Qonşuların dərddin çəkirsən! İnanan daşa dönsün. Sən qorxursan ki, səs olar, aşnan oyanar. Yaqut xanımın şirin yuxusuna haram qatılar.

Yaqut onların qonşusu idi, üçüncü mərtəbədə yaşayan cavan gözəl gəlin idi. Təzə köçmüşdü bu evə, Kəbirlinski onu cəmiyi iki-üç dəfə pilləkəndə görmüşdü. Bir dəfə həyətdən vedrəylə su daşıyırdı, Feyzulla pilləkəndə rastlaşdı. Feyzulla vedrəsini götürüb yuxarı qaldırdı. Həcər də bunu görmüş və indiyə qədər bağışlaya bilməmişdi. İndi də kişini alıb yatırdı:

-Arvadının, uşağının qaydına qalmır, o lotunun yuxusunun dərddin çəkir...

-Ay arvad, mən həmişə gec gələndə belə çıxıram ki, heç kəsi dəng eləməyim.

-Gec gələndə! Gec niyə gəlirsən ki, hansı xarabadaydın yenə...

-İşdəydim də, kefdə, damaqda deyildim ki...

Həcər yenə nə isə deyir, deyindir, deyindir. Feyzulla yerinə girib yorğanını başına çəkdi, dərhal yuxuladı və nədənsə yuxuda Konstantin Sergeyeviç Stanislavskini gördü.

Səhər tezdən Feyzulla teatra yollandı - tamaşaya ictimai baxış təyin olunmuşdu. Eldar da işə getdi, Həcər evdə qaldı.

Bir azdan Anaxanım gəldi.

-Bacı, sabahın xeyir, deyəsən paltar yuyursan. Mən də yuyacaqdım, suyumuz kəsildi zəhrimar. Nə var, nə yox?

-Sağlığın.

Anaxanım keçib stulda oturdu, əliylə üzünü yellədi.

-Puf istidi... Dünən gördüm ərivi televizorda, amma qaragün yenə-ağzını açıb bir kəlmə dinib danışmadı. Belə lal dinməz oyunu niyə oynayır, ay Həcər bacı!

-Nə bilim, ay Anaxanım. Amma onların sənəti belədir ki, şərt danışmaq deyil. Elə fərsət ondadır ki, danışmaya-danışmaya göznən, qaşnan, himnən-cimnən rol yaradasan. Belə rolları da uşaq-muşaq oynaya bilməz də. Gərək təcrübən, səriştən olsun. Belə rol olanda harda olsa bizim kişini tapıb çağırırlar. Nədi bələddirlər səriştəsinə, bilirlər ki, təcrübəsi çoxdur...

-Hə, belə de, yoxsa mən də deyirəm ki, bu qaragün niyə elə həmişə susub durur. Bir kəlmə söz demir.

Həcər yuduğu ağı çıxarıb burdu, bərk-bərk sıxdı.

-Ay Anaxanım, sənə də zəhmət verirəm, - dedi, - tut bunun o başından dart.

Arvadlar hərəsi ağın bir tərəfini tutub özlərinə tərəf çəkirdilər.

Həcər:

-Elə hey televizora çağırırlar. Kinoya çağırırlar, - dedi, - çoxuna özü getmir. Abrın, həyasın saxlayır, Yoxsa o, da başqaları kimi sırtıqsifət olsaydı, çoxdan ad da almışdı, ev də.

-Hə, mən də deyirəm də. Bayaq qızım kəlib ki, bu künlərdə Feyzulla dayıkilin teatrında təzə teatr çıxardacaqlar. Deyirlər bir qiyamət şeydir, biletçün baş yarırlar. Dekinən deyir Feyzulla dayı bizə də bilet kətirsin. Ela məndə sən deyəni dedim. Dedim Feyzulla dayı çox utancaq kişidir/ Ağız açıb bilet-zad tapan deyil, tapan elə Həcər xalaya tapar da... qarakün evdən bayıra çıxır.

Həcər qıpqırmızı qızardı. Anaxanın görməsin deyə, aşağı əyildi, guya yerdən nəsə götürəcəkdə. Sonra başını qaldırıb:

-Mənim özümün teatrla o qədər aram yoxdur, - dedi, - çavanlıqda o qədər baxmışam ki, ömürlük bəs eləyib. Yoxsa getsəm, niyə tapmır. İstəsəm hər axşam gedərəm. O tası ver bura, zəhmət olmasa. Ay sağ ol... İntəhası mənimki televizordur, oturub rahat baxıram özümçün.

-Yox, demə, teatrın öz yeri var. Televizora sən baxırsan, amma teatrdə həm sən baxırsan, - o, Həcərə göz vurdu, güldü,- həm də sənə baxırlar, ay Həcər bacı. Geyinib-kecinirsən, sırğadan, üzkdən nəyin var taxırsan, çıxırsan beş adam içinə. Ürəyivə ayrı şey gəlməsin ha, Həcər bacı, bilet-zad istəmirəm. Lazım olsa deyərəm qardaşım oğluna, əlli yerdən tapar. Belə, söz gəlişi dedim... Bazara gedirəm. Bir şey lazımdır, alım səninçün. Yaxşı ləpə qoz var... Beş kilo aldım. Bayramqabağı tapılmayacaq. Bir şey lazımdırsa, düzünü denən.

-Yox, yox, sağ ol. Səhər özüm getmişdim.

Tamaşanın müzakirəsi, qızgın keçirdi. Çıxış eləyənlərin əksəriyyəti quruluşu bəyənilir, yüksək, qiymətləndirir, xırda-mırda kəm-kəsirləri qeyd edirdilər.

Kəbirlinski də başqa aktyorlar kimi səhnə libasını, qrimini soyunub, gəlib bir qıraqda oturmuşdu.

Axıra yaxın eynəkli cavan bir oğlan söz aldı. Feyzulla onu tanımırdı, Əlikram pıçıldadı ki, teatr tənqidçisidir, Moskvada qurtarıb təzəcə gəlib, özü də filankəsin oğludur.

Kəbirlinski:

-Maşallah, - dedi, - vallah belə cavanları görəndə adamın ürəyi dağa dönür, görürsən necə bulbül kimi ötür. Millətimizin ümidi bunlardır.

Gənc tənqidçi:

-Mən bir məsələyə də toxunmaq istəyirəm, - dedi, - kötöklər məsələsinə, - burada o, kiçik bir pauza verdi. Salonda bir hərəkət, bir pıçılıq gəzdi: «Necə? Kimlər? Nə? Nələr? Kötöklər».

Gənc tənqidçi güclə sezilə biləcək bir məmnunluqla bu pıçılığın susmasını gözlədi, camaatı bir az da intizarda saxlayıb:

-Bəli, bəli, kötöklər, - dedi. - O kötöklər ki, inkişaf yolumuza yığılıb bizi irəliləməyə qoymurlar. Bağışlayın, mən bir az sərt, kəskin danışırım, amma axır əvvəl bu məsələyə son qoymaq lazımdır. - O, qrafindən stəkana su töküüb, bir stəkan içdi və təmkinlə davam elədi, - ayrı-ayrı adamlara yazığımız gəlir, amma sənətimizə yazığımız gəlmir, ayrı-ayrı şəxslərin qeydinə qalırıq amma səhnəmizin qeydinə qalmırıq, ayrı-ayrı qocamanların - «qocamaan» sözünü açıq iztehzayla dedi, - bəli, ayrı-ayrı qocamanların hörmətini saxlayırıq, amma işimizin, peşəmizin hörmətini saxlamırıq.

O, yenə pauza verdi, yenə camaatı intizarda qoydu, görəsən kimi deyir, çoxunun ürəyi gup elədi, görəsən ad çəkəcəkmə, ya elə belə ümumi sözlər deyir. Əgər ümumi mücərrəd danışırıdasa, hamı bu doğru fikirlərlə razılaşacaq, hamı şərik çıxacaq, hamı bərkdən əl çalacaqdı.

Gənc münəqqid:

-Bax, məsələn, götürək bu güncü tamaşanı, - dedi. - Zövqlə işlənmiş müasir tamaşadır. Brext teatrının səmərəli təsiri duyulur. Rejissor, rəssam işi təqdirəlayiqdir. Cavad Cabbarov yadda qalan obraz yaradır. Amma bir aktyor görürsən kobud, biçimsiz oyunuyla, bütün ansambli pozur, təəssüratı xarablayır. Mən e... - əlindəki kağıza baxdı, - e... Kəbirlinskini nəzərdə tuturam. Gərək ki, Siyavuş müəllim, o, tamaşada üçcə kəlmə söz deyir... E... bu qoca, bu gecə, bu, ocaq?

Siyavuş yorğun gözlərini qaldırır:

-Bəli, - dedi.

-Aha. Amma bu sözləri bir kökdə, bir tərzdə deyir ki, adam təəccüb edir, bu adam səhnəyə hardan və necə gəlib. Və ikinci sual: bu və bunun kimi adamlar səhnəmizdən necə və haçan gedəcəklər. Haçan səhnəni tərk edib çoxdan layiq olduqları qanuni istirahətə gedəcəklər.

«Qanuni istirahət» sözlərini deyəndə hamı gülüşdü.

Münəqqid də xəfifcə gülümsünüb davam etdi:

-Bu, xırda məsələ deyil. Mən bayaq Siyavuş yoldaşla bu barədə danışdım. Deyir, yazıqdır, necə atım bayıra. Yoldaş Siyavuş, bir nəfərə yazığınız gəlir, amma teatra, sənətə, nəhayət tamaşaçıya yazığınız gəlmir. Bilirsinizmi bu nədir? Xırda humanizm.

Siyavuş yerdən:

-İrisi hansıdır? - dedi.

Münəqqid:

-Bəli, bəli, - dedi, - xırda humanizm, mən deyərdim burcua humanizmi.

-Sən direktor olanda çıxardarsan, - deyə Siyavuş yenidən replika atdı.

Kimsə güldü.

Gənc münəqqid pərtləşdi, amma pərtliyini biruzə vermədi, dərhal özünü ələ aldı:

-Yox, liberallıq lazım deyil, - dedi və yerinə keçdi.

İclasın sədri:

-Deməli, tamaşanı qəbul edirik, - dedi. - Göstərilən nöqsanları da yoldaşlar işləyib düzəldərlər.

Salondakılar əl çaldılar və yerlərindən durdular. Bir-bir yanaşıb Siyavuşu, Cavadı, rəssamı təbrik edirdilər.

Əlikram:

-Gördün də, - dedi - dəysin dədəsinə.

Kəbirlinski:

-O papurusundan görüm, - dedi.

-Sən ki, çəkən deyilsən.

-Hərdən-birdən çəkirəm.

Foyeyə çıxdılar.

Foyedə gənc münəqqid Siyavuşla və rəssamla dayanıb nə barədəsə qızğın mübahisə edirdilər. Kəbirlinski bir qıraqda sütuna söykəniib dayanmışdı, onlara baxırdı. Sözlərini eşitmirdi, amma görürdü ki, nə isə çox odlu-odlu danışırlar. Kəbirlinski onlara baxır və qeyri-ixtiyari zövq alırdı - üçü də cavan, gözəl-göyçək idi, səliqə və dəblə geyinmişdilər. İstedadlı, ağıllı-kamallı idilər, bütün ömürləri, şöhrətləri də hələ qabaqda idi. Birdən rəssam nə isə dedi, üçü də bərkdən şaqqıldayıb güldülər, üçünün də eyni açıldı. Münəqqid ərkyana əlini Siyavuşun çiyinə vurub onlardan aralandı, kiməsə öteri salam verdi, kiməsə əl elədi, kiməsə gülümsündü və qıvraq addımlarla pilləkənləri düşməyə başladı.

Nədənsə Kəbirlinski də birdən onun ardınca getdi və aşağı foyedə ona yanaşdı:

-Salaməleyküm, - dedi. - Bağışlayın, tanış deyilik, amma çıxışınız mənim çox xoşuma gəldi. Təbrik edirəm. Cavan münəqqid:

-Çox sağ olun, - dedi və çevrilib getmək istədi. Kəbirlinski:

-Amma bircə məsələni sizə demək istəyirəm, - dedi.

-Nə məsələ?

-Dediz ki, Kəbirlinskini qovmaq lazımdır.

-Bəli. Düz demədim?

-Bəs necə olsun axı...

-Nə necə olsun. Sizin xoşunuz gəldi Kəbirlinskinin oyunundan?

Feyzulla:

-Kəbirlinski mənəm, - dedi. Gənc münəqqid dıksindi.

-Siz? Kəbirlinski... - deyə karıxdı, amma yenə özünü ələ aldı quru bir tərzdə, - çox əcəb, - dedi, - qrimsiz sizi tanımadım. Tanışlığımıza şadam. Amma fikrimdə qalırım.

Kəbirlinski:

-Mən qırx ildir aktyorluq edirəm, - dedi.

-Axı bu cavab deyil. Stacla talant ayrı-ayrı şeylərdir. Mən açıq danışmağı sevirəm, mənim fikrimcə, siz aktyor deyilsiz.

Kəbirlinski nədənsə münəqqidin pencəyinin döş cibində ucu görünən mil-mil göy dəsmala baxırdı.

-Oğlum, - dedi, - sən cavansan, talantlısan, ağıllı, savadlısan. Bütün ömrün də qabaqdadır. Qabağında da maşallah dağ kimi dədən var.

Münəqqid qızardı. Feyzulla sakit-sakit sözüənə davam etdi:

-Amma mənim altmış yaşı var. Ailə saxlayıram, əlimdə də ayrı heç bir sənətim yoxdur. Olsaydı gedib pinəçi, ya qalayçı, ya dəllək olardım. Amma neyləyim, deyir, altmışında öyrənən gorunda çalar. İndi pis-yaxşı mənimki də bu artistlikdir. Çıxardıb atsalar acından ölərəm.

Hiss olunurdu ki, gənc münəqqid bu söhbətə darılır.

-Yox, mən elə demədim ki, bəlkə siz başqa rolların öhdəsindən gələ bilərsiz, - deyə vəziyyətdə çıxmağa çalışdı. - Amma bu rolunuz, mənim fikrimcə, müvəffəqiyyətsizdir. Mən də öz şəxsi fikrimi dedim.

Kəbirlinski:

-Çox sağ ol, bala, -dedi,- allah səni xoşbəxt eləsin... sözü mərd-mərdanə deməyindən xoşum gəldi. Amma mənim də, vallah bir təqsirim yoxdur. Sırağa gün...

Gənc münəqqid:

-Bağışlayın, - dedi, - yoldaşlarım küçədə gözləyir mənə... Sağ olun.

Kəbirlinski foyedəki güzgüyə tərəf getdi, uzun-uzadı baxdı.

Eldar radionun pilləkənləriylə qalxanda Aydınla rastlaşdı. Aydın:

-Xəbərin var?-dedi.- Rəna ərə gedir.

Eldar udqundu:

-Yalan sözdür, - dedi.

-Nə bilim, dedilər mənə. Deyirlər bu gün elçi gələcək evlərinə.

Eldar dinmədi, Aydından aralanıb pilləkənlərlə ikinci mərtəbəyə qalxdı. Boş otaqların birinə girdi, daldan qapının cəftəsini vurdu.

Əvvəl papiros çıxartdı, titrəyən barmaqlarıyla kibrit çəkdi, yandırdı, kəsik-kəsik sümürdü, sonra dəstəyi götürüb zəng vurdu. Nömrə məşğul idi, asıb dərhal yenidən zəng elədi. Yenə asdı, yenə nömrəni yığdı. Dördüncü ya beşinci dəfə cavab aldı.

-Allo.

-Salam, - dedi, - mənəm.

-Tanıdım.

-Rəna, bir söz eşitmişəm.

Rəna sakit və bir qədər bezgin səslə:

-Düzdür eşitdiyim, - dedi. - Bu axşam elçi gəlir mənə.

Eldar yanındakı pəncərənin sınığını, laxlamış çəftəsini, pəncərə arxasındakı mənzərəni, şəhəri, evləri, tüstüləri, dənizi, gəmiləri sanki birinci dəfə görürdü. Həyətdə sürücü maşını heç cürə işə sala bilmirdi. Motor dişovan maşın kimi uğuldayır, sonra susurdu. Telefon sükuta qərq olmuşdu. Eldar əlindəki qələmlə stolun üstündəki kağıza «Eldar. Eldar Ələsgərov. Ələsgərov Eldar. Eldar. Eldar» sözlərini yazırdı.

Rəna:

-Eldar, məndən niyə inciyirsən, - dedi, - söhbətimiz yadında, özün demədin ki, hələ 5-6 il evlənmək fikrim yoxdur. Cürbəcür planların var, Moskvaya getmək, oxumaq, kino çəkmək. Kim bilir ondan sonra nə fikrə düşəcəksən. Bu qədər vaxta yəqin məni də unudacaqdın. Altı ilə kim bilir nə, olacaq. İndi məni yaxşı yerdən istəyirlər. Oğlanı da tanıyıram. İnsan adamdır. Anam da deyir axmaq olma. Dünən mən...

Eldar ardına qulaq asmadı. Dəstəyi qoyub otaqdan çıxdı.

Siyavuşla Cavad radioya çağırılmışdılar. Təzə tamaşaya həsr olunmuş müsahibəyə. Onların çıxışlarını Eldar lentə yazacaqdı. O, studiyanın qabağındakı otaqda - səsyazan cihazlar olan otaqdaydı. Cavadla Siyavuş studiyanın içindəydilər. Bu otaq studiyadan qalın divarla və səs keçirməz iki qat şüşəylə ayrılmışdı. Şüşə divardan studiyanın içi aydın görünürdü, amma orda top atılsaydı, burda eşidilirdi. Siyavuşla Cavad studiyada oturub yavaşdan söhbət edirdilər. Onlar radioya çoxdan gəlib gedirdilər, amma studiyanın kiçik bir fəndini unutmuşdular. Ya da heç buna fikir vermirdilər: mikrofonun açarı açıq olanda studiyada pıçiltıyla deyilən söz belə qabaqdakı otaqda iri dinamikdən gur səslə yayılır. Studiyadakı adama elə gəlir ki, o, xıslın-xıslın, yavaş-yavaş danışır. Daha bilmir ki, o biri otaqda səsi gur-gur gurlayır.

Siyavuşla Cavad teatrdan, tamaşadan, biri güncü premyeradan danışmışdılar. Eldar onların söhbətinə fikir vermir, lentləri, cihazları rahlayırdı. Birdən o, studiyadan eşidilən söhbətə diqqət eləməyə başladı, ondan danışmışdılar.

Siyavuş:

-Yox əşi, - dedi, - doğrudan deyirsən Kəbirlinskinin oğludur?

Cavad:

-Bəs bilmirdin, - dedi

-Yox, hardan bilirdim. Bu ki, mənim tələbəmdir.

-Hə. Sən də o gün bunun yanında başlamısan Kəbirlinskini söyməyə. Kişi əməlli-başlı səndən inciyib.

Gülüşdülər.

Siyavuş:

-Kəbirlinski ayrı aləmdir, - dedi.

-O gün tutub məni ki, Siyavuşa de məni acılamasın. Yaxşı yadıma düşdü, deyirəm, axı sənə nə isə deməliyəm, yadımdan çıxır. Kəbirlinskinin könlünə zvaniya düşüb. O gün məni tutub ki, bəs altmış yaşım tamam olub, Siyavuşa de, mənə ad verdirsin.

-Deyəydin keçəl dərman bilsə öz başına elər də.

Hər ikisi güldü.

-Mən də deyirəm də. Deyirəm, a kişi, bu cür əcdahalar qalıb burda, sən də ad davası eləyirsən. Amma, zarafatyana bir Siyavuş, yazıqdı, qoca kişidir. Bəlkə belə xudmani yığışib öz aramızda ona yubiley-filan bir şey eləyəydik. Bir blaqodarnost, bir də pul yığıb vazdan-zaddan bir şey alardıq, vəssalam.

Siyavuş:

-Nə olar ki, mümkündür, - dedi. - Amma, bilirsən, iştah dış altındadır, Blaqodarnost verəcəksən, gələcək ki, maaşımı artır, maaşını artıracaqsan, gələcək ki, mənə baş rol ver.

Cavad:

-Yox, bu elə kişi deyil, allahın fağırındır, öz yerini də biləndir, - dedi, - amma bunun könlündən bilirsən nə keçir. İstəyir teatrda bir balaca yubiley düzəldək ona. Çağırırsın qohum-qardaşın, ləzzət çəksin.

- Pis olmaz. Feyzulla Kəbirlinskinin yubiley keçəsi. Hamlet. Otello. Od gəlini.

Fortinbrasın 3-cü əsgəri - Kəbirlinski.

Otellonun dördüncü gözətçisi - Kəbirlinski.

Beşinci ərəb - Kəbirlinski.

İkinci skelet - Kəbirlinski».

-Sən zarafat edirsən, amma, vallah, belə afişa versən, camaat tökülüb gələr. Kəbirlinskini kim tanıyır, amma zalım balasının adı gur-gur guruldayır: Feyzulla Kəbirlinski! Deyəcəklər görəsən bu haranın böyük artistidir.

Siyavuş:

-Bəli, - dedi. - Kəbirlinski, Ərəblinski. - Sonra üzünü şüşəyə tutub, - yaxşı, bu Kəbirlinskinin oğlu bizi niyə bu qədər yubadır, - deyə əlavə etdi, - yazsın çıxıb gedək işimizə də.

Eldar divara söykənmişdi. Rəngi sapsarı, dodaqları göm-göy idi. Şüşə arxasından Cavadın ona əl elədiyini görüb tələsik çevrildi, cəld otaqdan dəhlizə çıxdı. Qapıda Məcidlə toqquşdu.

Məcic onu görüb irişdi, üst dodağını çirmədi, qızıl dənşləri göründü. Çənəsindəki iri xalın üstündən qızılı tüklər uzanırdı.

Məcic:

-Privet Kəbirlinski, - deməyiylə Eldarın ona şillə çəkməsi bir anda oldu. Aydın dəhlizin o başından özünü atıb Eldarı qucaqladı, kənara dardı...

Axşam Eldarla Aydın «Drujba»da kiçik stolun arxasında oturmuşdular.

Masanın üstündə balıq kababı, göyərtili, araq şüşəsi və qrafin vardı. Şüşədəki araqı içib qurtarmışdılar. Əlavə sifariş verdikləri üç yüz qram hələlik qrafinin içində idi. Musiqiçilər ritmik rəqs havası çalırdılar, oynayanlar da vardı. Xüsusilə bir oğlanla bir qız heç aradan çıxmaq bilmirdilər. Onlar müasir dəbdə bir-birindən aralı rəqs edir, hərə müstəqil surətdə öz rəqs hərəkətlərini icra edirdi: yalnız baxışlarıyla bir-birinə bağlanırdılar.

Eldar içib nəşələnmişdi, kefi bir az durulmuşdu. Elə bil o həmişəki qaraqabaq, qaşqabaqlı oğlan deyildi. Elə hey danışır, danışır.

- Aydın, - deyirdi, - sən elə bilirsən mən o Məcic qurumsağı xub əzişdirə bilmərəm. Vallah qol-qabırğasını sındırıb şil-küt elərəm onu. Amma eləmirəm, niyə, çünki o saat gedəcək şikayətə, mənə qovacaqlar işdən. Mən bu işdən gedə bilmərəm, Aydın. Gərək iki il də işləyəm. İki ildən sonra...

Aydın:

- İki ildən sonra nə olacaq ki? - deyər soruşdu.

Eldar başını süfrədən qaldıraraq dalgın-dalgın uzaqlara baxdı, üzünə xəyalpərvər bir ifadə çökdü, siqareti sümürüb tüstüsünü həlqə-həlqə havaya buraxdı.

-O, o... iki ildən sonra burdan dnplo mu alıb gedirəm Moskvaya, vıssı Rejissorski kurslara.

-Necə düşəcəksən ora?

-Niyə düşürəm. Cibimdə diplom desən diplom, pul desən pul.

-Orda pul keçmir. O bizdədi pulnan ali məktəbə girmək.

-Asta ye, boğazında qalar, soruşub öyrənmişəm, lap yaxşı keçir. İntəhası bizdə nəqd puldur, orda podarka-filan, gərək lazım olan adamları qonaq eləyəsən. Orda komissiyada cavan qızlar-arvadlar çoxdu, bir-ikisinin başını tovlayacam, işim gedəcək yağ kimi.

-Ay zalım, deynən bazlığa gedirəm də. Eldar:

-Yox, - deyər bərkdən qışqırdı. Elə bərkdən qışqırdı ki, ətraf stollar arxasında oturmuş adamlar çönüb onlara baxdılar. Eldar sərxoş bir inadla dönə-dönə bərkdən təkrar etdi, - yox, çanımcün yox, Aydıncanı yox, anamın ölmüşünə yox. Ancaq kurslara düşənəcəm. Düşdüm, qurtardı, daha nə qız, nə içgi, nə gəzmək, nə filan. Gecə-gündüz oxuyacam, Aydın, yuxu yatmayacam, çörəksiz, susuz qalacam, amma oxuyub hər şeyi öyrənəcəm. Ondən sonra gələcəm bura - o, qrafindən qədəhə araq tökdü, iri bir qurtum aldı, - pıf zəhirmar, - deyər üz-gözünü turşutdu,

çörəkdən bir tikə götürdü, - gələcəm bura... hə, onda baxarıq. Tamaşa onda olacaq. - Aydın düz gözlərini içinə baxdı. - Siyavuşu neyləyəcəm, Aydın, əgər bilsən?

Aydın:

-Mən nə bilim, - dedi.

- Siyavuşu götürəcəm özümə müavin.

-Yəni ministr-zad olacaqsan?

-Hələ bilmirəm. Amma hər halda bir böyük vəzifə tutacam. Siyavuşu da götürəcəm özümə müavin.

-Birdən istəmədi sənə müavin olmaq? Eldar bnr an susdu. Görünür, xəyallarında bu variantı düşünməmişdi. Nəhayət:

-Niyə istəmir? -dedi, - nə qədər istəsə maaş təyin eləyərəm. Lap öz maaşımdan da artıq. Amma gərək mənim müavinim olsun, mütləq. Zəngi basıb çağıracam yanıma. Girib içəri küləcək. Amma mən gülməyəcəm. «Gülməli nə var, yoldaş Siyavuş,- deyəcəm. Bəlkə deyəsiz biz də gülək. Yox, deyəcək, Eldar, elə-belə. Eldar yox, yoldaş Ələsgərov - deyəcəm. Evinə qonaq gələndə Eldar deyərsiz, bura idarədir, burda mən yoldaş Ələsgərovam. Özü də zəhmət çəkin, işə vaxtında gəlin. Bu gün on beş dəqiqə gecikmisiniz».

Aydın:

- Fantansan, - dedi, - Siyavuşun bağı çatdar.

Eldar məmnun halda gülümsündü.

-Bəs nə bilmisən, - dedi. - Cavadı bilirsən neyləyəcəm?

-Onu da müavin eləyəcəksən?

-Yoox. Onu qoyacağam qalsın səhnədə, oynasın. Amma hər müzakirədə durub deyəcəm ki, Cavad yoldaş yenə primitiv obraz yaradır, yenə rolunun öhdəsindən gələ bilmir, Məcid...

-Hə, hə, Eldar, mən ölüm, - deyə Aydın ləzzətlə əlini əlinə sürtdü, - Məcidi neyləyəcəksən?

-Məcidi redaktorluqdan çıxardıb eləyəcəm artist, özü də ancaq bircə rolda çıxış eləsin - çaqqal rolunda.

Yenidən rəqs musiqisi başlandı. Yenə bayaqkı oğlanla qız ortaya çıxdılar. Amma indi aram rəqs çalınırdı, onlar qucaqlaşib oynayırdılar. Qız oğlanın köksünə qısılmışdı, başını onun çiyinə qoymuşdu. Oğlan qızın saçlarını oxşayırdı. Aydın acıq həsəd hiseiylə onlara baxırdı.

Eldar:

-Gəl içək, sənin sağlığına, - dedi.

İçdilər.

Eldar:

-Gör hələ səninçin nələr eləyəcəm, -dedi.

Aydın:

-Yaxşı, bəs özün nə olacaqsan axı? - dedi.

-Özüm sənətkar olacam, Aydın, böyük sənətkar, o vəzifə-zad müvəqqəti şeylərdi, əsas isə mən fikrimi verəcəm Rejissorluğa və aktyorluğa. Həm Rejissor, həm aktyor. Öz teatrım olacaq e, məsələn, necə demirlər Tovstonoqov teatrı, ya nə bilim Oxlopkovun teatrı, bax mənim də elə teatrım olacaq. Aydın:

-Maşın da ki, samo saboy, - dedi.

-Əlbəttə, maşınım da olacaq. Özüm də sürəcəm, şoferim də olacaq. Hər dəfə premyera günü maşını göndərəcəm Renagilə, on dənə də bilet özünə, ərinə, anası, atası, podruqaları, kimi istəsə gətirsin.

Aydın:

-İçək sənin sağlığına, - dedi.

-İçək. Mən bilirəm Aydın, sən elə bilirsən mən piyanam, amma özüm ölüm, zərrə qədər piyan deyiləm, bax, nə qədər içirəm tutmur məni, bilirəm, sən ürəyində inanmırsan mənə, bəlkə gülürsən, amma özüm ölüm, hamısı olacaq bunların, ad da, maşın da, kalan pul da.

-Bilirsən, Eldar, inanıram, hamısı olacaq. Amma çox gec olacaq e... Yaşımız ötəcək. Kaş onlar hamısı bax indiyə, bu saat olaydı, bu yaşımızda.

Musiqiçilər yavaş-yavaş alətlərini yığışdırırdılar. Adam seyrəlmişdi. İşıqların bir qismi keçirilmişdi. Dəniz tərəfdən əsən külək pərdələri yellədirirdi.

Həcər:

-Lül-piyan gəlib, - dedi.

-Harda içib, kimnən?

-Mən nə bilim, - sükutdan sonra əlavə etdi, - yazıq dərdindən içir də. Cavandır, geyinib-gəzmək istəyir. Gördüyü nədir, sən sir-sifətin.

Feyzulla qaranlıqda Həcərin çarpayısına tərəf çevrildi.

-Bilirsən, Həcər, - dedi, - mən çox fikirləşirəm. Düz deyirsən, o mənə görə xəcalətli niyə olsun. Niyə düzünü açıb deməyək. Deməyək ki, bala, sən də balaca kişinin oğlu deyilsən. Sənin atan da beş kişinin biri idi.

Qaranlıqda Həcərin üzünün ifadəsini görmədi. Ancaq onun əllərini öz ağzında hiss elədi. Həcər ovcuyla bərk-bərk onun ağzını yumub:

-Sus, sus, görüm, - deyə pıçıldadı.

Feyzulla özü də bilirdi ki, heç bir vaxt ürək eləyib həqiqəti Eldara açma bilməyəcəkdir.

...İsgəndər Muradəliyev arvadı Qəməri: və yeddi aylıq oğlunu. Şuşaya istirahətə aparırdı... Yola axşamüstü çıxmışdılar ki, istiyə düşməsinlər. İyulun cırhacı idi. Xırdalan tərəfdə dəmir yoluyla şose yolu çarpazlaşan yerdən keçəndə qaranlıq idi. Yaxınlaşan qatarı görməmişdilər. Kəzətçinin səhlənkarlığından şlaqbaum bağlanmamışdı. Dəmir yolunu keçəndə sürücü sürəti dəyişdi, üçüncüdən ikinciyə qoşdu, motor söndü, maşın qatarın qarşısında qaldı. Tale kimi qaçılmaz və müdhiş bir labüdlüklə üstlərinə gələn qatarın yaxın nəfəsini duyanda Qəmər qışqırdı, bayıldı. İsgəndər iradəsinin son fəal çırpıntısıyla uşağı Qəmər qucağından qapıb yolun kənarına atdı. Uşaq salamat qaldı. Bircə sol qıçı şikəst olmuşdu. Qalan hamısı həlak olmuşdu. Qəməri məscidə gətirib yuyanda döşündən süd axırdı.

Həcər Feyzullanın övladı yox idi. Uşağı saxladılar, böyütdülər, öz adlarına keçirdilər, həqiqəti gizlətdilər.

Səhər Eldar masanın arxasında oturub qatıq içirdi. Ağrıdan başı çatlayırdı. Feyzulla üzünü qırxırdı. Geyinib çıxanda Həcər:

-Feyzulla, - dedi, - sabah premyeradı, bizə də bilet gətir. İkinin, Eldarla mənə, ikisin də Anaxanıgil istəyiblər.

Eldar:

-Mən getməyəcəyəm, - dedi.

Feyzulla:

-Həcər, çətindir, - dedi. - Biletçün qırğındır.

Həcər:

-Daha bu lap ağ oldu, - dedi,- özün işlədiyin teatra da bilet tapa bilmirsən. Allah bilmirəm niyə səni belə aciz-avara yaradıb.

-Yaxşı, yenə başlama. Anaxanıma söz vermə, Eldar da istəmir, sənə bir bilet düzəldərəm.

Pilləkənlərlə düşəndə arxadan Həcərin səsini eşitdi:

-Sən mənə bilet gətirmə, gör iki gözüvü bir deşikdən çıxardaram, yoxsa yox.

Kassaçı:

-Yox, yox, yox, - dedi, - bir dənə də bilet qalmayıb.

-Axı mən bu teatrın işçisiyəm.

-Teatrın iki yüz yetmiş işçisi var. Feyzulla administratorun yanına gəldi.

-Canımçün, Feyzulla, sabahla biri günə heç bir şey eləyə bilmərəm, sonrakı künlərdən birinə közüm üstə, neçə bilet istəsən.

Feyzullanın hər yerdən əli üzülmüşdü. Siyavuşun yanına getmək istəmirdi, ancaq ayrı əlacı qalmamışdı. Siyavuşun otağına elə hey adamlar girib çıxırdı.

- Necə yəni gələ bilmir, - deyə Siyavuş kiməsə qışqırırdı, - gələr, canı da çıxar, sabah tamaşadı, bu nə oyundur çıxarır.

Kimsə:

-Bu səhər qaynanası ölüb, - dedi.

-İstəyir lap bütün qohum-əqrəbası qırılsın, sabah burda olmalıdır, bu basabasda kimnən əvəz eləyəcəm onu. Telefon zəng çaldı, Siyavuş dəstəyi qaldırdı:

-Yox, - dedi. - Sabah axşam. Biri gün gündüz və axşam, Bəli.

Dəstəyi asdı.

-Aslan, - deyə qapının yanında dayanmış oğlana müraciət elədi, - proqramlarda Səlimovun yerinə Hacıyevi qeyd elə. Sabir, sən də denən səhnədə stolun üstünə qara yox, ağ telefonu qoysunlar. O dünənkini.

Yenə zəng olundu. Siyavuş:

-Bəli, - dedi. - Bəli, mənəm, buyurun, əleykissalam. Bağışlayın, indi imkanımız yoxdur. Bazar ertəsi zəng elərsiz.

Dəstəyi qoyan kimi yenidən zəng çalındı. - Bəli, bəli. Yox, Yox, heç bir şey eləyə bilmərəm. Bir bilet də qalmayıb. Bilirəm, çox yaxşı, qəzetinizə böyük hörmətim var, amma sabaha heç bir şey mümkün deyil, biri günə tapşıraram.

Dəstəyi qoydu.

-Aslan, Şərifə xanıma de gəlsin mənə yanına, - birdən küncdə dayanmış Feyzullanı gördü. - Kəbirlinski, sən nə deyirsən?

Feyzulla:

-Siyavuş müəllim, - dedi, - sizə bir işim düşüb, heç üzüm də gəlmir.

-Kəbirlinski, uzatma. De görüm nə deyirsən.

-Deyirdim bu gün mənə bir bilet bəlkə... Siyavuş qəti səslə:

-Yox, - dedi.

-Hə?

-Dedim ki, yox. Mən bilet paylamıram. Bu iş üçün nahaq gəlmisən mənə yanına, - zəng çalındı, - bəli, mənəm. Gəlirəm, siz başlayın, bu saat gəlirəm, - dedi. - Onsuz da başım qazana dönüb, Kəbirlinski, - tələsik otaqdan çıxdı.

Feyzulla yavaş-yavaş aşağı düşdü, teatrdan çıxıb radioya gəldi. Fikir onu almışdı. Arvada nə cavab verəcək, evə nə üzlə gedəcək.

-Nə olub, Kəbirlinski, qaşqabağın yer süpürür. Məcid səsindən tanıdı.

-Heç, ay Məcid, - dedi, - fikirləşirəm.

-Xeyir ola, nə fikirləşirsən belə.

-Fikirləşirəm ki, mənim kimi bir insanın yer üzündə yaşamağının nə mənası var.

-Biy, sağ ol...

-Altmış il ömür sürmüşəm, nə bir qəpiklik iş görmüşəm, nə bir xətir-hörmətim var. Sabah yıxılıb ölüm, kimin vecinə olacaq. Bir aydan sonra adım da yadından çıxacaq hamının.

-Nə olub, özünü tənqidə keçmişən?

-Yox, bilirən, adam papağını qoyur qabağına, fikirləşir, bütün ömrüm lent kimi keçir gözümün qabağından, görürəm ki, elə əvvəlcədən düz yolumla getməmişəm. Bütün ömrüm hədəyə çıxıb gedib, indi də daha kecdir.

-Nə olub, Kəbirlinski, bu gün yenə fəlsəfə qırıldadırsan? Bəlkə bir şey-zad deyən olub sənə, ürəyivə-zada toxunublar, vallah hamısını qataram bir-birinə, səni çöldən tapmamışam ki...

-Ey ay Məcid, qırx ildir teatrdə işləyirəm, qarderobşik qədər hörmətim yoxdur. Adam yerinə saymırlar məni, it dəftərində adım yoxdur. Bir biletdir ki, onu da mənə çox kördülər.

Onlar dəhlizlə kedirdilər, Eldar qabaqlarına çıxdı, Feyzullanın Məcidlə danışdığını görüb üzünü yana çevirdi. Bu Hərəkəti Məcidin nəzərindən qaçmadı. Məcidin gözlərində cinlər oynadı, bic-bic gülümsündü.

-Kefini pozma, Kəbirlinski,-dedi, ondan aralanıb uzaqlaşdı.

Feyzulla rolunu yazdırdı, bufetdə bulkayla kefir içdi, binadan çıxırdı ki, daldan səs eşitdi, dönüb baxdı.

Məcid ikinci mərtəbənin pəncərəsindən boylanıb onu haraylayırdı.

- Kəbirlinski, bir bura zəhmət çək.

Feyzulla geri döndü. Məcid pillələrdə onun qabağına çıxdı.

-Bayaqkı sözlərin yaman mənə yer elədi, Kəbirlinski, - dedi, - gedib mestkomla danışdım. Sənə ikiadamlıq dəvətnamə aldım. Amma sizin teatra yox, Akademiyaya. Özü də sabaha yox, bu günə. Sabah, bilirəm tamaşadı, məşğulsan. Bu gün vur arvadı da qoltuğuna gəl Akademiyaya - yaxşı yığıncaq var orda. Bax, görürsən, burda da yazılıb Dantenin yubileyidir. Dante məşhur İtalyan şairidir, 700 il bundan qabaq yaşayıb. Bax, adını da yazdırmışam.

Feyzulla dəvətnaməni alıb baxdı. Doğrudan da dəvətnamədə «ikiadamlıq» sözləri və onun adı, фамилиясы yazılmışdı:

«Hörmətli yoldaş Feyzulla Kəbirlinski! Sizi böyük italyan şairi Dante Alikyerinin anadan olmasının 700 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncağa dəvət edirik.

I - hissə Dantenin həyat və yaradıcılığı haqqında məruzə.

II - hissə Böyük konsert».

Kecənin tarixi də əllə yazılmışdı - mayın 11-i, yəni bu gün.

Məcrid:

-Səliqəli geyin ha, Feyzulla, - dedi, - üst-başıva fikir ver, hökumət-zad olacaq. Feyzulla dili-dodağı əsə-əsə:

-Çox sağ ol, bala, - dedi, - çox sağ ol, - ayrı söz deyə bilmədi. Qəhərlənmişdi.

Evinin pilləkənlərini quş kimi çıxdı. Amma içəri girəndə özünü tox tutdu, təmkinlə danışdı:

-Arvad, hazırlaş, - dedi. - Bu axşam Dantenin yubileyinə gedirik.

-Hara?

-Dantenin yubileyinə. Heç bilirsən Dante kimdir? Vöyük İtaliya şairidir. Özü də yeddi yüz il bundan əvvəl yaşayıb.

Həcər:

-Biy, mənim orda nə işim var? - dedi.

-Bəs demirdin məni teatra, konsertə apar. Teatr, konsert bunun yanında nədir ki? Yubiley bilirsən nə olan şeydir? Təntənə, bayram. Doklad da olacaq, konsert də. Hələm-mələm adama bilet vermirlər.

-Bəs sənə nə əcəb veriblər, gün hayandan çıxıb.

-Bizə də bir gün düşər də. Altmış ildir külüng çalırım, saç-saqqal ağartmışam. Özü də adımlı da yazıblar e... Məxsusidir. Di yaxşı, hazırlaş, mənim də qara kostyumumu ütlə.

Feyzulla arvadıyla nə isə təzə bir tonda, yeni bir intonasiya ilə, göstəriş, əmr ədasında danışdı və qəribədir ki, arvad da bu tonu etirazsız qəbul edir, ərinin dediklərinə əməl edirdi. Qara kostyumu sandıqdan çıxartdı, çırpdı, üstünə su səpdi, səliqəylə ütülədi, şalvarın bükümü taxta kimi dümdüz oldu. Yaş əskiylə Feyzullanın qara çəkmələrini də sildi, parlatdı.

Yeddiyə hazır oldular. Həcər arad vaxt tapıb bir Anaxanımgilə də baş çəkdi, təzə xəbərdən agah elədi onu, dedi ki, İtaliyadan şair gəlib, biz də onun gecəsinə gedirik, Bakıda say-seçmə adamları çağırıblar. Feyzullaya məxsusi dəvətnamə göndəriblər.

Bu bahar axşamı Bakının küçələri adamlarla dolu idi. Cavan oğlanlar, qızlar qol-qola gəzirdilər. Feyzulla da Həcərin qoluna girmişdi. Həcər qara gülməxmər paltarını geymiş, çiyinə ağ ipək örpəyini salmışdı. Ayağında dikdaban qara lak çəkmə vardı.

Neçə illərdən bəri ilk dəfə idi ki, belə qol-qola küçəyə çıxmışdılar, neçə illərdən bəri ilk dəfə idi ki, deyişmir, daləşmirdilər, Həcər də deyirmirdi, gülümsünürdü.

Feyzulla:

-Belə görünür, bizim teatrdan bircə mənə veriblər, - deyirdi. - Uşaqlardan heç biri bir şey demədi. Alsaydılar, o saat deyərdilər.

Səkkizə beş dəqiqə qalmış Akademiyanın qabağına çatdılar. Qapını itələyib içəri girdilər. Qərübədir ki, qaranlıq idi, adam da gözə dəymirdi. Geniş mərmər pilləkənlərə tərəf addımladılar, birdən səs eşidib dayandılar. Kimsə boğuş bir saslə oxuyurdu, səsi binanı başına almışdı:

-Ermani, ay ermani,

Paytona mindir mani.

Feyzulla baxıb oxuyanı gördü. Qarovulçuydu. Qarovulçu da onları gördü. Oxumağına ara verib onlara yanaşdı:

-Kimi istəyirsiniz, ara? - dedi.

Feyzulla bayaqdan bəri ovcunda hazır tutduğu dəvətnaməni təmkinlə qarovulçuya uzatdı.

Qarovulçu dəvətnaməyə etina etmədən:

-Bu nadir? - dedi.

Feyzulla:

-Yubiley də, - dedi, qarovulçunun gözünü döydüyünü görüb əlavə etdi, - bəs yubiley burda deyil? Dantenin yubileyi... Qarovulçu patron kimi açıldı:

-Ha da, gündə birinin yubileyidir. Bir gün Davıdovun, sabah Mamedovun, onunçün dükanda şiçka tapılmır da... dünən əldən almışam. Beş korobka... on beş kopeyka.

Feyzulla və Həcər maddım-maddım qarovulçuya baxırdılar. Qarovulçu doyunca deyib ürəyini boşaltdı. Sonra onlara tərəf döndü:

-Yox, qardaş, - dedi. - Bu gün burda yubiley-zad yoxdur. Səhv elmisiz. Yəqin ayrı gündür.

Feyzulla:

-Axı burda mayın 11-i yazılıb, - dedi.

Qarovulçu özündən çıxdı.

-Kişi, nə istəyirsən, nə qaribə adamsan, dedim yoxdur, vassalam. Burda heç kəs yoxdur, hamı gedib evinə, iş qurtarıb. Siz də çıxın gedin evinizə.

Pilləkənlərdən addım səsi eşidildi. Yuxarıdan eynəklənən oğlan düşürdü.

-Nədir, Aristakes dayı, - deyə qarovulçuya müraciət etdi. Aristakes əyilib alminium çaynikdən bankasına çay tökür, zumzümə edirdi. Başını qaldırır:

-Nə bilim, deyir yubileyə gəlmişik, deyirəm burda yubiley-zad yoxdur, elə manimla spor eləyir.

Cavan oğlan Feyzullagilə yaxınlaşıb salam verdi, dəvətnaməni alıb baxdı, güldü:

-Əmi, kimsə sizinlə zarafat edib, - dedi, - bu yubiley bir həftə bundan qabaq oldu.

Feyzulla:

-Axı..., -dedi və udqundu, - burda yazıblar 11 may.

Oğlan:

-Kimsə əlnən yalandan yazıb. Kimsə zarafat eləyib, - dedi və xudahafizləşib getdi.

Ermani, ay ermani.

Paytona mindir mani.

Qarovulçu yenə bir ağız oxudu, səsi boş binada hamamdakı kimi yayıldı.

Feyzullayla Həcər küçəyə çıxdılar. Feyzulla gözünü qaldırır Həcərə baxa bilmirdi. Bilirdi ki, Həcər bu saat açılacaq: yerə soxum sənin fərsiz boyunu, mən də deyirəm axı... Kimdir səni adam yerinə qoyan?

Amma Həcər də dinmirdi. Beləcə lal-dinməz addımlayaraq metro stansiyasına çatdılar.

Həcər:

-Metro, - dedi.

Feyzulla boğuş səslə:

-Hə, - dedi.

Çırtma vursaydılar ona, qan damardı. Həcər Feyzullanın çoxdan yadırgadığı yumşaq və həlim səslə:

-Gəlsənə metroya gedək, gəzək, ay Feyzulla, - dedi.

Feyzulla:

-İstəyirsən gedək, - dedi, sonra xəbər aldı, - heç metroya minmisən?

Həcər ani sükutdan sonra:

-Yox, - dedi, - hələ minməmişəm.

Təbəssümə bənzər bir şey Feyzullanın dodaqlarına qondu.

-Bah, onda kef çəkəcəksən, - dedi, - bir özgə aləmdir. Beş qəpikləri yarığa atdı.

-Keç.

Həcər keçdi.

Feyzulla:

-Beş qəpik atmasaydım keçə bilməzdin, - dedi, - o saat adamın qıçından vurur.

-Sən nə danışırsan.

-Bəli, bəli, görürsən, bu da yeriyən pilləkən.

Həcər:

-Bıy, ay Feyzulla, bu nə qiyamət şeydir, - dedi.

Feyzulla arvadının təəccübündən daha da həvəslənir, təcrübəli bələdçi kimi metronun müxtəlif möcüzələrini Həcərə göstərir, danışır, izahat verirdi.

Həcər də elə hər şeyə təəccüblənir, hər şeydən zövq alır, elə hey için çəkirdi.

Sabah yəqin ki, Həcər yenə deyəcəkdir, söylənəcəkdir, Feyzullanın gününü göy əskiyə düyəcəkdir. Amma bu gün onun könlünü qırmaq istəmirdi. İstəmirdi Feyzulla bilsin ki, düz iki aydır - metro açıldıandan bəri Həcər hər səhər həmin bu qatarlarla bazara gedib gəlir.

1968

HEKAYƏLƏR

Yaxşı Padşahın Nağlı

Sizə kimdən deyim, yaxşı padşahdan. Ravilər belə rəvayət edir ki, əyyami-qədimdə ya Çində, ya Maçində bir yaxşı padşah varmış. Bu padşah çox adil padşah imiş. Hamıdan, hamıdan adil. Yaxşı padşah heç vədə öz rəiyyətlərinə güldən ağır söz deməzmiş. Nə incidərmiş onları, nə boyunların vurdurarmış, nə də asarmış. Padşahın yaşı ötmüşdü, amma ömrü boyu o nəinki adam, heç taxtabiti, birə də öldürməmişdi.

Elə buna görə də padşahın çarpayısı birəylə dolu idi və padşah yazıq gecələr yata bilmirdi. Gecənin bir yarısı, görürsən, dururdu, çırağı yandırırdı, bir-bir birələri tuturdu, amma öldürmürdü. Onları arvadının çarpayısına atırdı. Padşah arvadıyçün əldən-ayaqdan gedirdi. Lap «getmə gözümdən, gedərəm özümdən» idi. Birələri də arvadının çarpayısına onu incitmək, ona əziyyət vermək üçün atmırdı. Yox, padşah bilirdi ki, birələrin arvadına heç bir ziyanı dəyməyəcək. Arvadı, maşallah, elə bərk yatırdı ki, istəyirsən üstünə bir qoşun birə, taxtabiti burax, vecinə deyildi. Arvad elə bərk yatırdı və həm də elə bərk xoruldayırdı ki, büllur - dəmir-beton sarayın sütunları tir-tir titrəyirdi.

Padşah qaragün birtəhər canını birələrdən qurtarıb mürgüləyən kimi gözünün çimirini almamış təzədən dik atılırdı - onu arvadının xorultusu oyadırdı. Sübh tezdən arvad yuxudan dururdu - aya deyirdi sən çıxma, mən çıxım, günə deyirdi sən çıxma, mən çıxım. Amma padşah səhər, xorultu kəsildəndən sonra da yata bilmirdi - axı işi-gücü vardı. Bir məmləkətin ki, padşahı səhər yatıb yuxuya qala, o məmləkətin işləri nə sayaq olar?

Padşah belə bədbəxt padşah idi.

Sözün düzü, padşahın öz padşahlığı üçün də çox gözü atmırdı. Padşah olmaqdan lap bezmişdi. Ondan olsaydı çoxdan taxt-tacdan əl çəkərdi. Amma əl çəkmirdi. Çünki əl çəksəydi taxta vəziri çıxacaqdı. İşdi şayə vəzir şah olsaydı, o, nəinki məmləkətdəki bütün birələri, taxtabitləri, milçəkləri və qarğaları qırıb öldürəcəkdə. Vəzir həm də o biri vəzirləri, vəkilləri, kim bilir bəlkə elə padşahın özünü də cənnətə vasil edəcəkdə.

Odur ki, padşah taxtı-tacdan əl çəkmirdi. Nə qədər yatmaq tamarzısı olsa da, həmişəlik yuxuya qərğ olmaq istəmirdi.

Padşah həm adil padşah idi, həm bədbəxt padşah idi, həm də çox ağıllı, tədbirli padşah idi. Hamıdan, hamıdan ağıllı. Hamıdan, hamıdan tədbirli.

Deməli yaxşı padşah adil idi, bədbəxt idi və ağıllı, tədbirli idi. Amma padşah həm də yaman yalqız, təpə-tənha padşah idi. O səbəbdən ki, məmləkətdə hərənin bir babı, bir curu, bir dostu var idi.

Padşahın səkkiz aşpazı, səkkiz faytonçusu, səkkiz dəlləyi, səkkiz vəzir-vəkili, bir qoşun qaraulçusu və bir qoşun saray şairi vardı. Bir aşbazın o birindən zənd-zəhləsi gedirdi, çünki biri deyirdi ki, bu dünya bir puçdur, o biri deyirdi, xeyr, əsla belə deyil. Faytonçular elə hey bir-birinin ənginə qoyurdular. Sözləri çəp gəlirdi. Biri deyirdi həyatın mənası var, o biri deyirdi, dünyasında ola bilməz, yoxdur ki, yoxdur. Şairin biri o birindən danos yazırdı ki, bəs flankəsin işlətdiyi qafiyələr əzəl-axır məmləkətimizi bərbad edib xaraba qoyacaq. Qaraulçuların bir-birini görməyə gözləri yox idi. Vəzirlər, vəkillər bir-birinin ətini yeməyə hazırdılar. Amma buna

baxmayaraq, onların heç biri tək, yalnız deyildi. Hərə öz həmpəşələrinin, işdaşlarının arasında idi. Bircə padşah tək idi. Padşahların həmpəşələri olmur.

Padşahların həmpəşələri də olmur, arzuları da. Faytonçular şair olmaq istəyirdi, şairlər dəllək, dəlləklər vəkil, vəkillər vəzir, vəzirlər padşah. Yeni padşah olmağın hamı tamarzısıydı. Hamı, bircə padşahdan savayı. Padşah onsuz da padşah idi və odur ki, heç bir şey arzulamırdı.

Hamı bir-birindən material verirdi, öz həmpəşələrindən padşaha qiybət qırırdılar. Amma padşah heç kəsə heç kəsdən material, danos verə bilməzdi, heç kəsdən heç kəsə şikayətlənə bilməzdi. Heç kəslə qiybət qıra bilmirdi. Ürəyini bircə arvadına açə bilirdi, amma arvadı da onu atdı. Baş vəzirə qoşulub qaçdı, bilmirəm Yaponiyaya, ya da həbəşlər ölkəsinə. Bəlkə də Kanar adalarına.

Günlərin bir günü baş vəzir papağını qoyub qabağına fikirləşdi, xeyli fikir edib anladı, qandı ki, padşah heç bir vaxt ölüb-eləyən deyil və deməli bu gərək taxt-tacdan gözünü çəksin. Baş vəzir isə yaman padşah olmaq istəyirdi. Padşah olmaqdan da artıq padşahın arvadına gözü düşmüşdü.

Padşahın arvadı bir gözəl idi, bir gözəl idi, dilnən-söznən deyib qurtarmaq olmaz. Dünyayı aləmdə tayı-bərabəri yox idi: incəmiyan, nazikbədən, büllurbuxaq, almayanaq, gəl mənə gör, dərdimdən öl. Ağzına qoşa badam sığmaz. Mərmər sinəsində naz-nazı ipək paltarın altından bir cüt şamama baş qaldırıb «mənəm-mənəm» deyir. Yanaqlar - yaqutun qıraqları kimi, elə bil qar üstünə qan damıb, qaşlar - qurulu yay, kip-riklər yaydan çıxmış ox kimi elə uzundu ki, tamam közünün üstünü tutub, saçlar şövə kimi. Beli elə nazik idi ki, giləs yesə deyərdin boyludur. Boğazı elə zərif idi, su içsə görünərdi, yeriyəndə yerə naz eləyir. Padşah da onu yaman istəyirdi. Yaman da qısqanc idi padşah. Lap arvadını xoruzdan gizlədəndi. Qoymazdı arvadının üstünə bir erkək milçək qonsun.

Bəli, baş vəzir, nə fənd işlətdinsə, fürsət tapdı, padşahın arvadıyan xəlvəti görüşdü. Nə dedi ona, nə boyun oldu, nə və'dlər verdi, deyə bilmərəm, əl-qərəz, günlərin bir günü qoşulub qaçdılar. Bilmirəm Məqribə ya Məşriqə.

Baş vəzir, daha doğrusu təzə padşah vədinə xilaf çıxmadı - arvadının xorultusunu maqnitofona yazdı və bu xorultunu məmləkətinin himni elan etdi.

Hər gecə təzə məmləkətin radiosu xorultu-himni verirdi və təzə padşah ləzzətlə qulaq asırdı. Axı o cavan arvadını yaman sevirdi. Sevəndə isə xorultunu da musiqi kimi dinləyirsən. Bunlar burda sevişmədə olsun, sizə kimdən deyim, qoca padşahdan.

Qoca padşaha arvadının vəfasızlığı və baş vəzirin xəyanəti yaman yer eləmişdi. O öz rəiyyətinə yad radionu dinləməyi qadağan etmişdi. Amma gecələr xəlvətdə bütün əhali sabiq padşah arvadının xorultusuna qulaq asırdı. Bəziləri ona görə qulaq asırdılar ki, maraqlıydı: axı heç kim padşah arvadının xorultusunu bundan əqdəm eşitməmişdi. Başqaları acıqcan qulaq asırdılar: əcəb oldu bizim maymaq padşaha, yaxşı elədi arvad, onu qoyub qaçdı. Bəziləri də ürək ağrısıyla dinləyirdilər: axı necə oldu ki, bizim müdrik padşahımız bu cür arvadı əldən verdi, bu cür məlahətli xorultunu himn eləmək ağına gəlmədi.

Amma yad radionu hamıdan gizlicə padşah özü də tuturdu. Müəyyən saatlarda padşah kirmişçə aradan çıxırdı. Tranzistorunu götürüb sarayın məlum yerinə girirdi. O, radionu qurur, illərlə dinlədiyi və əbədi itirdiyi xorultunu sanki yenidən eşidir və uzaq gənclik günlərinin xatirələrinə dalırdı. Keçib gedənləri bir-bir yadına salırdı - arvadıyla rəqs meydançasında ilk tanışlığını, ulduzlu may gecəsində onu tramvaya ötürməsi, sevgilisinin saçlarının və ağacların o axşamkı qoxusu və ilk öpüş-büllur sarayın qaranlıq dəhlizindəki ilk öpüşləri... hər şey, hər şey bir-bir

gəlib dururdu padşahın gözləri qabağında. Padşahın gözləri yaşarırdı. Axı padşah yaman yuxaürək padşah idi.

Xorultu kəsilir və gecə düşürdü. Qoca, yalnız padşahın yalnız yatağındakı yalnız uzun gecəsi. Yataqda artıq arvadı yox idi, birələr, taxtabitilər də harasa qeyb olmuşdu. Amma onsuz da indi padşah yata bilmirdi. Bütün gecəni gözünü də qırpmırdı. Yuxusuzluq bəlasına düçar olmuşdu. Qış düşəndə padşahın halı lap pis oldu. Uzun qış gecələri uzandıqca uzanırdı. Yuxusuz padşah gözlərini dama zilləyirdi - na-xışlı dam göylər qədər uzaq idi. Padşah çarpayısında uzanıb düşünürdü. Yaman düşünən padşah idi. O düşünürdü: nə olardı, heç olmasa bircə saat yataydım, yuxumda da arvadım vəfasız görəydim. Nə gözəl olardı, o vəfasız gələrdi yuxuma, yanıma, bu sarayıma, ölkəmə. Heç kəs də bilməzdi, heç kəsin də ağına gəlməzdi, heç nə də lazım olmazdı - nə danışıq, nə bərişiq, nə söhbət, nə qeybət...

Amma birdən padşahın ağına kəldi ki, yaxşı, axı sabiq arvadı başqa birisinin də yuxusuna kirə bilər. Padşah bir az da fikirləşdi və lap dəli oldu: birdən doğrudan arvadı kiminsə yuxusuna kirir, bax elə bu saat rəiyyətlərindən biri onu yuxuda görür. Bəlkə lap elə təzə baş vəzirim körür onu. Padşahı od götürdü. O, yerindən sıçradı. Adil, rəhmdil və sakit padşah lap özündən çıxmışdı. Belə xəyanəti o heç kəsə bağışlaya bilməzdi - nə arvadına, nə birinci vəzirinə, nə axırıncı faytonçuya. Padşah dərhal tədbir tökdü. O yaman tez-tədbir padşah idi: bütün rəiyyət - baş vəzirdən aşpaza qədər hər səhər yazılı surətdə gecəki yuxusunun məzmununu padşaha təqdim etməlidir.

Bu kündən etibarən padşahın işi-peşəsi yuxuların məzmununu oxumaq idi. Çoxusunun məzmunu qatmaqarışiq, dolaşiq və səfeh idi. Tezliklə bu padşahın pisini vurdu. O qərara gəldi ki, bu axının qabağını alsın. Padşah yuxuları ixtisara salmaq haqqında fərman verdi. Ancaq bazar günləri yuxu görməyə icazə verilirdi. Bəzi imtiyazlı şəxslərin - vəzirlərin, vəkillərin - həftədə əlavə yarım yuxu görməyə icazələri vardı - cümə günləri.

Padşah razıydı ki, heç kim, heç vaxt onun qanunlarını pozmur. Hamı ancaq icazəli günlərdə yuxu görür və gördükləri haqqında müfəssəl məlumat verirdi. Amma ortalığa təzə bir məsələ çıxdı. Yuxular az olsa da, hər halda yenə də biməna, biməzmun və səfeh idilər. Bu yuxuların məmləkətə heç bir xeyri yox idi. Padşah çox fikirləşib axırı tapdı. O, bir komissiya düzəltdi. Həmin komissiya yuxuları təyin və tənzim etməli, yoxlamalı, onlara icazə verməli və nəzarət etməli idi - heç bir dolaşılıq, qatma-qarışılıq, məntiqsizlik olmamalıdır. O yana, bu yana yozulan şeylər görməməli, qara basmaq olan - qadağandır! Yuxular sağlam ruhlu, aydın və açıq olmalıdır.

Yuxuların həftəlik icmalını oxuyanda padşahın üzü gülürdü. Axı hamı eyni şeyi görürdü, amma hərə öz üslubunda, ruhunda: biri padşahı uca dağın başında, biri güllü-çiçəkli bağda, biri ağ atın belində görürdü. Belə yuxuları padşah çox bəyənirdi - o yeknəsəklikdə müxtəlifliyi, müxtəliflikdə yeknəsəqliyi xoşlayırdı. Padşah öz-özünə düşünürdü: «nə qərībə yuxulardır. Mən - at belində! Axı mən ömrümdə at minməmişəm. Görəsən at belində necə görünürəm? Kaş özümü bircə dəfə yuxuda görəydim».

Ancaq görə bilmirdi. Çünki yata bilmirdi. Yuxusuz gecələri uzandıqca uzanırdı. Bir gecə - ilin ən uzun gecəsi - arvadının hörükləri kimi uzun və qara Şəbiyeldada - padşahın qəlbi kədər və yalnızlıq qəmiylə lim-həlim doldu. Qəlbi daşa dönmədi, yox, amansızlaşmadı. Özünün özünə yazığı kəldi.

Düşündü ki, bax indi bütün rəiyyətim arxayın-arxayın və xoşbəxt-xoşbəxt yatır (yuxu görmürlər - çərşənbədir!) Amma mən gözümün çimirini ala bilmirəm. Rəiyyət bəxtiyardır və rahatdır, çünki padşahları mənəm - adiləm və müdrikəm. Padşah bir az da düşündü və ağına çox sadə,

çox dərin bir fikir gəldi: «yaxşı, niyə gərək hamının qeydinə qalasan, hamını xoşbəxt eləyəsən, bir halda ki, özün xoşbəxt deyilsən. Niyə hamının kefi kök olmalıdır, səninki pis».

Padşah bu fikrin dərinliyindən cuşa gəldi və cuşa kəlib ardını düşünməyə başladı. «Çox əcəb, əkər mənim arvadım, ailəm, həmpeşəm, dostum, curum yoxdursa, heç olmasa ortağım olmalıdır - yuxusuzluq şəriklərim. Kimsə yuxusuzluğu mənimlə bölüşməlidir, bu işdə mənimlə əlbir olmalıdır. Kimsə yox, hamı! Səhərə yaxın qərar hazır idi: məmləkətdə heç kəs gecələr yatmamalıdır. Səhər üzü xoruzlar banlayanda padşah bu qanunu imzaladı və ilk dəfə sakit və bərk yatdı.

Sabahısı fərman camaata çatdırıldı: 1. Məmləkətdə heç kəs yatmamalıdır. 2. Məmləkətdə hamı xoşbəxt olmalıdır.

Bütün məmləkət bu fərmanı sevinc və şadlıqla qarşıladı - axı bu padşahın müdriqliyinin və camaat haqqında qayğısının yeni təzahürü idi.

Padşahın qəlbi də camaatın sədaqətindən, səmimi sevgisindən isinir, fərəhlə dolurdu. Bax bu saat, bu gecə vaxtı, padşah yuxlaya bilmir, bütün məmləkət də yatmır. Doğrudur, hərə öz evindədir, padşah isə əvvəlki kimi sarayında təkdir. Amma o bütün varlığıyla min cüt qapanmamış, qırılmayan gözün mehriban baxışlarını duyur. Padşahın heç ağına da gəlmirdi ki, təbəələrinin yatıb yatmadığını yoxlasın. Onun şübhədən, yalandan zəhləsi gedirdi. Padşah hamıya inanan padşah idi.

- Təbəələrim xoşbəxtdirmi? - deyə padşah keçmiş ikinci vəzirdən xəbər alırdı. Baş vəzir qaçandan sonra ikinci vəzir onun yerini tutmuşdu.

- Əlbəttə, padşah sağ olsun, sizin təbəələriniz yer üzündə ən xoşbəxt adamlardır.

- Onlar yaxşı, mehriban dolanırmı? - deyə padşah soruşurdu.

- Əlbəttə, padşah sağ olsun. Hər dəqiqə qucaqlaşib öpüşürlər.

- Bu ağ yalandır - deyə keçmiş üçüncü, indiki ikinci vəzir qəflətən sözə qarışdı.

Hamı mat-məəttəl donub qaldı.

İkinci vəzir:

- Padşah sağ olsun - dedi - sizi daim aldadırlar. Təbəələriniz heç də öpüşüb qucaqlaşmırlar. Onlar səhərdən axşamacan qızgın mübahisə edirlər.

- Mübahisə edirlər? - deyə padşah təəccübləndi - nə barədə mübahisə edirlər?

- Onlar bəhsə-bəhs edirlər. Hər biri deyir ki, dünyada ən xoşbəxt adam mənəm.

- Hə, belə de - padşah rahat nəfəs aldı. - Onda eybi yoxdur, bu sağlam mübahisədir.

Padşah fikrə getdi və öz-özünə qərara gəldi ki, ikinci vəziri prinsipial və doğrucu adam kimi birinci vəzirin yerinə, birinci vəziri isə ikincinin yerinə tə'yin eləsin.

Amma birdən üçüncü vəzir söz aldı.

- Padşah sağ olsun - dedi - məndən böyük vəzirlər, ikisi də haqlıdır. Amma bir şeyi deməyi unudular. Təbəələriniz qucaqlaşib öpüşürlər də, qızgın mübahisələr də edirlər. Ancaq ən çox bir-birlərini əzişdirirlər.

- Əzişdirirlər? - padşah üz-gözünü turşutdu - aman allah, bu nə vəhşilikdir. Axı niyə bir-birlərini əzişdirirlər.

-Bu səhər iki novcavan lap az qala bir-birlərini öldürmüşdülər - deyə üçüncü vəzir xoş, həlim səslə sözünə davam etdi - biri deyirdi ki, hamıdan çox padşahımızı mən istəyirəm, o birisi deyirdi ki, dünyasında ola bilməz, məndən çox onu istəyən yoxdur.

Padşah qızardı və utancaq-utancaq gülümsündü. Üçüncü vəzir baş vəzir, baş vəzir üçüncü vəzir oldu. İkinci elə ikinciliyində qaldı.

Gecə padşah düşünürdü: «Görünür mən çox yaxşı padşaham ki, camaat mənə bu qədər istəyir, bir-birlərini əzişdirirlər həтта.

Bu fikirlərdən padşahın camaata lap südü daşdı. «Neyləyim ki, camaatımı bir az da artıq xoşbəxt eləyim» - deyə düşündü.

Yuxusuz gecələrində elə hey bu barədə düşünürdü. Düşünürdü, tapa bilmirdi, darıxırdı. Nəhayət bir gecə ağılna gözəl bir fikir gəldi: «Yaxşı, balam, vəzir demir ki, yuxular qadağan olunandan bəri, camaat xeyli xoşbəxtləşib? Deməli camaatı daha da xoşbəxt eləmək üçün yenə bir şeyi qadağan eləmək gərəkdir»...

Səhər padşah vəzir-vəkili məşvərətə çağırırdı.

- Məsələ belədir - deyə onları işdən agah elədi və sözünü belə tamamladı: - fikir məndən, qadağanları tapmaq sizdən. Nəyi qadağan edək ki, camaatın kefi bir az da durulsun.

Vəzirlərdən biri əlifbadan «S» hərfinin çıxarılmasını və «S» hərfi olan bütün sözlərin qadağan olunmasını təklif etdi. Onun dili şirin idi. «S» yerinə «C» deyirdi.

O biri vəzir təklif etdi ki, qadınlar saçlarını dibindən vurdursunlar; qızlara, qadınlara saç saxlamaq qadağan olunsun. Onun arvadı daz keçəl idi.

Vəzirlərdən biri də dedi ki, hər yanı, hər şeyi mixəyi rəngə boyayaq. O, daltonik idi, rəngləri ayıra bilmirdi.

Nəhayət vəzirlərdən biri də, nədənsə təklif elədi ki, sual işarəsi və sual cümlələri qadağan olunsun.

Bütün təkliflər qəbul olundu. Padşah dedi:

- Amma unutmayın ha... Fərmanda xüsusi qeyd edilməlidir ki, hamı xoşbəxt olmalıdır.

Bir neçə gündən sonra padşah: - təzə qanunlarımız yaxşı icra olunur? - deyə xəbər almaq istədi, ancaq yadına düşdü ki, sual qadağan olunub və cümləsini təsdiq şəklində dedi. Sonra əlavə etdi - heç bir çətinlik-flan da yoxdur.

Baş vəzir:

- Yoxdur - dedi. Padşah:

- Amma mən özüm bəzi çətinliyə düşürəm - dedi. - Padşah hamıdan qabaq özü öz qanunlarına riayət etməlidir. Doğrudur, mən nə qadınam, nə də rəssam, odur ki, o maddələr heç vecimə deyil... Amma... hərfi, bilirsiz də hansı hərfi deyirəm... Bu maddə yaman cəncəl imiş. Mən heç bilməzdim ki, bizim yəcuc-məcuc dilində həmin hərflər olan bu qədər söz varmı. Amma bundan da cəncəlli sual maddəsidir. Mənim iki qaraulçum var. həmişə vaxtı onlardan xəbər alardım. İndi qalmışam belə, xəbər ala bilmirəm. Qaraulçulardan biri arifdir. Vaxtı bilmək istəyəndə ona deyirəm: indi saat on ikidir. - Xeyr, padşah sağ olsun - deyir, yeddinin yarısıdır. Amma ikinci qaraulçu qanmazın biridir. Həm qorxaqdır, həm də yaltaq. Hansı saati desəm: bəli, bəli, padşah sağ olsun, düz buyurursunuz - deyir. Onun növbəsi olanda vaxtı bilə bilmirəm.

Padşahla vəzir qərara gəldilər ki, bundan sonra sual qadağası, istisna olaraq onların ikisinə aid deyil. Bu gecə vəzirlə söhbətdən sonra padşah yenə yata bilmirdi. O düşünürdü. Düşünürdü ki, dünya çox gidi dünyadır. Onun fərmanları gör nə qədər adamı xoşbəxt edib, padşahın özüyçün isə bu qadağalar əziyyətdir, çətinlikdir. Bütün qadağaları yadda saxlamaq yaman dərd. İllah da padşahın özüyçün.

Padşah burda qalsın, sizə kimdən deyim, baş vəzirdən.

Günlərin bir günündə baş vəzir padşahın yanına iri bir mücrü gətirdi. Mücrü dolu material idi. Baş vəzir o biri vəzirlərin qanunu pozmalarına aid sənədlər gətirmişdi. Padşah dəhşətə gəldi - burda nələr yox idi?! Maqnitofon lentinə vəzirlərdən birinin səsi yazılmışdı - gecə vaxtı arvadıyla söhbətdə o yasaq hərflərli sözlər deyirdi. Mixəyi deyil, yaşıl yarpaqlı budaq - bu budaq vəzirlərin birinin həyətlərindəki ağacın budağıdır. Fotolardan biri başqa bir vəzirin uzun hörüklü qızının şəkli idi. Və nəhayət, xüsusi gizli cihazla ikinci vəzirin sayıqlamaları yazılmışdı - aydın məsələ idi ki, sayıqlayırdısa, deməli yatıbmiş, hətta yuxu da görürmüş, yaramaz, özü də haçan - şənbə günü.

Padşahın dili-dodağı əsirdi. O çox kövrək və dəyməduşər padşah idi.

- Neyləyək bunlara, bu qanunu pozanlara? - deyər padşah həyəcanla soruşdu.

Baş vəzir xoş və mehriban səslə:- Padşah sağ olsun - dedi - hələlik, əvvəl-əvvəl tutaq basaq. Dalısına baxarıq.

- Hara basaq?

— Məhbəsə - deyər vəzir həlim və yavaş səslə cavab verdi.

— Padşah:

- Axı bizim məmləkətdə məhbəsə yoxdur - dedi. Vəzir daha da incə və yumşaq səslə:

— Yoxdur, tikərik - dedi.

— Padşah fikrə getdi, sonra dedi:

— Onda ən yaxşı memarlara tapşırım. Müasir üslubda, yaraşığı, sadə və dəbdəbəli olsun.

— Vəzir:

— Ən yaxşı layihə üçün müsabiqə elan edirik - dedi.

— Padşah:

- Bina əzəmətli, təntənəli və möhkəm tikilməlidir - dedi. - Biz gələcəyi də nəzərdə tutmalıyıq. Yalnız indiki nəsillər üçün deyil, gələcək nəsillər üçün də tikməliyik.

105 layihədən biri bəyənilmədi. Qısa müddətdə möhtəşəm və geniş bir imarət ucaldıldı. İmarət nə imarət, ayağı deryadan, başı göydə buluddan nəm çəkir, bir kərpici qızıl, bir kərpici gümüşdən, adam baxanda gözü qamaşır. Məhbəs elə yaraşığı idi ki, adamlar qəsdən qanunu pozurdular - tək ora düşsünlər. Tezliklə məhbəs zığ verincə doldu və heç bir cinayətlə ora düşmək mümkün olmadı. Tək-tük zirəklər rüsvətlə, tanışlıqla bir-iki gecəliyə 98-99-cu mərtəbələrədəki kameralara düşə bilirdilər.

1000-ci məhbüs-baş vəzirin gözəl və gənc bibisi qızı- Miss Məhbəs e'lan edildi. Padşah şəxsən onu öpdü və biləyinə zərli qolbaq-buxov taxdı.

Baş vəzir özü də Məhbəsdə özüyün yeddi kameralıq bir mənzil qapışdırmışdı. Pəncərəsindən gözəl mənzərə açılırdı: dəniz görünürdü. Bilmirəm hansı dəniz - ya Qırmızı dəniz, ya Sarı dəniz...

Sözün doğrusu, padşahın özünün də bu məhbəsdə gözü vardı. Bir ara istəyirdi ora köçsün. Sonra fikirləşdi ki, qonşu məmləkətlərdə bu hərəkəti düzgün qiymətləndirməzlər.

Padşah yata bilmirdi ki, bilmirdi. Yaman ürəyi darıxırdı. Heç aram tapa bilmirdi. İcazə verilməli nə varda icazə verilmişdi, qadağan olunmalı nə varda qadağan olunmuşdu. Padşaha bircə düşünmək qalırdı. O da elə hey fikir çəkirdi. Yenə dərin düşüncələrə dalmışdı ki, nəgahən başına iki fikir gəldi. Həm də bu iki fikir bir-biriyə həm qafiyə idi. Padşah lap mat-məəttəl qaldı, bir az da düşündü və bu iki qafiyə fikrə üçüncü bir qafiyə fikir də tapdı. Belə olan surətdə qərara gəldi ki, bütün fikirlərini qafiyələsin. Padşah bu işə elə uydu ki, uzun-uzadı bir şe'r yazdı. Şe'ri bitirəndə isə əvvəlki fikirlərini unutdu və başa düşdü ki, fikir əsas deyil, əsas qafiyə və şe'rdir. Əslinə baxanda şe'r yazmaq dünyada ən vacib işdir, padşahlıq, taxt-tac-flan isə bir qoz. Bu fikrə gəlib padşah düz beş yüz əlli beş şe'r yazdı. İndi padşah qəti yəqin eləmişdi ki, bu dünyaya padşahlıq etmək üçün yox, şe'r yazmaq üçün kəlib. İstədi səhər bu barədə bütün məmləkətə car çəksin. Ancaq o başdandan belə bir fikrə gəldi ki, car çəkmək-flan lazım deyil, bu barədə hamıya, illah da baş vəzirə demək də vacib deyil, lazım deyil və hətta təhlükəlidir. Padşah belə qərara gəldi ki, mənim padşahlığım gərək şairliyimə mane olmasın, şairliyim də padşahlığıma. O çox ayıq padşah idi.

Amma hər bir şairin də, hər bir padşah kimi gərək camaatı, kütləsi olsun. Padşah şerlərini saray şairlərinə oxumaq istəmirdi. Onlara inanmırdı. Bir dəfə tək səbr gətirmişdi, saray şairləri bir ağızdan demişdilər ki, xeyrədir. Axşam isə arvadı vəzirə qoşulub qaçmışdı. Bundan sonra padşah saray şairlərinə inamını itirmişdi.

Padşah vəziri hüzuruna çağırıb:

- Yanıma bir şair gətir - dedi.

Vəzir:

- Hansı kameradan? - deyə xəbər aldı.

Padşah:

- Hüzuruma əsl şair gətir - dedi.

Vəzir:

- Padşah sağ olsun - dedi - bir nəfər əsl var, amma o da dağa-daşa düşüb. Bilmirəm indi hansı meşədə, hansı səhradadır.

Padşah:

- Yerin altında da olsa, üstündə də, tapın gətirin - dedi.

Soraqlaşib şairi tapdılar, gətirdilər. Şair şümal boylu, enli kürək, məğrur bir gənc idi. Bığ yeri bənövşə kimi yenicə baş qaldırıb. Gözəllikdə elə bir afəti-zaman idi ki, Yusif-Kənan onun əlinə su tökə bilməzdi. Üzünə baxan deyirdi bir də baxım. Padşah ona yer göstərdi, sonra öz şe'rlərini oxumağa başladı.

Oxudu qurtardı.

- Necədir? - deyə xəbər aldı.

Şair:

- Nə necədir? - deyə soruşdu. Onun qanun-qadağalardan, olar-olmazlardan xəbəri yox idi. Bilmirdi ki, sual vermək qadağan olunub.

Padşah:

- Şerlər - dedi.

- Hansı şerlər?

- İndicə sizə oxuduqlarım.

- Məgər bunlar şer idi - deyə şair üçüncü dəfə qanunu pozdu.

Padşah boğuş səsle:

- Bəli - dedi.

- Axı bunlar şer deyil.

- Niyə?

-Çünki şer tamam başqa şeydir. Padşah:

- Deməli şerlərim xoşunuza gəlmədi? - dedi. Şair:

- Hansı şerlər? - dedi.

Padşah qəmli-qəmli vəzirinə baxdı, həlim səsle:

- Bu adam dörd dəfə qanunu pozdu - dedi və lap yavaşdan vlavə etdi: - işinə baxın.

Vəzir şairə:

- Siz həbs edirsiniz - dedi.

Şair qanun-qadağalardan bixəbər olduğuyçün elə güman etdi ki, guya onu şahın yazılarını bəyənmədiyinə görə həbs edirlər.

Vəzir:

- Padşah sağ olsun - dedi - məhbəsdə boş yer qalmayıb. İzn verin müvəqqəti olaraq bunu tövləyə salaq.

Padşah dodağını büzdü:

- Xırda-xuruş məsələlərcün mənim vaxtımı alma. Bu adam qanunu pozub. O dustağa salınmalıdır. Harda, nə cür, nə müddətə - bütün bunların nə əhəmiyyəti var?

Gecə isə padşah yenidən şer yazırdı. O yazır, yazır, elə hey yazırdı, amma heç kəsə oxumurdu. Düz bir il durmadan yazdı. Seçilmiş əsərlərinin yüz cildi tamam oldu. Düz bir il tamam olanda padşah vəzirini çağırırdı.

- Şairi hüzuruma gətir - dedi.

Bir qədərdən sonra padşahın hüzuruna saçı ağarmış, beli bükülmüş, dişləri tökülmüş bir qocanı kətirdilər. Bu haman şair idi.

Padşah mehribanlıqla:

- Yaman dəyişmişən - dedi - dünyasında tanımazdım. Yəqin çox işləyirsən. Bizim bu andıra qalmış peşəimiz adamı tez qocaldır - o yorğun-argın bir ədayla əlavə etdi - mən də bu ili çox işləmişəm. Xeyli yazıb-yaratmışam. «Mənim sözüm» adlı kitab yazmışam. Bir qulaq ver.

Padşah düz beş saat yarım yazdıqlarını oxudu. Şair susub durmuşdu.

Padşah oxuyub qurtardı, məlul-məlul şairə baxdı:

- Fikrini söylə, çəkinmə - dedi.

Şair:

- Əmr eləyin məni təzədən tövləyə salsınlar - dedi.

- Axı, niyə, niyə, niyə, nə üçün - həyəcandan padşahın dili-dodağı təpirdi - niyə görə mənim şerlərimi bəyənəmirsən? - O doğrudan yanıb-yaxılırdı.

Şair:

- İnciməyin - dedi - hər kəs padşah ola bilmir, hər kəs də şair ola bilməz. Padşah inadla:

- Yox, ola bilər - dedi. O həm də çox tərs, höcət padşah idi - Mən sənə isbat edəcəm ki, hamı şair ola bilər, hamı, hamı, hamı. Yoxsa elə bilirsən sən göydən zənbillə tək düşmüşsən. Səndən başqa bu cahanda şair yoxdur. Şairlik çox çətin işdir? İndi hamı şair olar, onda görərsən.

Səhəri kün fərman çıxdı. Məmləkətin bütün əhalisi şe'r yazmalıydı. Yazmaqdan başqa hamı bir-biriylə şerlə danışmalıydı. Hər şey qafiyələnmişdi - dövlət qanunları, restoran menyüləri, qatarların kəlib-kətmə cədvəli. Əgər qafiyə düz gəlməsə qanun maddəsi ya cədvəl dəyişdirilirdi. Xırda-para müvəqqəti çətinliklər meydana çıxırdı. Bir yerdə yanğın olmuşdu, ev sahibi yanğınsöndürənlərə zəng vurmuşdu, amma ünvanının qafiyəsini tapanacan bina yanıb qurtarmışdı.

Padşah şairə:

- İndi sən azadsan - dedi.- Get adamların üçünə, həyata yaxın ol, görəcəksən ki, neçə yanılırsanmış. Hamı şer yaza bilər, hamı şer yazmalıdır və hamı şer yazacaq.

Biçərə şair küçəyə çıxdı. Əvvəlcə gün işığından gözləri qaraldı. Susuzluqdan dodaqları çadar-çadar olmuşdu. Su istədi, amma nəslə istədiyindən ona su verən olmadı. Özünə çəkmə almaq istəyirdi, yeyib qarnını doydurmaq, bir yer tapıb gecələmək istəyirdi. Amma elə nəsrənən danışdı. Tərsliyindən yox. Bacarmadığından. O şe'r yazmağı bacarırdı, amma şerlə danışmağı bacarmırdı.

Şairə ya heç cavab vermirdilər, ya da şe'rlə cavab verirdilər. Şair gün ərzində o qədər qafiyə eşitdi ki, axşam gedib özünü qayadan atdı.

Xəbər padşaha çatdı.

Baş vəzir şerlə:

- Şair özünü qayadan atdı -dedi - öldü.

Padşah qəzəblə:

- O ölə bilməz - dedi.

Yeri kələndə o qəzəblənməyi də bacarırdı. Vəzir:

- Siz həmişəki kimi haqlısınız - dedi - o ölə bilməz.

- Madam ki, ölə bilməz, deməli ölməyib, sağdır.

- Düz buyurursunuz, ölməyib, sağdır.

- Madam ki, sağdır, gərək ona hörmət edək. Şairlər ölkəsində hər şair ehtirama layiqdir. Şairə yaxşı bir heykəl qoymaq lazımdır. Ona közəl bir mənzil - sərdaba tikmək lazımdır, xüsusi maşın katafalk təhkim etmək lazımdır, qəzetlərdə şəkillərini çap etmək lazımdır. Hamı bilməlidir ki, şair sağdır. Bir də ki... padşah fikrə getdi, tutuldu, bir müddət susdu, sonra kədərlə əlavə etdi: - bu ölüm çox mənasız işdir. Belə xoşbəxt bir diyarda ölmək olar? Belə yerdə ölmək, illah da intihar etmək, nanəciblikdir. Mən təbəələrimə ölməyi qəti qadağan edirəm.

Padşah bu sözləri amiranə bir tərzdə dedi və içində sevindi - qadağan eləməli təzə bir şey tapmışdı.

Günlərin bir günündə padşah vəzirə müraciət etdi:

- Vəzir, indi mən ölümü də qadağan eləyəndən sonra təbəələrim yə'qin daha lap xoşbəxtdirlər.
Vəzir:

- Bəs necə ki, şah sağ olsun - dedi - bizim keçmiş padşahlar, sizin atanız, babanız və ulu babanız da az-çox qadağan etmişdilər, amma sizə çatan olmaz.

Padşah fikirli-fikirli:

- Bəli - dedi - Atam allahı qadağan elədi, mən heç bilmirəm o nə deyən şeydir, amma uşaqlıqda anam hərdənbir onun adını çəkərdi. Babam güzgü deyilən bir şey varmış, onu qadağan edib. Mən heç bilmirəm o nə deyən sözdür. Axı bu qadağadan neçə il sonra dünyaya gəlmişəm.

Vəzir:

- Güzgü! - dedi - mən heç belə sözü yerli-dibli eşitməmişəm.

Padşah dedi:

- Az-maz yadıma gəlir ki, uşaqlıqda nənəm danışardı. Bu güzgü kim imişsə, babama həmişə deyərmiş ki, sən çirkinsən, eybəcərsən. Babam da onu məhv eləyib, bütün nəslini qırıb məmləkətdən yox edib.

Vəzir:

- Padşah sağ olsun - dedi - bütün bu qadağalar bizi xoşbəxt elədi. Amma, bilmirəm deyim-deməyim, heç dilim də gəlmir, mənim də sizdən bir böyük xahişim var. Şəxsi xahişim.

Padşah:

- Sən yaxşı vəzirsən - dedi - Səndən razıyam. De gəlsin. Nə istəsən edərəm.

Vəzir:

- Qadağan edin - dedi.

Şah:

- Qadağan ediləsi bir şey qalıbsa, edərəm - dedi.

Vəzir:

- Qalıb, qalıb - dedi - elə bir şey qalıb ki, sizin sadıq təbəələrinizi tamam xoşbəxt olmağa qoymur.

- Denən görüm o nədir. Qadağan edək.

Vəzir pıçıltıyla:

- Eşq-məhəbbət - dedi.

Padşah:

- Eşq-məhəbbət - deyə təkrar etdi və onun ürəyi sancdı, keçmiş arvadı yadına düşdü.

- Bəli, məhəbbət, sevgi. Nə qədər ki, sevgi qadağan olmayıb, adamlar aşiq olacaqlar, həsrət çəkəcəklər, qısqanacaqlar, ağrıyacaqlar, təklidən bağrıları çatlayacaq.

Vəzir arif adam idi, elə sözlər seçirdi ki, padşahın ürəyinə tikan kimi batırdı, qəlbinin yaralarına duz basırdı.

- Oğlum - padşah ilk dəfə idi ki, vəzirinə belə müraciət edirdi - sən belə yaraşılısan, cavansan, gözəlsən. Sən məhəbbətin ancaq xoş üzünü görmüsən, sən nə bilirsən qısqanclıq, intizar, iztirab, təklik nədir?

- Padşah sağ olsun, mən bütün bu hissləri axır üç saat ərzində keçirmişəm.

- Üç saat! Qəribədir! Arvadın gözəldir, cavandır, səni sevir, sənə sadıqdir.

- Şah sağ olsun, mən də elə bilirdim. Ancaq dörd saat bundan qabaq arvadım şəhər kənarına gəzintiyə çıxmışdı. Orda sizin babanızın - güzgünü qadağan edən padşahın qəsrinin xərəbələri var. Arvadım bu xərəbələrə baxmağa getmişdi. O xərəbəliklərdən nə isə balaca bir şüşə qırığı tapıb kətib evə. Mən indi bildim ki, bu tilsimli şüşə imiş. Arvadım dönüb olub ayrı adam.

- Necə ayrı adam?

- Bəli. İş orasındadır ki, mənə bir baldızım vardı, arvadımın ekiz bacısı. Neçə il bundan qabaq öldü - vəzir tələsik əlavə etdi - o vaxt hələ ölməmək haqqında qanun çıxmamışdı.

Padşah:

- Yaxşı, sonra - dedi.

- Arvadım həmin şüşədən gətirib hər dəqiqə bu şüşəyə baxır, öz-özünə gülür, danışır: əziz bacım, gözümün ağı-qarası - deyir, axır ki, səni gördüm. Elə bil mənə dünyanı bağışladın. Bu sehirlə şüşədən görürəm ki, sağ-salamatsan, maşallah, gülürsən, danışırsan.

Padşah:

- Yox əşi, - dedi.

- Bəli, şah sağ olsun. Əvvəlcə mən elə bildim başına hava kəlib. Amma sonra şüşəni kəzləyib hamama getdi, mən də əlüstü şüşəni götürüb baxdım. Baxdım nə gördüm!

- Nə gördün? - deyə padşah maraqla soruşdu.

- Şah sağ olsun, bu doğrudan da sehirlə şüşə imiş. Amma arvadım məni aldadıbmiş. Ömrümüzdə birinci dəfə idi mənə yalan satırdı. Şüşədə bacısı-zad yox imiş. Bacısıyan-zadnan danışmırmış. Şüşəyə baxıb mən cavan və gözəl bir oğlanı - xoşbəxt rəqibi gördüm. Qan vurdu başıma, o saat kördüm ki, o da hirsələndi, qaşlarımı çatdı, o da çatdı və başa düşdüm ki, mən nə qədər ona nifrət edirəmsə, o da mənə o qədər kin bəsləyir. Arvadım da bu adamla danışır, sözləşirmiş, bu novcavan da şüşədən ona him-cim eləyirmiş. Mənəim bağrım çatlayır, əlahəzrət, qısqanclıqdan

boğuluram. Siz məni qaldırdınız, üçüncü vəzir idim, birinci oldum, bütün rəqiblərimi və düşmənlərimi yerlə yeksan edib xoşbəxtliyə çatdırdım. Baxtlarını açıb qapılarını bağlatdım, amma bu adamı mən tanımıram, heç vədə onu görməmişəm. Bilmirəm arvadım onunla harda tapışıb. Mənim ürəyim partlayır. Bütün hökmüm, qüdrətim acizdir. Yalvarıram, əlahəzrət, məhəbbəti qadağan edin ki, daha o vəfasız sevməyim, sakit olum. Yenə xoşbəxt olum.

Padşah:

- Əzizim - dedi - heç kefini pozma, o bizim əlimizdə nədir ki, bu saatca qadağan edərik. Amma mən də sənə o rəqibini görmək istəyirdim. Görüm, o vəfasız sənə kimi iyid, közəl, çavan oğlanı kimə dəyişib. Bəlkə mən tanıdım onu. Əgər mənim təbəələrimdən olsa, vay onun halına, hanı o şüşə, ver görüm.

Vəzir:

- Budur - dedi, cibindən balaca bir şüşə parçası çıxarıb padşaha uzatdı.

Padşah aldı, baxdı, baxdı, sonra bərkdən qəhqəhə çəkib güldü.

- Baş vəzir olsan da, axmağın birisənmiş - dedi - Belə çirkin, eybəcər bir qoca kaftardan ötrü qanını qaraldırsan.

Padşah çox ağıllı və təcrübəli padşah idi, adamın sifətinə baxıb bütün varlığını təyin edə bilərdi. İndi də şüşəyə baxıb deyirdi:

- Əşi, bunun küt sifətini görmürsən, körmürsən ki, axmağın, rəzilin biridir, bütün dünyaya nifrət edir. Özünü xeyirxah göstərir, amma hamıya kin bəsləyir. Kin bəsləyir, ona körə ki, bədbəxtdir. Bədbəxtdir, ona görə də hamını bədbəxt etmək istəyir, əşi bunun hay-hayı gedib, vay-vayı qalıb. Bu gün sabah gorbagor olacaq. Belə bir gorbagorun üstündə qanını qaraltmağa dəyərmimi?!

Doğrudan da padşah düz deyir: qanını qaraltmağa dəyərmimi?

8 aprel. 1970

Gürcü familyası

Bu nə qərribə teleqram idi: «Muradov Oqtaya 29 Bakıdayam Reys 203 Qarşıla» İmzasız! 203-cü reyslə uçan təyyarə Moskvadan gəlir. Amma axı kim ola? Moskvadan heç kəs gələsi deyil. Heç kimi gözləmirəm. Bu teleqramı kim vurub görəsən?.. Ağlıma heç kəs gəlmir.

Hələ yaxşı ki, teleqramı anam alıb. Bacım alsaydı, gör nə mərəkəydi. Düz bir il mənə dolayacaqdı.

Şəhər erkən aeroflot avtobusunun yumşaq kürsüsünə sərələnib öz-özümə fikir eləyirdim: yaxşı, axı mən kimi qarşılamağa gedirəm?

Avtobus şəhərin yuxulu küçələrindən keçirdi. Mən gələcək müsafirim haqqında düşünərək pəncərədən yatmış şəhəri seyr edirdim. Yavaş-yavaş yuxudan oyanan şəhərin səhər mənzərələri fikirlərimi yayındırırdı və mən naməlum teleqramın müəllifi haqqında qəti bir qərara gələ bilmirdim.

Şəhərə sübh obaşdandan baxasan. Ancaq o vaxt şəhərin əsl simasını, daş simasını, daş varlığını görə bilərsən. Bu zaman şəhər çılpaq, adamsız, hərəkətsizdir, yalxıdır Bəzək-düzəksizdir, səssiz-səmirsiz, danışqsız, neon reklamsızdır. Vitrinlər də sükuta qərq olub, afişalar da. Daşlar donub, susub, uyuyub.

Tək-tənha bir piyadanın boş, adamsız, meydana damcılayan addımları. Asfaltı naxış-naxış bəzəyən narın yağış - səhər yağışı.

Moskvada və ölkənin başqa şəhərlərində yaşayan bütün dostlarımı, tanışlarımı xəyalıma gətirirdim - yenə bir şey çıxmırdı. Müxtəlif səbəblərə görə - heç biri ola bilməzdi. Bəlkə mənim Bakı tanışlarımdan, dostlarımdan biridir, Moskvadan gəlir, yox ki, yox. Heç biri ola bilməz, bircə Ceyhundan başqa.

Ceyhun kiçik qardaşımdır. Moskvada memarlıq institutunda oxuyur. Vaxtilə mən də oranı bitirmişəm. Bəlkə gələn Ceyhundur. Yox, ola bilməz, əvvəla srağagün onunla telefonla danışmışam, ovqatının təlx olmasından bildim ki, pulu yoxdur. Onun halını yaxşı başa düşürdüm. Özüm də belə vəziyyətə az düşməmişəm. Moskvada, evdən uzaqda pulun qurtara, illah da bayramqabağı. Ceyhuna dedim ki, darıxmayın, pul göndərəm ona. Çox da olmasa, hər halda bayram xərcliyi üçün kifayət edər. Odur ki, çətin ağılım kəsir, bu söhbətdən sonra Ceyhun lapdan dura gələ Bakıya. Bir də axı gəlsə, daha adını niyə gizlədir?

Ağlıma bir fikir də gəldi. Amma bu fikir - xam xəyal idi. Qeyri-mümkün şey idi, baş tutan iş deyildi. Ola bilməzdi.

Nə isə, gümanlar, fərziyyələr içində vurnuxurdum ki, bir də gördüm bizim avtobus aeroportun təzə binasına yan alır. Bir memar kimi bu bina mənə heç açmır. Mən, necə deyərlər, kənc və yenilikçi bir memar kimi var qəlbimlə hiss edirəm ki, binanın layihəsini çəkməyi mənə tapşırıydılar, elə bir şey tikərdim ki, hamının ağızı açıq qalardı. Sərnişinlər bu binanı görəndə kimi qəşş edib trapdan yıxılırdılar.

Bir neçə dəqiqədən sonra açıq eyvanda dayanıb indicə enmiş təyyarəyə sarı baxırdım. Təyyarənin qapısına trap çəkmişdilər, trapın başında hələlik tək bircə stüardessa durmuşdu. Mavi kostyumlu stüardessa. Sonra qapının haşiyəsində kök bir kişi görüldü, yaşıl şlyapası vardı. Onun

arxasınca cavan əsgər göründü, sonra uşaqlı arvad, başqa bir qadın, kişi, qadın... Aman allah! Xam xəyal. Qeyri-mümkün olan şey. «Ola bilməz». Bəli, odur ki, var. Ağılıma gələn və ağılımdan qovduğum fikir. Trapla hündür bir qadın enirdi. Yaraşılıq və əzəmətli. Cavan və gözəl. Saçının qərribə burumu, paltarının qeyri-adiliyi dərhal onu başqalarından ayırırdı. Mən onu bir an içində - günəşlik, qara eynəklərini geyənə qədər tanıdım. Bəlkə bu geyimdə, bu qiyafədə üstəlik qara eynəyi də gözündə olsaydı, heç tanımayaydım da. Amma tanıdım - gözlərindən tanıdım.

Hər ehtimala qarşı bütün sənişinlərə göz gəzdirdirdim, amma artıq yüz faiz əmin idim ki, teleqram ondandır və ipdi ora-bura döyükdək məni axtarır.

- Salam, - dedim.

- Oqtay, ay allah, mən də dedim, bəlkə teleqramımı almamısan.

- Şeylərin hardadır?

- Heç nəyim yoxdur. əzizim, tez məni bir yerdə gizlət. Tez taksi tapa bilərik?

- Bu saat taparıq. Gedək. Xanım xarici kəşfiyyatdan gizlənir?

- Taksidə hamısını danışaram. Heç inana bilmirəm ki, Bakıdayam. Əzizim, amma sən heç dəyişməmişən.

Taksinin arxa yerində oturmuşduq, o, geri qaçan aeroport binasına, yola, hündür çiraqlara hərsləklə baxırdı.

-Əcəb qiyamət aeroportudur. Lal Beyrutdakı aeroporta oxşayır. Çoxdan tikiblər bunu?

— Üç il olar, - dedim. - Bəlkə bir deyəsən görüm axı...

— Bu saat, bu saat, hirsələnmə. Bilirsən səni görməyimə necə şadam. Elə səni görməkçün gəlmişəm də...

«Belə alsaydı nə vardı ki - deyə düşündüm, - bu cür xoşbəxtliyə inanmaq olar? Özü də belə asan?»

- Çox gözəl,- dedim. Yaxşı, bəs niyə belə gizlin, sirli?

- Əcəb işdir, - deyə, təəccübləndi və pıçıltıya keçdi. - Mən ərli arvadam, ilk eşqimin vüsalına gəlmişəm, deyirsən bəs heç bir sirr-zad olmasın?

Əsmər mənim uşaqlıq dostum idi. On il bir sinifdə oxumuşduq. Mənim qabağımdakı partada oturardı.

Vüsal, ilk eşq, filan... yalandır. Heç vaxt mən onun ilk eşqi olmamışam. O da mənim. Düzdü, bir az xoşuma gəlirdi. Necə deyərlər, bir az kəsirdim ondan. Amma ilk məhəbbət-filan... Heç yadıma gəlmir, mənim ilk məhəbbətim olub, yoxsa yox...

- Necə başa salım? Bu yaxında Bolqarıstandan qayıtmışıq. Camalı Yaxın Şərq ölkələrindən birinə göndərirlər.

Camal onun əridir. Böyük diplomatdır. Doğrudan, məcazi yox, hərfi mənada. Yalançılar sözü, Avropanın bütün ölkələrində işləyib. Az qala səfirdi, attaşedi nədi. Yox, əlbəttə, səfir yox, amma axır vaxtlar deyəsən, doğrudan da attaşə işləyirdi.

Adamlarda qəribə bir xasiyyət var - bir-biriylə əlaqələrini dramatik şablon üzrə qururlar. Məsələn, əvvəl mən filankəs haqqında çox yaxşı fikirdə idim, sonra onu tanıdım, gördüm nə yuvanın quşudur. Və yaxud: əvvəl o məni açmadı, amma sonra gördüm ki, qızıl kimi adamdır.

Bu şablonun, bu sxemin səbəbi, mənəcə, ondadır ki, hər adam sövqi-təbii bir dramaturqdur. Hər adamda dramatik inkişaf ehtiyacı, xarakteri açmaq, sücet hərəkəti yaratmaq, nə bilim daha nə ehtiyacı var. O ki, qaldı Camalla mənim münasibətlərimə - burda heç bir dramatik inkişaf, dəyişmə, xarakterin açılması və bu kimi şeylər yox idi. Əvvəlcədən Camal məni açmadı. Ondan sonra da heç vaxt fikrimi dəyişmədim. Xoşuma gəlmədi, vəssalam, bir dəfə gəlmədi və həmişə, daima gəlmirdi... Yəni sözün düzü, axır vaxtlar son yeddi-səkkiz ildə heç onunla görüşməmişdik də. Bir dəfə ötəri, Moskvada ona rast gəldim. Dedi ki, Əsmər doğum evindədir. Vəliəhd gözləyirik. Yadımdadır, elə beləcə dedi: vəliəhd gözləyirik.

Sonralar Bakıda bildim ki, qızları olub.

Əsmər Bakı torpağına düşəndə üzündə həyəcan, bir qədər süni, bir qədər qeyri-təbii çılgınlıq vardı, amma indi yavaş-yavaş bu həyəcan, bu çılgınlıq qrim təkin onun üzündən yuyulub-sililir, yerinə: azacıq əsəbi nigaranlıq ifadəsi gəlirdi. Amma, kim bilir, bəlkə bu da onun maskalarından biri idi. Sənin neçə maskan var, - deyə vaxtilə mən ondan xəbər alardım. O vaxtlar, mənim belə suallar vermək yaşım çatmışdı, amma bu suallara özüm cavab tapmaq vaxtı hələ qarşıda idi.

- Bura bax, - deyə o, həvəslə sükutu, pozdu, amma bu həvəs özü bir qədər saxta idi, - bilirsen, hamıdan qaçmışam. Ərimdən, qızımdan, dostlarımdan, hətta dərzimdən - bu gün gərək onun yanına gedəydim. Düzdü, tamam, qaçmamışam, bircə günlüyə. Gecə uçuram geri. Gəldim sənin ad gününü təbrik edəm, amma görürəm sən çox da elə sevinmirsen.

- Boşla görək, həddindən artıq şadam ki, gəlmisən. Fədakarlığını da lazımcına qiymətləndirirəm, həm də ki, hadisələri qabaqlayırsan. Mənim bu fəni dünyaya qədəm basdığım gün bu gün deyil, sabahdır.

- Necə yəni sabah? Bu gün 29-u deyil?

- Elədir. Amma mən 30-da anadan olmuşam. 1 May bayramına hədiyyə kimi.

- Yox, - bu sözü elə qəti dedi ki, az qala məni də şübhəyə saldı, mənim lap yaxşı yadımdadır ki, sizə ayın 29-da gəlmişdim.

«İlahi, gör nəyi yadında saxlayıb? - deyə düşündüm və hiss etdim ki, qəhərlənirəm. Qəhərlənidim ki, bu qadın, indi mənə tamamilə yad olan bu qadın, Diorun geyimlərilə bəzənmiş bu qranddama mənim baş tutmamış ilk sevdam - uzaq və unudulmuş uşaqlıq rəfiqəm o axşamı, 29 aprel axşamını, illərin, ölkələrin, yad üzlərin, yad sözlərin içindən keçirib saxlamışdır. Lap mənim özüm təki. Axı mən də o axşamı dolaşmış ömrümün illəri, günləri içində itirib atmamışdım. İndi də o axşam - rəngləri, səsləri, qoxularıyla birlikdə içimdədir. O il biz məktəbi bitirirdik, anam icazə verdi ki, bütün sinfimizi qonaq çağırıram. Ad günümü də 30-dan 29-a, şənbə gününə keçirtdik. İndi neçə illərdən sonra o axşam burada taksidə bizim aramızda - Əsmərlə mənim aramda idi. O axşam Əsmərin mənə gətirdiyi nərgizlər, bir də onun qısa vurulmuş saçları. Məhz o axşam Əsmər uşaqlıq illərinin uzun hörüklərini kəsdirmişdi.

Yadımdadır, bizim riyaziyyat müəllimimiz Babayev lövhənin qabağında bizə teoremi izah edərkən qəfilcən susardı, fikrə gedərdi, sonra əzbərdən Ömər Xəyyamın, ya Füzulinin bir beytini deyərdi. O, Şərq poeziyasının bilicisi, aşıqı idi. Əsmərin uzun hörüklərinə o, - Şəbi Yelda deyərdi. Sonra da bizə başa salardı ki, Şəbi Yelda ilin ən uzun keçəsi - 22 dekabr keçəsidir. Əsmərin saçlarını qısa kəsilmiş görəndə kişinin az qaldı dili tutulsun. Düz bir həftə dərstdə ancaq riyaziyyatla məşğul olduq. Babayev indi ancaq teoremlər isbat edir, həll etdiyimiz məsələləri yoxlayır, tapşırıqlar verirdi. Bir həftə sonra lövhə qarşısında yenə bir teoremi izah edərkən. O, birdən dayandı, bizə tərəf çevrildi və Əsmərə baxdı: - İndi sən saçların 22 iyun gecəsidir, - dedi.

Bu obrazın Şərq poeziyasına heç bir dəxli yox idi. Onu bizim riyaziyyat müəllimimiz icad etmişdi.

Əntiqə kişi idi Babayev. Kök, yekəpər, ürəyiaçıq, gah hirsli, üzünü görmə, gah xoş, mehriban, gah acıqlı, gah şən. Həmişə də səsli-küylü. Amma öləndə sakit öldü. Sakit və səs-küysüz. Səssiz-səmirsiz dayanan saat kimi. Çoxumuz onun ölümünü neçə ay keçəndən sonra bildik. Belə uzun müddətdən sonra başsağlığına getmək gülcə çıxardı. Getmədim.

- Sən bildin ki, Babayev ölüb?!

O, qəmlənmədi, elə belə - üzünə kədər maskası taxdı.

- Hə, yazıq. Camal dedi mənə.

- Camal da bizim müəllimimiz idi. O bizim məktəbə gələndə biz doqquzuncu sinifdə idik. Camal bizdən vur-tut yeddi-səkkiz yaş böyük idi. Bizə ingilis dili dərsi deyirdi.

- Yaxşı, bir danış görüm nə var, nə yox. Necə keçir ömrün?

- Belə də, - deyə həvəssiz cavab verdim və hiss etdim ki, cavabımın soyuqluğu ona toxundu, odur ki, dərhal soruşdum:

- Sən danış. Sən necə yaşayırsan?

- Əla - dedi. - Əladan da əla. Əsas etibarilə xaricdə ömür keçiririk. Amma Moskvada da həyatımız əla keçir. Yeni evdə üç otaqlı mənzil. Telefonu, altında qaracı, vannada qara kafel, döşəməsi plastik...

- Sənə nə olub? Niyə özündən çıxmısan. Məgər mən sənə bir şey dedim?

- Ah, nə qədər həssassınız. Qəlbiniz nə qədər incədir. Bir şey dedim? Daha nə deyəcəksən? Dur bir söy də məni. Bir buna bax, sən allah. Mən atıla-atıla ordan durub gəlmişəm bura, elə bilirəm asan məsələ idi mənim üçün? Gəlmişəm ki, o uzaq axşamı qaytarım, o axşam ömrümün ən xoş günlərindən biri idi. Bu cənab isə özünü çəkib oturub, qoyub özünü dağ başına, heç bu gün ad günü də deyil.

Mən güldüm.

- Əzizim, - dedim, - inan ki, sən gəlməyinə dünyalarca sevinirəm. Bu mənim üçün bayramdır, ən gözəl hədiyyədir. Səmimi deyirəm. Amma mən yazıq, mən biçarə neyləyim ki, dünyaya bu gün yox, sabah gəlmişəm. Əşi, bunun nə əhəmiyyəti var? Əsas odur ki, sən gəlmisən. Bir şey danışmırsan axı, elə sirli görkəmin var ki, mən də qorxuram bir şey soruşum.

- Yaxşı, qulaq - Bu, yeni bir maska idi. Qayğısızlıq, şən, oğlanvari şıltaqlıq maskası. - Moskvadakı, bolqar atasəsinin arvadı çoxdandır mənə təklif edirdi ki, Zaqorska gedək. Mən də razılıq verdim, sonra bir rəfiqəmi ona qoşdum, özüm də gəldim bura.

- Allah, sən saxla, bircə diplomatik əngəllər çatmırdı.

- Heç bir əngəl-flan yoxdur. Biz Camalla çoxdan Bakıya gəlməyə hazırlaşırıq. Bilirsən neçə ildir burdan çıxanıq. Bura gələndə də gərək azı bir ay qohumlara-tanırlara qonaq gedək. Bir də axı neçə il xaricdə yaşayandan sonra gəlirik, adı böyükdür. Dünyanın yarısını gəzmişik. Hədiyyə-flan, özün bilirsən də... Mən daha bu illər ərzində hamıyçün hədiyyə alıb hazırlamışam, amma heç macal eləyib gələ bilmirik. Yəqin bu il də gələ bilməyəcəyik. Bir aya yenə gedirik xaricə. Amma mənim... - birdən o lap uşaq kimi dodaqlarını büzdü, - İçəri şəhər yaman düşmüşdü könlümə.

Onlar İçəri şəhərdə yaşayırdılar. Tez-tez gedərdim evlərinə. Köhnə pilləkənin altında iki göz kiçik otaq. Otaqların birinin pəncərəsi balaca, çirkli həyətə açılırdı. İkinci otağın yerli-dibli pəncərəsi yox idi. Bu otaq indiki kimi yadımdadır. Balaca, lampanın zəif işığında ədəbiyyatdan ifadə yazıya hazırlaşardıq, qış aylarında Əsmərin anası kerosinkanı gətirərdi otağa - bir az qızınmaq üçün. Anası deyərdi ki, evdə kişi olsaydı, bu otağın divarını deşib küçəyə pəncərə açmaq olardı. Belə pəncərədən dəniz görünərdi.

Müharibə çağının başqa uşaqları kimi, Əsmərin də uşaqlığı çətin olub.

- Bəs niyə deməmişən Camala?

- Qərribə sual verirən. Camalı tanımırısan? Yadından çıxıb? O heç dəyişməyib.

Yox, mənim yadımdan çıxmamışdı. Əsmər məktəbi bitirən kimi Camalla nişanlandı. Camal Əsmərə köhnə sinif yoldaşlarıyla görüşməyi qadağan etmişdi.

Hətta sinifdə oxuyan vaxtda da mən hərdən Camalın acıqlı baxışlarını tuturdum. Əsmər yoldaşlarıyla çox deyib güləndə. Bizim yaşımız - bizim ümumi vətənimiz idi və bu vətəndə Camal qərrib idi. O bunu duyurdu. Ancaq mən bunu sonralar başa düşdüm.

Əsmər Xarici dillər institutuna daxil oldu Camal orda dərş deyirdi, bir ildən sonra evləndilər, Camal ailəsindən ayrı, tək yaşayırdı, Əsmər də onun evinə köçdü. Bir gün Əsmər bizə zəng elədi və hamımızı qonaq çağırırdı. - Ancaq düz 12-də ha»

Biz hamımız gəldik - oğlanlar, qızlar, bir yerdə böyümüş, bir-biriylə qapaz-qapaz oynayan uşaqlar. İndi də gözümün qabağındadır, ö gün.

Başqa bir aləmə düşmüşdük. Tərtəmiz, hədsiz səliqəylə, hədsiz zövqlə bəzədilmiş bu mənzil tamam başqa bir dünya idi. Bu aləmin hər detalı, hər əşyası qeydi-adi idi və Əsmər də bu aləmin bir əşyası idi. Amma nigaran, öz yerini tapa bilməmiş, narahatlıqla bu yeri axtaran əşyası, sanki o yeri tapıb, əbədi o yerdə sabitləşmək, hərəkətsizləşmək, donub qalmaq istəyən bir əşyası.

Əsmər Camalın adını belə çəkmədən: «Leksiyadadır, - dedi, - ikiyə qədər leksiya da olacaq. İki saat vaxtımız var», Bu sözlərdən hamı özünü daha da pərt, narahat hiss etdi. Ən çox da Əsmər özü.

Əsmər qızlara mənzili göstərirdi. Biz oğlanlar isə otaqda qalmışdıq, eşidirdik ki, hardasa siyirtmələr çəkilir, cürbəcür mexanizmlər və cihazlar quruldayır, hardasa su axıdılır. Biz özümüz də ağızımızı açıb servantın içinə tamaşa edirdik. Servantın içi növbənöv ekzotik içkilərlə və çeşid-çeşid xarici markalı siqaretlərlə dolu idi.

Sonra Əsmər hamımızı masanın arxasında oturtdu. Özü mətbəxə keçib, bir boşqab gətirdi. Boşqabda isə... İndi də bunu xatırlayanda boğazım qəhərlənir - boşqabda yeddi dənə ucuz kağıza bükülmüş dondurma var idi - hərəmişə biri. Əsmər düşüb, onları bizimçün almış və buz dolabının bir güncündə gizlətməmişdi. O bizi bircə buna qonaq edə bilərdi.

O an ömrümdə ilk dəfə mənə elə gəldi ki, Əsməri sevirəm və birdən istədim onu götürüb burdan qaçam, heç bilmirəm hara, bəlkə yenə İçəri şəhərə.

Bundan sonra onu görmədim, bəlkə də təsadüfən bir-iki dəfə küçədə rastlaşmışdıq, bilmirəm, hər halda yadımda qalmayıb. Bir qədər sonra onlar Bakıdan köçüb getdilər.

- Bax deyəsən şəhərə çatmışıq. Evləri görürsən, bu lap təzə rayondur.

- Biz hara gedəcəyik?

- Bizə, əlbəttə, bizə.

- Yox, yox, nə danışırsan? Evdə anan, qardaşın.

- Bacım, - dedim, - qardaşım Moskvadadır. Oxuyur.

- Harda?

- Memarlıq institutunda.

- Sənin kimi, hə? Yaxşı, de görüm işindən razısan?

- Necə deyim, ümumiyyətlə razıyam. Bilirsən illər keçdikcə adamın ağılı gəlir başına. Daha özünü bəşəriyyətin dahisi hesab eləmirsən, Dərk eləyəndə ki, sən də başqaları kimi sən, başqalarından birisən, rahatlaşırsan. Əsəbiləşmirsən, hövsələdən çıxmırsan.

- Gözəl fəlsəfədir. hansı dinə tapınmısan? Zaqorska gərək sən gedəydin.

- Bax, bu təzə şeydir. Məni indiyəcən bir çox şeylərdə ittiham ediblər - köhnəpərəstlikdə və yalançı novatorluqda, konservatizmdə və modernizmdə, ənənələrin əsiri olmaqda və ənənəyə xor baxmaqda, moda dalınca qaçmaqda və modadan geri qalmaqda və sairə və sairə. Amma dindarlıqda hələ ki, ittiham olunmamışdım. Ağıllarına gəlməyib yəqin.

- Belə de. Harda belə səni ittiham ediblər. Deməli, sən böyük mübahisələr doğuran bir sənətkarsan, hə? Məsələn Pikasso kimi.

- Yox, yox, ağılın ora getməsin. Bütün bu qızğın mübahisələr bizim şöbənin daxilində cərəyan edir. Şöbəmizdə də cəmi-cümlətən səkkiz adam var. Bəndənin şəxsiyyəti və işi də orda müzakirə olunur.

- Yaxşı, axı sənin işin nədən ibarətdir?

- Rayon mehmanxanalarının layihələrini çəkirəm.

- Oy, Oqtay, əgər bilsəydin dünyada necə mehmanxanalar var. Bir mehmanxanalarda yaşamışığı, iki göz istəyir baxasan. Bolqarıstanda bilirsən necə otellər tikiblər, Zolotıye peski, Solneçniy bereq - adamın ağı başından çıxır. Sən gərək görəsən onları. Camalnan mən...

«Camalnan mən» ifadəsi məni xeyli əsəbiləşdirdi və odur ki, mən onun sözünü ağızda qoyub bir qədər kəskin xəbər aldım.

- Yaxşı, nə deyirsən, bizə gedəcəyik?

- Yox, yox, mən bura gizli gəlmişəm. Məni gərək səndən başqa bir kimsə görməsin. Tanış-bilişi nəzərdə tuturam. Gəl elə belə şəhəri gəzək, göstər mənə Bakını, keçə də uçub kedəcəm. Geriyə bilet də almışam. Yaxşımı?

- Bəs şəhəri necə gəzəcəksən ki, istəmirsən səni görən olsun?

- Budey, bax, - deyər o, qara eynəyini gözüne keçirdi, - kim məni tanıyacaq? Kim tanıyacaq ki, mən həmin o Əsmərəm? Tanısalər da qoy isbat eləsinlər ki, mənəm, gərək neçə isbat edəcəklər.

Sürücü mənə tərəf döndü:

- Yaxşı, xalaoğlu, - dedi. - Hara gedəcəyik.

- Bax, burda saxla, - dedim. - Gəlib çatdıq. Çox sağ ol.

Biz Dağüstü parka getdik, açıq yay kafesində yemək yedik. Bütün şəhər ayaqlarımız altında idi. Bütün şəhər. Göy dəniz, gömgöy dəniz, bir də ağ, ağappaq gəmi. Krasnovodskaya gedən «Qırğızıstan» gəmisini.

Bütün oğlan uşaqları kimi, biz də dəniz sərgüzəştləri haqqında düşünür, Xəzərə baxıb uzaq limanlar, fırtınalar və okeanları arzulayırdıq. Belə vaxtlarda coğrafiyanı da unudurduq. Unudurduq. Unudurduq ki, Xəzər ancaq böyük bir göldür. Dünyanın başqa dənizlərindən və okeanlarından ayrılmış qərib bir göl - təbiətin əcaib eksperimenti. Dünyanın ən böyük gölü. Ən böyük hovuzu. Ən böyük akvariumu.

«Qırğızıstan» açıq dənizə tərəf yönələrək uzun-uzadı fit verdi və bu fit səsi aramla şəhərin, dənizin üzərinə axıb əriyirdi.

- O adanın adı nədir? - Əsmər əlini üfüqə tərəf uzatdı.

- Nərgiz.

- Nərgiz?

- Əsil adı Nərgindir. Amma mən ona Nərgiz deyirəm.

- Hə, hə, Nərgin. Yadıma düşdü. Uşaqlıqda o mənə çox sirli və əfsanəvi görünürdü. Elə istəyirdim ki, bir ora gedim. Ora getmək olar?

- İstəyirsən dəniz gəzintisinə çıxarıq. Adaya çıxmayacağıq, amma onu lap yaxından görəcəksən.

- Nə yaxşı, gedək də onda.

- Axşam gedərik. Daha romantik olsun. - Hiss elədim ki, istehza ona toxundu.

- Gedək, - dedi.

- Gedək. Ya bəlkə bir şey istəyirsən?

- Yox, yox, nə danışırısan? Bilmirsən arıqlamaqçün nə müsibət çəkmişəm. İndi, deyəsən, normadayam. Elədir?

- Yüz faiz.

- Mən yoq sistemiylə arıqlayırdım. Bilirsən yoq sistemi nədir?

«Yoq sistemi». İndi o, fransız xalçalarından, Kafkadan və Antonioninin filmlərindən, Qaliçin nəğmələrindən danışacaq. Aman allah, bu həmin o Əsmərdirmi? Həmin o Əsmər ki, səkkizinci sinifdə oxuyanda oğlanların tualetində bizim sinif curnalını yandırmışdı. Ədəbiyyat müəllimi ona üç qoymuşdu. Bu Əsmərin həyatında birinci «üç» idi. O, bütün dərslərdən əla alırdı. Xətti də sinifdə hamıdan yaxşı idi. Ədəbiyyat müəlliminin bu «namərdliyi» Əsmərə elə yer eləmişdi ki, curnalı yandırmaqla onun ürəyi soyumadı. Ədəbiyyat müəllimindən dəhşətli intiqam aldı. Nədisə bu müəllimdən heç birimizin xoşu gəlmirdi, özü də bilirdik ki, o, arvadından oddan qorxan kimi qorxur. Eşitmişdik ki, arvadı ona göz verir, işıq vermir, həm də yaman qısqancedir. Əsmər də bunu bilirdi. Bir gün - o gün ədəbiyyat müəllimi səhərdən ikinci növbənin axırına qədər məktəbdə dərslərdə olurdu - Əsmər kişinin evinə gedib yazıq bir görkəmlə (masqa taxmağı uşaqlıqdan bacarırdı) müəllimin arvadından soruşub: «Müəllimə nə olub, nigaran qalmıışıq, xəstə deyil ki? Bu gün məktəbə gəlməyib».

Bir fısırtıq qopmuşdu, gəl görəsən. Əsməri məktəbdən qovacaqdılar. Babayev birtəhər girdi qanının arasına. Ədəbiyyat müəllimi isə bir neçə gün özünə gələ bilmədi. Gözlərinin altında qapqara dairələr vardı.

- Əsmər, yadıncadı ədəbiyyat müəlliminin başına nə oyun açardıq? Ocaqçının əhvalatı yadında?

Dedim ki, ədəbiyyat müəllimindən xoşumuz gəlmirdi, hər dəfə o, sinfə girən kimi, ayaqlarımızla yeri döyərdik, soruşanda da bu nədir, cavab verirdik ki, biz nə bilək, yəqin aşağıda ocaqçı işləyir. O, bizi başqa sinif otağına keçirdi və biz hər şeyi təzədən başladıq. «Bu nədir, ocaqçı da bizim dalımızca gəzir», deyərək o, təəccüblənirdi.

Əsmər:

-Yox, - dedi. - Ocaqçı kimdir?

Ancaq mən onun yadına salmadım. Belə əhvalatları unutmusansa, danışmağın heç bir mənası yoxdur. Bütün təfərrüatıyla xəyalında yaşamırlarsa, indi onları danışarkən sənə nə gülməli gələcək, nə maraqlı, nə məzəli. Başa düşməyəcəksən ki, bunun duzu nədədir.

Dənizə tərəf çıxdıq. Səhərin bu çağında dəniz bağı qoca qarılının, qucağı körpəli anaların, uşaqların ixtiyarında idi. Bir azdan sonra bura pensionerlər gələcək, təsbehli qoca kişilər. Əyinlərində köhnə pencəklər, əllərində təzə qəzetlər, arxalarında ötüb getmiş ömürləri. Sonsuz söhbətlər İldən-ilə, gündən-günə davam edən söhbətlər. Bəlkə də söhbətlər heç dəyişməzdi, söhbət edənlər dəyişirdi. Hər gün bura gələn qocalardan biri günlərin bir günündə gəlir. Sonra

başqa birisinin yeri boşalır. Bu yeri təzələri tutur. Təzə qocalar. «Yenibaşlayan» pensionerlər. Kimsə gəlir. Kimsə gedir.

Sonra axşam düşür. Bulvar orta yaşlıların olur. İş günündən sonra faydalı gəzintiyə - terrenkura çıxmış adamlar. Dəniz havasıyla ciyər dolusu nəfəs alan mötəbər kişilər, qadınlar... Ala-qaranlıq gizli xiyabanlarda isə cavanlar - sevişənlər skamyaların üzünü o biri tərəfə çevirib öpüşürlər.

Sonra keçə düşür. Gecənin bir yarısında tamamilə boş, adamsız bulvarda milisionerin addımları aydın eşidilir. O tərəfdən halay-valay vuran bir kefcil uzun çəkmiş məclisdən qayıdır. Sayıq milisioner diqqətlə onu izləyir. Amma kefcil keçəquşunun heç kəslə işi yoxdur. O heç bir qanunu pozmur. Özü üçün pəsdən oxuya-oxuya yoluyla gedir.

Amma indi səhərdir. Açıq, aydın bir səhər. Uzaq, seyrək ağ buludlar göy üzünə pərən-pərən dağılıb, günəşi tutmurlar, işığı gizlətmirlər. Bulvar da uşaqların ixtiyarındadır. Uşaqlar oynayırlar. Koslarını, oyuncaqlarını bir-biriylə bölüşürlər, Qoğallarını, bulkalarını bir-biriylə bölüşürlər. Bir də ötən gün ərzində dünya haqqında öyrəndikləri təzə xəbərləri, məlumatları bir-biriylə bölüşürlər.

Müəyyən lövhələr müxtəlif adamlarda bir-birinə bənzər düşüncələr oyadır, odur ki, Əsmər sualını verəndə fikirlərimizin eyni mənzilə gəlib çatmasına təəccüblənmədim.

- Sən niyə evlənmirsən?

Gülümsündüm və çiynimi çəkdim. Nə mənzil şəraitimdən söz açmaq istəyirdim, nə də ailə vəziyyətimdən. İstəmədim deyəm ki, evin böyük kişisi mənəm, anam qocadır, bacım Çimnaz Bakıda oxuyur, qardaşım Ceyhun Moskvada. Həm də bütün bunlar səbəb deyildi. həqiqətin ancaq bir hissəsi, bir çərəyi idi. Tam həqiqət deyildi.

- Yoxsa and içmişən ki, subay qalacaqsan?

Bəlkə də haqlıdır. Mənim xasiyyətim ailə həyatıyla, uşaqla, arvadla çətin uyuşa. Amma birdən istədim Əsmərə danışım ki, bir may günü, işıqlı, aydın bir may günü küçədə bir «Moskviç» gördüm. Mavi «Moskviç» bir evin qarşısında dayanmışdı. Maşının dal pəncərəsindən bir tor bağlama görünürdü. Bağlamada cürbəcür yemək-içmək şeyləri, meyvə, göyərtili vardı. Maşının yanında sağlam bədənli, küləş sifətli, cavan bir kişi dayanmışdı. Əynində qısa qollu yüngül köynək vardı. Yanında arvadı dayanmışdı. Üzdən sifəyi, səliqəylə və zövqlə geyinmiş cavan bir gəlin idi arvadı. Yanında da uşaqları. Gül kimi tərtemiz, səliqəli geyinmiş, daranıb sığallanmış uşaqları - yeddi-səkkiz yaşlı oğlan və dörd-beş yaşlı qız. Bir qədər kənarda bu ailənin dostları, onlar da arvad uşaqla dayanmışdılar və yəqin maşın gözləyirdilər. O vaxt birdən ani bir fikir keçdi başımdan ki, bütün bu şeylərdə bayağı heç nə yoxdur və mən özüm də azacıq istəyirəm bütün bunları.

Əsmər məni fikirlərimdən ayırdı:

- Bilirsən Moskvayla Bakının fərqi nədədir? Bakı dənizə dirənir, qatar son dayanacağına dirənən kimi. Bakı dənizdə qurtarır, bitir, necə başa salım səni, belə elə bil ki, dənizə tökülür, dənizə aşır, bax bu sahil evlərinin, ağaclarının əksiyə birlikdə suya düşür. Amma Moskva... Moskva qurtarmır, bitmir, yavaş-yavaş yoxa çıxır, kənarlarında əriyib gedir...

- Bəlkə də sən düz deyirsən. Moskva tez-tez mənim yuxuma girir, istəyirəm hər şeyi atıb minəm təyyarəyə, lap sən kimi, uçub gedəm.

- Belə çıxır ki adam həmişə hardansa harasa getmək istəyir.
- Dərin fəlsəfi fikirdir.
- Bəsdir məni doladın. İnciyərəm səndən bax.

Bulvardan çıxıb İçəri şəhərə tərəf getdik.

- Bir adamnan kəzib eləyirsən - deyə o, qəfilcə soruşdu.
- Yox, - deyə mən ani cavab, verdim, sonra düşünüb tələsik: - «hə» demək istəyirdim, - dedim. Gördüm ki, çox gic çıxdı və dərhal zarafata saldım, - mən bəzən «hə» yerinə «yox» deyirəm.

Əsmər sakitcəsinə:

- Olur, - dedi. - Mən də ömrümdə bir dəfə yox əvəzinə hə demişəm. Amma bu başqa söhbətdir.
- İçəri şəhəri sökürlər, Köhnə evləri, küçələri...
- Sən nə danışırısan, - onun üzündə dəhşət ifadəsi vardı. - Ola bilməz. Bu, tarixdir, keçmişdir. Başa düşürsən, İçəri şəhər memarlığın folklorudur, onu əsrlərlə tikiblər, müxtəlif nəsillər, müxtəlif adamlar.
- Bilirəm, bilirəm, əzizim. Hər halda axı mən də memaram. Deyirsən ki, İçəri şəhər memarlığın folklorudur. Bunların hamısını mən bilirəm. Amma bir məsələ də var... Axı... adamlar belə bir şəraitdə yaşaya bilməzlər. Bu köhnə evlər, əyri-üyrü küçələr, natəmizlik...
- Düzdür, düzdür, razıyam səninlə. Qoy adamları köçürtsünlər.
- Evlər isə qalsın. Gözəl fikirdir, Bizim müdir eşidəydi sən bu sözlərini, Şəhərin tən ortasında böyük, boş, adamsız bir ərazi - sentimental uşaqlıq xatirələrinin abidəsi.
- Dayan, Oqtay, dayan görüm. Bəsdir yuyub apardın məni. Bura bax, deyəsən bu döngə mənə tanış gəlir. Hə də, əlbəttə, bax, bizim ev ordadır.

- Sizin ev orda yoxdur. Söküblər.

- Necə yəni söküblər? Anam rəhmətliyə təzə evdə mənzil verəcəkdilər, amma mən elə bilirdim ki, bu ev qalıb.

Biz Əsmərgilin evinin xarabalarına çatdıq. Qarşıda yarı-sökülmüş boş evin şüşəsiz-közsüz pəncərələri bu xarabalara baxırdı.

- Bax bu evi görə bilsən, sizin evin düz qabağındadır.

- Əlbəttə, tanıyıram. Məsmə xala bu evdə olurdu. Novruz qabağı şəkərbura, paxlava bişirəndə iyindən yata bilmirdik. Bütün gecəni bişirərdi. Bilirdik ki, səhər bizə də pay göndərəcək, amma sabaha qədər dözə bilmirdik.

Əsmər çıxıra-çıxıra danışdı, çünki otaydakı üçmərtəbə evi dağıdan buldozerin səsi qulaqlarımızı batırırdı. Vaqon dəhlizləri kimi dar küçələr, balkonları vaqon kupelərinin üst yerləri kimi az qala bir-birinə toxunan evlər. Bütün bunların yerində indi nəhəng boş bir meydan

qalmışdı daşlı, kəsəkli, tozlu, əhəngli meydan. Orda, burda atılmış lazımsız nimdaş əşya qırıntıları, hifz olunmuş divar parçasının gərəksiz şirli naxışı, sınıq aftafa, qırıq krant, paslı boru - boş meydan. Bu meydanın tən ortasında qədim heyvanları xatırladan xortumlu buldozer işləyir, sökülür, dağıdır, uğuldayırdı, nədənsə onun nömrəsi yaddaşımda həkk olunmuşdu: QTP-44.

Bilmirəm, nədənsə, birdən şer oxumağa başladım. Buldozerin səsini batırmağa çalışaraq Əsmərə şer oxuyurdum:

Əyrin-üyrün,
Dar küçələrin,
Gündüzlər
otaqlarındakı bəyaz gecələrin,
damlarının yastısı,
içinin astası,
küçələrini
dolanan addımların
həmişə tənha səsi,
gecələrini
dünyada ntən tarix tikəsi,
içindən bayır şəhərə,
böyük şəhərə çıxan təəccübüm,
oğrularından qorxan cibim,
ölüm ayağındadır indi.
Biçarə şəhər,
İçəri şəhər...

- Kimin şeridir bu?

- Vaqif Vəkilovun, - dedim, - cavan şairdir. Yəqin sən tanımırısan.

- Bilirsən, - dedi, - İçəri şəhərdə biz elə bil böyük kommunal mənzildə yaşayan kimiydik. Hamı bir-biri haqqında hər şeyi bilirdi. Birinin radiosu çalırıdansa, bütün məhəllə üçün çalır. Birinin dərdi, yası olanda ağlaşma səsi hamının evinin içində idi. Xörəklərin iyi də həmçinin. Bir uşaq qızılca oldumu, bütün uşaqlara dəyəcəkdi.

Əsmərin sözləri mənimçün nə qədər yaxın idi. Axı mənim aləmində də İçəri şəhərin təkrarsızlığı məhz bunda idi.

Biz İçəri şəhərə qala deyirik. Bir memar kimi, mənim fikrimcə, Qala - müasir şəhərlərdir, hərə öz qınına çəkilən kimi mənzilinə, öz hücrəsinə çəkilir, pilləkənlər, pilləkən meydançaları da yalnız körpüdür. Bu körpüdə qonşular yalnız təsadüfən körüşə bilirlər. Belə körüşlər heç vaxt tanışlığa, dostluğa, yaxınlığa səbəb ola bilməz. Körpülər, ya da vaqonlar arasındakı buferlər. Buferlərdə tanış olub dostlaşmaq olarmı? Hərə öz evinə - öz kupesinə çəkilir. Bu kupeli vaqonlar - müasir evlər müqabilində - İçəri şəhər ümumi vaqondur. Sevinci, kədəri, narahatlığı, yuxusu müştərək ümumi vaqon. Davaları, qeybətləri, iyləri - müştərək, toyları, yasları, qayğıları müştərək. Müasir şəhərin rahatlığı qarşısında İçəri Şəhərin nəyi var? Natəmizliyi, çirki, narahatlığı, yamaqları... Qoca sifətinin qırıqları kimi əyri-üyrü küçələri. Yanpörtü; dayanmış şikəst, əlil evləri. Bəli... Amma bir də insaniliyi, ünsiyyət sevinci, ümumi taleyin əvəzsizliyi ki, onun yerini heç nə verməz. Bir də bizim uşaqlığımız. Hər daşda izi qalan uşaqlığımız. - Budur, İçəri şəhər.

Babalarımızın yaşayışı, diriliyi, ömrü-günü.

- Bütün bunları nəylə əvəz edəcəksiniz, Oqtay, - deyə Əsmər yenə də mənim fikirlərimə cavab vermiş kimi soruşdu: - Şüşədən və betondan təzə evlər tikəcəsiniz, eləmi, modern qutular?

- Bəli, - dedim, - çalış ki, hisslərini bir balaca cilovlayasan və ağıllı-başlı fikir elə. Adamlar gərək rahat yaşasınlar, evlərində hər bir rahatlıq olsun. Ona görə də onları burdan köçürmək lazımdır. Bəs evlər nə olsun? Əlbəttə, tarixi əhəmiyyətə malik olan binalar saxlanılacaq.

- Tarixi əhəmiyyətə malik binalar! Mənimçün tarixi əhəmiyyətə malik olan bina - anadan olduğum evdir. Anadan olduğum, böyüdüyüm, yaşadığım ev.

O məni əsəbiləşdirməyə başlayırdı.

- Yaxşı, - dedim, - çox közəl, bəs onda niyə əlivi fürsət düşən kimi bu əziz-xələf evi tərk etdin? - Bunu deməyimə peşman oldum. Gərək deməyəydim.

O cavab vermədi. Bir neçə addım atdı. Keçmiş evləri səmtə. Dayandı. Evləri bax bu yerdə idi. Otağı da bax burda. Pəncərəsiz otağı. Çarpayısının yanına anası köhnə xalça vurmuşdu - evdə olan ən qiymətli şey bu xalça idi. Xalça Əsməri divarın rütubətindən qoruyurdu. Əsmər mənə sarı döndü.

- Gedək, - dedi.

İstədim onun başını qatam, qəmli xatirələrdən ayıram, İçəri şəhərin təzə planı haqqında danışmağa başladım.

- Dayan, - dedi. Dayandıq. O, nəyəsə qulaq verirdi. Mən də dinləməyə başladım. Küçənin o tayından iki arvad keçirdi və bir-biriylə danışdı:

- Ağz, qaragünə deyirəm, başıvın çarəsini qıl, şoğəribnən işin olmasın...

- Qadam onun ağzına, başında ağı olsaydı, gədəni onun-bunun qarısına salmazdı ki...

Arvadlar tini buruldular və Əsmər mənə İngiltərədən danışmağa başladı. İki il bundar qabaq onlar İngiltərədə yaşayırdılar və Əsmər oranın səmasından danışdı, Orda göy, - deyirdi, elə alçaqdır, elə bil əlini uzatsan - Həm də elə bil solub. Elə bil buludları göyə divar kağızı - oboy kimi çəkiblər.

Sonra biz Xan sarayının içinə girdik. Daxili həyətlərdən keçdik, pillələrdə dayandıq. Görəsən institutda, işdə mən bu abidəni neçə dəfə tədqiq etmişəm, köçürmüşəm, çəkmişəm, öyrənmişəm. Amma elə bil indi onu ilk dəfə görürdüm. Mən onun səthlərinin dahiyənə ahənginə, tənəsüblərinin simmetriyasızlığına sanki yenidən valeh olurdum. Divanxananın mübhəm ala-qaranlığı, daxili həyətlərin sakitliyi, sarayın əzəməti - elə bil bütün bunlar ən dərin mənasını mənə ilk dəfə açırdı. Xan sarayının böyük meydanında dayanıb İçəri şəhərin mənzərəsinə tamaşa edirdik. Mən daşın müdrikliyi haqqında düşünürdüm. Düşünürdüm ki, bütün bunlar nə böyük səadətdir. Mən İçəri şəhər küçələrinin ad lövhələrinə, hansısa diş həkiminin elanına baxırdım və ağıma gəlirdi ki, bu yazılar İçəri şəhərin əbədi daşlarını təhqir edir, ədəbsiz görünür. Elə bil Miloslu Veneraya naxış vurublar.

...O axşam, aprelin 29-da bizdən dağılışanda, mən də hamıyla birlikdə çıxdım. Əsməri ötürəcəkdim. Bir az geri qaldıq uşaqlardan, birdən tinbaşında Əsmərin çəkməsinin dabanı çıxdı. Mən maşın saxladım və ömrümüzə bəlkə də ilk dəfə taksiyə mindik. Özümü elə itirdim ki, sağa əvəzinə, sola gedək dedim.

Əsmər:

- Buğda, arpa, - dedi.

Bizim idman müəllimimiz belə deyərdi. Məşqlər zamanı bir adam tələsəndə sağla solu çaşdıranda idman müəllimimiz deyərdi ki, solu-sağı yadında saxlaya bilmirsənsə, yadında saxla arpa bu yana, buğda o yana. Bu da onun zarafatı idi. Bz taksiyə Əsmərgilin evinə çatıb maşından düşdük. Qapılarının ağzında ayrılarda Əsmər birdən diqqətlə (indiki vaxtım olsaydı deyərdim ki, işvəylə) mənə baxıb xəbər aldı:

- Bəs sən mənə bir şey demək istəmirsən? Yenə də görünür ki, fikir axınımız bir mənzilə çatdı və Əsmərin sözlərinə bu səfər də təəccüblənmədim:

- Yadında o axşam mənim çəkməmin dabanı çıxmışdı, sən də məni ötürürdün. - Bir az susandan sonra əlavə etdi. - Hər şey başqa cür ola bilərdi.

Ancaq mən keçmişini çözləmək istəmirdim. Uşaqlıqdan biz daima nə isə itiririk. Bəzən adam lap mat qalır. Adam harda, haçan bu qədər şey yığıb ki, elə hey itirə-itirə yenə də nə nə isə saxlayır.

- Acımadı ki, hələ?

- Hələ yox. Bir-iki saatdan sonra.

- Yaxşı. İndi saat ikidir. İki saat da vaxtımızı öldürək.

- Əcəb nəzakətli sən. Deməli, mənimlə sən vaxtını öldürürsən.

- Yaxşı, sözdən söz çıxartma. İstəyirsən, gedək kinoya.

- Kinoya? Gedək.

Biz filmin lap əvvəlinə çatdıq. Sənədli film idi. «Yaponiya müharibələrində». Mən sənədli filmləri xoşlayıram - bu filmdə isə yapon xronikasının nadir kadrları vardı: ölümə məhkum pilotlar - kamikadzelər uçuşqabağı. Adamın əti ürəşirdi.

- Bir onların sifətlərinə bax, - deyə Əsmər qulağıma pıçıldadı. - Dəhşətdir.

Uçuşdan qabaq onların hamısına sakeyapon arası verir dilər, təyyarəyə qalxa-qalxa onları çəkən kino-kameraya baxarkən bilirdilər ki, qarşıda onları yalnız ölüm gözləyir və artıq heç bir şey onları bu ölümdən qurtara bilməz.

- Görəsən, onlar havaya qalxanda nə düşünürmüşlər? - deyə Əsmər soruşdu. - Fikirlərini dəyişmişlərmi ki? Ona diktör cavab verdi:

- Kamikadzelər yerdən qalxan kimi həyatla əbədi vidalaşırdılar. Geri qayıtmaqçün onların təyyarələrinə benzin tökmürdülər.

Sağ əlimdə Əsmərin barmaqlarının əsəbi titrəyişini duydum. Sonra sağ yanağımda onun saçlarını, sağ çiyində onun başını hiss etdim. Lap yaxından onun vurduğu ətrin xoş, məstedic qoxusu gəldi. Məndə dəli bir uşaq istəyi oyandı, onu öpmək istədim, amma yenə də, neçə il bundan qabaqki kimi öpmədim. Işıq yandı. Film qurtardı.

- Bu dəhşətdən sonra yaxşıca nahar eləmək lazımdır, - deyə o, qayğısız və şən gülümsədi. - Yaman acmışam. Yaxşı kabab yemək istəyirəm. Deyirlər burda əntiqə bir kababxana açıblar.

- Hə. Biri var Binəqədidə. Amma ora uzaqdır. Biri də Bayıldadır. Gedək ora.

- Gedək.

Kababxana kişilərlə dolu idi. Əsmər qadın çinsinin yeganə nümayəndəsi idi. Onun qeyri-adi görkəmi, geyimi hamının diqqətini cəlb edirdi və bizi hər tərəfdən süzürdülər. hamı bir balaca, ya əməlli-başlı dəm idi və, biz bu baxışların tən ortasında dayanmışdıq. Hələ ki, ancaq baxırdılar, amma qorxurdum söz-zad da atsınlar, odur ki bura gəldiyimizə lap-peşman olmuşdum. Yaxşı ki, bufetçi mənə tanıdı, məsələni dərhal başa düşdü və bizə yanaşıb pəncərə qabağındakı masanın arxasına apardı. Mən arxam dənizə tərəf oturdum. Əsmər isə arxası camaata, üzü dənizə oturmuşdu və mən sifariş verən müddətdə çiynim üstündən dənizə və üfüqdə görünən çatılmaz Nargin adasına baxırdı.

- Nə içəcəyik?

- Şampan, - dedi. - Bilirəm, bu lap görməmişlikdir, kababla, şamdan içməzlər, amma mən istəyirəm. Yadındamı o axşam, sizdə...

Bəli, yadımda idi. Yadımda idi ki, o axşam bizdə Əsmər həyatında ilk dəfə şamdan içmişdi. Amma onun uşaqlıq xatirələrinin sentimental qüssəsi mənə yavaş-yavaş əsəbiləşdirirdi. Həyatın pozulmaz məntiqinə görə keçib gedənləri qaytarmaq cəhdi kimə gərəkdir. Əsmər niyə bütün olub keçənləri qaytarmaq, xatirələri oyatmaq istəyir. Bura niyə gəlib? Ötən günlərinə ziyarətəmi? Kimə lazımdır bu ziyarət? Hiss edirdim ki, ovqatım getdikcə təlx olur, qarşıdakı pəncərədən səkiyə mismar kimi vurulmuş dümdüz ağaclara baxırdım və qanım daha da qaralırdı.

Kabab gətirdilər, göy-göyərtili, turşu...

- Yüz ildir kəvər yeməmişəm, - deyə Əsmər ləzzətlə kəvərə kərişmişdi. Xidmətçi şampanları açırdı.

- Sənə gülməli bir şey danışım. Bir dəfə balaca bir diplomatik məclis vardı. Camal da xidmətçini közləmədi, şampanı özü açmağa başladı. Tərs kimi şampanın tıxaçı sıçradı, gedib düşdü Latın Amerikasına ölkələrindən birinin səfirinin boşqabına, Camalın rəngi-rufu qaçdı, mən də qorxumdan əsirdim. Amma allaha şükür, səfir baməzə adam imiş, zarafata saldı, keçib ketdi. - Əsmər bir qurtum şampan içdi. - Yaxşı, sağ ol, içək sənə sağlığına.

- Yox, bir dayan, tələsmə. Birinci tost sənə sağlığına. Mən çox şadam, çox, lap çox şadam ki, sən gəlmisən.

Birinci badəni içən kimi başa düşdüm ki, bu gün mənə şampandan bir şey olmayacaq, daha əsaslı bir şey lazımdır.

- Etiraz etmərsənsə mən özümçün araq sifariş eləyim.

- Elə də.

Araq stəkanını başıma çəkdim və hiss etdim ki, bütün təfərrüatlar, xırda detallar hamısı əriyib gedir və əsas şeylər qalır. Mənim xəyalımda da keçmiş oyanırdı, tikə-tikə, parça-parça oyanırdı.

Amma qeyri-real uşaqlıq illərinin keçmiş yox. Keçmiş illərin ərzində hissi varlığını itirmişdi, sadəcə hadisələr, faktlar sadalığı kimi qalmışdı, ona görə də heç bir duyğu oyatmırdı. Mənim xəyalımda yaxın keçmiş - hələ solub sönməmiş, uzaqlaşmış itməmiş keçmiş - təhsil illərim, Moskva canlanırdı. O illər, o günlər ki, bütün həyatım hələ irəlində idi. Qəribə, dumanlı arzularla, xəyallarla dolu ömrüm - hələ ancaq kələcək idi. Ömür tərəzimin keçmiş gözü yüngül idi, göyün üzünə qalxmışdı. Gələcək gözü ağır idi, dolu idi, yükündən aşağı düşmüşdü.

Qarşımdakı həyat böyüklüyü və təxminiliyinə görə sərhədsiz-kənarsız, formasız və sahilsiz bir şey kimi görünürdü. Elə bil uzaqdan yaxınlaşdığın naməlum bir şəhərin peyzacıydı. Hər şey də bir az duman içində idi. Elə bil ekranda fokusu düzəlməmiş filmə baxırsan. Bu dumanlı mənzərədən- dumanlı şəhərin siqnal işıqları kimi, televiziya qülləsinin qırmızı işıqları kimi ayrı-ayrı nöqtələr görünürdü - hadisələr, qələbələr, döyüşlər. Ancaq bu gələcəyə yaxınlaşdıqca, yaşın artdıqca, kənd kinomexanikinə göstərdiyi film-dəymiş kimi fokus düzəlir, duman çəkilir, dumanın arxasından real həyat çıxır - real həyatın konturları, formaları, sahilləri, sərhədləri və onda bir çox şeyləri başa düşməyə, düzgün görməyə başlayırsan. Başa düşürsən ki, dünyanın rəngi bozdur və ayrı-ayrı hadisələr, qəribə işlər varsa da, onlar vədilər kimi vaxtın sonsuz səhrasında itib gediblər. Həyat elə uzundur ki, parlaq ola bilməz. Və ancaq sonda - axıb getmiş keçmişə dönüb nəzər salarkən çıxıb getdiyini, əbədi tərk etdiyini şəhərə baxan kimi, ona baxarkən, yenə də başa düşürsən ki, bu arxada qalan şəhər, bu mənzərə, bu axşam qaranlığında görünməzləşən keçmişində hər halda nəşə var - hadisələr, sevinclər, qələbələr, məğlubiyyətlər. Və indi onları körürsən - tərk etdiyini şəhərin axşam qaranlığında televiziya qülləsinin işıqlarını görən kimi.

İçən kimi başlayıram çərənləməyə, dərin qırıldatmağa. Necə deyərlər, stəkanda tufan. Amma su stəkanında yox, araq stəkanında...

Çaxırla dəm olmaq - işdə pillə-pillə qalxmaq kimidir. Bəs araq? Bir stəkan bəsdir. Bir stəkandan sonra kim istəsən olursan. İçən kimi Moskvadayam. Təyyarəsiz, qatarsız, pulsuz, biletsiz. Daraqomilov küçəsində yasəmənələr açır, bütün dostlarım yanımdadır, dünyada nə qədər közəl şeylər var - axşam radio xoru, «küçələrə su səpmişəm» mahnısı, Moskva mayı, kişi dostluğu, arvad barmaqları - uzun sərin barmaqlar, dəniz, yazın erkən çağında torpaq, Zuğulbada aylı keçə, Ağsu dolamalarını keçəndən sonra yağış, Tallinin qışı, Kürüstən, bir də Heminqueyin yazdığı iri, ləng atlar - Monsuri parkındakı atlar, Monsuri parkı Parisdədir... Parisdə də, mən heç vaxt olmamışam. Bir də İçəri şəhərin əbədi daşları - heç kəsin dağıdıb sovura bilməyəcəyi daşlar. Əsmərə danışdım ki, bir dəfə bir dostumla İçəri şəhərə gəlmişdik. Qədim hamamı sökürdülər. Kiminsə səhlənkərlığı ucundan hamama tarixi abidə lövhəsini vurmayıblar, cavan, sarışın buldozerçi də entuziastlar mahnısını oxuya-oxuya müdhiş maşınını bu yazıq, biçərə, sanki qorxusundan büzüşüb qalmış tikintinin düz üstünə sürürdü. Biz haray-həşir qaldırdıq. «Mənə nə var, - dedi, - mənə deyiblər, mən də sökürəm. Yoldaşım qaçdı ora-bura zəng eləməyə, mən də oturdum buldozerin parçına. Buldozerçiyə dedim ki, hünərin var, məni burdan düşür.

- Bilirsən gəl nəyin sağlığına içək? Bax, sən Moskvadan uçub gəlmişən. Camalla dünyanın yarısını gəzmisiz. Amma ən yaxşı səyahət bilirsən hansıdır? Bilmirsən... Ən yaxşı səyahət araq şüşəsinin boğazından dibinə səyahət etməkdir. Gəl bax bu səyahətin sağlığına içək.

Bu mənim ənənəvi tostumdur. Kiminsə başını tovlamaq istəyəndə bu tostu deyirəm. Bəs Əsmərə niyə bunu dedim? Ancaq daha özümü saxlaya bilmirdim. Danışır, danışır, danışırıdım. Deyirdim ki, heç vaxt bir adam başqasını başa düşə bilməyəcək. Deyirdim ki, allah yoxdur, amma mən bir dəfə onu eşitdim: Açarların zəngindən eşitdim. Bu açarlarla o bizi - insanları təklük kameralarında bağlayıb, indi də gəzir özüyün, açarlarını cinkildədir. Amma bu təklük kameralarında insanlar hamısı eyni şeyləri görür - ulduzları, ayı, buludları, çarmıxa çəkilmiş səmanın bir tikəsini, bir udumunu, yağışı - bizim ümumi ərazimizi. Hər adamın həqiqəti onun

içində bağlıdır. Seyf kimi, şka kimi. Bu seyfi, bu şka başqası açma bilmir, çünki birinin açarı başqasına düşmür. Hər adam öləndə torpağa onun açarlarını da basdırırlar. Biz öləndə də torpağa bizi - heç bir vaxt açılmamış şkafları basdıracaqlar.

Aman allah, mən nə qədər boş-boş danışmışdım. Dəm olsam da, birdən hiss elədim ki, o, mənə qulaq asmır və harasa baxır.

- Hara baxırsan? - deyə mən kəskin soruşdum.

- Orda güzgü var. Güzgüyə baxıram görəəm mən hansı cür şka oxşayıram.

Dənizə tərəf getdik. Gəmiyə iki bilet aldım.

Dənizdən əsən külək Əsmərin saçlarının mürəkkəb səliqəsini alt-üst edirdi, o iki əllə yaylığınan yapışmış, saçlarını birtəhər qorumağa çalışmışdı. Mən onun çiyinlərini qucaqladım. Gəmi şəhərdən get-gedə uzaqlaşır, dənizin çil-çıraqlarının əksinə boyanmış işıqlı tərəfindən ağır qaranlığın doğru gedirdi. Televiziya qülləsinin konturları itmişdi, onun qırmızı işıqları-gecəni düymələrinə oxşayırdı.

-Əsmər dəsmalıyla üzünü örtüdü, ancaq alını və gözləri açıq qalmışdı. Alını və gözləri közəl idi. Mən onun baş yaylığını götürüb alını və gözlərini örtüdü. İndi burnu, dodaqları, çənəsi açıq qalırdı və onlar da közəl idi. Mən yaylıqla onun sifətinin müxtəlif tərəflərini örtürdüm və hər dəfə qalan hissələr gözəl, kamil idilər.

Gəmi uzun bir fit verdi və geri dönməyə başladı. Mən barmaqlarımı onun sərin əlində gəzdirdim.

- Əzizim, - dedim, - sənə beş barmağın varmış.

- Qəribədir, eləmi, qəribədir ki, altıbarmaq deyiləm. O bu sözləri yaylığın dalından dedi, mən yaylığı onun dodaqlarından qopardım və Əsməri öpməyə başladım. Mən hiss elədim ki, yaylığı boynuma keçirdi və bərk-bərk dartdı. Onun sifətinin bütün formalarını, bütün əzalarını duyur və Əsmərin pıçıldığını eşidirdim.

- Bax, görürsənmi, səni buxovladım, yaylıqla. Biz aerodroma gəldik və mənə fikirlərim quma batmış maşının çarxları kimi bir yerdə hərlənirdi. hərlənib eyni br cümləyə qayırdı: «Sahil boyu səpələnmiş balıqçı komaları...» Bu qırıq cümlə hardan düşmüşdü beynimə. Onun mənası nə idi, o kimdən, nədən danışmışdı və nəyə görə bu cümlə bütün qəlbimi titrədir, ağrıdır?

Əsmər mühacirlərdən danışmışdı. Müxtəlif ölkələrdə rast gəldiyi mühacirlərdən. Bəzilərinin görürsən güzəranı da pis keçmir, amma hamısının gözlərində eyni bir ifadə var - qəriblik, yalnızlıq ifadəsi.

Mən düşündüm ki, bəlkə biz də, Əsmər də, mən də mühacirik. Böyüklər diyarına uşaqlıq ölkəsindən gəlmiş mühacirlər. Geri qayıtmaq imkanından əbədi məhrum olmuş mühacirlər. Vətənləriyün qəribəmiş mühacirlər.

- Deməli, bircə Həştərxanda düşəcəyik, səhər də Moskvadayam. Heyf ki, sənə ad gününə qala bilmədim, Bir gör sən allah... - sonra o əlavə etdi: - Hələ ki, Moskvadayıq, gəl. Camalla mən çox şad olarıq. «Yenə də Camalla mən!»

- Mən bilmirdim ki, Camal belə mənə qazanıb. Diplomantik məclislərdə şampa açmaq nadir şəxslərə nəsib olan səadətdir.

- Yaxşı, acıdil olma, o, ayrı işlərlə də məşğul olur.

- Bilirəm, bilirəm, onun əlindən hər iş gəlir. Səhv eləmirəmsə, cavanlıqda çəkməçi olub.

- Sən isə cavanlıqda da axmaq olmusan, elə indi də axmaqsan. Bəli, Camal çəkməçilik eləyib, böyük, ailə saxlayıb və özü də oxuyub. Belə şeyə rişxənd eləmək ayıbdır.

Mən doğrudan da xəcalət çəkdim. Təyyarəyə yarım saatdan sonra minəcəkdilər, biz aeroportun kafesində oturmuşduq, vaxt çox ağır keçirdi. Elə dəqiqələr olur ki, lim-həlim doludurlar, heç bilmirsən necə keçirlər. Boş dəqiqələr də olur, içilmiş şüşə kimi, bilmirsən onları neyləyəsən. Minik elan edəndə rahat nəfəs aldım

- Bağışla, bir az artıq-əskik danışdım, - dedim.

- Eybi yoxdur,- o hələ də incik idi.

- İndi dediklərim heç, bayaq kababxanada da çox səfeh sözlər danışdım.

- Keçər, - dedi və bu ondan eşitdiyim son sözlər idi.

Trapın yuxarı pilləsindən çevrilib, əl elədi, sonra təyyarənin qaranlıq qapısında qeyb oldu. Bir neçə dəqiqədən sonra o, uca qara köydə iki qırmızı, bir yaşıl işıq nöqtəsi idi. İyirmi dəqiqə də keçdi, ayın otuzu oldu və mənim sinnim bir yaş artdı. Bu vaxt mən şəhərə yaxınlaşırıdım və keçə vitrinlərinin işıqları soyuq, soyuq idi.

Amma nə isə xoş bir rahatlıq hissi, azadlıq, asudəlik hissi içimi doldurmuşdu. Mən işim-peşəm haqqında düşünürdüm. Düşünürdüm ki, sabah, yox, artıq bu kün səhər iş məsamın ardına keçəcəm. Masamın üstündəki böyük ağ planşet haqqında düşünürdüm, fikirləşirdim ki, tuşun nə yaxşı iyi var, yaxşı qəddənmiş qələmlərin nə gözəl forması var. Bir də düşünürdüm ki, işdən, fəaliyyətdən gözəl dünyada nə var və bunların olmaması nə böyük faciədir. Böyük şəhər - mənim peşəm - üstümə axırdı.

Səhər məni yuxudan bacımın cingiltili səsi oyatdı.

- Təbrik edirəm, təbrik edirəm. Böyük oğlan olasan, balaca bacımı incitməyəsən. - Əyilib məni öpdü, - sənə teleqram gəlib. Həştərxandan. Gürcüdəndir.

Mən teleqramı qapdım. İki söz. «Təbrik. öpürəm.» Bir də imza: «Kamikadze».

1967

Mütləq görüşərik

İlk gənclik illərindən qiyabi sevdiyim Türkiyəni ora səfərlərim nəticəsində daha yaxından tanıdım və 93-cü ildə İstanbulda yeddi ay yaşadığından sonra bu ölkəni, bu xalqı daha çox sevdim. Bir çox dəyərli insanlarla tanış oldum. Onların Azərbaycandakı faciəvi hadisələrə, Qarabağ müsibətinə necə də ürəkdən yandıqlarını, bizə hər cür yardım göstərmək arzusuyla çırpındıqlarının şahidi oldum.

Türkiyəni ikinci vətənim sayıram.

Birinci vətənimdə - Azərbaycanda gördüyüm naqisliklər, çatışmazlıqlar haqqında tənqidi, satirik yazılar yazdığım kimi, ikinci vətənimdə bəzi xətalara müşahidə etdikcə, sözünü tutmayan, vədinə əməl etməyən, havayı söz danışan adamlarla rastlaşdıqca bu barədə susmaq istəmədim. «Mühakkak görüşürüz» hekayəsi də bu hisslərdən yaranıb. Məncə vətəni sevmək - onu hər cür qüsurlardan, boşboğaz adamlardan xali görəmək istəyidir. Və qələmi bu məqsədə yönəltməkdir.

Hekayə Azəri ədəbiyyatının fədakar dostu, yorulmaz təbliğatçısı, sözü bütöv xeyirxah və çox dəqiq insan olan doktor İldəniz Qurtulana ithaf olunub. Bu ithafın səbəbi isə hekayədən aydınlaşır.

16 yanvar 1994, Bakı

(hekayə)

İldəniz Qurtulana

-Allo. Ceyran xanım, mərhəbə. Mən...

-Mərhəbə, əfəndim, duydum sizi. Nasılsınız?

-İyiyəm, sağ olun. Siz nasılsınız? Gözəl. Rektor bəylə görüşə bilirmiyəm, lütfən?

-Maləsəf, rektor bəy toplantıda.

-Dün də aradım, yenə toplantıdaydı, bu gün üçün arayın demişdiniz.

-Əvət öylə.

-Rektor bəyə onunla görüşmək istədiyimi söylədinizmi?

-Təbii, əfəndim, söyləməz olurmuyum.

-Pəki, nə dedi?

-Çok selam söyledi size, muhakkak görüşürüz - dedi.

-Nə zaman?

-Yarın öylədən sonra telefon açın, mutlaka görüşdürürəm sizi.

-Çok təşəkkür...

-Bir şey deyil... Rica ederim. İyi günlər.

-Xoşca kalın.

-Gülə-gülə....

Bu son bahar günü İstanbul ilk bahardakı kimi gözəldi. Bəlkə ondan da gözəl. Ağacların başı hələ yaşıl idi, amma budaqları saralmışdı. Ağaclar elə bil sarı köynək, yaşıl tuman geyinmişdilər. Budaqlardan qızıl yarpaqlar şahin kimi süzə-süzə torpağa enirdi. Boğaziçi qarşıdan qarşıya keçən gəmilərlə dopdoluydu. Sahillərdə sulara tor atmış «balıqçılar» bəxtlərini sınaırdılar.

Ağ bir «Mercedes» əyləclərini xırçıldadıb tam önümdə dayandı. Sükanın arxasında oturmış adam məni səslədi:

-Mərhaba, sevgili dostum, şükür görüşdük.

-Mərhaba Qorxmaz bəy, nə xoş bir rastlandı.

-Nereye gediyorsın?

-«Konrad» otelinə.

-Güzel. Ben de o terafe gidiyorum. Gir otur, yolda konuşuruz.

Yanında oturdum. Əmniyyət kəmərinə bağladım.

-Nasılsan dostum? Səni gördüğüme çok sevindim. Azərbaycan olayları beni qayət üzüyor. Şimdi oralarda durum nasıl?

-Şimdi Azerbaycanda durum...

-Biliyorum, əfəndim. Çok iyi biliyorum. Bunların hepsi Amerika emperializminin oyunları. Biliyormusun, böyük sermayələr tüm dünyayı kendi düzenlerine sokmağa uğraşır. Amerikan emperializmi şimdi də Azərbaycan petrolunu ələ keçirməyə çalışıyor, yeni paralar əldə etmək istiyor. Evet, əfəndim. O güzelim. Baku nasıl?

-Bakı şimdi...

-Əvət, əfəndim, biliyorum, o sevimli Baku artık eski Baku deyil. Hatırlarmısın Bakuda deniz kıyısında1 bir ləkantada balık yediyimizi? Fazla «Vodka» içmişdik... Bilemem kaç yıl keçdi aradan?

-On il. Bilirsənmi, indi Qarabağda...

-Əvət dostum, Karabağ olaylarından çox üzöldüm. Amerikan emperializmi dünyanın altını üstünə getiriyor. Ne yazıq ki Türkiye de onun taşeronu2. Amma buna inan, dostum, Azərbaycanın ayağına bir taş deysə, benim kalbimin başına deyər o taş...

-Çok teşekkürler. Bu erməni saldırıları...

-Biliyorum, hepsini biliyorum. Ama ermenilerin bir suçu yok ki... Onları kısıkırtan Amerikan emperializmi. Kendi çıkarları uğruna dünyayı boyamağa hazırdır. Korede de boyle olmadımı? Viyetnamda da, Afkanistanda da...

-Əfqanıstanda öncə Sovetlər başladı.

-Hayır, əfəndim. Bunların hepsi emperialistlərin oyunları. Rusiyanı kısıkırttdılar. Amac Sovyetləri çökeltmek və Amerikayı tek bir super güc olarak dünyaya sahib etmək. Sizlerin, Azerilerin de suçu böyük. Siz milliyətçiliye, Türkçülüye, irqçiliye degil de proletar enternasionalizme dayanmalıydınız. Mao der ki...

-Yetmiş il proletar internasionalizminə arxalandıq, nəticədə torpaqlarımızın yüzdə iyirmisi işğal edildi. Dünyada tək qaldıq.

-Hayır dostum. Oyle degil. Bütün dünya proletarları bir-birini desteklemeli. Kim İr Sen diyor ki...

-Bu «Mercedes»i na zaman aldın? Əski araban «Mercedes» deyildi qaliba?

-Bunu bu yıl aldım. Eskisi «Reno» idi. Bu çok daha iyi, degilmi?

-Çok gözəl bir araba.

-Əvət, kapitalizmin boylə köz kamaşdırıcı çok şeyi var. Şık arabalar, lüks otellər, ağzına kadar mal dolu dükanlar, filan, ama hepsi yalan... Hapsi halkı kandırmaq1 üçün. Perde arakasında sömürü2, vahşi orman yasaları... Ne yazık ki, sizler de bu yolu seçdiniz...

-Biz hələ bir şey seçmədik. Buna imkanımız da olmadı. Savaş içindəyik.

-Əvət, biliyorum. Azərbaycanın durumunu çok iyi biliyorum. Karabağ Ermenistanın neresinde - güneyindemi, qüzeyindemi?

-Qarabağ Ermənistanda deyil, Azərbaycandadır.

-Tabii... tabii... Amma Kommünizm tüm dünyada zafer kazanınca - sinirlər silinecek. Azərbaycan, Ermenistan, Karabağ da birleşecek, memleketlerin arasında farklar ortadan kalkacak, kapitalizmin kökü kazılacaq. Hatırlarmısın mart 1848-da ne demişdi Marks?

-O ilin mart ayında Marksın nə dediğini xatırlamıram, amma bu ilin martında minlərcə Azəri türkü evlərindən, yurtlarından qovuldu, qarlı dağlarda soyuqdan donub məhv oldu... Və siz solçular, Marksın nəvələri tükünüzü belə tərptəmədiniz...

-Haklısın, haklısın, kardeşim. Ama ne var biliyormusun? Afrikada, Güney Amerikada da hər gün binlerle insan sömürülüyor, öldürülüyor. Bizler Azərbaycan olaylarını abartırsak, ya da daha fazla ilgilenirsek Azerbaycanla bu ırkçılık, turançılık, faşizm kibi alqılana biler.

-Əcəb işdir! Məsum, günahsız insanları, qadınları, cocuqları öldürmək faşizm deyilmiş, amma buna etiraz etmək faşizm olurmuş?

-Haklısan, haklısan, sinirlenme. Təbii ki bu konuda bizlerin də söyliyecek bir sözü olmalı. Amma bana bak, en iyisi senin konuşman. Gerçekleri en iyi bilen sensin. Gel seninle anlaşalım. Bizim bu «İşık» qəzetesine hər gün bir Köşe yazısı yaz. Ha, ne dersin?

-Her gün yetişdirmem. Amma həftədə bir yazı olur... Yazaram.

-Hayır, hayır. Haftada bir yazı neye yarar? Her gün olmalı, her gün. Haydı hemen başlayalım. Sen yaz bu gece. Yarın senden alırım ben. O biri gün de basarız. Ayrıca Televizionda da proqram yaparız. Dört ya beş kanalda...

-Dört, beş kanal çox olar. Bir kanal yetər.

-Hayır, hayır, beş ya altı kanalda görünməni iyi olur. Sen heç merak etmə. Hepsini ben hazırlarım. Hepsində esgi arkadaşlarım var. Tamammı?

-Oldu. Anladacaq o qədər şey var ki... Artık bir yerdən başlamalı.

-Doğru. Başlamalı. Yarın başlarız. Amma dur bir dakika. Hay Allah, yarın ben Amerikaya uçacağım. Floridada, Miami Biçde bir toplantıya katılmak zorundayım. Konusu: «Emperializmin çöküşü, Kommunizmin zəferi». Ordan İsveçreye uçacam. Cenevrede sempoziyum... Konusu: «Kapitalizm can veriyor». Sonra Baham adalarında bir konfrans: «Kapitalizmin son nefesi». Oradan sonra memlekete döncem. Çarşamba günü ararım seni. Tamammı? Telefon numranı bana versene. Güzel... «Konrad» otelində senin ne işin var?

-Görüşüm var. Hacı Zakir beyle.

-Ne? O yobazlamı? Senin o köy imamıyla ne işin var canım? O bir din fanatiki. SİA-nın dəstəklədiyi bir gerici, tutucu. Arap şeyherinin parasıyla «Ana Toprak» qəzetesini çıxarır. Hem de böyük kapitalist. «Hacı Zakir» sabunlarının üreticisi. Fabrikalarında çalışan binlerce fakır işçiyi sömürməsi yetmezmiş kibi kafalarını da yobaz fikirləriylə dolduran kandırmaçı. Yahu, sen neredən tanırısan onu?

-Bakıda tanış olduq. Birlikdə bir film çəkməyimizi təklif etdi.

-Şimdi de filmi yapıyor bu kandırmaçı. Biliyormusun bu adamın tüm söyledikleri, tüm yaptıkları yalan. Günün hankı saatında qarşılaşsan «haman namazımın vakti geldi» - der, çekilib gider. Onunla görüşmə demiyorum, amma güvenmə ona, asla güvenmə. İşte senin oteline geldik, güle-güle.

-Çarşamba günü ararsan, deyilmi?

-Ha? Çarşambamı? Əvət, çarşamba... mühakkak görüşürüz... Haydı, eyvallah.

-Güle-güle.

Maşından endim. «Mercedes» bir sıçrayışla gözdən itdi. Düşündüm ki, kapitalist kimi yaşayıb kommunist olmaq heç də fəna şey deyilmiş.

Hacı Zakir qapıdan mənə əl eləyirdi. «Konrad» otelində bir qələbəlik vardı. fraklı kişilər, bahalı paltarlar geymiş, çox açıq dekoletli qadınlar. Qadınların cəvahirləri, üzükləri, sırğaları, qolbağları göz qamaşırdı. Xəfif bir ətir qoxusu ətrafı sarımsıdı. Hacı Zakirdən başqa bütün kişilər qalstuklu idi.

-Hoş geldiniz, səfalar getirdiniz, - dedi Hacı Zakir - Nasılısınız?

Qarson içiklərlə bizə yanaşdı.

-Ne içersiz? - dedi Hacı Zakir - Ben bilirsiniz, içki içmem. Sizi buraya «Mersedes»le getiren Korkmaz Devrim degilmiydi?

-Əvət, oydu.

-Sizin o Moskof uşağıyla ne işiniz var canım. O bir KQB acanı. Rus parasıyla «İşık» adlı qəzeteyi çıkarır. Yazdıklarının hepsi yalan, hepsi palavra... Neysə... Canım Azərbaycanın durumu nasıl?

-Azərbaycan...

-Biliyorum canım, içimiz kan ağlıyor sizleri düşündükce. Hatırlamırsınız bir sene bundan önce Bakuya gelişimde o zamanki iqtidarla bir anlaşma procesi yapmışdık: Bakunun bütün sokaklarını sabunla döşete bilirdim.

-Bunu yapmayın... Baku yağışı bol bir yer. İnsanlar sokaklarda sürüşüb düşərlər.

-Hay canım, şaka yapıyorsunuz çok espirilisiniz. Ama neyse oralarda bir sabun fabrikasını yapmak iyi olurdu. Ne yazık ki iqtidar deyişdi, işimizi bitiremedik. Şimdiki ticaret bakanı iyimi tanırırsınız?

-Hayır.

-Ne yazık. Düşündüm ki, bu işde yarımçı ola bilirsiniz. Kusura bakmayın. Azərbaycanın durumunu çox kötü gördüm. Canım bunlar ne biçim müsəlmandırlar? Namaz kılmazlar, oruc dutmazlar. Kadınlar hep açık gezib dolaşıyorlar.

Ətrafa bir göz gəzdirdim.

-Amma buradakı kadınlar da pek qapalı sayılmazlar - dedim.

-Bu memleket rezil oldu, əfəndim. Allah bu laikliyin belasını versin. İşte bu kadınlar, bu yarı çıplak kadınlar laikliyin ürünü. Görüyorsunuz erkekler onlara nasıl aşikane, şahvetle bakıyorlar. Bu en büyük bir günah. Namehrem bir erkekin başkasının haremine boylesine bakması en büyük bir suç. Ben de ergegim, ama hiç gözümü kaldırıp bakdım mı? Hayır. Çünkü ne ecelimiz var? Nereye telesirik? Cennetde ki, her milletden, her yaşdan, her güzellikden huriler hepsi bizim hizmetimizde olmayacaklar mı? Ha? Neden acele edelim? Ne var bu fani dünyada? Gerçek - ahiretdedir. Hüzur İslamdadır. Ne dersiniz, oyle degilmi?

-Oyledir əfəndim.

-Əvət. Bana göre yol - ikidir. Ya İslamın bütün şartlarını kabul edirsən, namazı, orucu, Hacı və tesettürü, ya da redd edirsən, ama açık dersən: ben müsəlman deyilim, rusam, rumam, ermeniyem. Yeri gelmişken Ermenistanın Ticaret bakanı gelmişdi buraya, iyi bir anlaşma yaptık. Erivanda büyük bir sabun fabrikası kuruyoruz. Akılları başlarına gelsin, yine biz müsəlmanlara mühtac olduklarını kör olası gözleriyle görsünler. Yıkansınlar bol-bol. Ama yine murdar kalacaklar. Müsülmana aylık temizlikine bir kalib sabun yeterse, kavura on kalib gerekir. Gavurun kiri çokdur. İşte bu yüzden Eravanda kuracağımız fabrik o birilerinden on kat büyük olmalı. Ne yazık ki, Bakude heç bir şey yapamadık. Siz ne dersiniz, bu iktidar çokmu kalır?

-Bilmem. Mən sabun və ticarət işlərindən heç bir şey anlamam. Hatırlarsınızsa Bakıda sizinlə ortak bir film etmək konusunda konuşmuşduq.

-Əvət, əvət. Hatırlamaz olurmuyum hiç? Canla-başla etmək isterim. Konusunu belə düşündüm. Bir çapon recissoru var. Hiç duydunuzmu? Akira Kurasava.

-Duydum.

-Davet etmək istiyorum onu. O çəksin. Ssenarisini tabii ki, siz yazacaqsınız. Bütçesi benden. Paradan yana hiç sıkıntınız olmayacaq. Amma dünya çapında bir film isterim. Ne dersiniz yapabiliyimiz?

-Çalışarım.

-Adını da buldum filmin, çok ilginç, çok orjinal bir ad: «Temizlik». Begendinizmi?

-Konusu nə?

-Anlatalım... Köye bir imam gelir. Çox genc. Ama zeki, saf islam düşünceli, emeli saleh bir insan. Köy kötü durumda, insanlar kir-pas içinde. Hastalık diz boyu. Ve kimse namaz kılmıyor, oruc tutmuyor. Genç imam iki önemli iş yapıyor: Bir, insanları hak yoluna çağırıyor, camiye topluyor, namaz kıldırır, oruc tutdurur. İki, köye bol-bol sabun getirir.

-Şübhəsiz «Hacı Zakir» sabunu.

-Əvət. Köye en uygun sabun «Hacı Zakir» sabunudur. Şimdi işin inceliyi burasında. Genç imam köylüyü imana getirince zaten manevi temizlik hasil olmuşdur. Maddi temizlik için de bol-bol sabun kullanıyorlar. Nasıl?

-Bilmem. Düşünmek gerekir.

Tabii düşüneceksiniz. Kurasava da düşünecek. Ama filmin sonu için bir şey bildim, ona bayılacaqsınız. Siz de, Kurasava da...

-O ne?

-Anlatalım. Genç imamın köyde düşmanları da var, tabii. Bunlardan biri ona ateş eder, yaralar. Annesi dualar eder oğlunu kurtarar. Finalda kurşun yarasını yıkamak isteyen hemşireye imam: "Ben yaralarımı yalnız Hacı Zakir sabunuyla yıkatırım" der. Nasıl?

-Xarüqülədə... Möhtəşəm. Ama ne yazık ki, mən özümde boyle bir filmin ssenariosunu yazabiləcək güc görmürəm.

-Neden?

-Nedeni çok. Sizə başka bir təklifim var. Gəlin bir musiqili film çəkək. Səfiəddin Urməvi haqqında.

-Safieddinmi dediniz. O da kim?

-Bir musiqişünas.

-Safieddin. İsmi çok güzel. Yani dinin saflığı, temizliyi. Görüyorsunuz, yine sabun meselesi. Oyle degilmi?

-Bir az fərqli. Səfiəddin bir musiqiçi, bəstəkar. Azəri musiqisinin babası.

-Bayılıyorum Azeri müziyinə. Çok sevdim müziyinizi... «Dağlar kızı Reyhan, Reyhan...» Harika. Azeri müziyi çok güzeldir, degilmi?

-Əvət. Musiqimiz gözəldir.

-Ama neden müziyiniz bu kadar güzel, biliyorsunuz?

-Hər halda xalqın istedadlı olmasından.

-Hayır, kesinliklə hayır. Bunu ruslar size yaptılar. Boyle etmişler ki, fikrinizi müziye verəsiniz, asgeriniz, savaşıncınız olmasın. Bu gün yenilmeyinizin sebebi işte bu...

-Əfəndim, gözəl musiqiyə sahib olmaq əsgər olmağa bir əngəlmi?

-Tabii oylədir.

-Onda nasıl olur, almanların güclü ordusu, əsgəri də var, gözəl musiqisi də... Bax, Bethoven, Motsart...

-Hayır, hayır, bunlar bir laf... Bu bir rus oyunu. Biz rusların kurnazlığını l çok iyi biliriz. Sizi bile-bile güzel sanatlara, müziye yöneltmişler ki, savaşda yene bilsinler. Kusura bakmayın, ama ben Rus entrikalarını destekleyen bir filme para yatıramam.

-Əfəndim, Səfiəddin XIII yüz ildə yaşamış. Moğal istilaları zamanında.

-Oylemi? Demek ki, siz henüz XIII asırda müziye ağırlıq vermişiniz, moğollara yenilmenizin sebebi de işte bu. Ama siz hiç merak etmeyin, bir şeylər yaparız. Benim sinema dünyasında bir sürü arkadaşım var. Bir ortağım var çamaşır üreten fabrik sahibi. Çamaşır üreticiliğine dini gözle bakılırsa - iyi bir film ola bilir, degilmi?

-Belke də...

-Siz heç rahatsız olmayın. Ben sizi perşenbe günü ararım. Telefonunuz var bende. Kusura bakmayın, şimdi getmek zorundayım. Namazın vaktidir. Muhakkak görüşürüz.

-Alla. Mərhaba Ceylan xanım. Mən...

-Aldım sesinizi efendim. Merhaba. Nasılsınız?

-Sağ olun, iyiyim. Dün dediniz oylədən sonra telefon açım. Rektor bəylə görüşə bilirmiyim?

-Rektor bey burada yok ki...

-Nerede?

-Şehir dışına, tatile getdi.

-Ne zaman dönər?

-Bayramlardan sonra. Yani on gün sonra...

Gəldim Qaragöy isgələsinə. İskələ yanında səyyar balıq satıcıları çeşid-çeşid balıqlara alıcı çağırırdılar.

İskələ qarşısındakı küçənin o biri səkisində də bazar açılmışdı. Rus qadınları özlərindən böyük torbaları yanlarına qoyub buradan, İstanbuldan aldıkları şeyləri - saatları, bəzək şeylərini satırdılar. Hələ rusca bilməyən alıcıları təəccüblə məzəmmət də edirdilər: - Tı çe gto çudak - çelovek russkoqo əzika çto li ne ponimaeşğ? Skazala tri tısəça i vse, basta. Uç bin lira. Ponəl?

Divarda kiril hərifləriylə

RUSSKIY DOM. RESTORAN MIŞA

sözləri yazılmışdı və güclü dinamiklərdən Vıotskinin xırıltılı səsi gəlirdi:

-Net rebyata, vse ne tak.
Vse ne tak rebyata.

O biri tərəfdən yeni bir türk mahnısı səslənirdi:

Ah Nataşa, Nataşa
Yakdın beni ataşa.

Qaraköydən Qadıköyə gedən vapura mindim, gəminin göyertəsinə çıxdım. Boğaziçini o taydan bu taya, bu taydan o taya keçən gəmilərin göyertəsində otururam adətən. Həm siqaret çəkmək olur burda (içəridə yasaqdır), həm də Boğaziçinin, İstanbul sahillərinin füsunkar mənzərələrinə doyunca baxırsan. Baxırsan, amma doymursan. Mavi sulardan qalxan sərinlik insanın ruhuna bir dinclik, rahatlıq çiləyir. Amma nə yazıq ki, bu gün gəmi göyertəsində nə dinclik, nə rahatlıq vardı. Alınlarına sevgili futbol komandalarının - «Beşikdaş»ın ağ-qara rəngli şeridlərini bağlamış gənclər boru, təbil çalır, qışqırır, atılıb-düşürdülər - komandalarının zəfərini - Hollandiyanın «Ayaks» komandasıyla heç-heçə oynamasını bayram edirdilər.

Göyertənin havası və mənzərələri nə qədər gözəl olsa da, bu hay-küyə tab gətirə bilmədim, içəri keçdim, bir çay alıb bucaqda əyləşdim.

Birdən kim isə qolumadan yapışdı.

-Mərhaba, kardeşim, mərhaba, nasılsın?

-Oho, Mete bey, xoş gördük.

-Xoş bulduk canım. Nə zaman gəldin?

-Bir aydan fazla.

-Beni neden aramadın?

-Ama siz də Bakıya gələrkən məni aramadınız.

-Kahr olsun, Bakudə boş bir zamanımız olurmu? Nasılsın, işlərin nasıldır. Güzəlim Azərbaycanın durumu nasıldır.

-İyi deyil. Bilirmisiniz yeni saldırlar...

-Biliyorum, biliyorum. Canım neden böyle ısrar edirsiniz, neden böyle direnirsiniz?

-Anlamadım əfəndim...

-Diyirəm, neden böyle direnirsiniz? Bu üç hərif neyinize gerekiyor?

-Ne hərif canım? Siz neden bəhs edirsiniz? Dün gece ermənilər yeddi yaşayış məntəqəmizə basqın etdilər.

-Biliyorum, biliyorum. Amma siz alfabenizdə X. Hərfini, Ə.Hərfini savunmaqda erməniləri geri oturdacağınızı zənn edirsiniz? Neyinize gerek bu lanet X. Hərfi.

-Mete bəy, Azəri türkcəsində X. Hərfi çox önəmli. İnsan gülən zaman hırıldar, amma ölən zaman xırıldar. Azəri türkcəsində...

-Boş ver canım, Azəri türkcəsi də ne demək? Bu bir lehce, aynən Erzurum, Sivas, bilmə daha hanki lehcelər kibi. Tek bir türkcə var, əfəndim. Bir milletin bir dili, bir dövləti, bir bayrağı və bir başkenti olur... Dəgilmə ya? Dil fərqlərini bizi bir-birimizdən ayırmaq üçün ruslar uydururlar, Amerikalılar uydururlar. Bu bir - tuzak. Ne yazıq ki, siz də düşüyorsunuz bu tuzığa. Yeminəm ki, bu lanet X, Ə hərflərini sizlərə KQB sokmuşdur. Biz kərdəşiz, bir bütün olmamız gerekiyor. Çekin gözlərini Batıdan. Batının nəyi var, heç bir şeyi...

-Hər halda Batıda da böyük insanlar yetişdi.

-Kimdir onlar, bir örnək göstər.

-O qədər çox ki. Örnək - Şekspir.

-Şekspirmi dedin? Çok iyi. Hiç biliyormusun Şekspir kimdir? Bir türk. Soyadından da belli. O zaman teatrodə tək kişi olmuş, birinci adam olmuş, ona görə də əsgi osmanlıca ona «Şahsi - bir» demişlər. Anladınmı? İngilisler en böyük yazarlar saydıqları şahs - bir türk cocuğu. İngilisler - türkdü.

-Almanlardamı?

-Tabii. Almanlar da oylə. Lafa diqqət et: «Alma - niyə»! Bir alman kralına alma ikram edərkən «alma niyə? deyə sormuş və ülkesinə bu zamanlardan almaniya denilmiş. Bütün Batı halkları türklərdən töremiş. Ne yazıq ki Hristianlığı kabul etməklə rezil olmuşlar.

-Bəs Doğu?

-Doğu da oylə. Caponların başkenti nedir, biliyormusun?

-Tokio.

-Hayır. Doğu köy. Əvət, işlər boyle, sevgili kardaşım. Batı da, Doğu da hər şeyi bizdən çalmış1. Ama bu boyle kalmayacak. Pek yakında hepsini geri alacağız. Atlantikden Pasifikedek bayrağımızı dalğalandıracaqız...

-Mənə kalırsa bayrağımızı öncə Şuşada və Laçında dalğalandırısaq yaxşı olar.

-Çünkü siz küçük çapda düşünürsünüz. Ufukunuz dar. Siz Ruslar boyle etgilemişler2. Kültürünüz, sanatınız hep rus və Avropa etgisinde...

-Oyle deyil. Bizim Üzeyir Hacıbeyli kimi dünya səviyyəsində bəstəkarlarımız var. Hiç onu duydunuzmu?

-Duydum tabii. Uzeyir Hacıbeyli tam bir italyan bestecisi.

-Hayır canım. Babası da türk, anası da. Karabağda doğdu. «Koroğlu» operasını yazdı.

-«Koroğlu» tam bir italyan operası. Heç bir türk besteçisi piano, violon kibi batı muzik enstrumanlarını kullanarmı?

-Hər halda bu mübahisəli, dartışmalı1 bir məsələdir.

-Təbii dartışalım. Çok iyi olar. Ben ayarlarım. Böyük bir oteldə bir ziyafət yaparız. Basını, televizionu da davet ederiz. Her kesin gözü önünde dartışarız. Senin burada bulunman iyi bir şans, kullanalım bu şans. Kusura bakma, gec kalıyorum şimdi, acelem var.

-Telefon numranız yok mende, mənim də telefonumu almadınız.

-Önemli deyil, ben seni bulurum. Nerede oturuyorsun?2

-Üsküdar.

-İyi. Benim Üsküdar belediyyesinde çox tanıdığım var, adresini və telefonunu bulurum. Muhakkak görüşürüz. Ama Batı hayranlığından sıyrılmanız gerekir. Unutmayın - biz Türküz. Türk ulusu yenilmez. Türk olmak istermisiniz pocaluysta.

-Çox mersi, Mete bey, çox mersi, bon şanslar, pardon randevunuzu kaçırmayın.3

Evə gəlirəm. Yoldaşımdan xəbər alıram.

-Korkmaz bəy telefon etdimi?

-Yok.

-Hacı Zakir?

-Heç kəs telefon etmədi.

-Ömür bəy, Mahmud bəy, Doğan bəy, Osman bəy?

-Dedim ki, heç kəs telefon etmədi. Bircə baqqal telefon etmişdi. Bizə satdığı şeyləri düz hesablamayıbmış. Ona on min lirə borcumuz varmış.

Televizoru açıram.

Birinci kanalda kürən bir kişi:

-En mükəmməl buz dolabları Akai şirkətində - deyir. - Akai. Əvət Akai dai.

İkinci düyməni basıram:

-Güney Doğuda terroristlər dün gecə yeddisi kadın, beşi cocuq on beş kişiyi öldürmüşlər. Baş bakan Kol terroristləri kınadı...

Üçüncü düyməni basıram. Ekranda yalnız qıpqırmızı dodaqlar. Diktorun səsi gəlir:

-Bu dudaklar kime aid? Zeki Mürenemi, Bülent Ersoyamı, Hülya Afşaramı? Cavablarınızı 000 999 telefonuyla bildirin. Doğru cavab verenler altım milyon lire və bir lüks spor arabası kazanacaq. Sakının, şansınızı kaçırmayın...

Dördüncü kanalı açıram:

-Biz kardeş Azərbaycana her tür yardım göstereyrlə bir oldu, ölenlerin, yaralananların sayı on binleri aşdı.

Beşinci düyməni basıram:

-Sayın Başkan. Azerbaycan konusunda neler düşünüyorsunuz?

-Biz kardeş Azərbaycana her tür yardım göstereceyiz. Ama dünyayla beraber hareket edeceyiz.

Altıncı kanal:

-Sakın, kıpırdanma, ben bir polis. Kılını terpedirsin kafanı param-parça edirim.

Yeddinci kanal:

-Bu ruh önce olarak Adem aleyhüselam hazretlerine tevdi edildi... Kabirden ilk önce Rəsullah kalkacaqdır. Kalkar kalkmaz cennet libaslarını giyeceklerdir. Meşher yerine gelen insanlar orada bin sene ilahi mehkemesinin başlamasını bekleyecekler...

Səkkizinci kanal:

-Benimle evlenirmisin? Evlensen de, evlenmesen de, sen bilersin. Ama beni ara. Amerikada çok erkek tanıdım: çinli, maori, eskimos, zulus.... Sarı ırk, kızıl derili, neqro... Bir-birindən çox farklı, ama hepsi erkek. Hepsini denedim. Uzaylı erkek yaratağı da denedim. Tabii duşlarımda 999 000 telefonla beni arayın, duşlarımı sizinle paylaşayım.

Doqquzuncu kanal:

-Canlarını kurtarmak üçün Araz nehridən üzərək İrana keçən Azerilərin böyük bir kısmı nehrin akıntısına kapılıb boğuldular, öldülər... Sen hanki sabunu kullanıyorsın? Ben «Hacı Zakir» sabununu kullanıyorum. Sene de tevsiiye ediyorum. «Hacı Zakir» lekelere düşman, çamaşırlara dost...

-Allo. Mərhaba, Ceylan xanım. Mən...

-Əvət tanıdım. Mərhaba. Nasılsınız?

-Rektor bey döndümü tetildən?

-Döndülər.

-Onunla görüşə bilirmiyim?

-Maləsef, Rektor bey çox özəl bir toplantıda. Yarın öyledən sonra muhakkak görüşdürürəm sizi rektor beylə...

Evə gəlirəm. Yoldaşımdan xəbər alıram.

-Korkmaz bəy telefon etdimi?

-Xeyr. Nə Qorxmaz bəy, nə Qorxan bəy, nə Orxan bəy, nə Ömür bəy, nə Kömür bəy... Heç kəs telefon etmədi. Heç baqqal da telefon etmədi. Çünki səhər borcunu qaytardım. Həm də on min yox, on beş min lirə. Yenə səhv hesab edibmiş...

Telefonun dəstəyini qaldırıb özüm nömrəni yığıram.

-Selam. Lütfən Korkmaz Devrim beylə görüşə bilirmiyim?c

-Korkmaz bəy yurt daşında, əfəndim.

-Keziden dönmedimi?

-Döndü əfəndim, ama dün yine getdi.

-Nereye.

-Parise, orada pirmeylərin basketbol takımının Amerika yarışlarına burakılmadıqlarına protesto göstərisi var. Ona katılacaq.

-Allo. Mərhaba. Mete Atilla beylə görüşə bilirmiyim?

-Hayır əfəndim. Mete bey Altaylara getdi. Argeoloqlar Boz kurdun çenesini bulmuşqlar. Mete bey bu konuda bir toplantı yapacaq orda.

-Allo. Salamünaleyküm. Hacı Zakir beyle görüşə bilirmiyim?

-Hacı Zakir bey hacca getdi.

O gecə uyuya bilmədim. Qısa bir sürədə mürgüləyəndə də yuxumda gah Bülent Ersoyun dodaqlarını, gah piqmeylərin basketbol oynamalarını, gah da boz qurdun çənəsini göürdüm. Durub italyan yazıçısı Canni Radarinin «Celsomino yalançılar ölkəsində» kitabını Azəricəyə çevirməyə başladım.

Səhər, danışdığımız kimi yenə Universitetə telefon etdim.

-Allo. Mərhaba, Ceylan xanım...

-Mərhaba. Ben Ceylan deyilim. Ben Meral.

-Mərhaba Meral xanım. Dün Ceylan xanımla konuşmuşduq. Nerede o?

-Ceylan hanım tatilde.

-Ne zaman döner?

-Kim bilir. Ceylan hanım hamile. Doğuşdan üç-dörd ay sonra döner inşallah.

-Hanım əfəndi, kaç gündür, kaç haftadır, kaç aydır men rektor beyle görüşmek isterim. Şimdi görüşə bilermiyim?

-Çok üzgünüm, ama rektor bey Ankaraya gitdi. Evleniyor.

-Allah xeyir versin. Allah hepsini mutlu etsin. Evlensinler, cocuq doğsunlar, kezilere getsinler.

-Ama siz kimsiniz, bəy əfəndi. Rektor bəyi kim ayırıyor?

-Azərbaycandanım.

-Azerbaycandanmı? Aman tanrım. Çok üzöldüm Azerbaycan olaylarına. İstersiniz mesacınızı alayım. Adınız ne?

-Adım? - bir an durdum, sonra - adım Celsomino - dedim.

-Celsomino? Ne karib bir ad. İtalyan ismine benzer. Azerbaycanda bu isim yıyqınmı?

-Əvət, çok yayqın - dedim - çao, çao, bambino. Arivederçe Roma.

-Azeriler italyancamı konuşuyorlar?

-Əvət, - dedim, sonra əlavə etdim - erkeklər italyanca, kadınlar piqmeycə.

-Oylemi? Na kadar ilginc. Bey əfəndi bir soru sora bilermiyim?

-Tabii.

-O zaman erkeklərle kadınlar bir-biriylə nasıl anlaşır?

-Japonca? Aman tanrım. Na kadar ilginc.

-Əvət, Akai dai. Fudziyama. Akira Kurasava. Xarakiri.

-Çok teşekkürler əfəndim, çok nazıksınız. Görüşürüz.

-Muhakkak görüşürüz, - dedim.

Boğazın sularından, Mərmərə dənizindən xəfif bir sis dalğa-dalğa yüksəlirdi. Soyuqdu. Qarşı tərəfin get-gedə uzaqlaşan minarələri duman içində bir xəyal, bir nağıl kimiydilər. İsti havalarda göyertəni dolduran sənişinlər indi içərilərdə idilər. Göyertədə tək bir mən idim. Bir an mənə elə gəldi ki, tək bir göyertədə deyil gündə neçə kərə Avropadan Asiyaya, Asiyadan Avropaya üzən bu gəmidə də yalnız. Avropada da yalnızam... Asiyada da yalnızam.

Get-gedə yaxınlaşan dalğalarının üstündə cərgəylə düzölmüş martı quşlarına baxıb düşünürdüm: Bizlər quşları seyr etdiyimiz kimi, onlar da gündə vapurlarla o taydan bu taya, bu taydan o taya keçən insanları seyr edib nələr düşünürlər görəsən?

Mənə elə gəlirdi ki, gəmi yubanır. Düz 6-da evdə olmalıydım. Altının yarısı idi. Gəmi isməyə yanaşar-yanaşmaz sıçrayıb çıxdım, yüyürüb «dolmuş» mindim. Altıya on qalmış evimizin yanında maşından endim. Pilləkənləri tələsik adlaya-adlaya altıya beş qalmış mənzilimizə girdim. Başardım, çatdım. Bilirdim ki, telefon zəngi düz 6-da səslənəcək.

Düz altıda, əqrəb-əqrəb üstündə olanda telefon zəngi çalındı. Kimin telefon etdiyini bilirdim. Odur ki, dəstəyi qaldırıb:

-Mərhaba, İldəniz bəy - dedim.

-Mərhaba... Keçən hafta sözləşmişdik ki, bu gün 6-da sizə telefon açım.

5 noyabr 1993. İstanbul.

P.S. noyabr ayının yeddisində böyük şəhər bomboş idi. Küçələr, caddələr, meydanlar, bulvarlar, parklar - bomboş, adamsız. Maşınlar, dolmuşlar, taksilər, minibuslar, avtobuslar, tramvaylar hərəkətsiz. Gəmilər ismələrinə yapışmış durmuş.

Quşlar çaşmış qalmışdılar. Təəccüb içindəydilər. Nələr oldu bu böyük şəhərə? İnsanlar necə oldu, birdən-birə qeyb oldular. Trafik nədən donub durdu. Yük maşınları, qatarlar nədən yerindən tərpənmirlər.

Quşlar hardan biləydilər ki, bu gün küçəyə çıxmaq qadağan olunub. Seçkilər qabağı sayıcılar bir-bir evləri gəzib seçiciləri siyahıya alırlar. Evində oturmayıb çölə çıxsan - cərimə olunacaqsan.

Küçələrdən, bulvarlardan, meydanlardan, parklardan ara-sıra yalnız cocuqların şən səsləri eşidilirdi. Oynayırdılar, qaçırdılar, gülürdülər. Onları hesablamırdılar, saya salmırdılar, çünki hələ seçmək haqları yox idi, hələ seçmək yaşına çatmamışdılar. Onlar hələ seçə bilmirdilər.

Daha doğrusu hələ seçə bilərdilər - necə yaşamağı, necə davranmağı, necə danışmağı seçmək imkanları hələ vardı.

Quşlar çaşıb qalmışdılar. Küçələrin, meydanların, caddələrin belə hərəkətsiz olduğuna təəccüb edirdilər.

Cocuqların belə xoşbəxt olmasına heyrət edirdilər.

Amma quşlar ən çox ona təəccüb qalmışdılar ki, cocuqlar heç yalan danışmır.

7 noyabr 1993

Mən, Sən, O və telefon

Telefon nömrələri
Oxşamaz bir-birinə
amma hamısında
insan səsi...
...pis günlər
oxşamaz bir-birinə
birində özün susarsan,
birində telefon.

Vaqif Vəkilov

Dünən sənin telefonun öldü. Ölən yalnız adamlar olmur ki... Telefon nömrələri də ölür. Ömrün boyu çox rəqəmləri unudacaqsan: paoportunun nömrəsini, axırıcı işində aldığı maaşını, dostunun avtomobilinin nömrəsini, aya qədər olan məsafəni, yaşadığın şəhərin əhalisinin sayını. Başqa rəqəmləri. Hamısını unudacaqsan. Bircə bu beş rəqəmdən savayı. Bu beş rəqəm, özü də məhz bu ardıcılıqda səninçün ən əziz hədiyyə idi. Beş rəqəm, onun səsi və telefon dəstəyindən gələn bənövşə ətri.

Bəzən mən qara telefonun dəstəyini elə qaldırırdım, elə bil royala qapağını qaldırıram. Bəzən bu qara dəstəyi elə qoyurdum, elə bil tabutun qapağını örtürəm.

İndi bu nömrə yoxdur. Yəni ki, var, amma mənimçün yoxdur. Mənimçün bu nömrə indi yasaq ərazidir. Barmağımın altında telefon dairəsində yerləşən bu beş rəqəm indi mənim üçün keçilməz bir məsafədir - kilometrdir, millər, parseqlər. Mən bu məsafənin beşdə dördünü keçə bilərəm - dörd rəqəmi yığa bilərəm, amma heç vədə son rəqəmi - beşincini yığmayacağam. Sənin nömrən bağlı qapıdır - açarını itirmişəm.

Səni görməyə də bilərdim. Zəng edirdim, səsinə eşidir və deyirdim: əzizim, əlin niyə belə soyuqdur?

Səni görməyə də bilərdim, amma məsafədən belə duyurdum. Sahil kəndlərinin sakinləri dənizi görməyəndə belə onu duyduqları kimi.

İndi isə dəniz qeyb oldu. Yoxa çıxdı.

Min dəfə təkrar olunan əhvalat mən, sən, bir də o, əlbəttə. Amma bir də telefon. Hər şey Rasimin toyundan başladı.

Firuz tostunu davam etdirirdi:

- Biz beş yoldaş idik. Lap o filmdəki kimi, yadımdamı: onlar beş nəfər idi. Mən, Kamal, Murad, Rasim, Seymur. Bizi bir-bir fəth etdilər, bir-bir boyunduruğa saldılar. Bax, bunlar saldı - bizim xanımlar. hələ evdə də bir çətin külfətimiz var - oğul-uşaq. Bəli, külfət bizi basdı, yaman basdı - hamı gülüşdü. - Bu gün də biz Rasimi itiririk. Heyf ondan. Əlbəttə, mən zarafat edirəm. Xoşbəxt olun Fəridə, Rasim. Mən sizə çoxlu səadət, cansağlığı, uzun ömür arzulayıram. Oğullu, qızlı olasınız. Amma sizin sağlığınıza içmişik, yenə içəcəyik. İndi bu badələri mən axırncı ikidin sağlığına - bizim canımız-ciyərimiz Seymurun sağlığına qaldırmaq istəyirəm. Subaydı-sultandı. Sağ ol, var ol, bülbül ol, qəfəsdə olma.

Hamı mənə baxırdı, külüşlərin və badələrin cingiltisi arasından tanış üzləri görürdüm - dostlarımla üzlərini. Üzlərdə sevincli, bir qədər də təəccüblü ifadə vardı.

Qonaqlar dağılışanda biz hamımız - Firuz, Kamal, Murad arvadlarıyla, bir də mən tək, bir yerdə çıxdıq. Biz yatmış şəhəri gecəli küçələrlə addımlayırdıq və birdən Firuzun arvadı mənim qoluma girdi:

- Yaxşı, Seymur, sənin toyunu haçan eləyirik?

- Uzaq gələcəkdə.

- Belə niyə? Yoxsa sən bu naqqalın sözlərinə inanırsan? - O, şıltaq bir nəvazişlə ərinin böyrünə qışıldı. - Elə bilirsən ki, ailə həyatı cəhənnəmdir.

Firuz:

- Özünə layiq qız tapa bilmir, - dedi.

- Doğrudan? Uşaqlar, eşidirsiniz? Gəlin Seymura bir qız tapmaq. Səninçün Bakının ən gözəl qızını tapsaq, evlənərsən?

— Mütləq, - dedim, - ancaq bir şərtlə. Gərək, bax elə bu saat, bu dəqiqə tapasınız. Yoxsa fikrimi dəyişərəm.

— Kamal:

-Gözümün işığı, - dedi, - gecənin bu vaxtında sənə hardan qız tapacağıq? Küçədən tapmayacağıq ki... həm də gecənin bu vaxtında küçələri gəzən qızı almazsan yəqin.

- Bəli, - dedim, - tamamilə doğru buyurursunuz. Odur ki, bu söhbəti xətm edək.

- Mənim bir təklifim var, gəlin Seymura telefonla qız tapmaq. Budur, bax, avtomat da var.

- Gözəl fikirdir, - dedim, - amma iki qəpikliyim yoxdur. Hər tərəfdən mənə iki qəpikliklər uzatdılar. Budkaya girdim.

- Nömrəni deyin. Firuz:

- Əşi, ağına gələn nömrəni çək, - dedi. - Məsələn... - birdən o, sözünü yarımcıq qoydu. - Yox, qardaş, keçəl suya getməz. Birdən qayınananla yola getmədin, yapışacaqsan mənim xirtdəyimdən.

- Qorxaq, - dedim, - məsələ də bundadır. Evlənmək ciddi işdir. Heç kəs məsuliyyəti boynuna götürmür. Kamal, bəlkə sən deyəsən.

- Mənim bir təklifim var, - deyə Firuzun arvadı sözə qarışdı. Onun həmişə bir təklifi olurdu, - heç kəs boynuna məsuliyyət götürmək istəmir. Gəlin onda məsuliyyəti bölüşək. Hərə bir rəqəm desin.

Firuz:

- Əla, - dedi. O həmişə arvadının təkliflərini bəyəniirdi. - İki. Mən iki çəkdim. Firuzun arvadı:

— Doqquz, - dedi.

— Kamal:

- Sıfır, - dedi və arvadına baxdı, - sən de.

— Mən? Nə deyim, bilmirəm... yaxşı, dörd.

— Murad:

- Beş, - dedi.

Bircə Muradın arvadı heç nə deyə bilmədi, çünki dəstəkdən artıq kəsik siqnallar eşidilirdi.

- Nişanlım yatıb, dedim. hamı gülüşdü. Mən dəstəyi asdım.

Yolumuza davam etdik, yavaş-yavaş dağılışdıq, hərə öz evinə getdi və mən, nədənsə, özümü çox tənha hiss elədim. Dəniz bağına qayıtdım, uzun müddət adamsız bulvarı dolandım, qaranlıq dənizə və uzaqdakı rəngbərəng buylara baxırdım, birdən zəng elədiyim telefon nömrəsi yadıma düşdü. Gecə saat iki idi. Mən yaxındakı avtomat budkasına girdim, yarığa iki qəpiklik saldım və nömrəni yığdım.

Telefonun dəstəyindən qadın səsi eşidildi. Yuxulu səs də deyildi, belə - azacıq yorğun, azacıq da təəccüblü.

- Bəli.

- Salam.

- Salam. Kimdir?

- Mənəm. Gəlin tanış olaq.

Mən sillə kimi üzümə vurulacaq sərt cavab gözləyirdim. Ya da elə bilirdim ki, üzünə çırpılan qapı kimi dəstək də birdən asılacaq. Amma nə söydü, nə asdı. Səsi əvvəlki kimi sakit idi.

- Axı tanışlıq üçün vaxt bir az gecdir.

- Gecdir? Xeyr, əsla! Əsil vaxtdır. Mən bu saat ən yaxın bir yoldaşımın toyundan çıxmışam. Bu, mənim axırıncı subay dostum idi. Mənə elə gəlir ki, bu gün onun toyu yox, yası idi.

- Vay, vay, vay. Elə niyə deyirsiniz? Bəs siz özünüz evli deyilsiniz?

- Yox. Bəs siz ərdəsiniz?

O güldü.

- Tanışlığın elə birinci dəqiqəsindən hər şeyi bilmək istəyirsiniz?

- Bağışlayın, siz allah. Elə bilməyin ki, mən telefon xuliqanlarındanam. Yox, nədənsə, təkliddən bağrım çatlayır. Odur ki, dedim zəng eləyim, bir adamla danışım.

- Bəs mənim nömrəmi hardan tapdınız?

- Təsadüfən. Ağılıma gələn rəqəmləri yığdım, vəssalam.

- Əcəbdir.

- Bilirsiniz, bir az içmişəm, odur ki, özümü çox yalnız hiss eləyirəm.

- Olur, eybi yoxdur.

- Sizinlə görüşə bilərik?

- Yox, bax, bu baş tutan iş deyil. Gəlin belə danışaq.

İndi gecdir. Gedin evinizə, yıxılıb yatın. Səhər duracaqsız, bütün dərdi-qəminiz uçub gedəcək. Görərsiz.

- Axı mən sizi görmək istəyirəm, heç olmasa danışmaq istəyirəm sizinlə.

- Telefonumu ki, bilirsiniz. Sabah ayıldandan sonra yenə də görsəz ki, mənimlə danışmaq istəyirsiniz, zəng eləyin.

- Doğrudan?

- Doğrudan. Gecəniz xeyrə qalsın.

- Xeyrə qarşı. Sabah sizə zəng eləyəcəyəm.

Gülməlidir vallah, amma dəstəyi asıb boş, adamsız küçələrlə addımlayarkən mənə elə gəlirdi ki, daha mən də tək deyiləm. Mənim də kimimsə var.

Səhərisi gün, təbii ki, mən zəng eləmədim. Bütün günü yüz əlli iki min işlə məşğul oldum və hər şeyi unutdum. Bir neçə gündən sonra iş planının müzakirəsində laboratoriya müdirimizlə möhkəm toqquşdum. O həm də mənim elmi rəhbərim idi.

Müzakirədən sonra Firuz məni evlərinə apardı. Biz onunla bir institutda işləyirdik. Yolda o mənim başıma ağıl qoyurdu, deyirdi ki, cırtqoz olma, hər şey üçün partlama. Əgər haqlısansa da həqiqəti ifadə və müdafiə etməyin müxtəlif formaları var. Hamını özünə düşmən eləməklə heç kəsi inandıra bilməyəcəksən. Bir az rəftarın olsun, qılığın olsun. Görürsən ki, biri düz danışmır. Dənən ona ki, siz, görünür məsələyə hərtərəfli nəzər salmamısınız, mənə elə gəlir ki, bu məsələyə bir də baxsanız, mənimlə razılaşarsınız. Yoxsa sənin kimi: siz heç bir şey qanmırsınız, nadansınız, cahilsiniz. Ona görə də...

- Ona görə də, - dedim, - sənin bu siyasətçiliyin lap məni boğaza yığıb.

- Yaxşı, görürəm ki, səninlə adam kimi danışmaq olmaz. Gedək bizə çay içməyə... Firuzun arvadı:

- Bilirsən, - deyirdi, - heç birimiz onu öyrətməmişik. Bilmirəm heç bu sözləri hardan bilir, özü tapıb, deyir: anna, atta.

O bir yaş təkə tamam olmuş oğullarından danışırdı Firuz o biri otaqda ev paltarlarını, məstlərini geyinib gəldi.

- Doğrudan, - dedi, - qəribədir. Bilirsən mən təkə bir nəzəriyyə icad eləmişəm. Mənə elə gəlir ki, dili uşaqlar yaradıblar. Böyüklər yox, məhz uşaqlar. Biz - böyüklər də onların düzəltdiyi sözlərdən istifadə edirik. Seymur əmisi, de görüm, harda belə şirin bala görmüsən, kimin belə oğlu var, hə?..

Nə qədər eləyirdim telefon nömrəsini yada sala bilmirdim. İkinci yarısı yadımda idi, əvvəlindəki iki rəqəmi də yadımda idi, üçüncü rəqəm sıfır idi, bəs ikinci - yadıma sala bilmirdim ki, bilmirdim.

- Bura bax, Səmayə, o axşam sən hansı rəqəmi dedin?

- Hansı axşam? Nə rəqəm?

İzah etməli oldum. Bir yığın zarafata, gülüşə, fərziyyəyə, məsləhətə qulaq asmalı oldum. Ələ saldılar, doladılar, başıma ağıl qoydular. Amma hamısı bir yana - qapıdan çıxanda Səmayə dedi:

- Hə, yadıma düşdü: doqquz. Mənim trolleybusumun nömrəsidir.

- Allo. Salam. Mənəm.

- Salam. Kimdir?

- Nə tez unuttunuz. Yadımda, mən sizə zəng eləmişdim. Üç gün bundan qabaq. Elə bu vaxtlar idi.

- Onda səsiniz başqa idi, - dedi və istehzayla əlavə etdi, - ya bəlkə bu səfər danışan başqa adamdır. Keçən səfər evlənenin başqa dostu təklidən şikayət edir. Məşğulətin telefon macəralarına qurşanmırsınız.

O, sərt və kəskin danışmağı bacarırdı.

- And olsun ki, mənəm. Yəqin keçən səfər səsim sərxoş səsi idi, onunçün tanımadız. İndi necə, tanıyırsınızmı?

- Hə, indi tanıdım. Mənə elə gəldi ki, başqa adamdır, bağışlayın, - o, arxayınlıqla güldü. - Deməli, bu gün ayıqsınız.

- Yüz faiz. Ayıq vaxtımda zəng elədim ki, mənim haqqımda yanlış təsəvvürünüz olmasın. Sonra elə bilərsiz içkibazam. İldə-ayda bir dəfə içirəm.

- Yaxşı ki, zəng elədiniz, yoxsa bu axşam mən də yaman darıxırdım. Radiom xarab olub.

- Siz həmişə belə kec yatırınızmı?

- Hə, mən kecə yarısına qədər radioya qulaq asıram. Amma bu gün radiomun lampası xarab olub, lap dəli kimiəm.

Dəstəkdən piano səsi eşidilirdi. Lap uzaqdan eşidilirdi.

- Siz suallara cavab verməyi sevmirsiniz, amma deyin, kimdir bu keçə vaxtı piano çalan?

- Aa, - o güldü. - Bizdə deyil, qonşudadır. Bir zəhlətökən qızıdır ki, səhərdən axşamacan çalır. Divarlar nazikdir, bu qammalar məni lap cəzana yetirib. Radiom işləyəndə heç olmasa eşitmirəm onun çalmasını.

- Radioyla nəyə qulaq asırsınız ki?

- Efir evimin içi kimidir. Bax burda həmişə kecə konserti var - elə bil mən onun radio-dalğaları üzərində gəzən barmaqlarını görürdüm - burda da kəsik-kəsik melodilərdir, uzaq okeanların üstündən uçub gəlir. Burda həmişə tufan uğuldayır, burda da anlamadığım bir dildə danışıqlar. Burda həmişə səs-küy olur. Konferansye zarafat edir, camaat gülür, əl çalır, mən sözləri başa düşmürəm, amma hamı gülür, fit verir, əl çalır, mən də şənlənirəm. Burda da nə isə intim bir verilişdir. Kişilə qadın lap yavaş, pıçıltıyla danışıqlar, mikrofonda nəfəslərinin də eşidirəm. Radio qəribə şeydir. Elə bil bütün dünya mənim otağımdadır. Dünyanın gecəsi. Göy, melodiylar, dramlar, təyyarələr...

- Təyyarələr niyə?

- Qulaq asın, - dedi. Başa düşdüm ki, susub dinləyir, Mən də qulaq verdim və bir qədər sonra təyyarə uğultusu eşitdim. Görəsən bu təyyarə bizim evin də üstündən keçəcəkmi? Görəsən onun evi hansı səmtdədir, şəhərin hansı tərəfində?

- Radioyla təyyarələr qohumdurlar, eləmi? - deyə qəfilcəyə soruşdu.

-Hardan qohumdurlar ki?

- Səmadan, - dedi və yenə susdu. İndi dəstəkdən təyyarə uğultusu deyil, yenə də bayaqkı kimi yeknəsəq qammalar eşidilirdi.

- Mən elə hey danışıram, danışıram, siz isə susursunuz. Siz də mənə bir şey danışın.

Özüm də özümə təəccüblənə-təəccüblənə, bilmirəm heç niyə: mən bu yad adama heç kəsə danışmadığlarımı danışmağa başladım. İşdəki çətinliklərimdən, köhnə dostum Firuzla gündü-gündən uzaqlaşmağımızdan, elmi rəhbərimi neçin sevmədiyimdən, müzakirədə ona ağzımdan çıxanı dediyimdən və başqa-başqa bu kimi şeylərdən. Ona heç bir dəxli olmayan şeylərdən. Niyə mən bunları məhz ona danışardım? Özüm də bilmirəm. Amma özümü saxlaya da bilmirdim.

Birdən özümə gəldim. Tələsik onunla xudafizləşib dəstəyi asdım.

Evimə tərəf addımlaya-addımlaya düşünürdüm. Düşünürdüm ki, bunu kimə danışsam inanmaz. Doğrudan da tanımadığın, üzünü belə görmədiyini adama qəlbini necə açmaq olar. Mən onun haqqında nə bilirdim? heç nə. Bircə onu bilirdim ki, kecələr o, radio dinləməyi sevir, qonşusu isə pianoda qamma çalır.

Bu hekayənin iştirakçılarından biri - telefondur. Mən telefon haqqında bir neçə kəlmə demək istəyirəm. Son vaxtlar mən telefonlar barəsində çox düşünürdüm: onlar mənə qəribə və müxtəlif cür görünürdülər. Bizim laboratoriya müdirimizin otağında - masanın üstündə qara bir telefon aparatı var. Hər dəfə bu aparata baxanda mənə elə gəlirdi ki, onun xətti dinamik məftilinə

oxşayır. Müdirin daima nigaran, daima təlaşlı, qorxu çəkən gözlərinə baxanda mənə elə gəlirdi ki, bu telefonu onun otağına gec partlayan mina kimi qoyublar. O hər zəngdən, hər hərəkətdən diksinirdi. Yəqin ona elə gəlirdi ki, bu mina - telefon hər dəqiqə bəd bir xəbərlə partlaya bilər. Bir gün zəng eləyib ona deyəcəklər ki, səni işdən çıxarıblar, yaxud arvadın qaçıb...

Kanselyariyamızda da telefon vardı. Amma diski rəqəmsiz, bağlı, qara bir dairə idi, elə bil möhürlənmişdi. Mənə elə gəlirdi ki, bu telefon təkərsiz maşın, ünvansız məktub kimi köməksiz və acizdir. O, sanki mütiliyin, asılılığın, passivliyin, təşəbbüslüylüyün rəmzi idi - sənə zəng vura bilərlər, amma sən heç kəsə zəng vura bilmirsən. Bu tipli telefonların müqabilində telefon avtomatlar da mövcud idi. Telefon avtomatlar disksiz telefonların tam əksi idi. Sən zəng edə bilmirsən, amma sənə cavab verə bilərlər. Zəng elə ağzına gələni de, lap söy, kim səni tapacaq? Telefon avtomatlar - cəzasızlığın, məsuliyyətsizliyin, özbaşınalığın rəmzi idi. Onların üstünlüyü bombardmançı təyyarənin silahsız gəmi üzərindəki üstünlüyünə oxşayırdı.

Bilsəniz evimdə telefon olmamasına nə qədər hayıfılanırdım. Əlimə keçən iki qəpikləri Hacı Qara kimi xəsisliklə yığır, gizlədirdim. Tanış-bilişdən iki qəpik toplayırdım, imkan düşsən kimi ayrı pulu xırdalayıb iki qəpiklik alırdım.

Hər gecə ona zəng eləyirdim. Həmişə də gec zəng eləyirdim. Bu, vərdiş və adət halını almışdı. Bu söhbətlərə alışırdım - onun bir az yorğun, bir az istehzalı, bir az kədərli səsinə, divar dalından eşidilən yeknəsəq qammalara, radionun güclə sezilən nəfəsinə, təyyarə uğultusuyla dolu pauzalara. Mən indi onun haqqında bəzi şeyləri öyrənmişdim, amma çox az şey. Bilirdim ki, adı Mədinədir, tək yaşayır. Bilirdim ki, gözləri qonurdu, çəkməsinin nömrəsi otuz beşdir. Bundan artıq heç nə bilmirdim.

Bir dəfə soruşdum:

- Neçə yaşındasınız?

- Eh, qoca qarıyam, nəvələrim, nəticələrim var, - dedi və mən onun cavan səsinə duydum ki, məni dolayır. Və bir də bildim ki, nə yaşından danışmaq istəyir, nə işindən, nə də ailə vəziyyətindən. Mən də inad edib soruşurdum. O özü də bu barədə məndən bir şey soruşmurdu, amma bilirdi ki, iyirmi doqquz yaşım var, subayam, elmi idarədə işləyirəm. Bircə adı bilmirdi. Nədənə ona əsil adı deyil, başqa ad demişdim: Rüstəm. Niyə? Bilmirəm. Bəlkə onun da əsil adı Mədinə deyildi, başqa idi.

- Axı biz haçan görüşəcəyik?

- Neylirsiz görüşməyi? - dedi. - Bəyəm belə pisdiz? Sizi bilmirəm, amma mənimçün bu telefon söhbətləri çox xoşdur. Həyatıma nə isə təzə bir şey gətirir. Mənə xoşdur ki, müəyyən saatlarda zəng gözləyirəm. Zəng eləyən adamı heç tanımıram, üzünü də görməmişəm, ona görə də onunla açıq danışa bilərəm, o da ürəyindəkiləri mənə deyə bilər. Məni heç vaxt görməyib, heç təsəvvür də eləmir ki, necəyəm. Məgər bu pisdiz?! Görüşərik, bir-birimizi bəyənmərik, hər şey də pozulub gedər. Əgər bir-birimizi bəyənsək belə yenə hər şey dəyişər, adiləşər, bayağılaşar. Gəlin əlaqələrimizi elə bu şəkildə saxlayaq. İnandırıram sizi, bu, daha yaxşıdır. Ondansa işinizdən danışın. O məsələ necə oldu? Davanızı deyirəm? Ötüşdü?

- Yox. Ərizə vermişəm, gedirəm ordan.

- Hara?

- Hələ bilmirəm. Siz nə məsləhət görürsünüz?

O, cavab vermədi və mən təyyarə uğultusunu eşitdim.

Yeni ili Firuzgildə qarşılayırdıq. Təzə bəylə gəlin - Rasimlə Fəridə də gəlmişdilər. On ikiyə on dəqiqə qalmış masanın arxasına keçdik. Masanı Firuzun arvadı, başqa arvadların iştirakıyla çox yaraşılıq düzəltdilmişdilər. Mən hamıdan keç gəlmişdim, soyuq idi, qarlı-çovğunlu küçədən sonra evin istisi, işığı adama daha xoş gəlirdi.

Saat on ikini vurdu, bir-birimizi qucaqlayıb öpdük, hamıya, hamıya xoşbəxtlik, səadət arzuladıq və Firuz dedi ki, bu il tarixi il olacaq - Seymur evlənəcək. Biz bir qədər də içdik və Firuz məni kənara çəkdi. O, axşamdan içmişdi, lap dəm idi və qədəhin böyründən tutub tək bir mənim sağlığıma tost deyirdi. Özünü də ancaq mənə deyirdi.

- İçirəm sənə sağlığını. Həmişə belə olasan. Mərd, prinsipial, amma bir az da ülfətli, qılıqlı, rəftarlı. Həyata açıq gözlə baxasan. Bilirəm ürəyində mənə gülürsən, bəlkə də nifrət edirsən. Elə bilirəm ki, mən də bax bütün bunlardan - o par-par parıldayan təzə mebelini göstərdi, - ya da Səmayənin şubasından ötrü mənlüyümü satmışam. Yox. Mən heç bir vaxt vicdanımın əleyhinə getməyəm, heç vədə elə söz demərəm ki, vicdanım onu qəbul eləməsin. Buna əmin ola bilərsiniz. Amma... - o, pauza verdi, - amma gərək adamın ağı başında olsun. Xoruz kimi atılmasın hər dəqiqə ortalığa. Elə yer var gərək çəkilərsən, güzəştə gedərsən, elə yer də var ki, gərək qabarasan, sözünün üstündə möhkəm dayanasan. Bəzi xırda işlərdə güzəştə getmək lazımdır ki, böyük işlərdə ketməyərsən.

- Bəlkə də sən haqlısan. Amma mənimçün bu haqq-hesab çox qəliz məsələdir, burda geri çəkil, orda irəli çıx, mən belə idmandan baş çıxara bilmirəm.

O, əlini yellədi:

- Ay-hay. Yaxşı, gəl içək. Yeni ildən harda işləyəcəksən?

- Qəzetdə, - dedim. - Dünəndən əmrim verilib.

- Özün bilən yaxşıdır, amma məndən soruşsan nahaq getdin.

O, royala arxasına keçdi, çalmağa başladı, arvadı da oxudu. Bizim radionun son mahnılarından biri idi. Birdən mənim yadıma qammalar, sonra nsə radio düşdü.

- Tost demək istəyirəm, - dedim.

Hamı təəccüblə mənə baxdı, bilirdilər ki, mən heç vaxt tost-zad deyən deyiləm.

- Bax, biz hamımız burdayıq, bir yerdə, keşimiz də sazdır. Gəlin amma fikirləşək gərək bu axşam tək qalanlar neyləyir? Məsələn, növbətçilər, yol baxıcıları.

- Kim, kim? - deyə ordan-burdan səsləndilər.

- Yol baxıcıları deyirəm. Bəli, o yol baxıcıları ki, qatarların cədvəlini əzbər bilir, tərə-tənha daxmalarından keçə vaxtı, qarda-çovğunda yola çıxıb qatarları ötürürlər.

Rasim:

- Dinməyin, deyəsən aşnamız dəmdir, - Hamı bərkdən gülüşdü. Firuz tez mənə baxdı və ayağa durdu:

- Dayanın, dayanın, - dedi. - Deyəsən xətrinə dəydi. Xahiş edirəm gülməyəsiz, məsələ ciddidir. Deməli, yol baxıcılarının sağlığına, eləmi Seymur?

Hamı qədəhləri qaldırdı.

- Yox, - dedim, - mən yol baxıcılarının sağlığına demək istəmirdim. Sözümlü ağızda qoyduz. Mən başqa bir adamın sağlığına içmək istəyirdim və bax, əgər dolayıb eləsəz, məndən inciməyin.

- Pah atonnan. Yaxşı, de gəlsin...

- Mən bir adamın, bir tək-tənha, yalnız adamın sağlığına içmək istəyirəm. İndi o, oturub radionun qabağında. O, bütün radiostansnyaların proqramını, cədvəlini bilir. Yol baxıcısı qatarların qarşısına çıxan kimi o da efirdəki konsertlərin qabağına çıxır. Bütün dünya onun otağındadır, bütün bu dünyayla birlikdə o necə təkdir...

Mən bir qurtuma qədəhi başıma çəkdim.

Hamı səssiz-səmirsiz içdi, təəccüblə baxışdı, amma bir şey demədi. Bir azdan sonra isə başqa şeylərdən danışmağa başladılar.

Mən dəhlizə çıxdım, nömrəni yığdım və dinləməyə başladım. Dəstək susurdu. «Bu da sənə yol gözetçin - deyə düşündüm. - Nahaq sən onun dərini çəkirsən. O da yəqin hardasa yeni ili qarşılıyır. Niyə də qarşılamaşın axı?»

Sonra mən yenə zəng elədim. İstədim ki, yeni ilini Moskva vaxtıyla təbrik eləyəm. Cavab çıxmadı, bir saatdan sonra yenə zəng elədim, Praqa vaxtıyla yeni ilini təbrik etmək istədim, yenə hay vermədi. Bir saat da keçdi, yenə zəng elədim. Hansı vaxtla yeni il idi bilmirəm, bəlkə Qrinviç vaxtıyla.

Nəhayət, səhər altının yarısında, küçədəki avtomatdan zəng eləyəndə cavab çıxdı.

- Sizi Atlantik yeni ililə təbrik edirəm, - dedim. Yəqii ki, nə demək istədiyimi başa düşmədi, mən də izah eləmədim.

- Sizsiz? İndicə girmişəm qapıdan.

- Bilirəm. Bütün gecəni sizə zəng vurmuşam.

- Rəfiqəmgildəydim.

- Dəxli yoxdur, - dedim, -yeni ildə mən sizə vacib bir şey demək istəyirəm. Mən sizi sevirəm. Özü də dəliçəsinə sevirəm.

- Belə de. - O güldü. - Əcəb şad xəbərdir. Yeni il pis başlamır.

- Siz mənim əzizim, gözümün işığısınız, bilmirəm hansı sözləri demək lazımdır, amma mən heç kəsi belə sevməmişəm. Bilirəm, sizə gülməli gəlir, axı biz heç bir-birimizi görməmişik. Amma neyləmək, bu belədir ki, var. Mən sizsiz yaşaya bilmərəm.

- Daha doğrusu, mənim telefonumsuz, - dedi. - Bilirəm, bu sözlər havayı söhbətdir, amma hər halda onları eşitmək xoşdur.

İlk dəfə idi ki, bizim söhbətimizi qammalar müşayiət etmirdi. Səhər açılırdı. Mən vaxtilə musiqi məktəbində oxuduğuma görə ağıma belə bir bənzətmə gəldi - həyatın xromotik qamması - ağ və qara pərdələrin - gündüzlərin və gecələrin, yaxşı, işıqlı günlərin və pis, qaranlıq günlərin ardıcılığı...

- Mən sizi haçan görəcəm axı? Amma siz düz deyirsiniz, görüşməyə. Bu məhəbbətin ən gözəl formasıdır, bir-birimizə telefon xətləriylə bağlanmışıq. Gözəl əlaqədir.

- Birtərəfli əlaqədir, - dedi, - o, mənada ki, mənə zəng edə bilərsiniz, amma mən sizə yox.

- Bəli, ona görə də mən sizi görməliyəm. Ünvanınızı deyin bu saatca gəlim ora.

- Xahiş edirəm sizdən, dedi və səsində ağrı duydum.

Xahiş edirəm bu sevinci məndən almayın. Belə təklifi mənə çoxları edir. Siz də etsəz, sizinlə də salam-kalamım kəsiləcək, - susdu, sonra əlavə etdi, - amma sizə mən çox isnişmişəm. Siz ilk adamsınız ki, ərimin ölümündən sonra özümə yaxın, məhrəm bilirəm.

Yanvarın ikisində təzə işimə gəldim. Bütün günü böyük bir materialı redaktə etdim, işin axırına yaxın makinaçıya verdim. Dedim ki, mütləq səhərə hazır edin. Kanselyariyanın qabağında böyük bir siyahı asılmışdı - işçilərin fəmiliaları və telefon nəmrləri. Mən gözücü bu siyahıya nəzər saldım və birdən diksindim - elə bil tanımadığım adamlar içində tanış bir sifət görmüşdüm.

- Vəlizadə kimdir? - deyə xəbər aldım.

- Bizim makinaçıdır. İndicə material verdiz e, ona... Nədir ki?

Mən pəncərədən baxdım. Qonur gözlü makinaçı pilləkənlərlə aşağı düşürdü. Dikdaban çəkmələri - tuk-tuk-tuk, - pilləkəndə səslənirdi və mən bilirdim ki, onun çəkməsinin nömrəsi otuz beşdir.

Bu, lap nağıla oxşayırdı. Tale bizi bir idarədə rastlaşdırmışdı, amma o hələ bu barədə bir şey bilmirdi. İndi o, makinasında mənim verdiyim böyük materialı yazarkən heç ağına da gətirmir ki, bu materialı ona mən vermişəm, yəni, bilir ki, mən vermişəm, amma bilmir ki, mən oyam, yox, daha doğrusu, necə deyim, mən - mənəm.

Mən özümü saxlaya bilmirdim, bu yeniliyi ona çatdırmaq istəyirdim, avtomatdan ona zəng elədim. İlk dəfə belə erkən zəng vururdum və telefon susurdu. «Zərər yoxdur, həmişəki vaxt zəng edərəm, qoy sürpriz olsun».

Gecə ona zəng vurdum.

- Salam. İki saat bundan qabaq sizə zəng eləmişdim.

- Belə tez niyə? Rəfiqəmgildə idim. Əlimdə işim vardı, onlarda işləyirdim.

Gülüşümü güclə boğaraq:

- Nə işdi ki? - deyə soruşdum.

- Evə iş götürmüşəm. Təzə müdirimizin tapşırığıdır.

- Təzə müdir?

- Hə, bu gün idarəmizə təzə şöbə müdiri gəlib.

- Yox əşi, - mən yenə də gülməkdən özümü küclə saxlayırdım, Hə, necədir təzə şöbə müdiriniz?

- Nə deyim vallah. Nə isə məni açmadı. Çox təkəbbürlüdür. Düzdür, ilk təəssüratla çətindir demək, amma, hər halda...

Mən quruyub qaldım. Bu variant heç mənim ağıma gəlmirdi.

- Niyə xoşunuza gəlməyib ki?

- Əşi, heç, birinci təəssürat çox vaxt səhv olur. Bəlkə də yaxşı adamdır. hər halda özünü belə tox tutur. Hündür, göyçək oğlandır. Sifəti də gözəldir, amma bir az forsludur deyəsən... Adama elə bil yuxarıdan aşağı baxır. Danışanda da belə əmrlə danışır: sabaha çap eləyin.

İlk dəfə olaraq o öz peşəsi haqqında ağızından söz qaçırdı. Amma mən bu sözdən yapışıb, onun peşəsini soruşmadım, axı onsuz da bilirdim.

- Bəs sizin işiniz nə oldu? - deyə soruşdu. - Təzə işə düzəldiniz?

Onda mənim ağıma da gəlmədi ki, qərribə bir oyun başlayıram, amma ani olaraq hansı daxili qüvvəsə məni saxladı və belə cavab verdim:

- Yox, bilirsiniz, fikrimi dəyişdim. Köhnə yerimdə qaldım.

Səhərsə ilk dəfə Mədinəni, mənim Mədinəmi gördüm. Yəni dünən də görmüşdüm onu. Amma dünən bu sifət başqa sifətlərdən biri idi, xoş, yapışıqlı bir sifət idi, amma xüsusi bir şeylə ayrılırlarından fərqlənmirdi. Adı bir sifət... Bəlkə hətta ona gözəl də demək olardı, amma nə isə solğun, tutqun bir gözəllik idi bu. Bütün bunlar dünən idi.

Bu gün isə hər şey bambaşqa idi. Onun çap etdiyi kağızlara baxa-baxa oğrun-oğrun özünə də nəzər salırdım. Onun mənə yad olan zahiri görünüşüylə bu qədər yaxın, doğma məhrəm səsi arasında, real varlığıyla telefon varlığı arasında bir ahəng, uyğunluq axtarırdım.

Mən onunla çox mehriban, həssaslıqla davranırdım və çox maraqlanırdım görüm o bu dəyişikliyi duyurmu?

Bunu bilmək üçün axşamı gözləyirdim. Telefon saatını.

- Deyirdim də sizə, ilk təəssürat çox vaxt aldadıcı olur. Sən demə belə mehriban, belə həssas adammış ki...

- İkinci təəssürata da çox inanmayın. O da aldadıcı ola bilər.

- Yox, yox, dünən onun gözlərinin içinə baxa bilməmişdim. Bu gün baxdım - «görəsən haçan baxıb ki, mən sezməmişəm», - deyə düşündüm. - Bilirsiniz gözləri nə təmizdir, ağıllıdır.

- Qısqanıram sizi ha, - dedim.

Bu oyun belə başladı. Mən artıq bu oyunun qaydalarını da bilirdim. O isə hər şeydən bixəbər idi.

Artıq mən heç bir şey edə bilməzdim. hadisələr mənim nəzarətimdən, ixtiyarımdan çıxmışdı. Poçt qutusuna atdığı məktub kimi.

Bu oyunun öz çətinlikləri vardı. Gərək bütün sözlərini, ifadə, düşüncə tərzini dəyişdirəydin. Telefonda bir adam olaydın, işdə başqa. Hərəsinin də öz aləmi, öz davranışı, öz psixologiyası.

İşdə mən tamam başqa adam idim. Xeyirxah, amma arada pərdə saxlayan, bir qədər özünü çəkən. Telefonla o mənə mənim barəmdə danışdı, hər hərəkətimi, hər addımı, üzümün hər ifadəsini təhlil edirdi. Çox vaxt söhbəti mən özüm salırdım, amma axır vaxtlar hiss edirdim ki, mənim söz açmağıma heç ehtiyac qalmır. O özü hıvəslə Seymur müəllimdən danışır. Rüstəmlə uzun-uzadı telefon söhbətləri zamanı danışır. Amma Seymurla heç vaxt Rüstəm barəsində danışmırdı. Ümumiyyətlə, onun telefon həyatı haqqında heç kəsin təsəvvürü yox idi. Mən bilmirdim sevinim buna, ya kədərlənim. Bəzən mənə elə kəlirdi ki, onun bu barədə heç kəslə danışmamasına səbəb tam bir laqeydliyi, biganəliyidir. Bəzən də əksinə düşünürdüm. Düşünürdüm ki, o bunu ən titrək, ən əziz, ən sirli bir hiss kimi gizlədir, heç kəsə açmaq istəmir. Qərribə şey idi - elə bil duyğularım qatmaqarışıq düşmüşdü. Təsəvvür edin, Seymur kimi mən onu telefon həyatına qısqanırdım. Gecə telefon söhbətlərində isə məni - Rüstəmi onun Seymur haqqında uzun-uzadı söhbətləri əsəbiləşdirirdi.

Bir dəfə ona:

- Gəlin, - dedim, - bir-birimizə «sən» deyək. Axı çoxdan tanışlıq.

- Yaxşı, gəl, - deyə telefonda cavab eşitdim.

- Sağ ol, gecən xeyrə qalsın, - dedim və uşaq kimi sevindim ki, indi Mədinə mənimlə «sən» deyə, onunla isə «Siz deyə danışır.

Birdən ağılıma gəldi ki, ilk dəfə özüm haqqında, özümün ikinci «Məni» haqqında özgə bir şəxs kimi düşünürəm.

- Mənə elə gəlir ki, sən bir balaca ondan gəirsən?

- Nə bilirsən? - deyə işvəylə cavab verdi, - bəlkə o məndən bir balaca kəsir.

Mən hirsə dəstəyi asdım. Üç gün ona zəng eləmədim.

İşdə isə o gün həvəslə mırt vururduq. İdarənin köhnə işçilərindən biri mənə yanaşdı:

- Əbəs yerə özünü yorma, - dedi və gülümsündü, hələ heç kəs bizim bu balaca xanımın qəlbini fəth eləyə bilməyib.

Hər üçümüz güldük, Mədinə gedəndən sonra müsahibim dedi:

- Rahibə kimi bir şeydir. Heç kəs onun ürəyinə yol tapa bilmir. Vəfalı arvad imiş. Əri neçə il bundan qabaq həlak olub.

Öyrəndim ki, əri təyyarəçi imiş, göydə həlak olub.

O gün işdən gec çıxmışdım. Qapıdan çıxanda eşitdim ki, Mədinə makinada nə işə yazır. Onun uzun nazik barmaqları vardı və o, makinada yazanda adama elə gəlirdi ki, pianoda çalır.

Gecə ona zəng elədim.

- Salam.

- Salam. Deməli, sənin özündən çıxmağın da varmış. O gün niyə dəstəyi çırpdın? Sənin açığına bu gün Seymur məni evə ötürdü.

- Necə? - deyə mən təəccüblə soruşdum və təəccübümün səmimiyyətinə inana bilərsiniz.

- Elə, işim çox idi. Gec çıxdım. O da məni ötürdü. Çünki mərifətli adamdır.

«Daha doğrusu, mərifətsiz, gicin biridir» - deyə düşündüm. Kül ağılıma, elə gec qalmışdı, mən də vidalaşmış getdim, fikrimə gəlmədi ki, ötürüm».

Ancaq mən başqa şeyi də anlamışdım. Başa düşmüşdüm ki, onu ötürmək istəsəm, Yox deməz, hətta bəlkə ona xoş gələr. Bəlkə də acıqla deyirdi, telefonu çırpdığı üçün məni - Rüstəmi hirsəndirmək üçün deyirdi. - Deməli, o mənə - telefon tanışına da laqeyd, biganə deyildi. Ancaq bunu necə biləsən? Bunu bir vaxt bilə biləcəyəmmi? Gümanlar, fərziyyələr nəində çaşmış qalmışdım. Amma bircə şeyi dəqiq dərk etmişdim və odur ki, gələn səfər o işdən gec çıxanda nə etmək lazım olduğunu bilirdim.

Biz gediş-gəlişi azalmış adamları seyrəlmiş küçələrlə keçirdik və mən ondan soruşdum:

- Bəs işiniz olmayanda axşamlar neyləyirsiniz?

- Evdə otururam, - dedi.

- Elə tək-tənha oturursunuz evdə?

- Bəli, nədir ki?.. Oxuyuram, radioya qulaq asıram.

Görəsən radio haqqında danışdıqlarını indi də danışacaqmı? Amma tamam başqa məsələdən söz saldı və mən bunun üçün ona minnətdar idim.

- Bu da mənim pəncərəm, - deyə üçüncü mərtəbəni göstərdi.

- Bəlkə pilləkən qaranlıqdır, qoyun sizi yuxarıya çıxarsın.

- Yox, - dedi.

Amma mən geri çəkilmək istəmirdim,

- Bəlkə məni evinizə dəvət edəsiniz?

- Məmnuniyyətlə. Amma indi gecdir, - o, saatına baxdı və mən hiss elədim ki, əsəbiləşir.

- Gecdir? Siz belə tezdən yatırsınız?

- Yox, amma... - o, narahat idi, söz tapa bilmirdi.

- Yaxşı, indi ki, mənə bir stəkan çay vermək istəmirsiniz, gəlin bir az da gəzişək, hava alağ.

O dinmədi. Biz bir neçə dəfə onların evlərinin başına hərləndik. Mən yaman getmək istəyirdim onun evinə. Telefon söhbətlərindən mənə bu qədər tanış olan bu ala-ışığı mənzili, radionu, yumşaq kürsünü görmək istəyirdim. Bəlkə də o gün mənə evinə dəvət etsəydi, hər şeyi ona deyəcəkdim.

Ancaq dəhliz qapısının qarşısında ayrılarkən o, əlini tələsik mənə uzatdı.

- Yaxşı, hələlik Seymur müəllim. Çox sağ olun. Gecəniz xeyrə qalsın.

Gülümsündü, cəld çevrilib qaçdı.

Mən onun addım səslərini dinləyirdim və birdən hər şeyi başa düşdüm. Başa düşdüm ki, o niyə tələsir, əsəbiləşir, tez-tez saata baxırdı. O, telefon zənginə gecikməkdən qorxurdu. Mənim zəngimə.

Bir neçə gündən sonra bizim məsul katib istehsalat müşavirəsində axmaq bir çıxış elədi. Mən söz aldım və onu birtəhər elədim. O mənə cavab vermədi və birdən mənim yazığım gəldi bu kişiyyə. Neçə ildir qəzetdə işləyir, yəqin hələ heç kəs onunla bu tonda danışmayıb. Özü də adam içində.

Müşavirədən sonra mən özümü narahat hiss elədim, əvvəla ona görə ki, tamamilə haqlı deyildim, ikincisi ona görə ki, Firuzun məsləhətlərini xatırladım, üçüncüsü də ona görə ki, bu işdən də getmək istəməyirdim. Axı Mədinə burda işləyirdi. Nə isə məsul katibin otağına getdim, üzrxahlıq elədim.

Gecə Mədinəyə zəng eləyəndə bilirdim nədən danışacaq.

- Bilirsən, Rüstəm, - onun səsinə bir canlanma, həvəs vardı, - bizim Seymur bilirsən neçə mərd adamdır. Bu gün mən olmamışam, amma hamı danışır ki, müşavirədə durub məsul katibi birtəhər eləyib. Yaş yuyub, quru sərib. Ağzından çıxanı deyib. Bilirsən, hamı bundan danışır. Axı hələ indiyə kimi onun bir sözünü iki eləyən olmayıb. Özü də bu qədər adamın içində kişini biabır eləyəsən.

- Bilirəm, - dedim, - bu tipdə adamları mən yaxşı tanıyıram. İclaslarda alovlu nntqlər deyirlər, adamların içində basıb - kəsirlər, amma sonra təklikdə kedib üzr istəyirlər. Yəqin sənəin Seymurun da iclasdan çıxıb gedib o kişinin yanına, şahidsiz-zadsız yıxılıb ayağına, başlayıb yalvarmağa.

O, kədərli səslə:

- Axı belə niyə danışsan? - dedi. - Niyə sən onu sevmirsən?

- Ona görə ki, sən onu sevirən. Mən də səni sevirəm.

- Çox gözəl. Hamımız bir-birimizi sevak də.

- Əlbəttə, sən zarafat elə. Bəla ondadır ki, onunla sən görüşürsən, üzbəüz danışsan, kinoya gedirsən.

- Kinoya? Nə bilirsən ki, onunla kinoya gedirəm.

- Niyə də getməyəsən?

O güldü. Görünür bu fikir ona xoş idi.

- Mənimlə isə ancaq telefonla əlaqə saxlayırsan.

- Axı biz səninlə danışıbmışdıq.

- Sən mənim haqqımda ona bir şey demisən?

- Nə danışırsan? Mən bu barədə heç kimə, heç vaxt bir kəlmə də deməyəcəyəm. Mənimçün bu, necə deyim, - o bir an susdu, söz axtardı, - müqəddəs bir şeydir.

Səhərisi günü biz onunla kinoya getmişdik. Film sınaqçı pilotlar haqqında idi və Mədinə qəhərlənmişdi. Bəlkə buna görə onda qəlbini boşaltmaq ehtiyacı vardı və biz bulvarla evə qayıdarkən o mənə həlak olmuş ərindən danışdı. Deyirdi ki, bizim bütün ömrümüz göydə keçdi. Göydə tanış olduq. O pilot idi, mən adicə sərnəşin. Sonra mən stüardessa işləməyə başladım ki, həmişə onunla olum. Evləndik. Bakıdan - Moskvaya, Moskvadan - Bakıya uçurduq və təyyarədə xəlvət guşə tapıb öpüşürdük. Sonra boynuma uşaq düşdü, məzuniyyətə çıxdım. Axırını dənizə onu trapa qədər ötürdüm.

Ayrılanda onların dodaqları arasında məsafə yox idi, amma bilmirdilər ki, bu məsafə həyatla ölüm arasındakı məsafədir. Əbədi göylə, onun heç bir vaxt qayıtmayacağı əbədi göylə - yer arasında, Mədinənin onu daim gözləyəcəyi yer arasındakı məsafə.

Təyyarə yerindən tərənəndə Mədinə onun arxasınca su atdı. Yəqin aviasiya tarixində ilk dəfə idi ki, müasir hava laynerinin ardınca, min il bundan qabaqki adət üzrə su atırdılar. Sonra o, göyə qalxdı. Sonra yağış yağdı.

Mədinə ayaq saxladı, nəyəsə qulaq verməyə başladı. Bir qədərdən sonra bu uğultunu mən də eşitdim və başa düşdüm ki, o bu səsi hamıdan qabaq eşidir. Biz göydə hərəkət edən rəngbərəng işıqlara baxırdıq və Mədinə dedi:

- Onun qəbri ordadır. Arvadlar ərinin qəbri üstə qəbiristanlığa gedir, mən də göyə baxıram.

Sonra Mədinə mənə danışdı ki, bəzən axşamlar aerodroma gedir, elə belə bir kənardə dayanır, düşən, qalxan təyyarələrə tamaşa edir. Sonra dedi ki, uşaq da ölü doğuldu, ərinin bu yadigarı da qalmadı.

Mən əlimi onun üzünə çəkib yanaqlarındakı göz yaşlarını sildim, sonra dəli kimi onu öpməyə başladım.

O:

- Yox, yox, yox, lazım deyil, - deyirdi və mən hiss edirdim ki, get-gedə o bu sözləri daha böyük çətinliklə deyir.

Mən onu ötürdüm və dərhal zəng elədim.

Səsi həyəcanlı və hətta bir qədər şən idi və mənim bütün romantiklərə - havada, yerdə, dənizdə həlak olmuş bütün biçarələrə yazığım gəlirdi.

- Bilirsən, - dedim. - İndi işdə də onunla «sən» deyər danışırıdım, - dünən biz ayrılan kimi sənə zəng elədim, telefonun məşğul idi. Gecənin o vaxtında kiminlə danışırıdın belə?

Mən heç gözləməzdim. Onun rəngi qaçdı, sifəti gərginləşdi. Amma tez özünü ələ aldı və dedi:

- Yəqin ayrı yerə düşmüşsən. Mən gələnin kimi yatdım...

- Dünən səni yuxumda görmüşəm.

- Qəribədir, həyatda heç bir vaxt görmədiyim adamı yuxuda neçə görmək olar?

- Səsini görmüşdüm yuxuda. Bir də «Nərinqa» radionu.

- «Nərinqa»-ni yenə təsəvvür edə bilərəm, amma səsimi necə görmüşsən, heç ağıma sığışdırıb bilmirəm. Səncə, mən necəyəm? heç məni təsəvvür edə bilirsənmi?

- Əlbəttə. Hündür boylu, uzun qıçlı, uzun saçlı - mən onun əsil görkəminə uyğun olmayan şeyləri deyirdim.

- Afərin sənə, - dedi. - Lap düz təsəvvür edirsən. İndi mən hər gecə sənin yuxuna girəcəyəm.

- Yəqin sən tək mənim yuxuma girmirsən...

- Yenə başladın?

- Yox, bilirsən, deyirlər Məhin Banu hər gecə yüz kişinin yuxusuna girmiş. Sənin tiracın neçədir?

- Mən bircə nüsxəyəm və ancaq sənin yuxuna girirəm. Sən mənim gözümlə işləyirsən.

- Hədsiz dərəcədə minnətdaram.

- Bura bax, gözümlə işığı, bir məsələni sənəylə məsləhətləşmək istəyirəm. Amma, xahiş edirəm, özündən çıxma, hay-küy salma, telefonu da atma.

Mən bu söhbəti üç gündü gözləyirdim. Üç gündü təəccüblənirdim ki, niyə bu barədə danışmırsan.

- Qulaq as. Amma əvvəl yanına gətir validol qoy.

- Yaxşı, ürəyimi çəkmə.

- Yaxşı. Üç gün bundan qabaq Seymur mənə təklif elədi ki, ona ərə gedim. Ürəyin getmədi ki?

- Yox, - dedim. - Nə cavab verdin ona?

- Hələ heç bir cavab verməmişəm. Sənəylə məsləhətləşmək istəyirəm. Axı sən mənim ən yaxşı, ən əziz dostumsan. Ən əziz adamımsan.

«Qadın psixologiyası qəribədir. Başqasına aşiq olan kimi sən ən yaxşı dost, ən yaxın adam olursan».

- Lazım deyil - dedim və ən qəribəsi bu idi ki, mən səmimi deyirdim. - heç kəsə getmə. Ya da mənə gəl. Mən səni sevirəm. Ay allah, kaş telefonla evlənmək olaydı.

O qəhqəhə çəkdi. Bir qədər əsəbi və süni gülürdü.

- Ağillı oğlan ol. Axı sən hələ lap balaca uşaqsan.

- Mən? Nə bilirsən, sən ki, məni görməmişən.

- Mən hiss edirəm. Hər şeydən hiss edirəm, sənin səsindən, xasiyyətindən, mənə əlaqəndən. Yalvarıram sənə, həmişə belə qal, böyüməyə tələsmə.

- Nə bilirsən, bəlkə mən sənin Seymurundan böyüyəm.

- Yox, yox əzizim. Qadın hissləri heç vaxt aldatmır. Bu lap məzhəkəyə oxşayırdı, amma mənim gülməyə həvəsim yox idi. Nə isə doğrudan da ağrı, kədər, intizar duyurdum.

- Lazım deyil, Mədinə, - deyirdim. - Bəs mən nə edəcəm? Axı ərin icazə verməyəcək ki, gecə sənə zəng vurum.

- Fikirləşib bir şey tapırıq. Axı telefon əlaqəsi xəyanət deyil, günah deyil. O vaxta sənin də evində telefon olacaq, mən özüm sənə zəng eləyəcəm.

Axı ona necə başa salaydım ki, bu heç bir vaxt mümkün olmayacaq.

- Məni başa düş, - deyirdi, səsi ciddi və kədərli idi, - bax, - siz kişilər hərdən təkliddən, tənhalıqdan şikayətlənirsiniz. Mənim lap gülməyim tutur, çünki siz əsil təkliyin nə demək olduğunu heç vaxt başa düşə bilməzsiniz. Elə təklik ki, onu yalnız qadın başa düşə bilər. Gecə ayılırsan, divarlar üstünə gəlir... nə isə, qəmli şeylərdən danışmayaq. Sən nə desən, onu edəcəm. İstəyirsən yox deyim.

Mən ona nə deyə bilərdim? O susdu, sonra mən təyyarə uğultusu eşitdim və başa düşdüm ki, bu özü elə cavabdır. Heç bir vaxt bizim heç birimiz - nə mən - Rüstəm, nə də mən - Seymur onun həlak olmuş ərinin yerini tuta bilməyəcəyik.

O axşam işdən sonra ilk dəfə məni evinə dəvət etdi. Mən dəhlizi və mərtəbəni bilirdim, amma mənzil qapısını tanımırdım. Qaranlıqda başqa qapını döydüm. Açıq olmadı. Kibrit çəkdim və qapının üstündə not vərəqində yazılmış «Açar qonşudadır» sözlərini oxudum. Not kağızını görəndə kimi qammalar yadıma düşdü və bildim ki, qapını çaşdırmışam. Çönüb qarşıdakı qapını döydüm.

«Nərinqa» radiosu, yumşaq kürsü, torşer - hər şey eynilə mən təsəvvür elədiyim kimi idi.

- Bu saat, Seymur, sənə əntiqə musiqi tutacam, - dedi. - Sən qulaq as, mən də çay qoyum.

Sonra mən onu öpürdüm, qucaqlayırdım, oxşayırdım. Hiss edirdim ki, ona qadınlığı xoş və çətin bir ağrıyla qayıdır. Divar dalında lap yaxınlıqda qamma çalmağa başladılar, birdən o mənim əllərimin arasından çıxdı və nəyəsə qulaq asmağa başladı. Mən də dinləyirdim. Bilirdim ki, bir neçə saniyədən sonra mən də bu uğultunu - təyyarə uğultusunu eşidəcəyəm. Amma heç bir

töyyarə - filan yox idi. Birdən başa düşdüm ki, Mədinə nəyə qulaq verir. Mədinə telefonu dinləyirdi. Bu vaxtlar o zəng edərdi.

- O, - yəni mən.

Bilirdim ki, o daha zəng eləməyəcək, daha heç bir vaxt zəng eləməyəcək, amma bir an mən də şübhələndim, mən də gözlədim və mən də möcüzə arzuladım - istədim, telefon səslənsin.

Telefon susmuşdu.

1967

Qırmızı Limuzin

Yeddi tƏpƏli ŐəhrimdƏ
İtirdim qƏnƏƏ gƏlƏmƏ
NƏ dƏ dŐŐŐn mƏk ƏlƏmƏ
NƏ ƏlƏm dƏn qƏrx mƏq Əyİb.
Nazim HikmƏt

O, qƏfilcƏn dayandı. Ətrafa boylandı. Buralar ona hƏm tanİŐ gƏlirdi, hƏm dƏ bu dar kŐƏnİ sanki ilk dƏfƏ gƏrƏrdƏ. Bir ya ikimƏrtƏbƏli evlƏr, sƏliqƏsiz hƏyƏtlƏrin qarİŐıq qoxularİ, sal divara dirƏnƏn kor dalan. O, ya sanki Əox uzaqlarda qalmİŐ xƏyal kimi, ilĒim kimi, sŐzŐlƏb nazilmİŐ xatirƏlƏr kimi, bulanıq yuxu kimi qeyri-mƏyƏyƏn bir alƏmi andırırdı. UŐaqlıĒımın anımlarıydımı bu?

Yox, uŐaqlıĒı bu mƏhƏllədə keƏmƏmiŐdi. BƏlkƏ haƏansa, Əox illƏr qabaq buralara kimsƏ qonaq gƏlibmiŐ, bƏlkƏ bu evlƏrin birində qohumları, ya dostları, tanİŐları yaŐayırımıŐ. Yadına sala bilmirdi. İŐlƏdiyi idarƏnini yolu bu kŐƏlƏrdƏn keƏmirdi. ŐƏhəri sƏrgƏrdan dolaŐıb dƏxli olmayan mƏhƏllələrdƏ azmaq ŐakƏri dƏ yoxdu. BƏs nƏdƏn bŐtŐn yan-yƏrƏ ona bu qƏdƏr mƏhrƏm gƏlirdi, sanki haƏansa bu hƏndƏvəri qarİŐ-qarİŐ, addım-addım hadırlamıŐdı. Bir dƏ iƏindəki bu tƏŐviŐ, qƏribƏ nigaranƏılıq, narahatlıq hissi - mƏŐum bir duyĒu - hardandı? Sanki nƏdƏnsƏ eymƏnirdi. NƏdƏn? İƏində elƏ bir hiss vardı ki, sanki ƏmrƏ boyu yaŐadıĒı ŐƏhƏrin tanİŐ gƏlmƏyƏn bir mƏhƏllƏsinƏ deyil, ƏzgƏ, yad bir ŐƏhƏrin ona tanİŐ gƏrƏnƏn kŐƏlƏrinƏ dŐŐmŐdƏ.

Saatına baxdı. GecƏ yarısına, patrul saatına az qalırdı. ƏmrƏ boyu yaŐadıĒı bu ŐƏhƏrin hƏr yƏnƏnƏ, hƏr istiqamƏtinƏ, mƏhƏllələri arasındakı mƏsafələrƏ bƏlƏd idi. Bu dar kŐƏlƏrin labirintlƏrindən Əıxıb geniŐ prospektlƏrlƏ ƏzŐnƏ evinə Əatdırmalıydı. On iki olana qƏdƏr. Yoxsa gƏzƏyƏnlərə - patrula rast gƏlib sƏhƏrƏdƏk saxlanıla bilƏrdi.

BƏlkƏ ay iŐıĒı idi onu eymƏndirƏn. MŐxtƏlif biƏimli, yarıuƏuq xƏrabələri andıran bu kƏhnƏ binaların, dŐyŐn dŐŐmŐ kƏlƏf kimi bir-birinƏ dolaŐmİŐ ensiz kŐƏlƏrin adamsızlıĒında, «qu» deyib qulaq tutulan sƏssizliyində ay iŐıĒı Ətrafi gŐmŐŐ-bƏz bir rƏngƏ - kŐl rƏnginə boymıŐdı vƏ O.ya elƏ gƏlirdi ki, bu ƏlƏ rƏngi hansısa baŐqa bir dŐnyadan sızıb-sŐzŐlŐr. O, ay ziyasının kƏmƏndinə baĒlanıb gecƏlƏr gƏzŐ ƏƏiq gƏzƏn lunatik deyildi. Yuxuda da deyildi. Ayıqdı. Vaxtı, saati dƏqiq mƏyƏyƏnlƏŐdirƏ, hƏrəkƏtlƏrinƏ nƏzarƏt edƏ bilirdi. BƏzƏn yuxuda Əkısızlık alƏmindƏymiŐ kimi ayaqlarının yŐngŐlcƏ bir tƏkanıyla yerdƏn aralanıb uzun bir mƏsafƏni tullantıyla qƏt etdiyini dƏ xatırladı, yenƏ dƏ yuxuda qıƏlarının qıƏ olub bircƏ addım ata bilmƏdiyini dƏ. Amma indi nƏ ayaqları qıƏ olmuŐdu - hƏmiŐƏkitƏk addımlayırdı, nƏ dƏ Əkısızlıyın yŐngŐllŐyŐnƏ duyurdu. Yuxu deyildi bu.

BƏs onda gecƏnin bu vaxtı ŐƏhƏrin bu mƏhƏllƏsində nƏ iŐi vardı? NiyƏ gƏlmİŐdi bura, necƏ dŐŐmŐdƏ bu yerƏ, haƏandan bƏri burdaydı? NƏ qƏdƏr ƏalıŐırdısa da bu sualların bircƏciyinƏ dƏ qƏti cavab tapa bilmirdi. İƏƏn dƏ deyildi ki, bu mƏmƏmanı sƏrxoŐluĒunun ayaĒına yazsın. TƏŐviŐ hissini, az qala vahimƏyƏ, qƏrxuya keƏƏ bilƏcƏk nigaranƏılıĒının da sƏbƏbi bu idi. HƏm dƏ ũrƏyinƏ dammıŐdı, indicƏ, lap bu yaxında nƏyinsƏ mƏŐum bir Őeyin - nƏyin? - baŐ verƏcƏyini fƏhmlƏ duymuŐdu. Bu Ənduyum idi. O.yu eymƏndirƏn.

Kor dalana arxa Əevirib tindƏn sola buruldu, bir neƏƏ addım atandan sonra qarŐıda baŐqa bir sal divarla ũz-ŐzƏ gƏldi. Yeni bir Əıxmaza dŐŐmŐdƏ, amma yenƏ dƏ sol tƏrƏfdƏ dar bir qapı vardı, bu qapıdan keƏib hƏyƏtƏ yox, baŐqa bir kŐƏyƏ Əıxdı vƏ hƏmin andaca ũrƏyinƏ dammıŐ qƏrxu durulub aydınlaŐmaĒa baŐladı; sƏsdƏn hŐrkmŐdƏ.

Bayaq bəlkə çox uzaq bir hənir kimi duyulan səs indi artıq uğultu kimi eşidilirdi. Motor uğultusuydu. İşə salınıb qızdırılan motorun uğultusu. Az sonra motor qızacaq və maşın hərəkət edəcəkdə. Gecənin bu vaxtı, dar küçələrdən hər hansı bir maşının keçməsi imkansız olan bu yerdə hələ görmədiyi avtomobil nədən O.yu belə xoflandırır? Özü də bilmirdi, amma nəyin bahasına olur-olsun bu məşum maşından qaçıb qurtulmaq, uzaqlaşmaq, xilas olmaq istəyirdi.

O, addımlarını yeyinlətdi və addımlarının yeyinlətməsiylə maşın səsinin sürətlə yaxınlaşdığını da hiss etdi. Az qala panikaya qapılırdı, addımlarını tələsdirə-tələsdirə qaçmağa başladı və qaça-qaça düşündü ki, maşın bu dar, dolaşq küçələri belə sürətlə necə keçə bilər?

Uğultu lap yaxından gəlirdi. O, özünü məcbur elədi ki, qanrılıb geriye baxsın. Bir an dayandı, döndü, baxdı. Dar küçəni belədən-belə, səkidən-səkiyə tutmuş iri, qırmızı bir limuzin düz O.yun üstünə gəlirdi, iyirmi beş-otuz metrliyində idi. Ani, sövq-təbii xilas olmaq istəyiylə. O. özünü yanındakı qarıdan içəri saldı, qaranlıq dəhlizin divarına sıxılıb gizləndi. Elə bil dərhal maşının da sürəti azaldı, uğultusu sanki yavaşdı; hətta onun dayandığını düşünmək olardı. Amma qırmızı limuzin dayanmamışdı, intəhası əvvəlkindən fərqli olaraq xeyli aramla hərəkət edirdi. O.yun gizləndiyi qarıya yaxınlaşırdı.

... və gəlib düz qarının qarşısında dayananda O. Qırmızı limuzinin içini də gördü. Maşının içində heç kəs yox idi. Sürücüsü də yoxdu, sükanın ardındakı yer bomboşdu.

... Zəngli saatı həmişəki kimi 7-nin üstünə qoymuşdu. Amma saat zəng çalmamış özü oyandı. Qərribə yuxusunun üşütməsi hələ canından çıxmamışdı. İki-üç saniyədən sonra şüuru durulub aydınlaşdı: öz evində, öz yatağında olduğunu dərk etdi. İndicə gördüklərinin yuxu, qarabasma olduğunu anladı və xəfifcə gülümsünüb başını buladı.

Yeni bir gün başlanırdı. Durub yuyunmalı, idman etməli, üzünü qırxmalı çay içməli və işə getməliydi. Bu gün görəsi olduğu işləri düşündü, onların hər gün təkrarlanan cansıxıcı ardıcılığını xatırlayanda ürəyi darıxdı. Yorğanı başına çəkib yenidən yuxunun girdabına dalmaq istədi. Amma bunu bacarmadı və birdəfəlik təsdiq olunmuş ömür cədvəlinə riayət edərək sıçrayıb yataqdan qalxdı.

Yarım saat sonra tək-tənha yaşadığı mənzilinin qapısını açarlayıb pilləkənlə dördüncü mərtəbədən enməyə başladı. Beş dəqiqədən sonra 7 nömrəli avtobusa minib metro stansiyasının yanında düşməli, metronun üç stansiyasını keçib dördüncüsündə çıxmalı və yüz metr məsafəni piyada addımlayaraq idarəsinə çatmalı idi. On səkkiz il idi ki, şənbə-bazardan və bir aylıq məzuniyyət müddətindən başqa hər gün eyni vaxtda, eyni saat və dəqiqələrdə eyni minik vasitələriylə eyni marşrutu qət edirdi.

Siqaret yandıraraq evinin çöl qapısından eşiyə çıxan kimi diksinib ayaq saxladı. Küçədə, səkinin yanında qırmızı limuzin dayanmışdı. O. Nəyə desən and içə bilirdi ki, bu gecə yuxuda gördüyü həmin maşındır. İçi də bomboşdu. Yuxuda gördüyü kimi. Amma indi yuxudakı ay işığının gümüşü-gül rəngindən fərqli olaraq bol günəşli bir gündü və O.nun qapısında dayanmış bu qırmızı limuzindən heç bir qorxusu-hürküsü yox idi. Maşındır da, burda dayanıb. Dayanıbdayanıb. Nə olsun? Doğrudur indiyədək al qan qırmızı rəngiylə başqa maşınlardan fərqlənən bu qırmızı limuzini burda dayanan görməmişdi. Amma düşündü ki, bəlkə də görüb - burda ya başqa bir yerdə, fikir verməyib, diqqət eləməyib, görünür nədənsə şüuraltı bir qatda yaddaşına həkk olunub və odur ki, yuxusuna da girib.

Avtobusun ləhliyə-ləhliyə gəldiyini görüb addımlarını yeyinlətdi və artıq çoxdan vərdiş etdiyi basabas içində dal qapıdan birtəhər içəri dürtüldü. Avtobusun arxa pəncərəsindən geriyə baxdı - nədən maraqlı etdiyini özü də bilmirdi - amma hər halda evinin qapısına sarı baxdı. Qırmızı limuzin elə durduğu yerdəcə dayanıb qalmışdı.

İkinci dayanacaqda çox adam düşdü, avtobusun içi seyrəkləşdi və O. boşalmış yerlərdən birinə əyləşdi. Pəncərədən şəhərin adamları, maşınla qaynaşan küçələrinə baxır və pərə-n-pərə olmuş fikirlərini toplaya-toparlama bilmirdi. Avtobusun sağından-solundan şütüyən maşınlarla xüsusi diqqət edirdi, elə bil nəyisə axtarırdı. Birdən ağına gələn fikirdən öz-özünə gülümsündü: «bəlkə qırmızı maşını arayıram, çoxdan görməmişəm».

Qırmızı limuzini avtobusdan enəndə gördü, dahda doğrusu avtobusdan düşüb beş-on addım keçəndən sonra maşını metro stansiyasının qarşısında gördü. Metronun girəcəyi tərəfdə, səkinin qırağında dayanmışdı. Yenə də adamsızdı.

Cetonu atıb metronun dırmanıb-enən pilləkəniylə yerin dibinə hərəkət edərkən. O. düşünürdü ki, bəlkə bu günlərdə şəhərə bir dəstə yeni maşınlar gəlib - qırmızı rəngli - odur ki, onları müxtəlif yerlərdə belə tez-tez görür. «Hətta yuxuma da girirlər» - gülümsündü və dərhal da başına gələn ehtimaldan üşünən kimi oldu. «Ya bəlkə bu eyni maşındır, məni təqib edir». Yenə də öz fərziyyəsinə güldü. «Ay hay. Məni təqib edir! Qərribə təqib üsuludur, keçdiyim yerlərdə gəlib durur. Hətta yuxumun içinə də yol tapıb». Amma onu da düşündü ki, işdi-şayət bir də bu qırmızı maşını görsə hökmən nömrəsinə diqqət edəcək. Onu da fikirləşdi ki, nədən «bu qırmızı maşın» ifadəsi gəldi ağına? Demək müxtəlif yerlərdə və hətta yuxusunda gördüyü qırmızı limuzinləri eyni avtomobil sayır.

Bu qərribə, mənasız və məntiqsiz düşüncələr beynini elə doldurmuşdu ki, ömründə bəlkə də ilk dəfə öz dayanacağına ötürdü, bir də gördü ki, vaqonun qapıları bağlandı, qatar hərəkət etdi və elan olunan dayanacaq onun düşəcəyi deyil, ondan sonrakıdır. Gələn dayanacaqda vaqondan çıxdı, bir az gözləyib əks istiqamətdə gedən qatara mindi və lazım olan yerdə düşdü. Dırmanan pilləkənlə yer üzünə çıxdı. Yaylı qapılardan keçib küçəyə addımını basan kimi səkinin qırağında qırmızı limuzini gördü və bu səfər heç təəccüblənmədi də. Sanki onu yenidən görəcəyinə heç bir şəkk-şübhəsi yoxdu. Bu dəfə adamsız boş maşının nömrəsinə diqqət elədi: 19-91.

İdarələrinə tərəf addımladıqca düşünürdü: görən qırmızı maşın da mənim dalımca idarəyə gələcəkmi? Ya idarəmə çatanda onu orda görəcəm? Yox, bu mümkün deyildi. İdarənin yeganə yolu bu küçədən keçirdi, deməli ora yollanırsa gəlib mənim yanımdan ötməlidir və o zaman mən sürücüsünü də görərəm. Bu da yuxu deyil ki, sürücüsüz hərəkət eləsin...

Yanımdan keçən maşınlarla diqqət edirdi, aralarında qırmızı limuzin yox idi. İdarələrinin qabağında xeyli maşın park olunmuşdu, amma onların arasında da qırmızısı yox idi.

Liftlə səkkizinci mərtəbədəki iş otağına qalxdı. Otağın pəncərələri həyəətə baxırdı. İlk dəfə olaraq buna heyfşiləndi. Pəncərədən küçəyə baxsaydı aşağıdakı maşınlarla göz qoyardı. «Mənim də deyəsən başım xarab olub. Bu qırmızı maşın niyə məni maraqlandırmalıdır axı...».

Bütün günü redaksiyanın işləriylə məşğul oldu. Sabahkı qəzetdə çıxacaq mətnlərin korrekturasını oxumağa, biri güncü nömrədə gedəcək materialların, məktublarnın saf-çürük edilməsinə başı elə qarışdı ki, fasilə zamanı bufetə keçib adəti üzrə yüngülvari nahar eləməyi də unutdu. Dördə yaxın korrekturaların öhdəsindən gələndən sonra nəfəsini dərməyə macal tapdı, bərk acdığını hiss elədi və 6-cı mərtəbədəki bufetə endi. Bufetin pəncərələri küçəyə açılırdı və O. şorbanın, kartofun və çayın pulunu ödəmək üçün piştaxtaya yanaşanda qeyri-ixtiyari pəncərədən aşağı baxdı. Aşağıdakı maşınlardan biri qırmızı limuzin idi. Həmin o maşın idimi?

O. özünə də qərribə gələn bir həvəslə bu maşının həmin limuzin olub-olmadığını yoxlamaq istədi. Liftlə aşağı endi, küçəyə çıxdı və içi adamsız, boş qırmızı maşının nömrəsinə baxdı: 19-91.

Həmin limuzin idi.

O.yun matı-qutu qurumuşdu. Bir müddət kiritmişcə dayanıb matdım-matdım qırmızı avtomobilə baxdı. Elə bil nə isə gözləyirdi. Daha doğrusu kimisə - bu maşının sahibi, sürücüsü axır ki, peyda olmalıydı, avtomobilinə yanaşmalıydı və bu qərribə sirr açılmalıydı. Amma maşına heç kəs yanaşmırdı.

İşin sonuna yaxın bir vaxt idi və ara-sıra park edilmiş idarə ya şəxsi maşınların yiyələri, sürücüləri gəlib öz avtomobillərinə minir, motoru işə salıb gedirdilər. Get-gedə idarənin qabağı maşınlardan boşalırdı. Cəmisi beş-altı maşın qalmışdı, onlardan biri də qırmızı limuzin idi. O. dərk elədi ki, artıq xeyli vaxtdır burda durub qalıb və tamamilə boş yerə kimisə, yə nəyisə gözləyir. Kimi? Nəyi? Özü də bilmirdi. Halbuki bu gözləmənin mənasız və əbəs olduğunu duyurdu. Ta səhərəcən burda dayana bilərdi. Maşının sahibi, ya sürücüsü ortaya çıxmıyacaqdı. O nədənsə buna əmin idi. Ona da əmin idi ki, buradan aralanıb evinə gedəndə qırmızı limuzini qapısında görəcək. Nədən bu qədər əmin idi, özü də aydın dərk edə bilmirdi. Amma bu beləydi.

Yola düzəldi, indi maşınlardan çox küçədən keçən adamlara diqqət edirdi. Bir tanış sifətə rast gəlmirdi. Elə bil tanımadığı yad, özgə bir şəhərə düşmüşdü. Bu əlbəttə yalnız bugünkü duyumu deyildi, son iki-üç ildə O. da bu şəhərin başqa köhnə sakinləri kimi öz şəhərlərini elə bil tanımır, elə bil yadırgamışdılar, elə bil şəhəri tamam başqa bir əhali doldürmüşdü. Nəinki sifətlər, adamlar - rəftar, özünü tutmaq, özünü aparmaq vərdisləri də dəyişmişdi. Sanki şəhərin binaları, küçələri, meydanları da başqalaşmışdı, özgələşmişdi, yabançılaşmışdı. Əvvəllər idarəsi ya evi həndəvərində beş-on addım atanda beş-on tanışla rastlaşan O. indi saatlarla küçələri dolaşa bilərdi və tanıdığı bircə nəfərlə də qarşılaşmazdı.

Bu fikirlər metro dayanacağına çatanda düz qapının qarşısında 19-91 nömrəli qırmızı limuzini dayanan gördü. Haçan və necə yetirmişdi özünü bura? Axı idarədən bura bircə yol vardı və O. qırmızı maşını yanından ötəndə görməmişdi. Bəlkə də fikri yayınmışdı, diqqət eləməmişdi. Hər halda maşın cəbəcə burda idi. Yenə də içi bomboş. Adamsız.

O.yun içində dolaşq hisslərin kələfi düyün düşmüşdü - bu həm təəccüb, izahsız sirtin çözülməsinə marağ, həm bir azacıq təşviş, qorxu hissi, həm də get-gedə şiddətlənən hikkə idi. Kimsə onunla - məhz onunla - çünki ev, idarə, metro dayanacağı məhz onun - O.yun marşrut nöqtələri idi - bəli, kimsə onunla oyun oynamaq fikrinə düşübsə, çox əcəb. O. bu oyundan boyun qaçırmıyacaq, bu müəmmalı oyunu oynamağa hazırdır: yalnız oyunun şərtlərini və qaydalarını bilməli, oyunçuları tanımalıdır. Heç olmasa üzlərini görməlidir.

Bu barədə hərəkət edən metro qatarının içində düşünürdü və fikirlərinin axını qərribə bir nöqtədə cəmləşdi. Əgər bu oyunu doğrudan da onunla nə məqsədləsə - məqsəd hələ aydın deyildi - oynayırdılarsa, O.yun ev - mənzil - ev gediş-gəliş yollarını dəqiq bilirdilər. İzləyiblər, güdüblər, müəyyənləşdiriblər - nə çətin iş imiş bəyəm? Deməli bu kozır onların - kimlərin? əlbəttə bilmirdi - onların, hər kimdilsə onların, təqibçilərin əlindədir. Onların oyunlarını pozmaq isə mənim əlimdədir. Öz dayanacağımda, dördüncü dayanacaqda metrodan çıxsam, lap yəqin görəcəm ki, maşını orda saxlayıblar. Mən isə dördüncü dayanacaqda yox, ikincidə çıxacam. Niyə görə birinci yaxud üçüncü dayanacaqda deyil, məhz ikincidə düşməyi qərarlaşdırdığını isə yalnız metrodan çıxanda dərk etdi. Bu sövqi-təbii qərarın bir şüuraltı səbəbi də varmış: bir vaxtlar hər gün, ya günəşarı gəldiyi, iki ildən bəri isə qapısına daban basmadığı ev iki addımlıqda idi - Katibənin evi.

Katibə onların redaksiyasında işləyirdi. Təbii ki, katibə işləyirdi. Bir gün, daha doğrusu bir gecə O. da, Katibə də nömrə üzrə növbətçi idilər. Gecə 12-yə yaxın nömrəni təhvil verib redaksiyadan bərabər çıxdılar. O. Katibənin evlərinəçən ötürdü. Metroyla iki stansiya yol gedərkən, yer üzünə çıxıb Katibəgilin evlərinə çatanacan tamam başqa məsələlərdən danışdılar: işlərindən, işdəki adamlardan, havadan. Bir ildi Katibəylə işləyirdilər - indiyəçən heç bir vaxt sözləri qadın və kişi münasibətlərindən düşməmişdi. Amma indi, yolboyu kənar söhbətlər edərkən hər ikisinin ürəyinə dammışdı ki, bu gecə ayrılmayacaqlar (bunu sonra Katibə də boynuna aldı).

Katibə cavandı, yaraşlıqlı və yapışlıqlıydı. Tək yaşayırdı. O.da subaydı, heç vaxt evlənməmişdi də. Beş il bundan qabaq indikindən təbii ki, beş yaş cavandı.

İşarə, təklif, dəvət kimi səslənən sözləri öncə kim dedi: Katibəmi evlərinin ağzında O.nu çaya dəvət etdi, ya O.mu kibritin ancaq evdə ola biləcəyini gözəlcə dərk edərək Katibədən kibrit istədi? Yaxud təkliflərin, işarələrin ikisi də oldu, ikisi də təbii qarşılandı. Sonra, yuxarı qalxanda onu da dedilər ki, artıq gecdir, metro işləmir.

İlk dəfə idi ki, Katibənin evini görürdü. Gecəni orda qaldı. Üç il davam edən münasibətləri yorulub bitmək üzrəydi, baxıb usanmışdılar bir-birindən. Katibə, bəlkə də elə məhz bu səbəbi öncədən duyaraq iş yerini dəyişdi. Evdə telefonu da yoxdu.

Katibə iş yerini dəyişməzdən əvvəl artıq araları soyumuşdu, bir neçə həftəydi görüşmürdülər. Amma Katibə onların redaksiyasından gedəndən sonra O.lapdan Katibəgilə gəldi.

Katibənin qonaqları vardı - təzə iş rəfiqələri. O.nu soyuq qarşıladı. O. bir az oturub getdi. Bir həftə sonra yenə gəldi. Katibə evdə yoxdu, sonra bir də gəldi. Yenə evdə tapmadı. Daha bir də gəlmədi.

Bu ayrılıq O.nu nə incidir, nə ağrıdırdı. Ömrü boyu tək yaşamağa alışmış adam kimi yalqızlığa vərmiş etmişdi, uyuşmuşdu yalqızlıqla, məhrəmləşmişdi, təkliyi onu sıxmırdı, darıxdırmırdı. Arasında darıxanda - belə günləri də olurdu -kiməsə, köhnə tanışlarından birinə telefon edirdi, ya onun evində, ya öz mənzilində bir-iki saatlıq görüşüb ayrılırdılar, sonra aylarla, illərlə bir-birini itirib axtarırdılar. İkinci dayanacaqda metrodan çıxarkən - heç bir qırmızı limuzin-filan görmədi, görə də bilməzdi. Onun burda düşəcəyi kimin ağlına gələ bilərdi ki... Öz ağlına da qəfildən gəlmişdi bu fikir.

Ayaqları elə bil özləri onu Katibənin evinə aparırdı. Hələ unudulmamış pilləkənlərlə - ikinci mərtəbədə bir pilləsi uçulub dağılmışdı, ayağını ehtiyatlı basmalıydın - üçüncü mərtəbəyə qalxdı və arada iki illik məsafə yoxmuş kimi zəngin düyməsini basdı.

Qapı ardından addım səsləri eşidildi.

- Kimdi?

Adını dedi.

Qapı açıldı. Katibə təəccüblə O.ya baxırdı.

-Sənsən? Nə əcəb belə, xeyir ola. Sən hara, bura hara?

Dedi ki, yolu bu tərəfə düşmüşdü, baş çəkmək istədi.

Hələ də qapıda durmuşdular. Nəhayət Katibə O.nu içəri dəvət elədi.

-Keç otağa, - dedi - amma bağışla, bir az səliqəsizdi otaq. Nə bileydim ki, qonağım gələcək.

Otağın qəribə görkəmi vardı. Bomboş, mebelsizdi. Yalnız divar güzgüsü qalmışdı, çıxarılmış şəkillərin yerində mismarlar və şəkillərin yeri boyda rəngi oboyların başqa sahələrindən ayrılan kvadratlar vardı. Otağın bir güncündə karton qutulara kitablar qablanmışdı. Kitabların, curnalların, qəzetlərin bir yığımı da pəncərənin qarşısına düzülmüş və yerə səpələnmişdi.

Divar güzgüsü O.nun xatirələrində müəyyən səhnələri canlandırır və Katibə onun güzgüyə xüsusi bir nəzər atdığını gözdən qaçırmadı. O.yun daxili baxışla hansı şəhvani səhnələri təsəvvüründə oyatdığını da bildi: bəzən güzgü qarşısında sevişməkdən xoşlanardılar. O, gözünü güzgüdən ayırdı və otağa bir nəzər də saldı. Döşəmənin bir hissəsinin də rəngi başqaydı, digər sahələri kimi solmamışdı. Solmamış kvadrat indi yox olmuş çarpayının altındakı sahə idi. Onların çarpayısının. Qısa sürən xoş saatlarının yatağı. Onun qulağına çarpayının cırıltısı da gəldi. Onların hərəkət edən iri bədənlərinin ağırlığı altında cır-cır cırıldayan çarpayının səsi.

Katibə:

-Vidalaşmağa gəlmisən? - dedi.

-Vidalaşmağa? - başa düşmədi - köçürsən?

Katibə başıyla təsdiq etdi.

-Evini dəyişirsən?

-Ölkəmi dəyişirəm.

O. bir müddət sükut içində Katibəni süzdü.

-Hara gedirsən?

-Uzaqlara - Katibə xəfif gülümsündü. - Başqa qitəyə. Okeanın o tayına.

Handan-hana O. xatırladı ki, Katibənin anası yəhudi imiş, Amerikada qohumları var - gərək ki, xalası və dayısı.

-Haçan gedirsən?

-Biri gün. Bütün şeylərimi satdım. Bu gün çarpayını da apardılar. Bu gecə yerdə yatmalı olacam.

-Bəs bu kitablar?

-Bunları da sabah gəlib aparasındırlar. - Birdən nə işə yadına düşdü - Dayan, mətbəxdə hələ çaynıq və stəkan-nəlbəkim var. Bu saat sənə çay süzərəm.

O.:

-İstəməz, - dedi, amma Katibə artıq mətbəxə keçmişdi.

O. pəncərəyə yanaşdı; metro dayanacağı görünürdü.

Divar güzgüsünə yanaşdı, özünə baxdı. Başı çal idi, amma elə bil saçları ağarmamışdı, kif atmışdı.

Üstə olan kitabları bir-bir götürüb baxır, vərəqləyib qoyurdu. Çox köhnə ensiklopediyalar, seriya cildlər, lüğətlər, müxtəlif sahələrə aid kitablar - arasında çox nadirləri də vardı. Demək olar ki, kitabların hamısında mətnin kənarlarında karandaşla edilmiş qeydlər, yazılar vardı, bəzi sözlərin, ifadələrin, cümlələrin altı cızılmışdı. Ara-sıra sual, ya nida işarələri də gözə çarpırdı.

Katibə mətbəxdən iki kətil gətirdi. Birinin üstünə çay süzölmüş stəkan və qənddan qoydu. İkinci kətili O.ya uzatdı.

-Otursana.

-Sənin belə zəngin kitabxanan varmış. Heç mən bilməzdim.

-Atamdan-anamdan qalıb. Sonra az-çox mən də almışam. Amma əsas onlarınkidir.

-Bəs niyə mən indiyədək heç diqqət eləməmişəm. Harda gizlədirdin bunları?

Katibə acı-acı gülümsündü.

-Sən nəyə diqqət edirdin ki... İçəri girən kimi üstümə atılıb məni yatağa dartırdın. Sonra da doyub, sakitləşib tez-tez saata baxırdın. Səni düşdüyün bu çətin vəziyyətdən qurtarmaq üçün deyirdim: yəqin tələsirsən, təcili işin var. Əl üstü: hə, çox vacib işim var, getməliyəm deyib tez aradan çıxırdın.

O. xatırladı ki, doğrudan da hər şey məhz Katibənin dediyi kimi olurdu, amma belə söhbətləri o vaxtlar da etmişdilər və bir-birlərindən soyumalarının bir səbəbi də bəlkə elə bu gileylər idi. Yenidən bu giley-güzarlara qayıtmamaq üçün sözü dəyişdi.

-Bu qeydlər atanındır? - kitabdakı karandaş yazılarını göstərdi.

-Atamın da var, anamın da. Hər halda mənim deyil.

-Atan ingiliscə də bilirdi?

-İngiliscə də, almanca da, farsca da...

-Kimə qoyursan bu kitabları?

-Heç kimə qoymuram. Satmışam.

-Satmışan? Kimə?

-Müxtəlif adamlara. Birini bir qism kitablar maraqlandırır, başqasını başqa.

-Heyfın gəlmir? Axı burda valideynlərinin qeydləri, fikirləri var .

-Neyləmək olar ki? Onlar ölüb. Valideynlərim də, kitablar da.

-Səncə kitablar da ölür?

-Əlbəttə.

-Xırdala görək .

-Bunun nəyin xırdalayasan, aydın məsələdir. Kitabların sahibi, yəni onları alan, toplayan, oxuyan, onlarla vaxt keçirən, nə bilim, onlar haqqında düşünən, düşündüklərini qeyd edən adamlar öləndə kitablarını da özləriylə aparırlar. Yəni onlar da ölür - kitablar. Təzə sahiblərininki isə o kitablar deyil, təzə kitablardır. Zahirən həmin kitablar olsa da.

O. çayından bir qurtum alıb təəccüblə Katibəyə baxırdı. Elə bil onu ilk dəfə görürdü. Katibə:

-Mən kitab oxumağı da sevirəm, kitablar haqqında düşünməyi də. Tək bir məzmunları haqqında yox, ümumən kitablar haqqında. Bax bu kitabların çoxu əlli-altmış ildən bəri bir yerdədirlər. Bir yerdə yaşayırdılar. Rəflərdə qonşuydular. Bir-birinə isnişmişdilər. Bəzən mənə elə gəlirdi ki, onların personaları hətta gecələr bir-birinə qonaq gedir, bir-biriylə söhbət edir, bir-biriylə küsüüb-barışır. Lap səninlə mənim kimi.

-Biz küsməmişdik ki, barışaq.

-Əlbəttə, elədir. Nə isə... Hər halda bu kitablar bir ailə idi. İndi bir-birindən ayrılırlar, ailə dağılır. Sabah hərəsi şəhərin başqa-başqa yerlərində, başqa-başqa evlərdə, başqa-başqa adamların əlində olacaq. Bir də heç vaxt bir-birləriylə görüşməyəcəklər. - Bir an susdu, sonra əlavə etdi - səninlə mənim kimi...

İlk dəfə görürdü Katibəni, ilk dəfə kim olduğunu kəşf edirdi .

-Sən beləsənmiş, - dedi. - Bəs niyə bütün böyük bunları mənə əvvəllər demirdin?

-Macal verirdin ki, içəri girən kimi atılırdın üstümə...

-Yaxşı, yenə başlama...

-Yox, doğrudan eləydi də, işdə ancaq rəsmi söhbətlər, şunu götür, şunu qoy. Evdə... isə... boğuş sözlər, nəfəsin darıxıb kəsilirdi az qala... sonra da... əsnəmələrin...

Bura gələrkən ağına da gəlməmişdi O.nun. Amma indi Katibənin qəsdənmi, bilərəkdənmi, ya qeyri-ixtiyari, istər-istəməz oyatdığı xatirələr onu coşdurur, hallandırır və düşünürdü ki, Katibəylə heç vaxt yalın-yalxı döşəmənin üstündə, qəzetlərin üstündə, pərən-pərən səpələnmiş kitabların arasında sevimli. Ayağa durub qolunu Katibənin boynuna dolamaq istədi. Katibə ehməllə, amma qətiyyətlə geri çəkildi.

-Lazım deyil, - dedi. - Heç nəyi qaytarmaq mümkün deyil. Axır vaxtlar səni az xatırlayırdım, heç yuxuma da girmirdin. Telefon etmək fikrim də yox idi sənə. Amma ürəyimin hansı bucağında bir istək qalmışdı ki, burdan həmişəlik ayrılmaqdan qabaq səninlə vidalaşmaq pis olmazdı. Neçə dəfə sınımışam, ürəyimdə bir şey tutanda, həmişə baş verir. Özün öz ayağınla gəlib çıxdın. Yəni doğrudan mənim getməyimi eşitməmişdin?

-Canımçün yox. Tamamilə təsadüfən gəlib çıxdım. Bir iş də vardı...

-Nə iş?

İstədi qırmızı maşın haqqında danışsın, sonra fikrindən daşındı. Həm də nə danışa bilərdi axı, nəyi izah edə bilərdi? Bu gün üç-dörd dəfə eyni maşını görüb? Nə olsun, görüb, görüb.

Bir də ki, Katibə artıq heç burda, bu otaqda, bu şəhərdə deyildi. O.yla başqa bir dünyadan danışdı elə bil. O.nun yanında, bu otaqda cismani varlığı idi, ruhu isə çox-çox uzaqlarda idi.

O.hər enişinə-yoxuşuna, hər dikinə-çökəyinə bələd olduğu, dərisi tarım çəkilmiş, kip ağuşlarında boğulub həzz aldığı bu bədən haqqında düşünürdü və düşünürdü ki, bu bədəninə nə qədər bələd imişsə, bu ruha da bir o qədər nabeləd imiş.

Dəli bir istək oyandı O.da. Divar güzgüsünü vurub sındırmaq, çilik-çilik etmək istədi. Amma xatırladı ki, güzgünün sınması bədbəxtlik gətirir. Nə, Katibənin bədbəxtçiliyinə razı olardı, nə öz bədbəxtçiliyini istədi. Yəqin bu güzgünü - onların məhəbbət güzgüsünü də satıb, onun da müştərisi gələcək və bəlkə başqa bir evdədə güzgü qarşısında seviməkdən xoşlanan başqa biriləri tapılacaq.

Artıq bu boşalmış, səsləri, hənirləri susmuş otaqda keçirdiyi hər dəqiqə O.yçün işgəncə kimi idi və gərək olan bütün vida sözlərini deyib qapıya tərəf yollandı. «Yaxşı yol - dedi, bir daha - salamat get - dedi, - orda ömrün uğurlu olsun - dedi. Hətta: - Bəlkə haçansa, hardasa görüşdük» - dedi. Halbuki ikisi də bilirdi: bir də heç vaxt, heç yerdə - heç harda görüşməyəcəkdilər.

Qapını açmışdı artıq, bütün sözləri tez-tələsik deyib Katibənin alnından öpdü və yeyin addımlarla pilləkənləri enməyə başladı. İkinci mərtəbənin ucuq pilləkənində az qala büdrəyib yıxılacaqdı, ayağı burxuldu. Qanrılıb yuxarı baxdı. Katibə hələ də qapının astanasında dayanıb ona əl edirdi. Gözlərində yaş-filan da yoxdu. Gülümsünürdü.

Burxulan ayağının ağrısı bir az keçən təkin yavaş-yavaş pilləkənləri enməyə başladı və yuxarıdan cırıltıyla örtülən qapının səsinə eşitdi. Qapının son cırıltısı O.ya çarpayı cırıltısını andırırdı və əbədi ayrılıqlarını tam mənasıyla elə bil yalnız bu an anladı... Ou da dərk elədi ki, illər boyu görüşməsələr də Katibə bəlkə də O.nun bu şəhərdə son həyanı idi. Qırmızı maşın əhvalatını olsa-olsa bircə ona danışa bilərdi.

Geri qayıtmaq, hər şeyi Katibəyə açmaq istədi. «Getmə, köçmə - demək istəyirdi, - gəl evlənək, bir yerdə yaşayaq, kitabları da heç kəsə satmayaq - demək istəyirdi.

...ya heç olmasa bu gecə, bir bu gecə birlikdə olaq, kitabları sərək altımıza, qəzetləri çəkək üstümüzə, bir-birimizə sarılıb yataq»...

Amma mümkün deyildi bu, özü də bilirdi. Hər şey bitib həll olunmuşdu. Heç bir şeyi dəyişmək mümkün deyildi. Qədərdən qaçmaq olmazdı.

Birinci mərtəbəyə çatdı, küçə qapısını adlayıb səkiyə çıxanda, qırmızı limuzini lap burnunun ucunda görəndə heç elə təəccüblənmədi də. Elə bil belə də olmalıydı. Qırmızı maşının onu gəlib burda da tapması sanki tamamilə təbii bir şey idi.

Daha heç eymənib qorxmurdu da. Sakitcə, saymazyana, tələsmədən metroya tərəf addımladı. Narın yağış çisələyirdi. Elə bil bir bu yağış tanış idi. O.ya - bu özünün olub özgüləşmiş şəhərdə. Adamları tanımırdı, evlər, küçələr dəyişmişdi, başqalaşmışdı. Ətrafına baxıb tanış heç nə görmürdü. Başını qaldırıb buludlara baxırdı. Buludlar tanışdı. Tanış buludlardan tanış yağış yağırdı. Elə bil yağış da buluddan yox, Keçmişdən yağırdı. Əbədi itirdiyi, həmişəlik qeyb etdiyi ötmüş günlərdən.

Metroya haçan minib-düşdüyünün fərfinə varmadı. Avtobusu da gözləmədi, evinə tərəf piyada yollandı.

Yağış əvvəlki kimi çisələyirdi. Beş-on addım da atacaq, evinə çatacaqdi və... evinin qarşısında qırmızı maşını görəcəkdı.

Mütləq.

Beş-on addım atdı. Evinin qapısı göründü. Evin qabağı bomboş idi. Heç bir maşın-filan yoxdu. Nə qarası, nə yaşılı, nə qırmızısı. Ağlına gəldi ki, beş-altı saatdan sonra yatağına girəcək və qırmızı maşını yuxusunda görəcək.

Yuxudan hövlnak oynadı. Saata baxdı. Səhər beşin yarısı idi. Zəngli saatın səslənməsinə iki saat yarım qalırdı. Amma O. bilirdi ki, bu gün məhz indi oyanıb durmalı, yatağından qalxmalıdır.

Durdu, yatağından qalxdı. Pəncərəyə yanaşdı. Zənnində yanılmamışdı. Bomboş, adamsız, hərəkətsiz küçədə yalnız tək bir maşın vardı. O.yun qapısında dayanmışdı. Qırmızı limuzin.

O. artıq nə edəcəyini dəqiq bilirdi. Duş qəbul etdi, yuyundu, üzünü qırxdı. Ağ təmiz köynəyini, ütülənmiş kostyumunu geydi, təzə qalstuk bağladı, çəkmələrini sildi.

Qapıdan çıxmazdan qabaq otağına bir də nəzər saldı. Zəngli saati dayandırmaq istədi. Sonra fikirləşdi ki, qoy işləsin, 7-də boş otaqda zəng çalıb kimsəni oyatmasın .

Siqaret yandırmadı. «Son siqaret-filan» - bu sayaq romantikadan xoşlanmırdı. Aramla, amma çox da yubanmadan pilləkənləri endi, küçəyə çıxdı.

Küçədə ins-cins yox idi. Axşamkı yağışın nəmi səkidən, asfaltdan çəkilmişdi.

Qırmızı limuzinə yanaşdı. İçində və ətrafında heç kəs olmasa da bilirdi ki, qapısı açıqdır.

Qapısı açıq idi. Açdı. İçəri keçdi. Sükanın arxasında oturdu.

Bilirdi ki, açarı üstündə olmalıdır.

Açarı üstündə idi.

Nataniş küçəyə, nataniş evlərə, tanış göyə baxdı. Göydən tanış buludlar çəkilib getmişdi.

Açarı burdu.

Teleqraf acansının məlumatı:

«Bu gün səhər saat 5 radələrində üçüncü yoxuş küçəsində bir avtomobil partlamışdır. Güman edilir ki, avtomobil işə salınarkən içinə qoyulmuş güclü bomba partlamışdır. Bombanın kim tərəfindən qoyulduğu, maşının kimə məxsus olduğu, sükan arxasında oturub tikə-tikə parçalanıb tanınmaz olmuş şəxsin kimliyi məlum deyil. İstintaq aparılır».

26-27 avqust 1991

Vahimə

İlk qışqırıq
Gələcək günlərin
vahiməsidir bəlkə,
Son sükut -
ömrün yorğunluğuna məlhəm -
Sakit, sərin bir kölgə.

Rəsul Rza.

Həkim Oruc həyatından razı idi. Səhhətindən şikayəti yoxdu. Qırx beş yaşın içindəydi, indiyəcən heç zökəm də olmamışdı. Ailəsi sarıdan da arxayındı. Özündən altı yaş böyük arvadı Pakizə evdar qadın idi. Ev-eşiyi həmişə səliqə-səhmanlı, bişirib-düşürdüyü xörəklər ləzzətli, özü iddiasız, təmännəsiz, dilsiz-ağızsız. Heç vaxt ərinə: hara getdin, hardan gəldin, tez gəldin, gec gəldin - deyər digə eləməzdi.

Oruc hər səhər yuxudan durub mətbəxdə təzə dəmlənmiş pürreng çayını, soyutma yumurtasını ya qayqanağını (bir gün soyutma yumurta, bir gün qayqanaq), yağ-çörəyinri, pendir-çörəyini hazır görürdü. Köynəyi, kostyumu, qalstuku təzəcə ütülənmiş, çəkmələri silinmiş, paltarının ya plaşının düymələri dünən bir balaca boşalmışdısa səhər yenidən bərkidilmiş olardı.

Oğlundan da razı idi - orta məktəbi qızıl medalla bitirmişdi. Ali məktəbə də əsasən öz gücünə girmişdi (əlbəttə Oruc da bir balaca saqqal tərətmişdi). İkinci kursdan, yenə də Orucun bir balaca səyiləMoskvaya İkinci tibb institutuna keçirilmişdi. Hər həftə ata-anasıyla telefonla danışır, hər bayramda təbrik məktubları göndərirdi. Oruc da hər ayın başında oğluna əvvəlcədən sözləşib müəyyənləşdiriyi məbləğdə pul keçirərdi.

İşini sevirdi. Şəhərin tanınmış psixiatrlarından idi. Xəstələrin qəribəliklərinə, bəzən hətta əcaib hallar alan sapıntılarına çoxdan alışırmışdı, bundan darılmırdı, kiməsə yardım edə biləndə məmnun olur, ümitsiz, sağalmaz xəstəliklərin aqibətini isə ürəyinə salmırdı - axı belə dərdlərin çarəsi ondan, həkim Orucdan asılı deyildi... Əlbəttə, məsələnin maddi tərəfi də vardı və həkim Oruc rifahını özgələrin bədbəxtçiliyi üzərində qurduğundan vicdan əzabı çəkəsi deyildi - bu onun sənəti idi. Sənətinə, peşəsinə yaxşı yiyələnmiş mütəxəssis idi. Kiminsə vəziyyətini yüngülləşdirə bilmişdisə, kimisə sağaltmışdisə, ya müalicə etmişdisə, ya ancaq elə müayinə edib çarəsizliyini təsdiq etmişdisə bunun müqabilində halal haqqını alması təbii idi. Halal saydığı haqq rəsmi maaşından ölçüyəgəlməz dərəcədə artıq olurdusa bunu da ədalətli hesab edirdi. Axı çıxardığı ad, təcrübəsi, biliyi onun qədər maaş alan bir çox başqa kolleqalarından, işdaşlarından dəfə-dəfə üstün idi. Xəstələrin, daha doğrusu xəstə yiyələrinin başqasını yox, məhz həkim Orucu axtarması, onun qəbuluna düşmək cəhdləri, bunun üçün istənilən məbləği verməyə hazır olduqları da danılmaz həqiqətdi. O da vardı ki, xəstəxanadakı iş saatlarından əlavə həftənin iki günü, axşamlar həkim Oruc patsientləri öz evində də qəbul edirdi. Bir sözlə, son on-on beş ildə həkim Orucun heç bir maddi sıxıntısı yox idi. Pəncərələri dənizə baxan kooperativ evdə dördotaqlı mənzil almışdı, onu tamamilə yenidən təmir etdirmişdi, yeri bahalı, naxışlı parketlə döşətməmiş, qapı, pəncərələrini palıd ağacından düzəltdirmiş (həm də otaqların arasındakı qapıları yarımdayrəvi tağ şəklində salmışdı), tavana və divarlara qabartma-bəzəklər vurdurmuş, hər otaqçün, mətbəx və eyvançün xarici mebel dəstləri almışdı. Otaqları, dəhlizi xrustal vazlar, bərq vuran çilçıraqlı işıqlandırır. Üç televizoru, iki müxtəlif sistemli videosu (biri də bağda idi), lazımlı diskləri çaldıran cihazları vardı. Xarici səfərlərə videokamerayla çıxardı. Özünün sürdüyü içi maqnitofonlu, stereodinamikli «Volqa»sı və Mərdəkanda bağı vardı.

Elə bütün rahatsızlıqlar da bu bağdan başladı. Daha doğrusu əvvəl hər şey son dərəcə uğurlu və xoş idi. Bağ beş il bundan qabaq almışdı. Orucdan əvvəl bu bağ 88-ci ilin məlum hadisələrindən sonra Bakıdan Moskvaya köçmüş bir erməni həkimin imiş. Ermənidən qalma birmərtəbəli evin ikinci mərtəbəsini və geniş eyvanını Oruc tikdirdi. Hamamı genişləndirib sauna qurdurdu, yeni mebel aldı. İyul, avqust aylarını bağda Pakizəylə qalardı. Yay tətillərində Moskvadan gələn oğlu da bir-iki həftəni bağda keçirərdi. İlin qalan aylarında isə hər həftənin sonunda Oruc bağa tək gələrdi. «Tək» deyəndə, yəni ki...

Cümə günü axşam tərəfi axırıncı patsientlərini qəbul edib evinə gedər, paltarını dəyişər, - «Volqa»sına minib bağa yollanardı. Son üç ildə - Ofelyayla əlaqələri başlandı bəri - iki həftədən bir - əvvəlcədən sözləşdikləri kimi - şənbə günü Ofelya bağa, Orucun yanına gələrdi. Bütün günü bir yerdə olardılar. Ofelya bərabər yaşadıkları ata-anasına: növbətçiyəm - deyib gecəni də Orucun yanında qalardı. İlk vaxtlar Oruc bir az vicdan əzabı çəkirdi ki, Pakizənin belə səliqə-səhmanlı hazırladığı yeməkləri - qızardılmış əti, kartofu, dolmanı ya toyuğu, göyörtisi, turşusu, pamidor-xiyarı, meyvəsinəcn ayrı bükdüyü təamları Ofelyayla birlikdə həzmi-rabedən keçirir. Bala-bala şərabdan, konyakdan vura-vura. Sonralar bu vərdiş halını aldıqca daha heç bir vicdan sızıltılarını da vecinə almırdı. Bazar günü səhər Ofelya ondan qabaq oyanar, çay dəmləyərdi, bərabər qəlyanaltı edərdilər. Sonra Ofelya çıxıb gedərdi. Oruc belə götürüb meynələrin dibini belləyirdi, şlanqı götürüb bostana su verərdi.

Saat 12-də - 1-də dostları gələrdi. Mehdinin sürücüsü axşamdan basdırma edilmiş tikələri şişə çəkəndə, ocaq qalayanda Oruc dostlarıyla saunada pıvələyər, çıxıb nərd atardı. Sonra qabırğa kababını dişlərinə çəkib bir-birləri haqqında bəlağətli tostlar deyərdilər. Axşama yaxın tostlar tükənər, dostlar yorular və Mehdinin məşinına minib Bakıya yollanardılar. Oruc isə bağdakı videosunu qurub Amerika dedektivlərinə baxardı. Parno filmləri (onların kolleksiyasını burda, bağda saxlayırdı, bir o çatmırdı ki, Pakizə belə filmlərə baxsın) isə şənbə günü axşam Ofelyayla birgə seyr edərdi. Ekranda gördükləri onların yataq davranışlarını daha da coşdururdu.

Bazar ertəsi tezdən Oruc şəhərə gələrkən hiss edərdi ki, bu iki gün yarımında əməlli-başlı dincəlib, bütün stresslərdən uzaqlaşmış və yeni bir həftənin gərginliklərini yaşamağa hazırdır. Evdə paltarını dəyişib işə gedər və yeni bir həftə dəyişməz cədvəl üzrə gündən-günə keçirdi: gündüzlər iş, bazar ertəsi və xas günü axşamlar evdə xəstələrin qəbulu, çərşənbə günü axşam Mehdigildə preferans. Udduğu da olurdu, uduzduğu da. Çox da böyük məbləğə oynayırdılar, elə-belə məşğuliyyət üçün. Cümə axşamları - demək olar ki, hər həftə pəs-məzara gedərdi. Bəzən hətta iki-üç yerə. Tanışları çoxdu və xeyir-şər, necə deyərlər - borcdu.

Tanışı çox, dostu azdı. İki-üç dostuyla nadir hallarda siyasətdən danışardılar. Maraqları - peşələri və peşələrinin yaratdığı maddi imkanlar, ailələrinin rifahı idi. Bir də qadınlar. Hamısı hələ cavan erkəklər idi və hamısının həyatın zövq-əsfasına aludəliyi, həyatdan kam almaq istəyi təbii idi.

Bir-birini sürətlə təqib edən gərgin ictimai-siyasi hadisələrdən uzaq olmağa çalışırdılar. Tez-tez dəyişən iqtidar-müxalifət xadimlərinin heç birinə inamları yoxdu. Nə onların səmimiyyətinə inanırdılar, nə davalarının doğrudan-doğruya xalq yolunda olduğuna... Əmindilər ki, hamısının məqsədi yalnız iş başına gəlmək, qapışdırılmalı qapışdırmaq, qamarlanmalı qamarlamaq, ələ keçirilməni ələ keçirmək idi. Orucun indiyəcn əldə etdikləri bəsi idi, artığını istəmirdi, bilirdi ki, artıq tamah baş yarar.

Həyatın şövqünü, ləzzətini dadmaq üçün də su pərisinə oxşayan iyirmi beş yaşlı Ofelyası vardı.

Ofelya Orucgilin xəstəxanasında şəfqət bacısıydı. Beş il qabaq ərə getmiş, ayrılmışdı. Xasiyyətləri tutmamışdı, bir ildən də az sürən nikahları uğursuz olmuşdu.

Orucun gözü Ofelyanı çoxdan tutmuşdu, amma Ofelyadan da gözəl, gənc qızları əlinə almaq üçün hər imkanı vardı - boy-buxunu, yaraşığı, geyinib-geçinməsi, təcrübəsi, dillə tovlamaq məharəti, pulu, bağı, maşını. Məhz Ofelyanı seçməsi bəlkə də gənc qadının Şüvəlanda - Orucun bağına nisbətən yaxın yerdə yaşaması səbəbindən oldu. Bir dəfə bağdan şəhərə qayıdarkən Ofelyanı elektrik qatarı stansiyasına tərəf addımlayan gördü, maşını saxladı və yalnız onda bildi ki, Ofelya burda yaşayır. Orucun bağı Ofelyanın ata-anasıyla yaşadıkları evlə elektrik qatarlar dayanacağı, bazar, dükanların arasında idi, odur ki, gənc qadının məhz bu yolla gedib-gəlməsi heç kəsdə heç bir şübhə oyatmazdı. Bağ qapısına gedən yol isə kor dalanın dibində idi, bura burulandan sonra da, ya burdan çıxanda da kimsə görüb duyuq düşə bilməzdi. Oruc boynuna almaq istəməsə də Ofelyayla münasibətlərinin yaranmasında bu mülahizələrin də rolu vardı. Hər halda əlaqələri üç ilə yaxın davam edirdi və işdə görüşsələr də sevgi gecələri ayda iki ya üç dəfə olduğu üçün bir-birindən doyub usanmamışdılar, bir-birinin pisin vurmamışdılar. Əlbəttə, Oruc bir az ondan narahat idi ki, onun özüyün yalnız xoş bir macərə olan bu əlaqə Ofelyayçün daha böyük bir hissə, duyğuya çevrilə bilər... Amma deyəsən Ofelya da yetərincə ağı başında bir qadın idi və çılgın, xoş keçən bu şənbə görüşləri, Orucun vaxtaşırı bahalı hədədiyyələri onu tamamilə təmin edirdi, bəs iydi. Ayrı bir şey istəmirdi, ayrı bir şey gözləməirdi və ayrı bir umacağı yoxdu. 3

Müayinə və müalicə, maddi imkanlar, ailə sakitliyi və sabitliyi, oğlunun gələcək yüksəlişi, bağın açıq havası, bellə ağacların dibini işləməsi, Ofelyalı şənbələr, dost məclisləri, preferans, nərd, videofilmlər - dəqiq ömür cədvəli. Oruc ucu çəpər içinə salıb qoruyurdu və bu çəpərin, bu divarın dalında qaynaşan, çalxalanan, kükrəyən, qan axıdılan, göz yaşı tökülən dünyanın ona elə bil heç dəxli yoxdu. Bəlkə bu elə özü də dünyadan mühafizə olunmaq, qortunmaq və xilas olmaq yolu idi, dünyanın onsuz da heç vaxt, heç kim tərəfindən düzəlməyəcək dərdlərini Orucun öz içinə salmamaq üçün bir üsul, vasitə idi. Öz xoşumuzla gəlmədiyimiz bu beş günlük dünyanın beş gününü də qara görməmək, dərd-bəla içində yaşamamaq cəhdi idi.

Səhhətindən şikayətçi olmadığı kimi, yuxusundan da şikayətçi deyildi. Adətən 11-də, 12-nin yarısında yuxlayar, səhər 7-də, ən gec səkkizin yarısında durar, idman edər, yay-qış duşun altına girərdi. Amma son vaxtlar hərdənbir yuxusu qaçardı. Ələlxüsus da axşamdan yatıb gecə yarısı qəflətən oyananda, səhərəcən yata bilməyib yataqda qurcuxa-qurcuxa qalanda halı yaman olurdu. İlan-qurbağa girərdi beyninə. Yaşının xofu basırdı onu - əllyə nə qalıb ki... Əllidən sonra isə nə həyatdı yaşayasan? Xəstəliklər, qarşıdan gələn qocalığın soyuq nəfəsi, ölümün həniri... Nə qalıb, lap az. Sonra nə olacaq? Heç nə... Oruc ateist tərbiyə almışdı, nə o dünyaya inanırdı, nə cənnətə, nə cəhənnəmə. Həkim kimi insanın hansı maddələrdən ibarət olduğunu və beyni sönəndən sonra bu maddələrin hansı sürətlə, hansı ardıcılıqla çürüyüb dağılmasını təsəvvür edirdi. Köhnə təbirlə deyilsə ruh həkimi idi, ruhun da məhz müəyyən maddi funksiyalarla, beynin sağ və sol yarımdairələrinin fəaliyyətilə bağlı olduğunu bilirdi. Beyin sönən kimi heç bir ruh-filan da qalmır, heç hara da uçub getmir, qayıtmır. Bu barədəki bütün söhbətlər, son zamanlar hətta elmi don geyindirilən söhbətlər də ancaq nağıldır. Əfsanədir, xam xəyallardır, xurafatdır, vəssalam. Bircə bu yaşadığımız həyat var. Bircə bu gördüyümüz, eşitdiyimiz, duyduğumuz dünya var. O da beş gündür və beşi də qara. Hünər bu qara günləri istədiyən rəngə boyamaq və o rəngdə yaşamaqdır. Son vaxtlara qədər Oruca elə gəlirdi ki, bunu bacarıb. Amma indi, onun çəpər çəkib dünyanın qeylü-qalından ayrıldığı həyat müxtəlif həmlələrə məruz qalırdı və çəpərin, divarın dalındakı sel bu sədləri laxladib yıxa ya qabarıb aşa bilərdi. Qəflətən səviyyəsi qalxmağa başlayan Xəzər qabarıb dambaları, körpüləri, bulvar məhəccərlərini aşan kimi.

İctimai həyatın təlatümləri - mitinqlər, tətillər, Qarabağ davası, hakimiyyət çəkişmələri və hakimiyyət dəyişmələri hətta Orucun peşəsinə də təsir göstərirdi. Ruhi xəstəliklər artmış, beynin sapıntıları çoxalmış, yeni maniyələr və fobiya meydana çıxmışdı. Qohumlarının, ailə

üzvlərinin müxtəlif bəhanələrlə tovlayıb Orucun qəbuluna gətirdiyi adamların azı əlli faizi Qarabağ problemiylə xəstə idi. Çoxu «mənə imkan verin, iki saata Qarabağ məsələsini həll edim» - deyirdi. 20 dəqiqə deyən, ya iyirmi gün möhlət istəyənlər də olurdu, amma məsələnin mahiyyəti dəyişmirdi. Yeni bir psixoz əmələ gəlmişdi, hər baxımdan tamam normal olan adamlar yanlış bir xəyala qapılmışdılar: Qarabağ probleminin həllinə, daha doğrusu bu həllin tək bir yeganə sirrinə vəqif olduqlarını sanırdılar. Bununla da bağlı maniyalar vardı. Bəzilərinə elə gəlirdi ki, məhz bu sirdən agah olduqlarına görə təqib edilirlər - ermənilər tərəfindən, özümüzünkülər tərəfindən, Moskva tərəfindən, KQB tərəfindən. Hətta biri iddia edirdi ki, Staravoytovanın kosmik qüvvələrlə əlaqəsi var, onları ermənilərin tərəfinə keçirib və onun özünü də bu sirri bildiyinə görə kosmosdan izləyir, güdür, təqib edirlər. Fobiyalara, qorxulara qapılanlar da az deyildi. Birisi iddia edirdi ki, yaxın zamanlarda Mingəçevir bəndi partladılacaq: su Azərbaycanın yarısını basacaq, Bakıda əlyazmaları fondu yandırılacaq - odur ki, bu xalqın nə özü qalacaq, nə keçmiş ... Başqa birisi hardansa öyrənmişdi ki, Orucun bağı əvvəllər erməninin olub və məxsusi olaraq qəbulə gəlmişdi (qohumları gətirməmişdi, özü gəlmişdi). Orucu xəbərdar edirdi ki, erməni bağ evinin divarlarına, ağacların budaqlarına, meynələrə xüsusi kimyəvi maddələr aşılayıb. Bu maddələri nə görmək olur, nə duymaq - amma onlar bağda yaşayanlar və qonaq gələnlərin hamısını yavaş-yavaş zəhərləyir, iki-üç aya ölümcül xəstəliyə salır. Oruc o bağda artıq beş il yaşadığını xatırladanda qəbula gələn: nə olsun - dedi - bəzən orqanizmin xüsusiyyətlərindən asılı olaraq xəstəliyin aşkar edilməsi dörd- beş il də çəkə bilər. Amma gec-tez bu xəstəlik sizi yaxalayacaq, nə qədər gec deyil yandırın o bağı, evi, ağacları, meynələri, hər şeyi. Özünüz də heç vədə o tərəflərə ayaq basmayın.

Bələmini ilk dəfə görəndə, daha doğrusu nə üçün gəldiyini biləndə Oruc düşündü ki, bu da ağıl çasılmış patsiyentlərdən biridir. Orucun qəbul saatlarında xəstəxanaya gəlmişdi. Qəbula yazılmışdı. Növbəsi çatanda otağa qısa boylu, enli kürək, qapqara bir kişi girdi. Orta yaşlarında idi, həddindən ziyadə dar alını vardı. Pırpız qaşları qan dammış gözlərinin üstündən ağır tağ kimi asılmışdı. Baxışı da ağır idi. Professional səriştəylə Oruc «oliquofreniya» deyər düşündü və onu da düşündü ki, belə dar alınlı və ağır baxışlı adam ideal qatil tipidir. Oruc:

-Buyurun, nədən şikayətiniz var? - deyər həmişəki sözlərini dedi.

-Süzdən...

-Nə?

-Süzdən şikayətim var.

Belə sözlərlə Orucu çasdırmaq mümkün deyildi, çünki tez-tez şəxsən onun özünə qarşı yönəlmiş maniyalarla da rastlaşırdı.

Söhbəti ayrı səmtdən başlamaq üçün:

-Adınız nədir?- dedi, halbuki qarşısındakı kağızda adı yazılmışdı.

-Adım Bələmi, fəmilim Dadaşov. Süzün də yanınıza gəlmişəm onunçün yox ki, xəstəyəm. Xəstə-flan deyiləm. Süzdən şikayətçiyəm. Süz mənim bağımı tutmusuz.

Oruc sifətini yaxşı xatırladığı erməni həkimi yadına saldı və:

-Yanırlırsız, - dedi - o bağ bir erməninin idi, həkim idi, beş il qabaq Moskvaya köçdü, o bağı da mənə verdilər.

-Mən yox, süz səhv edirsiniz. Ermənidən qabaq o bağ mənim atamın olub, ondan qabaq da bobamın. O yer bizim dədə-baba yermizdü. Gavar eşitmiş olarsız: Məşədi Dadaş mənim bobamdır. Gəlmişəm halal haqqımı istəməyə süzdən. İndi, allaha çox şükür, elə vaxtdır ki, hərə öz köhnə mülkünü, malını qaytarır, süz də halal xoşluqla qaytarın bizim bağımızı ki, arada artıq-əskik söz-söhbət olmasun. Burda alayı məsələ ola bilməz. Nöşün ki, təmiz söhbətdir.

Oruc bir müddət karıxıb qaldı. Qarşısındakı adam, xəstəliyin müəyyən əlamətlərini bürüzə versə də hər halda xəstə deyildi və dedikləri də bəlkə həqiqətə uyğun idi; ola bilsin ki, ermənidən əvvəl haçansa bu bağ onun dədə-babasının olub. Amma indi məsələnin bu sayaq qoyuluşu nə dərəcədə ağlabatan söhbət idi.

-Bilmirəm əvvəl kimin olub. - dedi - amma mənə oranı Bağlar idarəsi verib. Siz də ora müraciət edin.

-Mən ora müraciət-flan etməyəcəm. Birincisi ona görə ki, əlimdə heç bir kağız-flan, kupçu-flan yoxdu. İkincisi də süz izvestni adamsuz, sizdən alıb bağı mənə verməyəcəklər ki...

-Bəs onda məndən nə istəyirsiniz?

-Elə onu istəyirəm də... İstəyirəm ki, özünüz könül xoşluğuyla o bağı mənə qaytarasız.

Orucun dilinin ucuna gəldi ki, desin «başın xarab olub?», amma vaxtında yadına düşdü: bu ifadəni kim işlətsə də psixiatriyaya işlətməyə haqqı yoxdur.

-Yaxşı, - dedi - mən beş ildir ki, o bağdayam. İkinci mərtəbəsin tikdirmişəm, başqa abadlıq işləri görmüşəm. Bu beş ili hardaydın? Bütün bunları mən eləyib qurtarandan sonra niyə ayrılmısan?

Baləmi:

-Bunun səbəbi ayrudu, - dedi. - Amma dəxli yoxdu. Xərc çəkmişən, onu danışarıq, xərcivi qaytararıq. Amma sən də o bağı mənə qaytarmalısan. Atamın böyük oğlu mənəm, o bağ mənə düşür. Nə deyirsən, mən ölüm, təmiz söhbətdir?

-Yox, təmiz söhbət deyil, - saatına baxdı - mənim də burda sizinlə boş yerə çənə döyməyə vaxtım yoxdur. Xəstələr gözləyir. Sizi də xəstə bilib qəbul elədim. Xoş gəldin.

-Deməli bağı mənə qaytarmırsız?

-Yox.

-Nöşün?

-Bu barədə danışmağın mənası yoxdur. Bağı mənə veriblər, mənimdər, mən də yaşayacağam orda.

-Yox, mən qoymayacağam siz orda yaşayasız. Bundan sonra bir gün də orda qala bilməyəcəksüz.

-Niyə?

-Onu mən özüm bilərəm.

-Yandıracaqsan bağı, ya qapısına tank qoyacaqsan?

-O mənim öz işimdi.

-Yaxşı, sənin bu şantacını milisə xəbər versəm necə?

-Elə mən də onu istəyirəm də... İstəyirəm ki, məni tutsunlar, özü də süz tutdurasuz. Süzü hamı tanıyır. İndi də o əvvəlki vaxt deyil, qəzətdə, mitinqdə, hər yerdə səni yaş yuyub quru sərəcəklər ki, pəs flankəs, böyük alim, həkim, adi bir kəndçi balasının bağını məngirləyib, özünü də tutdurub, basdırıb qazamata, balalarını yetim qoyub.

Orucun artıq hövsələsi çatmırdı.

-Bilirsən nə var? - dedi - Əlim-ayağım sənə dəyməmiş, dur bu saat çıx bayıra, yoxsa özüm qulağından tutub ataram. Əlindən gələni də beş qaba çək. Amma bir də bura ayaq basma, gözüm səni görməsin

Baləmi aramla ayağa durdu, sifəti əvvəlki kimi tutqun, baxışları ağırdu.

-Neynək, - dedi. - İki oğlum var, böyüyü Hüseynağadır, iyirmi bir yaşında, kiçiyi Həsənağa - on doqquz yaşında. Mən də ala bilməsəm o bağı, oğlanlarım alacaq. Amma özgənin malına sahib çıxmaq allaha da xoş getməz. Adamlardan qorxmursan, allahdan qorx.

Yavaş-yavaş qapıya tərəf addımladı, çıxdı.

Cümə günü idi, sabah bağda Ofelyayla görüşməli idi Oruc Ofelyanı çağırırdı.

-Sabah təcili işim çıxdı, - dedi. - Bağa gedə bilməyəcəm. Qalsın gələn həftəyə.

Ofelya dinmədi.

* * *

Gələn həftə də bir bəhanə tapıb Ofelyanı xəbərdar etdi. Bağa getməyəcəyini dedi. Getmədi də. Nəinki şənbənin məhəbbət gecəsindən, bazarın dost məclisindən də imtina etmişdi. Bundan təəccüblənən dostlarına: - bağın işığını, qazını kəsiblər, - demişdi - bu soyuqda işıqsız, qazsız orda neyləyəcəyik?

Mehdi: - Əşşi bu saat Seyidağaya telefon edim - deyirdi - qazını da açdırsın, adam göndərüb işığı da düzəltsin...

Oruc:

-Yox, lazım deyil, - dedi, - bir ustayla danışmışam, gələn həftə gəlib düzəldəcək. O biri həftə də inşallah görüşərik.

Mehdi:

-Yeri gəlmişkən o yüksək cərəyanlı xətti də danış, - dedi - bağdan kənara çıxarsınlar.

Orucun bağının üstündən keçən yüksək cərəyanlı məftilləri deyirdi. «Bir gün, allah eləməmiş, küləkdə qırılıb düşər, xəta çıxardar».

Orucun özünün də fikri vardı ki, mantyor çağırıb bu xəttləri bağdan kənara çıxartdırsın, amma heç macal tapıb bu işi gördürə bilmirdi.

Bağa getməməyinin səbəbi qorxu deyildi. Baləmidən qorxub eləmir. Qorxduğu o idi ki, Baləmi gəlib bağda Ofelyayla onu pusa bilər, qızın valideynlərinə xəbər verər, bir söz, həngamə, davamərəkə qalxar, hər ikisi - Oruc da, Ofelya da biabır olar. Yox, işdi-şayət, şənbeni ixtisar edib bazarlar dostları bağa yığsaydı, bundan da Ofelya xəbər tuta, pərtləşə bilərdi. Elə düşünərdi ki, Oruc ondan soyuyub, bezib əlaqələrinə son vermək istəyir.

Hər nəysə iki həftə bağın yolunu tanımadı. Amma bir bəhanə tapıb Ofelyadan soruşdu ki, bəlkə sən tanıyasan, kənddən Baləmi Dadaşov adlı bir xəstə gəlmişdi yanıma. Müalicəyə ehtiyacı var, amma bir dəfə gəlib sonra ilim-ilim itdi. Ofelya: - Əlbəttə tanıyaram - dedi - Beş ildi qazamatda yatırdı, təzə çıxıb.

-Nə üstə?

-Deyəsən ölüm hadisəsiydi, bufetçiki öldürmüşdülər. Amma sübut eləyə bilmənilər. Baləmigil bufetdə içib dalaşılar, bufetçiki xub döyüblər. İş ondadır ki, bufetçik orda ölməyib, evinə gəlib, həmin gecə ürəkdən ölüb. Həm də bufetçiki əsasən beş barmaqla Ağagül vurubmuş. Baləmi cəmisi iki-üç dəfə kəllə atıb. Hər nəysə beş il verdilər, dörd il yatdı, çıxdı. O vaxt bütün kənd danışırdı bu əhvalatı.

İki həftə sonra Oruca elə gəlirdi ki, qarmaqarışıq bir yuxu görüb - Baləmi-filan adda adam da heç yerli-dibli yoxdur, yuxusuna girib. Odur ki, nahaq yerə bağdakı xoş günlərdən, saatlardan əl çəkib. Sabah, cümə günü hökmən Ofelyayla sözləşəcək, şənbe onunla bağda görüşəcək, bazar günü isə dostlarını kababa dəvət eləyəcək.

Bu xoş niyyətlərlə yatağına təzəcə girmişdi ki, telefon zəng çaldı. Əlini uzadıb çarpayısının yanındakı telefon dəstəyini qaldırdı.

-Allo.

-Salam-əleyküm. Baləmidir.

-Kim?

-Baləmi. Keçən ay yanına gəlmişdim, yadunda? Atamın bağı məsələsiyçün. Bir fikrə gəldün?

Oruc əvvəl dərhal dəstəyi asmaq istədi, sonra nədənsə asmadı.

-Mənim ev telefonumu hardan bilmisən? - deyə soruşdu.

-Çətin iş imiş bəgəm? Adresivü də bilirəm. Yaxçı nə oldu, sözün nədi.

-Sözüm əvvəlki sözdü. Get özünə iş tap. Bir də mənə zəng eləmə.

-Çox əcəb. Amma bircə xahişim var səndən. v-Nə xahiş? v-Bir qələm-kağız götürüb yaz.

-Nə yazım ? v-Hindi deyəcəm. Yazırsan.

Altı nömrə dedi və Oruc da öz-özünə təəccüb qalaraq yazdı.

-Yazdun?

-Bu nə rəqəmlərdir belə?

-Mənim telefonumdu. Haçan ki, bir fikrə gəldün, yəni haçan ki, bağı mənə qaytarmaq istədün, bu telefonla zəng elə, bir saata qulluğunda hazıram.

Oruc hirsə dəstəyi yerinə qoydu, indicə telefon nömrəsi yazdığı kağızı cırmaq istədi, amma hər ehtimala qarşı cırmadı, qatlayıb cibinə qoydu.

Səhər Ofelya özü ona yanaşdı. Dəhlizdə o yan-bu yana boylanıb heç kəsin görünmədiyini müəyyənləşdirəndən sonra yenə də pıçılıyla:

-Darıxmamısan? - dedi. - Sabah görüşək?

-Sabah yox. Gələn həftə mütləq.

* * *

Gələn şənbə də bir bəhanə tapdı. Yenə bağa getmədi.

Sonrakı həftə cümə axşamı isə Ofelya izn istədi ki, işdən iki saat tez çıxsın. v-Anamla hüüzür yerinə gedəcəm, - dedi.

Oruc izn verdi:

-Rəhmətə gedən kimdir?

-Arvadı anamla tanışdı, mən də qızını tanıyıram, - birdən Ofelyanın ağına nə isə gəldi - Vaxsey - dedi - tamam yadımdan çıxıb. Axı onu sən də... siz də tanıyırdınız?

-Kimi?

-Rəhmətə gedəni. Sizin yanınıza da gəlibmiş bir dəfə. Hələ məndən də soruşdunuz.

Oruc hiss elədi ki, ürəyi bərkdən döyünməyə başladı.

-Baləmi? - dedi.

-Hə də... Baləmi... Obşirni infarkt olub, ölüb.

* * *

Heç kəsin ölümünə sevinmək olmaz, günahdı. Amma o gün işdən çıxıb evə qayıdanda Oruc elə bil bir yüngüllük hiss edirdi, bir arxayınlıq, sakitlik duyurdu. Səhər işdə isə Ofelyaya:

-Bağa gedirəm, - dedi. - Sabah gözləyəcəm.

* * *

Pakizəyə:

-Çoxdan bağa dəyməmişəm, - dedi. - Sabah getmək istəyirəm.

Pakizə işini bilirdi. Şənbə günü Oruc bağ paltarını - mavi cins kostyumunu, «Adidas» ayaqqabılarını geyinəndə Pakizə də dağlı çörəyinin arasına səliqəylə düzülmüş kotletləri, ayrıca sellofan paketlərə yığılmış qızardılmış kartofu, vəzərini, reyhanı, tərşunu, qırmızı turpu, şorabanı, soyutma yumurtaları, pendiri, yağı, almanı, armudu, şaftalını iri zənbilə qablayırdı. Mineral və şirəli suları, alkoqollu içkiləri götürəsi deyildi, bağda bunların hamısının bollu ehtiyatları vardı.

Pakizəylə vidalaşmış, zənbili götürüb həyəətə düşdü, qaracının qapısını açıb «Volqa»sını küçəyə sürdü və yola düzəldi. Maşının maqnitofonundan Acda Pekkanın, İbrahim Tatlısəsin, Sezen Aksunun zəhin mahnıları səsləndikcə Orucun xəyalında iki-üç saatdan sonra bağ evində cərəyan edəcək hadisələr canlanır, bütün bədənindən xoş bir gizilti keçir, gərginləşmiş əzələlərinin ləzzət səbirsizliyini duyurdu.

Bir saatdan, saat yarımından sonra ala qapıya yaxınlaşacaq, qapını azacıq aralaymış dalana boylanacaqdı, görüş qabağı son dəqiqələrin hövsələsizliyini yaşayacaqdı. Dalanın başında Ofelyanın yaşıl plışı görünəcəkdə, tələsik addımları qapının ağzında avazıyacaqdı, bir addım da atıb qapıdan içəri girəcək və Orucun boynuna atılacaqdı. Oruc bir əliylə qapısının cəftəsini tələsik bağlayacaq, o biri əliylə Ofelyanın saçlarını, boynunu tumarlayacaqdı, sonra onu qucağına alıb içəri, otağa aparacaqdı. Sonra öpüşəcəkdilər, sonra soyunub birlikdə saunaya girəcəkdilər, sonra soyunub birlikdə saunaya girəcəkdilər. Saunanın buğlanan istisindən sonra soyuq duşun altında qucaqlaşacaqdılar. Sauna hərərətinin tərləri, duşun soyuq damcıları, ətirli şampun - hamısı bir-birinə qarışacaqdı və iki bədən birləşib bir bütün olacaqdı.

Sonra konyak içəcəkdilər, musiqi dinləyəcəkdilər, ayıq vaxtı porno filmlərə baxmaqdan utanan Ofelya içkinin təsiriylə abırına-həyasına qısılmayacaqdı və ekranda birlikdə seyr etdikləri şəhvət səhnələrini sonra özləri yataqda canlandıracaqdılar.

Bir aylıq Ofelyasızlığın və dəli şeytanın Orucun beyninə qaladığı bu fikirlər, istəklər, səhnələr, xatirələr və az sonra baş verəcəklər onu elə həyəcanlandırır, hallandırır, tələsdirirdi ki, cins şalvarının darlığını hiss edir və bir neçə kilometrlik məsafəni daha tez qət etməyə, vaxtın özünü yeyinləşdirməyə çalışırdı - guya ki, vaxtı yeyinləşdirmək olardı, guya ki, bir-iki saat sonra cərəyan edəcək hadisələrə daha tez çatmaq mümkün idi.

Maşının içində Ofelyanın ətrini duyur, toxunuşlarını, nəvazişlərini hiss edir, xıscın pıçıltılarını, iniltilərini eşidir və tələsir, tələsirdi.

Qəsəbənin içində maşınını Ofelyagilin evlərinin qabağından keçirəndə elə bil bu birmərtəbəli evdə bu qoşa pəncərənin arxasında Ofelyanın görüşə necə hazırlaşdığını, alt paltarını, corablarını dəyişdiyini, ətirləndiyini görürdü. Maşını dalana döndərdi, düşüb alaqaşının iri qifilini açdı, darvaza laylarını araladı və maşını içəri saldı.

Darvazanı içəridən bağladı, evin birinci mərtəbəsindəki otağın qapısını açdı. Zənbili gətirdi, içindəkiləri soyuducuya düzdü, sobanı qaladı, işıqları yandırdı, televizoru qurdu. Sonra ikinci mərtəbəyə qalxdı; yataq otağı, bar, video orda idi.

İliq bir aprel günüydü və Oruc plışını soyunub aşıqada qoymuşdu. Eyvanda bir müddət gəzişdi, ətraf bağlara, çox uzaqlarda görünən dənizə baxdı, sonra yataq otağına tərəf addımladı və qapının qarşısında quruyub qaldı: qapının üstündə açar vardı.

Oruc gözlərinə inanmırdı. Bağ evinin - darvazanın da, aşağıdakı və yuxarıdakı otaqların da cəmişi iki açarı vardı, ikisi də onda, Orucda idi. Biri şəhərdə, seyfində, biri cibində. İndi burda, qapının üstündə yuvasına kip girmiş açar hardan çıxmışdı? Amma hələ bu harasıymış. Oruc bir də gördü ki, açar yavaş-yavaş dönməyə başladı, yəni içəridən kimsə qapının qıfılını bururdu. Hiss elədi ki, alını soyuq tər basır. Bu nə olan şeydi belə?

Açar sona qədər burulub dayandı. Oruc əlini uzadıb qapını açdı və içəri girdi. Girən kimi də diksindi; içəridə adam vardı. Qərribə məxluq idi içəridəki. Sapsarı. Saçı, qaş, üzünün tükü - hamısı sapsarı. Gözlərinin bəbəkləridə də sarımtıl rəngdə idi. Albinos idi bu adam.

Oruc özünü ələ alıb:

-Kimsən? - dedi - Burda neynirsən?

Albinos:

-Hüseynağayam, - dedi. - Baləminin böyük oğlu. Babamın, atamın evinə gəlmişəm. Sənin burda nə işin var?

Cin vurdu Orucun başına. Hüseynağanın özünü belə yekəxana, saymazyana, həyasız aparmağından daha çox Orucu cin atına mindirən oydu ki, bir an bundan öncə bu eybəcər məxluq onun çarpayısında, Ofelyayla səadət anları yaşadıkları və yaşayacaqları yataqda yayxanıb uzanıbmış - çəkməsini belə çıxarmadan sərələnibmiş - əzik balışlar, adyalın qırış-qırış olması buna dəlalət edirdi.

-İtil burdan, çıx get, - dedi Oruc. Özü də narazı qaldı ki, əsəblərini cilovlaya bilmir, uşaq kimi hirslənir, qışqırır.

Hüseynağa yerindən tərپənmiirdi.

-Atovun, babovun evi hardan oldu bura? Buranı mən tikdirmişəm e. Mən özüm, öz puluma.

Hüseynağa durduğu yerdə durmuşdu.

Oruc fikirləşdi ki, güc işlətməli olsa hər halda bu arıq, çəlimsiz cavanı üstələyə bilər. Yaşca iki dəfə böyük olsa da, köhnə güləşçi idi, hələ də formasını saxlamışdı. Amma bir o qalmışdı ki, o, Oruc, şəhərin mötəbər adamlarından biri, tanınmış həkim, yoldan keçənin biriylə yumruq-təpik davasına başlasın.

Vaxt da gedirdi - bir azdan Ofelya gələsiydi. Hüseynağanı burda görməsi, illah da ki, Hüseynağanın Ofelyanı burda görməsi mümkün olan iş deyildi. Ofelya gələncən bu çağırılmamış qonağı burdan rədd etməlidir. Mümkün qədər yumşaq danışmağa çalışaraq:

-Bala, - dedi - bu məsələlər belə həll olunmur. Atan da yanıma gəlmişdi. Fikrimi ona da dedim. Buranı mənə Bağlar idarəsi verib, ora gedin, məhkəməyə, nə bilim hara müraciət edin, həll olunsun. Yoxsa dərəbəylik deyil ki, hərə istədiyi yerə girib otursun. Mən bu saat milis çağırısam səni tutub dama basarlar. Nə hədlə özgeinin evinə soxulmusan. Hələ de görüm açarı hardan tapıb düzəltmişən?

Hüseynağa dinib-danışmırdı, yerindəcə hərəkətsiz dayanmış, sarımtıl gözlərini Orucun gözlərinin içinə zilləmişdi. Oruc da danışdıqca bu iynə kimi, biz kimi adamı deşən baxışların təsiri altında sözünü çəşdirir, dili topuq çalırdı.

-Di yaxşı, həvəsdi bəsdı. Çıx get bu otaqdan, açarı da götürürəm. Bax məbadə bir də buralara yaxın düşəsən, - və son güzəşt kimi - şəhərdə yanına gələrsən, danışarıq, - dedi.

Amma əlini uzadıb açarı çıxartmaq istəyəndə Hüseynağanın birdən sifəti dəyişdi. Soyuq gözlərində elə bil qılgılımlar parladı, ağzı əyildi və əlini çarpayının altına uzatdı.

Oruc yalnız indi gördü ki, meynələrin dibini işlədiyi bel burda, çarpayının altında imiş. Kim gətirib onu bura, kim gizlədib çarpayının altında? Kim? Kim gətirəcək, əlbəttə Hüseynağa. Nə məqsədlə?

Məqsədi indi aydınlaşırdı. Beli çarpayının altından çıxarıb qulpundan yapışdı, kənarları bülövlənmiş iti ağızlı dəmirini isə Orucun başına tuşlayıb irəli gəldi.

Sonrakı hadisələr Oruca yuxu kimi, ya kadrları həddən ziyadə yeyin dəyişən, göz qırpımında bir-birini əvəz film kimi gəldi. Reaksiyası cəld idi. Hüseynağanın zərbəsini gözləmədən irəli atıldı, rəqibinin biləyindən yapışdı, o biri əliylə belin sapını tutdu. Sağ diziyə albinosun paçalarının arasına möhkəm ilişdi. Ağrıdan Hüseynağa qışqırdı, əli boşaldı. Oruc belı ondan aldı. Amma elə bu vaxt Hüseynağa özünü toplayıb var gücüylə Oruca bir yumruq ilişdi. Dünya-aləm Orucun gözündə qaraldı və bütün bu hadisələrin tam mənasızlığından, məntiqsizliyindən, absurdluğundan tənə gələrək, illah da tamamilə haqsız, yersiz yediyi yumruğun acığından Oruc lap dəli oldu. Artıq hərəkətlərinə nəzarəti itirərək əlindəki belı hırslı Hüseynağanın təpəsinə endirdi...

...və bu an sanki filmdəymiş kimi yeyin dəyişən kadrlar, indi əksinə aramla, ağır-ağır, yavaş-yavaş axmağa başladı. Hüseynağa yerə çökdü, yarılmış başından qan axmağa başladı, göz bəbəkləri hərəkətsizləşdi, bir nöqtəyə zillənib qaldı, baxışı dondu. Oruc həkim olduğu üçün bunun mənasını dərhal dərk etdi. Hüseynağa ölmüşdü. Onu Oruc öldürmüşdü. Həm də öz evində. Öz evində, yəni Orucun evində, Orucun bağ evində, hər halda bu bağ, ya ən azı ikinci mərtəbədəki bu otaq Hüseynağagilin deyil. Orucundu, Oruc özü tikdirmişdi. Və indi burda, bu otaqda meyit vardı. Gərək ki, vur-tut iyirmi bir yaşı olan bir gəncin meyiti. Qanı da döşəməni ləkələmiş, yatağa sıçramışdı. Belin dəmirində qan ləkələri, sapında Orucun barmaq izləri vardı. Son illər Orucun mütailəsi yalnız dedektiv romanlardan ibarət idi. Videoda da xeyli dedektiv film görmüşdü. Odur ki, bu dəhşətli və gözlənilməz hadisə baş verəndən sonra ilk işi cib dəsmalını çıxarıb belin sapını dönə-dönə möhkəm silməsi oldu. Dedektiv əsərlərdə məhz belə edirlər. Belin dəmirindəki qanı da silmək istədi, amma silmədi; bel sapının üstündə barmaq izləri yoxdursa, üstündəki qanın nə əhəmiyyəti var? Onsuz da biləcəklər ki, Hüseynağa bu bellə öldürülüb. Amma kim öldürüb? Qoy bunu tapsınlar. Əvvəlcə başqa bir suala cavab tapsınlar. Hüseynağanın burda nə işi varmış? Özgənin bağına nə yolla keçib, bura, otağa necə girib, otağın açarını necə əldə edib? Oğurlayıb? Bu mümkün deyil, hər iki açar Orucdadır. Qəlibin çıxarıb, düzəltdirib? Ola bilsin. Amma nə məqsədlə? Özgənin evinə soxulmaqla, yayxanıb yatağında uzanmaqla bu evə sahib olmaq mümkündürmü? Dünya dərəbəylik deyil axı, qanun var, qayda var.

Məsələ də bunda idi. Bu ana qədər qayda-qanun Orucun tərəfində idi, amma bu andan etibarən, yəni hər hansı səbəbdən, hər hansı şəkildə, şəraitdə olur-olsun, adam öldürəndən sonra qanunun, ədalətin, cəzanın hədəfi o, Oruc idi. Cinayət törətmişdi. Müttəhim, müqəssir, günahkar o idi. Əlbəttə əgər cinayəti açar bilsələr, sübut edə bilsələr.

Qaçıb xilas olmalıydı. İşin üstü açılanda hər şeyi danmalıydı. «Heç bağda olmamışam. O gün (xəyalı müstəntiqin sualı: nə bilirsiniz hansı gün?), yox, o gün demək olmaz. Bir aydır bağda olmamışam - demək lazımdır. Əslində də belədir də. Bir aydır bağa gəməyib. Bu günü

saymayasan. Bu gün də olmamışam. Kim bilir mənim bağda olduğumu? Pakizə? İndicə evə qayıdıb: fikrimi dəyişdim - deyərəm - bağa getmədim. Yadıma düşdü ki, axşam şəhərdə işim var.

Daha kim bilir? Ofelya. Aman allah, yarım saatdan sonra Ofelya gələcək. Tez çıxıb getmək lazımdır burdan. Gələr, bir az qapını döyüb çıxıb gedər. Bazar ertəsi bir bəhanə tapıb üzrxahlıq edərəm. Gələn həftə görüşərik - deyərəm. Amma gələn həftə görüşə biləcəklərimi? Gəlməsə bu iş necə açılacaq? Meyitin məhz onun bağında, evin ikinci mərtəbəsində olduğu kimin ağına gələcək? Hər halda bir şey aydındı; bu saatca burdan getmək lazımdır. Belin sapından barmaq izlərini sildi - yetər, qapıdan, başqa yerlərdən silmək lazım deyil - bura onun evidir, öz evində Orucun barmaq izləri olmalıdır da, burda nə var ki? Bu izlərin isə köhnə ya təzə olduğunu təyin etmək mümkün deyil. Ayrı bir izi yoxdur ki, burda - bəlkə dava eləyəndə düyməsi qopub düşüb, ya cibindən bir şey düşüb. Ya başının tükü... Diqqətlə otağa nəzər saldı. Hüseynağa çarpayının yanında yerə sərələnib qalmışdı. Alın yarısından sızan qan döşəmənin üstündə göllənir, lehmələnir, meyitin gicgahında, sapsarı birçəklərində laxtalanıb quruyurdu. Qan çarpayının üstündəki çəhrayı adyalı da lopa-lopa ləkələmişdi. Meyitin yanında qanlı bel atılıb qalmışdı. Otaqda dava-dalaşın və cinayətin ayrı izi-sorağı yoxdu. Hər halda Orucun gözünə dəymirdi.

Otağa son dəfə göz atıb eyvana çıxdı. Otağın qapısını çırpdı, pilləkənlə tələsik aşağı düşdü, televizorun düyməsini basdı, şnurunu dartıb şəbəkədən çıxartdı, işıqları keçirdi, sobanı söndürdü, qapını açarlarla bağlayıb darvazaya tərəf getdi, darvazanı açdı, maşını dalana çıxardı, qayıdıb darvazanı bağladı. «Əsas odur ki, başını itirməyəsən. Hələ ki, məni burda görənlər olmayıb. Tez aradan çıxmaq lazımdır».

Vərdiş halını almış mexaniki hərəkətlə maşını işə saldı, dar dalandan geniş yola çıxardı, yol boyu kilometr irəlilədikcə beynində fikirlər bir-birinin üstünə qalanır, bir-birini itələyir, bir-birinə ilişib düyün düşürdülər. Bu fikirlər tünlüyündə, fərziyyələr, gümanlar basa-basında düyünü çözmək, açmaq mümkün deyildi. Görən bir səhv buraxmayıb ki, cinayətin açılması üçün bir ip ucu, bir iz-soraq qoymayıb ki? Bu barədə düşünərkən ağına gəldi ki, yuxarıdakı otağın qapısı üstündəki açarı nahaq götürmədi. Kimə sübut elə bilərdi ki, bu açar onunki deyil... İki açarı varsa, üçüncüsü də ola bilməzdimi? Bəlkə qayıdıb götürsün? Yox, risqdir, ilişə bilər. Lap elə Ofelyanın özünə rast gələ bilər və onda hər şey qat-qat çətinləşər.

Amma Binə hava limanının yanından keçəndə ağına gəldi ki, bağda başqa bir ipucu da qoyub - buz dolabındakı yeməklər, meyvələr. Ekspertiza həmin yeməklərin, meyvə-tərəvəzin məhz bu gün gətirildiyini və deməli Orucun da bağda olduğunu təyin edə bilər. Tərs kimi göyörtini büküdü qəzetlər də bugünkü qəzetlər idi. Odur ki, Orucun məhz aprelin bağda olduğunu tamamilə dəqiq müəyyənləşdirmək müm-kündü.

Bu fikrə gələn kimi maşını geri döndərdi. Bağda qayıtmağın risqi böyük idisə, qayıtmayıb əşyayidəllilləri orda qoymasının təhlükəsi daha artıqdı. Bircə Ofelyaya gəlməyeydi.

Səkkiz dəqiqədən sonra maşını dalana salırdı. Darvazanı taybatay açmadı, maşını çöldə qoyub özü içəri girdi, soyuducuya qoyduğu bütün yeməkləri, meyvə-tərəvəzi təzədən zənbilə yığdı. Qazandakı çörəyi də çıxarıb zənbilə qoydu və hətta zibil torbasından yaş qəzetləri - bugünkü qəzetləri də bircə-bircə çıxarıb tualetdən axıtdı.

Yubanmasının ən təhlükəli dəqiqələri idi. Ofelya gəlib maşını çöldə görəcəkdə. Orucun içəridə olduğunu bilib darvazanı tıqqıldadacaqdı. Onda ya darvazanı açıb hər şeyə Ofelyaya izah etməliydi. (İzah etmək mümkündürmü?) Ya da darvazanı açmayıb Ofelyanı nigaran qoymaq olardı. Nigarançılığın sonu necə olacaqdı? Nə qədər gözləyəcəkdə Ofelya qapı qabağında? Bəlkə Oruc sarıdan nigarançılığı, təşvişi, bəd gümanları - sirr saxlamaq ehtiyacını üstələyəcəkdə, qonşulara, ya milisə xəbər eləyəcəkdə...

Bircə Ofelya gəlməyəydi. Həmişə məşuqəsinin gəlişini səbirsizliklə gözləyən Oruc indi nəyi varsa verərdi: tək Ofelya gəlməsin. Amma bəlkə Oruc yolda olanda gəlib gedib. Orucun bağdan ayrılıb Binə hava limanının yanından geri qayıtması, yenidən bağa çatması on beş-iyirmi dəqiqə çəkmişdi. Bu müddət ərzində Ofelya gəlib-qayıda bilərdimi? Bəlkə də. Kaş elə olaydı, yə rəbbim!

Oruc zənbili çölə çıxarıb aşağı otağın qapısını bağladı, yüyürə-yüyürə ikinci mərtəbəyə qalxdı, az qala ayağı büdrəyib pilləkəndən kəllə-mayallaq aşacaqdı. «Bircə yıxılıb qıçımı sındırmağım çatmırdı» deyə düşündü. Yuxarıdakı otağın qapısına yanaşdı üstündəki açarı çıxardı. Ayaqqabısının ucuyla qapını aralaydı otağın içinə baxdı. Hər şey eynən bayaqkı kimi idi; meyit, bel, çarpayı... yalnız qan gölməçəsi bir az böyümüşdü...

Oruc tələsik qapını çırpdı, yenə də ayağıyla çırpdı, amma bu çırpmanın səsi bağın və ətrafların sakitliyində çox bərk səsləndi və Orucu hürkütdü. Yuxarı otağın açarını - «üçüncü» açarı quyuya atdı.

«Hüseynağanın ailəsi hələ faciədən bixəbərdi» - deyə düşündü. - Biləndə gör nə vay-şivən qopacaq. Baləminin yeddisi çıxmayıb, böyük oğlu da belə getdi. Doğrudan müsibətdi. Bu müsibətin, hər halda ən azı Hüseynağanın ölümüylə bağlı tərəfinə baskar özü olduğunu ağına gətirmək istəmirdi, fikrindən qovurdu. Axı onun, Orucun nə təqsiri vardı? Bu mənasız haqq-hesab çürütməyi omu başlamışdı? Omu getmişdi Baləminin evinə, ya Hüseynağa idi gəlib Orucgilin evinə soxulan? Davanı kim başladı, kim hücum elədi? Oruc lapatkanın qulpundan yapışmasaydı həmin bu lapatkanı Orucun təpəsinə endirəcəkdə Hüseynağa və indi yuxarı otaqda, çarpayının yanında Hüseynağanın yox, Orucun meyiti sərələnib qalacaqdı. Orucun cinayət əməli yoxdu, etdiyi hərəkət yalnız qanuni özünümüdafiə idi.

Yaxşı, indiki belədir, bəs nədən elə indicə maşını milisin qabağına sürmürsən, hər şeyi olduğu kimi danışmırsan onlara? Hadisələrin məhz belə cərəyan etdiyinə çətin inanardılar. Bütün hörmətimə, izzətimə baxmayaraq heç cür inanmayacaqdılar. Ya turalım lap inandılar, hər şeyin məhz mənim söylədiyim kimi olduğunu qəbul etdilər. İş məhkəməyə çıxsın orda da bəraət qazandı. Belə halda belə qatillik damğası ömürlük alınma yapışacaqdı. Bu isə bütün çalışmalarımın, işimin, karyeramın sonu deməkdir.

Darvazanı bağlayıb maşını işə salanda, dalandan çıxıb düz yolla sürəndə başında dolaşan min bir fikrin məntiqi nəticəsi birdi: hər halda düz iş görür ki, milisə getmir. Cinayət, cinayət niyə deyirəm, hadisə, bəli hadisə yerində heç bir izi-sorağı qalmayıb. İp ucu yoxdur. Əgər özünü düzgün apara bilsə, heç kəs onun, Orucun boynuna heç bir şey qoya bilməz. Özünü düz aparsa, yəni heç vədə heç vəchlə, heç bir şərtətdə, dindirmədə təmkinini pozmasa, özünü heç bir şeydən xəbəri yoxmuş kimi sakit tutsa... apara biləcəkdə özünü, necə ki, lazımdır tuta biləcəkdə... Hər halda peşəkar psixiatr idi: əsəblərini, davranışını, kefini, ovqatını idarə etməyi, özünü ələ almağı və gərəklə olduğu kimi aparmağı bacarardı. Heç bir təcrübəli, mahir müstəntiq onu halından çıxara bilməzdi. Gec-tez müstəntiqlə üzləşəcəyinə isə şübhəsi yoxdu, Axı cinayət (HADİSƏ!) onun bağında baş vermişdi, axır-əvvəl onun üstünə gələcəkdilər. Heç olmasa izahat almaq üçün. O gün bağda kim olub, açar daha kimdə ola bilərdi, bu adamı (meyiti) tanıyırsınızmı, görmüsünüzmü, ailələriylə bir münasibətiniz olubmu? Bütün bu suallara dəqiq cavablar hazırlamalıydı. Bir yerdə də çaşmadan, karıxmadan dürüst izahlar verməliydə.

Yenə gördüyü dedektivləri xatırladı - özünə alibi düzəltməli idi. Xəstəxanaya sürdü. Təəccüblənmiş qapıçıya: - kağızlarım qalıb, - dedi - götürməliyəm. Səhərdən oturub işləyirdim, bir də gördüm ki, kağızlarımın bəziləri işdə qalıb.

Qapıçının saati soruşması lap ürəyindən oldu. Həqiqi vaxtı yox, bir saat əvvəli dedi. O vaxtı dedi ki, o vaxt buradan 42 kilometr aralı lopatkayla Hüseynağanın başını yarırdı.

Xəstəxanadan çıxıb dükana dəydi. Diş pastası alıb satıcıyla hal-əhval da tutdu. Aptekə girdi, valokardin istədi, «yoxumuzdur» cavabını alanda haray-həşir qaldırdı. «Haçan sizdən bir lazım olan dərman almaq mümkündür ki, bir saat bundan qabaq da gəlmişdim, divardakı saati göstərdi - aspirin istəmişdim, allahın aspirini də yoxunuzdu».

Orucu sifətdən tanıyan satıcı: - doktor, - dedi - aspirinimiz var, sizə kim dedi ki, yoxdur?

-Nə bilim cavan bir qızdı, bir saat bundan qabaq gəlmişdim. Dedi yoxumuzdu.

* * *

Evə gəldi. Qapını öz açarıyla açıb zənbillə içəri girəndə Pakizə mat qaldı.

-Bəs sən bağda deyildin?

-Getmədim, - dedi - yolda yadıma düşdü ki, birisi gün məruzəm var, materialların da hamısı evdə və xəstəxanadadır. Bu gecə oturub sabaha qədər işləməliyəm. Bu zənbildəkiləri də qoy xolodilnikə, xarab olmasın.

Bu səhnəni inandırıcı oynamışdı. Özü də razı qaldı. Amma canında bir vicvicə vardı, bütün bədəni xırda-xırda titrəyirdi. Heç cür özünü ələ ala, sakitləşə bilmirdi. İki saat öncə baş vermiş hadisələr fikrindən çıxmır ki, çıxmır, dağılmır ki, dağılmırdı.

Hamama girdi, əvvəl isti, sonra soyuq duş qəbul etdi. Vannanı suyla doldurub bir müddət orda uzandı. Yadına saldı ki, isti suyun içində uzanıb damarlarını kəsəndə bu ən rahat intihar üsuludur. «Hansı şeytan belə fikirləri başıma salır» - deyə özünü məzəmmət elədi. Otuz-otuz beş dəqiqədən sonra hamamdan çıxdı. Fenlə saçlarını qurutmağa başladı. Elə bil bir azacıq toxtamışdı. Pakizə gətirib qabağına pürürəng çay qoydu, limonuyla, mürəbbəsiylə.

-Sənə telefon eləmişdilər, - dedi - dedim ki, çimir, bir azdan zəng eləyin.

Oruc qulaqlarını şəklədi.

-Kim idi zəng eləyən?

-Tanımadım, dedi ki, adım Baləmidir.

-Kim:

-Baləmi.

Oruc hiss elədi ki, ürəyi qopub düşür. Baləmi! Neçə gün bundan əvvəl rəhmətə getmiş Baləmi. Üç saat bundan qabaq öldürülmüş Hüseynağanın atası.

Heç şübhə yoxdur ki, bu zəng iki-üç saat bundan qabaqki hadisəylə bağlıdır. Bəlkə «Baləmi» yox, «baləmigildəndir» deyiblər. Ya bəlkə Baləmi adlı başqa bir qohumları da var. Hər halda bu gün, bu saat Baləmi adının telefonda səslənməsi quru bir təsadüf ola bilməz, şəksiz ki, bayaqki hadisəylə bağlıdır.

Pakizə Orucun soyumuş çayını təzələdi.

-Ac deyilsən? - dedi.

«Pakizənin bu diqqətcilliyi, qayğısı, ümumiyyətlə onun davranışı, rəftarı, mülayimliyi və dilsiz-ağızsızlığı nə qədər vacib imiş, onunçün, Orucçün nə qədər qiymətliymiş - bu barədə düşündü və onu da qəti bilirdi ki, hadisənin (cinayətin!) məğzi bir gün açılsa və hətta Oruc müttəhim olursa, məhkum olursa (bu da mümkündür) Pakizə onun yeganə pənahı, güvən yeri, arxalandığı son dayaq nöqtəsi olacaq. Belə etibarı və fədakarlığı heç oğlundan da gözləmədi, o ki, qalsın başqa qohumlara və dostlara. Bu an Ofelya heç yadına da düşmürdü. Yaxşı ki, bu gün bağda rastlaşmadıq - Ofelya haqqında yalnız bu baxımdan fikirləşə bilərdi indi.

-Aclığın yoxdu? Səhərdən bir şey dilinə dəyməyib axı. - Pakizə sualını təkrar etdi.

Doğrudan da səhərdən bəri heç nə yeməmişdi. Amma iştahı da yoxdu. Heç nə yemək istəmirdi. Heç nə haqqında düşünmək istəmirdi. Kürül-kürül bəd xəbərlər gətirən televizora baxmaq istəmirdi. Səhifələri nifrət, hiddət, ölüm, qan saçan qəzetləri vərəqləmək istəmirdi. Heç nə istəmirdi. Gözlərini yummaq, heç nə duymamaq, heç nə eşitməmək, kimsəni görməmək istəyirdi. Dünyadan tamamilə ayrılmaq, sakit, sər in bir kölgədə tək-tənha dincəlmək istəyirdi. Səslərdən, sifətlərdən, sözlərdən, cürbəcür fikirlərdən yorulmuşdu. İnsanlardan yorulmuşdu. Normal adam kimi davranan xəstələrdən və xəstə kimi danışan normal insanlardan yorulmuşdu. Özü özündən yorulmuşdu. Uzun, sonsuz bir sükutun, səssizliyin tamarzısı idi. Son sükutun. İntihar-filan yox. Buna iradəsi, gücü çatmazdı. Hətta isti vannada damarlarını kəsib rahatca ölməyi də bacarmazdı. Amma yuxuda ani bir ölüm - əziyyətsiz, ağrısız, qorxusuz, vahiməsiz... nə yaxşı olardı. Sadəcə yatmaq, yuxulamaq, bir də ayılmamaq. Heç vaxt, heç vaxt...

Çaydan bir qurtum alıb gözlərini yumdu. Beyninə dolan fikirləri, xəyalında canlanan o məşum səhnəni silib atmaq istədi, başqa şeylər haqqında düşünməyə cəhd etdi. Hətta Ofelyayla oynadıqları cinsəl oyunları xəyalında canlandırmaq istədi, içi bulandı. Uşaqlığını, çayqovuşanda, sıx meşə içindəki bulağı yadına saldı, bir an ayaqlarında o suyun sərinliyini duydu, qulaqlarına şırıltısı doldu və yumşaq kreslodə yavaş-yavaş xumarlanaraq yüngülcə mürgüləməyə başladı.

Qapı zəngi çalındı. Qapı zəngi həmişə ahəngdar həzin bir melodiya çalardı (Türkiyədən gətirmişdi bu zəngi), amma indi Oruc yuxuda olduğundanmı, tarım çəkilməmiş əsəblərinin gərginliyindənmi, ona elə gəldi lap qulağının dibindən bir sürət qatarı ötüb keçir, həm də zil fit səsiylə.

Sıçrayıb ayağa durdu, qapıya getdi. Adətən qapını soruşub ya balaca gözcükdən baxıb açardılar. Oruc nə soruşdu, nə gözcüyə baxdı. Eləcə açdı qapını.

Qapı qabağında dayanan adam Baləmi idi.

* * *

Sonralar Oruc özü də təəccüblənirdi: necə oldu ürəyi getmədi, bayılıb yıxılmadı. Axı qarşısında ölü bildiyi bir adam dayanmışdı. Həm də üç saat bundan qabaq oğlunu öldürdüyü adam. O dünyadanmı gəlmişdi? Oğlunun qisasını almağamı gəlmişdi?

Amma Baləmi qisas, intiqam alan adama oxşamırdı. Üzündə xoş, arxayın, dinc bir ifadə vardı. Hətta gülümsüyürdü. İlk və yeganə görüşləri zamanı Oruc bu qənaətə gəlmişdi ki, bu ağır baxışlı adam ömründə gülümsəməyib. İndi qarşısındakı adamın sifəti həmin sifət idi: iki qabaq diş qızıl.

Əvvəlki görkəmindən ikicə şeylə fərqlənirdi - saqqal saxlamışdı, bir də üzünün ifadəsi dəyişmişdi - mülayim, mehribandı. Təbəssümlüydü.

-Bayaq telefon etdim, bocu dedü çimirsən, dedim, hə, çimirsə evdə olacaq, bir yerə getməyəcək. Hava birdən soyuqlaşdı, Xəzri əsir yaman, belə havada çimib çıxsan sətəlcəm olarsan. Bir söz həmişə təmizlikdə, səhhəti-vücut. Dedim həkimə bir baş çəkim, qapıdan qovmayacaq ki... İçəri girmək olar?

-Buyur.

Baləmi dəhlizdə gödəkcəsini, sonra da çəkmələrini çıxartdı. Orucun başında fikirlər ildırım sürətiylə bir-birini təqib edirdi. «Bu nə olan işdir belə? Axı bu ölmüşdü. Amma kim demişdi ki, ölüb? Ofelya. Bəlkə Ofelya tamam başqa adamı deyirmiş. Dünyada Baləmi tək bir budur məyər? Yaxşı, tutalım məsələnin bu tərəfi məlum. Ölməyib, ölən başqasıdır, bu da dipdiri durub gəlib bura. Deməli oğlunun müsibətindən də hələ xəbəri yoxdur. Xəbəri olsaydı, hətta Orucdan şübhələnməsəydi belə bu sayaq gülümsəməzdi ki... üçcə saat qabaq o boyda oğlun itirib... Bəlkə başına hava gəlib. Oruc professional Baləminin gözlərinin içinə baxdı, əllərinin hərəkətini izlədi. Yox havalı adama oxşamırdı. Hər halda lap yəqin, oğlunun faciəsindən hələ ki, bixəbərdi. O zaman Orucgilə niyə təşrif gətirmişdi? Məqsədi nəydi?

Otağa keçdilər. Baləmi əvvəlki xoş təbəssümlə otağa göz gəzdirir, susurdu. Oruc: «bəlkə indi də bu mənzilimə şərik çıxmaq istəyir» - deyə düşündü - bəlkə bu psixi sapıntının yeni bir şəkli, özgənin bağına, evinə ortaq çıxmaq.

Pakizə çay gətirdi, Baləminin qabağına qoydu. Baləmi başını qaldırıb Pakizəyə baxmadan:

-Sağ ol bocu, - dedi - balalaruvun toyunda içək. - Çayından qurtum aldı, otağı bir də əməlli-başlı gözdən keçirəndən sonra.

-Bəli ya, Oruc qədəş, - dedi - canım sənə söyləsin, bu dünya çox interesni dünyadı. Osobı dünyadı Ətağa cəddi. Canım sənə desin, iki həftədi burda yoxdum, İrana getmişdim. Allah-taala sənə də qismət eləsin, Məşhədə, imamın ziyarətinə getdim. Bu gün qayıtmışam. Piraxodnan. Orda əhd elədim ki, evə, uşaqların yanına getməkdən qabaq bir sənə baş çəkim. Niyyətim vardı da, niyyət eləmişdim orda, qurban olduğumun qəbri üstündə, hindü niyyətimi deyim sənə. Qədəş, gəldim deyim sənə ki, halal elədim o bağı sənə, day səndən heç bir xahişim, iltimasım yoxdu, iddəam-flan da yoxdu day. Elə bil ziyarətinə getdiyim o qurban olduğum mənə məsləhət elədi ki, Baləmi əl çək bu işdən, qoy halal xoşları olsun, neçə il erməni yaşadı, bir şey demədin ki, indi öz musurmanımız yaşayanda nöş mərəkə salırsan? Qoy kişi can sağlığıyla, rahatlıqla dolansın, sən də ki, maşallah öz evin-əşiyin, oğul-uşağın var. Day olan olub, keçən keçib. Bir söz, qədəş, gəldim sənə deyim ki, halal xoşun olsun. Yaşa o bağda, kef-damağ içində. Vahid rəhmətlik demişkən:

Vahid! Cahanda baqi qalan eşqi mülküdür,

Ondan qalan nə varsa da, viranrədir mənə.

Oruc düşünürdü ki, Baləmi indi kəndə gedəcək, hər halda ən yaxın zamanda oğlunun itdiyindən duyuyq düşəcək, axtarib gec-tez meyiti tapacaqlar. Müsibət onda başlanacaq.

Baləmi çayını içib ayağa durdu. Oruc özünə də qəribə gələn bir arsızlıqla:

-Otur, - dedi - hara tələsirsən? Bir stəkan da çay iç. Bəlkə aclığın var?

-Yox, sağ ol, allah artıq eləsin. Getməliyəm. Uşaqlar gözləyir.

-Neçə uşağın var? - bəlkə bu sualları boşuna vermirdi. Hüseynağanın qətlinə dəxli olmadığını belə təbii suallarla bir daha təsdiq edirdi.

-Demişdim ki sənə - iki oğlum var, bir qızım. Böyüyü Hüseynağadır, kiçiyi Həsənağa.

Oruc öz-özünə «Hüseynağa idi» - deyə düşündü - daha yoxdur böyüyü, ancaq kiçiyi qalıb.

Baləmi hələ bunu bilmirdi. Gülümsünürdü. Oruc bilirdi, amma Baləminin təbəssümünün qarşılığında o da gülümsəməyə çalışırdı.

Baləmi vidalaşmış getdi. O gecə Oruc səhərə qədər yata bilmədi. Səhərisi gün - bazar günü də elə bil iynə üstə oturmuşdu. Hər telefon zəngindən hürküb diksinirdi. Hey gözləyirdi ki, qapı döyüləcək, gəlib onu aparacaqlar. Amma bütün günü qapını döyən olmadı. İki-üç əhəmiyyətsiz telefon zənginin də heç bir təhlükəsi yoxdu. Qonşuydu suyun gəlib-gəlməməsini soruşurdu, tanışlarıydı, həl-əhval tuturdu, kənar bir şəxsdi, nömrəni səhv salmışdı. Axşama yaxın Oruc tamam üzülüb əldən düşmüşdü, yatağına uzanıb bir-iki saat mürgülədi, sonra oyanıb yenə səhərəcən yata bilmədi.

Səhər altıda durub duş qəbul elədi, «Filips» dəzgahıyla üzünü qırxdı, bir loxma çörək qoydu ağızına, boğazından getmədi, bir stəkan çay içib pay-piyadə işə getdi.

Xəstəxanaya çatanda qapının ağızında tanış fiquru gördü. Ofelyaydı, Ouca tərəf gəlib: professor, sizə məktub var - dedi - əlindəki zərfi uzatdı. Zərf açıq idi və içində heç nə yoxdu. Oruc Ofelyanın belə sadələvh konspirasiya fəndlərinə bələd idi. Ofelya səsini qısaq:

-Bağışla, sən allah, - dedi - o gün gələ bilmədim. Anamın təzyiqi qalxmışdı, neçə iynə vurdum, qoyub gəlməyə ürək eləmədim. Hirsələnmişəm ki?

-Əlbəttə yox, - dedi Oruc və ürəyində sevindi ki, nə yaxşı belə olub, təzə bir problem çıxmayıb ortaya. Sonra yadına düşdü ki, alibisini Ofelyaya da tələq etməlidir - bəs mən səndən üz istəmək istəyirdim - dedi. - Təcili işim çıxdı, bağa gedə bilmədim. Nə şənbə, nə bazar. Ürəyimə salmışdım, deyirdim indi Ofelya gəlib qapını bağlı görəcək. Yaxşı ki, gəlməmişəm - yenə də sözünə düzəliş verməli oldu - əlbəttə ananın təzyiqinin qalxması yaxşı deyil. İndi necədir?

-Səhər ölçüdüm, normal idi - Ofelya pərt kimi görünürdü - Deməli sən də gəlməyibmişəm. Mən dəli də özümə yer tapmırdım ki, nigaran qalacaqsan...

Onların söhbətləri uzanırdı və gəlib keçənlər mənalı baxışlarla hər ikisini süzürdü. Əlaqələri güm an ki, çoxlarına bəlli idi.

Oruc iki-üç patsient qəbul edib çaşqınlığının fərqi varırdı, heç cür fikrini cəmləyə-toplaya bilmirdi. Assistentinə:

-Nədənsə yaman başım ağrıyır, - dedi - gərək evə gedəm.

Evə gələn kimi burda halının daha da pis olacağını dərhal anladı. Xəstəxananın adam çoxluğunda, patsientlərin min bir dərdi yenə bir az başını qatırdı, burda evin təkliyində - dilsiz-ağızsız Pakizənin varlığı təkliyini, yalqızlığını aradan qaldırmırdı. Oruc daha çox sıxılır,

darılırdı. Ürəyi darıxırdı. Səksəkəliydi. Hər an nə isə dəhşətli bir şey gözləyirmiş kimi bədəni narın-narın gizildəyirdi.

Hadisədən üç gün keçirdi. Niyə bəs Baləmi hay-küy qaldırmamışdı. Ən azı ona görə ki, oğlu ilim-ilim itmişdi. Əgər hay-küy qaldırıbsa, milisə xəbər vertibsə milis gec-tez izə düşüb gəlib Orucun bağına çaxıcaqdı. Axı şübhəsiz Hüseynağa atasının bağ iddəasından xəbərdar idi, elə Orucun üstünə də bu iddəalarla gəlmişdi. Məşhədə ziyarətdən sonra Baləminin fikrini dəyişdiyini də bilə bilməzdi. Baləmi qayıdandan sonra oğluyula görüşməmişdi. Evdə də bu söhbətlər yəqin ki, çox olub. Baləmi Hüseynağanın məhz Orucun yanına gedə bilməsi ehtimalını nəzərdən qaçırmazdı və milisə də bu barədə məlumat verərdi. Və bu zaman iz şübhəsiz gətirib Oruca çıxaracaqdı və Orucu heç olmasa dindirəcəkdilər. Amma bütün bunlar bu gün də, sabah da, bir həftə, bir ay sonra da ola bilərdi. Həm də bir aydan sonra həftəlik adəti üzrə bağa baş çəkməsəydi bunun özü də şübhəli görünə bilərdi. Gec-tez Oruc axır-əlbət bu bağa getməli və o zaman meyiti özü aşkar etməliydi. Çürüməyə başlamış, üfunəti bütün bağa yayılmış meyiti. Aşkar edib özü xəbər verməliydi. O vaxtacan cinayətin izinə düşməsəydilər, bir ay, ən uzağı iki aydan sonra bu cinayəti özü xəbər verməliydi. Əlbəttə canini açmadan. Amma bu bir ayı, ay yarımını, iki ayı hər gün ürəyinin içini yeyə-yeyə yaşamalıydı. Buna dözə biləcəkdimi? Qeyri-müəyyənlikdən ağır şey yoxdur dünyada. Necə deyərlər «dəhşətli son, sonsuz dəhşətdən yaxşıdır».

Birdən ağına gəldi ki, telefonu götürüb Baləmiyə zəng eləyə bilər. Telefon nömrəsini yazdığı kağızı nə yaxşı ki, atmamışdı, saxlamışdı. Axtarıb tapdı. Yaxşı, zəng elədim, sonra? Nə deyəcəm, nə soruşacağam? Nə qədər fikirləşsə də bir bəhanə tapa bilmirdi. Baləmiylə nə alveri vardı, nə söhbəti ola bilərdi? Ağına gəldi ki, zəng eləyib asa bilər. Eşitdiyi səsdən də çox şeyi müəyyənləşdirmək olar. Zəng eləyib assa, görən bundan da bir iş çıxmaz ki... Bəlkə Orucun telefonu artıq nəzarət altındadır. «Sən də lap vas-vasının birisən vallah».

Dəstəyi qaldırıb nömrəni çevirdi. Az sonra kişi səsi eşidildi. Baləminin səsiydi, tanıdı. Səs sakit və gümrahdı.

-Bəli. Bəli, eşidirəm. Kimdir?

Oruc susurdu. Baləmi bir də:

-Bəli, alo - deyib telefonu asdı.

Yaslı, dərddli adam səsi deyildi səs. Bəs onda Hüseynağanın yoxluğundan niyə təlaşlanmır, narahat qalmır görəsən?

Axşama fikirləşib bəhanə tapdı. Baləmiyə telefon edib İran səfəri haqqında soruşacaq, deyəcək ki, bir dostum İrana getmək istəyir, səndən bəzi məsləhətlər almaq istəyir. Məsələn, o baş bu baş gedib-gəlməyin xərci nə qədər çıxır? Boş bəhanə idi, amma indi düşünüb daha tutarlısını tapmaq halında deyildi.

Axşam 9-da zəng elədi. Yenə Baləminin özü çıxdı. Oruc həyəcanını boğub:

-Salam, Baləmi, - dedi - həkim Orucdu.

-A... Oruc müəllim, xoş gördük səni, nə var, nə yox? Səndən nə əcəb belə? - səs gümrahdı, hətta şəndi. Heç bir nigarançılığa yer qalmırdı.

Oruc dostunun İrana səfər etmək niyyəti haqqında uydurmasını danışdı, suallar verdi, cavablar eşitdi və yalnız söhbətin axırına yaxın qərara gəlib:

-Uşaqların necədir? - deyə xəbər aldı.

Baləmi:

-Sağ ol, duaçıdırlar, - dedi - Həsənağa bağda-bostanda əlləşib vuruşur, Hüseynağa da Moskvaya bazara gül aparıb.

Oruc düşündü ki, yəqin Baləmi də başqa kəndçilər kimi parnikdə qərənfil yetişdirir və Moskva bazarlarına göndərir. İndi yəqin Hüseynağanı da Moskvada bilirlər, ona görə arxayındırlar, itirib axtarmırlar. Oruc dərk edirdi ki, verəcəyi sual sonralar ona baha başa gələ bilər, şübhələr oyadar, amma özünü saxlaya bilmədi, bu təhlükəli sualı da verdi:

-Hüseynağa haçan gedib ki, Moskvaya?

Baləmi:

-Dünən getdi, - deyəndə telefon dəstəyi az qala Orucun əlindən düşdü. Tələsik sağollaşıb dəstəyi yerinə qoydu.

Qərribə hisslər keçirirdi. Bilmirdi sevinisin, sevinməsin? Sevinməyə əsası vardı. Baləminin bütün ailəsi sağ-salamat idi, onların ailəsinə Orucun heç bir pisliyi dəyməmişdi. Bellə öldürdüğü albinos (heç ağına gəlməyib ki, Baləmi kimi qarabuğdayı adamın oğlu niyə sapsarı olsun) Hüseynağa deyilmiş. Əgər o adam Hüseynağa olsaydı, ölməmiş (öldüyünə Orucun həkim kimi heç bir şək-k-şübhəsi yox idi) yaralınmışdysa, sonra özünə gəlib durub evinə getmişdisə, hər halda ölümcül zərbənin ona Oruc tərəfindən vurulduğunu unutmamışdı ki... Deməli o bağdakı meyit Hüseynağanın meyiti deyilmiş. Min şükür .. amma bəs onda kimin meyiti imiş? Niyə özünü Baləminin oğlu Hüseynağa kimi qələmə vermişdi? Bu bağ məsələsini hardan bilirdi? Məqsədi nəydi?

Hüseynağanın sağ olmasına nə qədər sevinirdisə, bu müəmmmanın sirri onu bir o qədər həyəcanlandırırdı. Kimi öldürüb? Nə səbəbə, nə məqsədlə soxulub o adam Orucun evinə? Hər nə səbəb olursa-olsun, hər halda Oruc adam öldürmüşdü. Ömründə ilk və yeganə dəfə adam öldürməyin sarsıntısı bir yana, bu cinayətin açılma qorxusu, ümumən bu qərribə, izahsız olayın vahiməsi Orucu əsim-əsim əsdirirdi. Həyəcanını, xofunu, qorxunc fərziyyələrini kimləsə paylaşa, kimləsə bölüşə bilərdimi? Heç kəsə.

O gecə də gözünə yuxu getmədi və səhər üzünü qırxarkən güzgüdən ona baxan qıpqırmızı qızarmış batıq gözləri, gözlərin altındakı qara halələri, sapsarı saralmış sifəti görəndə bildi ki, daha belə bir gecəni yaşamağa tabı-taqəti qalmayıb. Bu halda işə də gedə bilməzdi. Pakizə də gec-tez onun halını başa düşəcəkdə, hələ başa düşməyibse. (Hələ ki, «yaman başım ağrıyır» - deyə canını qurtarırdı, həkim çağırmaqdan imtina edirdi və yalandan baş ağrısı həblər atırdı).

Üç gecənin yuxusuzluğu Orucu halsızlaşdırmış, beynini yormuş, əsəblərini pozmuşdusa da hər halda düşüncələrini, atmaq istədiyi addımları müəyyən bir məntiq əsasında düzməyə çalışırdı. Aydınır ki, öldürdüyü adam Baləminin oğlu deyildi və ümumiyyətlə o ailəyə dəxli yoxdu. Deməli şəxsi-qərəzlik, düşmənçilik motivləri aradan qalxır. Hüseynağa öldürülsəydi şübhəsiz Baləmi Orucu günahlandırma bilirdi, hər vəchlə ondan qisas almağa çalışardı. Öldürülən isə naməlum bir şəxsdi. Əlbəttə bu cinayəti də Oruc boynuna almalydı. Amma onun açılmasını

aylarla gözləyə də bilməzdi. Bəlkə albinos sərsərinin biridir, heç kəs, heç bir vaxt onu itirib axtarmayacaq...

Amma axı ya mövsümü gəlirdi, istilər düşəcəkdi, tut dəyəcəkdi, onsuz da gec-tez bağa getməli olacaqdılar və o zaman bu cinayət daha murdar, iyrənc şəkildə üzə çıxacaq. Meyiti yarıb öldürülmə tarixini də təqribi təyin edə bilərlər və o zaman bir şübhəyə də düşərlər ki, necə olub Oruc iki-üç aydır bağa getmir. Axı onun hər həftə, ya iki həftədən bir bağa getdiyini çox adam bilirdi... elə Pakizə də bilirdi, dostları da bilirdi... Hələ Ofelya bir yana dursun. Ofelyayla uzun müddət görüşdən imtina etsəydi bu da təzə problemlər çıxaracaqdı.

Yox, ha tərəfdən baxırsan bax, məsələni uzatmaq olmaz. Elə günü bu gün bağa getməlidir, meyiti «aşkar etməlidir», dərhal milisə xəbər verməlidir. İşin içindən quru çıxmaq üçün bircə şey lazımdır: özünü itirməmək, özünü ələ almaq, bütün iradəni toplayıb özünü sakit və şax tutmaq. Yəni tamamilə günahsız, təqsirsiz kimi. Sarsıntıdan həyəcanlandığı, özünü bir az itirdiyi isə təbii görünəcək - gəlib öz evində kiminsə meyitini görəsən - əlbəttə həyəcanlanacaq, sarsılacaqsan, özünü itirəcəksən.

Yox, mütləq elə bu gün getməlidir. Bu qeyri-müəyyənliyə bir son qoymaq lazımdır. Pakizəyə də bir şey demək lazım deyil. Gedib qayıdandan sonra hər şeyi ona danışar. Əlbəttə milisə danışacağı şəkildə. O versiyanı. Niyə məhz bu gün bağa getdiyinə bir bəhanə tapar. «Maşına təzə təkər alıb bağda qoymuşdum. - deyər, doğrudan da belə idi - onun dalınca getmişdim». Yuxarı otağa çıxdım ki, ordan kaset götürüm. Onda gördüm...» və s. i.a.

Soyuq, küləkli bir gündü. Bağa yaxınlaşdıqca yağış da çisələməyə başladı. Maşını içəri salmadı, dalında saxladı. Həyəətə keçdi. Ətrafa göz gəzdirdi. Heç bir dəyişiklik yoxdu. Hər şey həmişəki kimi idi. Tut ağacı, incir ağacları, bağın üstündən keçən yüksək cərəyanlı elektrik xətləri, quyu, hovuz, meynələr, qarac, sauna, ikimərtəbəli ev. Birinci mərtəbənin qapısını açmadı. İkinci mərtəbəyə qalxdı, eyvana çıxdı, otaq qapısına yanaşdı.

Otaq qapısının üstündə yenə açar vardı. Orucun gözləri bərəldi, axı bu üçüncü açarı quyuya atmışdı, ya bəlkə bu üçüncü yox, dördüncü açarmış. Açar öz-özünə dönməyə başladı, axıracan döndü, dayandı. İndi qapı açıqdı.

Onsuz da şiddətlə döyünən ürəyi az qala sıçrayıb köksündən çıxacaqdı. Qapını aralayıb içəri girəndə isə ürəyi elə bil birdən-birə dayandı. Sanki qopub düşəcəkdi.

Orucun gözləri qaraldı, başı gicəlləndi, az qala qəşş edəcəkdi. Bütün iradəsini toplamağa, başını itirməməyə çalışdı.

Otağın döşəməsində nə qan izləri vardı, nə qanlı bel, nə də albinosun meyiti. Albinos - təbii ki, meyiti yox, özü, həm də sapbasağ çarpayının üstündə uzanmışdı. Alnında, başında, gicgahında yara, çarıq, qan izləri-filan yoxdu. Orucu görüb tələsmədən tənbel-tənbel ayağa durdu.

Oruc:

-Sənsən? - dedi - yenə burdasan?

Albinos:

-Mənəm, - dedi - Hüseynağa. Baləminin böyük oğlu. Babamın, atamın evinə gəlmişəm.

Oruc bu sözləri artıq bir dəfə eşitmişdi, yenidən eynən təkrarını eşidirdi. Hüseynağanın - əgər bu doğrudan da Hüseynağa idisə - baxışı, hərəkətləri də eynən o günkülərin təkrarı idi. Ən dəhşətlisi o idi ki, Oruc hadisələrin necə cərəyan edəcəyini də bilirdi. Fəhmlə duymuşdu bunu və hadisələrin bu sayaq gedişinin heç cür qarşısını almaq mümkün deyildi - bunu da bilirdi.

Danışan elə bil Oruc deyildi, elə bil kimsə onun səsiylə dörd gün bundan qabaqkı sözləri eynən təkrar edirdi:

-İtil burdan, çıx get. - Oruc özü, öz xoşuyla yalnız bir yeni cümlə əlavə etdi - məni qana salma.

Hüseynağa - əgər bu oydusa - lal-dinməz durub dayanmışdı. Hərəkətsizdi, gözlərini Orucun üzünə zilləmişdi və Oruc da qurulu maşın kimi o günkü sözlərini bircə-bircə təkrar edirdi: «buranı mən tikdirmişəm... bağlar idarəsi... atan da yanıma gəlmişdi...»

Albinos susurdu. Hey susurdu. Dəhşətli dəqiqə, dəhşətli hadisə sürət qatarı kimi yaxınlaşır, anbaaax yaxınlaşır, hardansa axıb onların üstünə gəlirdi.

Oruc çarpayının altına baxmaqçün gözlərini qaçırdı, çünki çarpayının altında nə olduğunu bilirdi və çarpayının altındakı belin bir neçə saniyədən sonra cərəyan edəcək dalaşda nə rol oynayacağını da bilirdi. Dəhşətli sonluğa bir neçə an qalırdı və vaxt yetəndə Hüseynağa çarpayının altından beli çıxarıb Oruca hücum etdi. Oruc bu hücumdan qorxmurdu, çünki nəticəsini bilirdi, bilirdi ki, ona, Oruca bir şey olmayacaq. Amma bu nəticəni bildiyi üçün qorxurdu həm də. Bilirdi ki, istəsə də, istəməsə də qarşısındakı gənci - o kim olur-olsun, fərqi yoxdur - öldürməli olacaq.

Bir az süpürüşdülər, belin sapından yapışıb hərəsi bir tərəfə çəkdi, amma məqam gələndə bel Orucun əlində idi və albinos Oruca yumruq ilişdirəndə Oruc da beli onun təpəsinə endirdi. Albinos yerə sərildi. Qan da eynən o günkü kimi adyalın üstünə sıçradı, yerə axdı.

Oruc otaqdan çıxdı. dəsmal çıxarıb barmaq izlərini silmədi bu dəfə. Bunun heç bir mənası yoxdu. Artıq heç bir şey haqqında düşünə, heç bir məntiqi nəticəyə gələ bilmirdi. Peşə təcrübəsiylə bağlı ən qəribə, ən izahsız psixi sapıntıları yada saldı. Dəqiq bilirik ki, dəli olmayıb, beyni pozulmayıb. Amma bu izahsız olayların məntiqi ardıcılığından da baş açə bilmirdi. Haçansa hardasa oxuduğu yarıfantastik bir fərziyyəni xatırladı: bəzən insan fəhmlə gələcəkdə baş verəcək hadisəni öncədən ən əyani şəkildə duya, görə, yaşaya bilir. Bəlkə bu elə həmin qəribə hadisələrdən biridir. Bu gün, indicə baş vermiş hadisəni dörd gün bundan qabaq belə aydınca, əyani şəkildə görüb, yaşayıb. Deməli o gün baş verən cinayət xəyali imiş, təsəvvür imiş... Eləysə, bəlkə bugünkü cinayət də eyni cür xəyalidir, təsəvvürdür...

O da yadına düşdü ki, xəstələrdən - patsientlərindən biri onu xəbərdar etmişdi: erməni o bağı tilsimləyib, yəni evin divarlarına zəhərli maddələr hopdurub. Bəlkə bu dəli sayıqlamalarında bir həqiqət varmış - qalyutsinogen maddələr mövcuddur axı... Onların beynə təsiri də elmə məlumdur. Ümumən bu son illərin hadisələri hamımızın beyinlərini az ya çox dərəcədə çaşdırmayıbmı, sapdırmayıbmı, məhvərindən çıxarmayıbmı? Bir də axı kim deyib ki, insan təbiətin bütün sirlərindən, əfsunlarından agahdır. Dünyanın o qədər açılmamış sirri, tilsimləri var ki... otağa tərəf boylandı - bu da onlardan biri.

Pilləkənlə aşağı endi. Külək güclənmiş, yağış şiddətlənmişdi. Bir an Oruca elə gəldi ki, bağda nə isə başqa bir iş də olub və bu iş son dərəcə vacibdir, onun həyatı əhəmiyyəti var - bu Orucun həyat və ölüm məsələsidir.

Amma bunun nə olduğunu, nədən ibarət olduğunu heç cür təyin edə bilmirdi. Nə qədər səy edirdisə, heç cür təyin edə bilmirdi, başa düşə bilmirdi.

Başə düşə biləcəyi an gələndə isə artıq gec idi - beləcə sonacan nə baş verdiyini dərk etmədi...

* * *

Küləyin gücündən yüksək cərəyanlı elektrik xətti qırılıb həyəətə düşmüşdü. Həyəət yağışdan yamyaş idi. Çardaq altındakı eyvan qupquruydu.

Oruc birinci mərtəbənin eyvanından yamyaş torpağa ayaq basan an yanib kösövə döndü.

* * *

Orucun meyitini ölümündən iki gün sonra aşkar elədilər. Mühüm müşavirə vardı. Oruc evdə, işdə olmadığından təbii ki, dalınca başə adam göndərdilər. Dalınca gələn Mehdiinin sürücüsü idi.

Mehdiinin sürücüsü qapının ağzında Orucun maşınıni gördü, darvazanı xeyli döydü, açılmayanda barını aşib həyəətə düşdü. Həyəət indi qupquruydu və Mehdi yerə sərilmış qapqara cəsədin Oruc olduğunu əvvəl-əvvəl heç başə düşmədi. Sonra başə düşdü, amma ölümünün, illah da belə qapqara qaralmasının səbəbini yenə də anlaya bilmirdi. Hər nəysə xəbər elədi, gəlib Orucun meyitini şəhərə apardılar.

Qəzətlərdə nekroloq çıxdı, matəm mərasimi xəstəxanalarında keçirildi. İkinci fəxri xiyabanda dəfn edilər. Dəfndə ailə üzvləri (oğlu da uçub gəlmişdi), dostları, iş yoldaşları, qohumları, qonşuları, tanışları iştirak edirdi. Ofelya bir bucağa çəkilib xıssın-xıssın ağlayırdı. Baləmi də iki oğluyla - Hüseynağa və Həsənağayla - qəbr üstünəcən getdilər.

4 yanvar 1993. Bakı.